

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/173502>

Please be advised that this information was generated on 2021-06-18 and may be subject to change.

Sociale verbinding in de wijk

Mogelijkheden voor sociale inclusie van wijkbewoners met
een lichte verstandelijke beperking of psychische aandoening

Annica Brummel

ISBN 978-94-6301-137-2

Schilderij omslag: Marion Peters (www.mp-keramiek-design.nl)

Tekeningen: Maaïke Borsboom (www.deaanblazer.nl)

Omslagontwerp: Textcetera, Den Haag

Productie en uitgave: Academische Uitgeverij Eburon, Delft (www.eburon.nl)

© 2017. A. Brummel. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

Sociale verbinding in de wijk

Mogelijkheden voor sociale inclusie van wijkbewoners met
een lichte verstandelijke beperking of psychische aandoening

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor

aan de Radboud Universiteit Nijmegen

op gezag van de rector magnificus prof. dr. J.H.J.M. van Krieken,

volgens besluit van het college van decanen

in het openbaar te verdedigen op dinsdag 27 juni 2017

om 14.30 uur precies

door

Annica Brummel

geboren op 21 februari 1977

te Zwolle

Promotor: Prof. dr. T. Brandsen

Copromotor: Dr. J. K. Helderman

Manuscriptcommissie:

Prof. dr. R. ten Bos

Prof. dr. J. R. L. M. Wolf

Prof. dr. M. J. D. Schalk (Universiteit van Tilburg)

Prof. dr. G. Van Hove (Vrije Universiteit Amsterdam)

Dr. I. L. Bleijenbergh

Dit onderzoek is mede mogelijk gemaakt door Driestroom, RIBW Nijmegen-Rivierenland, Tandem Welzijnsorganisatie Nijmegen, Pluryn en MEE Gelderse Poort.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 Inleiding	11
Inleiding	11
1.1 Sociale inclusie en beleid	12
1.2 Sociale inclusie van mensen met een beperking	15
1.3 Sociale netwerkvorming	16
1.4 De context van de wijk	17
1.5 Doelstelling van dit onderzoek	18
1.6 Leeswijzer	20
Hoofdstuk 2 Sociale inclusie vanuit capability perspectief	23
Inleiding	23
2.1 Benaderingen van sociale inclusie	24
2.2 De capability benadering; een introductie	28
2.3 Mensen met een beperking en de capability benadering	33
2.4 Lijst met centrale capabilities	36
2.5 Mechanismen in achterstanden	40
2.6 Stigma en adaptive preferences	43
2.7 Beleid als oplossing en structurele belemmering?	47
2.8 Conceptueel model	49
2.9 Samenvatting	50
Hoofdstuk 3 Het verhaal van Rian	53
Inleiding	53
3.1 Wie ziet Rian?	54

3.2 Rian wordt gezien	57
3.3 Rian houdt de wijk voor gezien	58
3.4 Mechanismen in sociale inclusie	59
3.5 Structurele belemmeringen	62
3.6 Wat laat Rian zien?	64

Hoofdstuk 4 Onderzoeksopzet 67

Inleiding	67
4.1 Interpretatieve benadering	67
4.2 Vergelijkende casestudy	68
4.3 Focusgroepen	74
4.4 Onderzoekspopulatie	78
4.5 Betrouwbaarheid en validiteit	82
4.6 Rol onderzoeker	84
4.7 Ethische kwesties	85
Tot slot	86

Hoofdstuk 5 Sociale inclusie vanuit het perspectief van mensen met een beperking 87

Inleiding	87
5.1 Wijk Nije Veld	88
5.1.1 Wijkbeleving	88
5.1.2 Sociale netwerkvorming	91
5.1.3 Gemeenschapsvorming in de wijk	92
5.2 Wijk 't Acker	96
5.2.1 Wijkbeleving	97
5.2.2 Sociale netwerkvorming	99

5.2.3 Gemeenschapsvorming in de wijk.....	101
5.3 Wijk Hengstdal.....	104
5.3.1 Wijkbeleving	105
5.3.2 Sociale netwerkvorming	107
5.3.3 Gemeenschapsvorming in de wijk.....	109
5.4 Patronen van sociale inclusie nader bekeken	112
5.5 Motivatie voor sociale rollen.....	114
5.6 Intensieve sociale contacten	116
5.7 Processen van uitsluiting	118
5.8 Perceptie van de beperking.....	119
5.9 Conclusie	122
Hoofdstuk 6 Mogelijkheden voor sociale inclusie in de context van de wijk.....	125
Inleiding	125
6.1 Wijk Nije Veld	126
6.1.1 Rol bewonersgroepen in sociale inclusie	127
6.1.2 Beeld van de wijk.....	130
6.1.3 Beter een goede buur dan een verre vriend	132
6.2 Wijk 't Acker	133
6.2.1 Rol bewonersgroepen in sociale inclusie	134
6.2.2 Beeld van de wijk.....	138
6.2.3 Het gras is altijd groener bij de burens	141
6.3 Wijk Hengstdal.....	142
6.3.1 Rol bewonersgroepen in sociale inclusie	143
6.3.2 Beeld van de wijk.....	147
6.3.3 Oost, West; Oost best?.....	149

6.4 Patronen van sociale inclusie in de context	150
6.5 Inclusie en de rol van bewonersgroepen	150
6.6 Toegankelijkheid van de bewonersgroepen	153
6.7 Beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking	154
6.8 Betekenissen van bewonersgroepen	156
6.9 Beeldvorming ten aanzien van de wijken	158
6.10 Conclusie	160
Hoofdstuk 7 Conclusies en reflectie	165
Inleiding	165
7.1 Sociale inclusie vanuit capability perspectief.....	166
7.2 Patronen van sociale inclusie	169
7.3 Mogelijkheden vanuit de context van de wijk	173
7.4 Mogelijkheden voor sociale inclusie in de wijk.....	178
7.5 Reflectie op methodologische en theoretische keuzes	180
Hoofdstuk 8 Aanbevelingen	183
Inleiding	183
8.1 Sociale inclusie van mensen met een beperking	184
8.2 Sociale netwerkvorming.....	186
8.3 De context van de wijk	188
8.4 Sociale inclusie en beleid.....	189
Slotwoord: Omzien naar elkaar.....	191
 Samenvatting.....	 193
Summary.....	198

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting in beeld.....	203
Dankwoord	208
Curriculum Vitae.....	213
Literatuurlijst	214
Bijlage I Beschrijving van de drie wijken	225
Bijlage II Ecogram	229
Bijlage III Semigestructureerde vragenlijst Individueel.....	230
Bijlage IV Semigestructureerde vragenlijst Bewonersgroepen.....	232
Bijlage V Community of Practice	235

Hoofdstuk 1 Inleiding

Inleiding

Op 13 april 2015 is de documentaire 'Harry, Tiny en Sonja; na 30 jaar op eigen benen' van documentaire maakster Maartje Nevejan uitgezonden. De drie bewoners met psychische aandoening hebben lange tijd in een beschermde woonvoorziening gewoond en gaan voor het eerst in dertig jaar zelfstandig wonen in een complex voor ouderen. Aanvankelijk schuiven Tiny en Harry aan bij een gezamenlijke eetactiviteit in de buurt. Eén van de vaste deelnemers aan deze eetactiviteit deelt mee dat ze voortaan niet meer komt eten, omdat er meer mensen met een beperking deelnemen en er geen begeleiding vanuit de zorginstelling beschikbaar is. Tiny is er nooit meer naar toe gegaan, ze voelt zich niet welkom:

'Ik ben er nooit meer geweest, want ik voelde me niet prettig, bij al dat gekonkel. (...) Nee, die vrouw zei ook van, ja ze hebben begeleiding nodig als die eten. We zijn toch geen kleine kinderen! Dat vond ik raar. Maar wat is normaal? Wie is normaal? Niemand geloof ik.'

Deze scène uit de documentaire laat zien dat meedoen in de samenleving, of sociale inclusie, niet voor iedereen vanzelfsprekend is. In de documentaire lopen de drie hoofdpersonen aan tegen het opbouwen van nieuwe sociale contacten. Van bewonersgroepen en publieke voorzieningen wordt verwacht dat ze open staan voor deelname van iedereen, maar de scène laat zien dat vooroordelen deze deelname in de weg staan.

Het onderzoek dat in dit boek is beschreven, richt zich op problemen zoals Harry, Tiny en Sonja die tegenkomen. In dit onderzoek staat sociale inclusie in de wijk van wijkbewoners met lichte verstandelijke beperkingen of psychische aandoeningen centraal. Sociale inclusie gaat verder dan alleen het fysiek wonen in een wijk, het heeft betrekking op het vormen van sociale netwerken en onderdeel zijn van gemeenschap. Diverse studies tonen het belang van sociale netwerken en gemeenschap aan op diverse domeinen in het leven, zoals bijvoorbeeld gezondheid (o.a. Helliwel & Putnam, 2006; Kawachi, 1999; Klinenberg, 2002; Marmot, 2004 en 2015; Szretzer & Woolcock, 2004). Putnam (2000) laat in zijn grootschalige onderzoek naar sociaal kapitaal het verband zien tussen sociale netwerken, gemeenschapsvorming en ontwikkelingen op andere domeinen, zoals onderwijs en veiligheid.

Er wordt niet alleen gekeken naar sociale netwerkvorming op individueel niveau in de wijk, maar ook naar gemeenschapsvorming. Gemeenschapsvorming heeft betrekking op collectieve verbanden (Völker, Flap, & Lindenberg, 2007). Gemeenschappen, of *communities*, on-

derscheiden zich van publieke of commerciële sferen (Tönnies, 1887) en zijn informeel van aard (Dürkheim, 1893). De eetgroep uit de documentaire is een voorbeeld van gemeenschap.

De veranderingen waar de drie bewoners uit de documentaire mee te maken hebben, zijn ook onderwerp van beleid. Het idee van sociale inclusie van mensen met een beperking is niet nieuw en is al een aantal decennia geleden ingezet bij de extramuralisering van de zorg (Beernink, 2015; Bos, 2016; Heemskerk, Petrina, & Vosters, 2013; Kröber, 2008; Mans, 2004; Overkamp, 2000). Met de aanpassingen in de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo 2015) is sociale inclusie wederom actueel en de ondersteuning van mensen met een beperking dient lokaal en integraal te worden opgepakt, waardoor maatwerk geleverd zou moeten worden voor individuele burgers met een ondersteuningsvraag (Bannink, Bosselaar, Veer, & Trommel, 2014). De wijk, buurt of het stadsdeel vormt de eenheid waar deze ondersteuning georganiseerd wordt (Delespaul, Milo, Schalken, Boevink, & Os, 2016).

In dit eerste hoofdstuk verken ik de achtergronden van sociale inclusie in de wijk van mensen met een beperking. Allereerst ga ik in op beleidsontwikkelingen die sociale inclusie in de wijk als onderwerp hebben. In paragraaf 1.2 verken ik het perspectief van mensen met een beperking in het proces van sociale inclusie. In paragraaf 1.3 ga ik in op de waarde van sociale netwerken en paragraaf 1.4 gaat over de wijk als context voor sociale inclusie van mensen met een beperking. In paragraaf 1.5 wordt de doelstelling van dit onderzoek weergegeven, gevolgd door een leeswijzer voor dit boek.

1.1 Sociale inclusie en beleid

Sociale inclusie is een proces, waarbij enerzijds wordt uitgegaan van het bevorderen van participatie van individuen en anderzijds van het terugdringen van uitsluiting van mensen met een beperking (Bolsenbroek & Houten, 2010; Cobigo, Oulette-Kuntz, Lysaght, & Martin, 2012). Hoewel dit onderzoek zich richt op de sociologische aspecten van sociale inclusie, en beleid slechts op de achtergrond een rol speelt, is het goed om aandacht te hebben voor beleid, aangezien de sociale context mede wordt beïnvloed door beleid.

Op 14 juli 2016 is het VN-verdrag voor de rechten van mensen met een beperking in Nederland in werking getreden, 10 jaar nadat dit verdrag door de Verenigde Naties is aangenomen. Het doel van dit verdrag is mensen met een beperking volledig, effectief en op gelijke voet met anderen te laten participeren in de samenleving (Schuurman, 2015). In de toelichting bij de Wmo 2015 wordt ook verwezen naar dit VN-verdrag en wordt de relatie gelegd met het realiseren van een inclusieve samenleving:

‘Het wetsvoorstel bevat een opdracht aan het college zorg te dragen voor de maatschappelijke ondersteuning en in dat verband een goede toegankelijkheid te bevorderen van voorzieningen, diensten en ruimten voor mensen met een beperking. Hiermee wordt aangesloten bij de uitgangspunten van het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap. Dit wetsvoorstel draagt bij aan het realiseren van een inclusieve samenleving, waarin mensen met beperkingen zoveel mogelijk in staat worden gesteld op gelijke voet met anderen te participeren.’
(Rijn, 2014, pp. 11-12).

De ambities van de Wmo 2015 bouwen voort op een langlopend proces van vermaatschappelijking van de langdurige zorg. Vanaf de jaren zestig werd het steeds minder vanzelfsprekend om mensen op te vangen in grootschalige instellingen ver buiten de bewoonde wereld. Deze omslag in denken hing samen met de visie ten aanzien van beperkingen, die aanvankelijk vooral een medische grondslag had. In het burgerschapsparadigma, dat gangbaar werd vanaf de jaren zeventig, worden mensen met een beperking gezien als medeburgers (Gennep, 1997). Kleinschalige woonvormen in of aan de rand van woonwijken zouden de deelname aan de samenleving vergemakkelijken (Beernink, 2015, p. 21; Loon, Knibbe, & Hove, 2005; Overkamp, 2000, pp. 13-20; Pols, 2013, p. 69). De resultaten van de vermaatschappelijking van de zorg bleven echter achter ten opzichte van de verwachtingen. De Wmo kan volgens verschillende onderzoekers (Kampen, Verhoeven, & Verplanke, 2013; Kwekkeboom & Weert, 2008; Verplanke & Duyvendak, 2010) worden gezien als een sluitstuk in het proces van de vermaatschappelijking van de zorg.

Wmo en sociale netwerken

In 2007 is de Wmo ingevoerd en het maatschappelijke doel van deze wet is dat iedereen in de samenleving mee kan doen (Ross- van Dorp, 2005, p. 7). In 2015 is de wet aangepast (Wmo 2015) en is een groot deel van de ondersteuning voor mensen met een beperking overgeheveld vanuit de AWBZ (Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten) naar de Wmo (Wet maatschappelijke ondersteuning, 2015, hoofdstuk 2, § 1, artikel 2.1.2). De Wmo beoogt een stelselwijziging (Zilfhout, 2010), waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen transities en transformaties. Transities hebben betrekking op de wijzigingen in het stelsel van financiering, oftewel de structuur van de wet. De transformaties staan voor veranderingen in de cultuur en de term ‘de kanteling’ wordt gebruikt om deze veranderingen aan te duiden. De kanteling heeft onder andere betrekking op de omslag van aanbod- naar vraaggestuurd werken, van individueel naar contextueel werken en van probleemgericht werken naar eigen kracht (Stam, Wilken, Kooiman, Jansen, & Biene, 2015, p. 3; Veld & Wachtmeester, 2012; Wilken, 2012).

Het bevorderen van sociale inclusie van mensen met een beperking blijkt in de praktijk een complex vraagstuk te zijn (Delden, 2014). Professionals uit de welzijnssector, de gehandicaptensector en de geestelijke gezondheidssector dienen samen te werken om sociale inclusie

te bevorderen, maar hebben verschillende oriëntaties die lastig te combineren zijn. De welzijnssector richt zich op gemeenschapsvorming en kent vooral groepsgerichte aanpakken, terwijl zorginstellingen individugericht werken (Delden, 2014; Habraken, Brouwers, & Bongers, 2015). Waar het voorheen gebruikelijk was dat mensen met een beperking aan aparte voorzieningen deelnamen, wordt nu verwacht dat ze aan reguliere voorzieningen deelnemen, zoals aan activiteiten in wijkcentra. Dit vraagt een omslag van alle betrokkenen. Om sociale inclusie te bereiken dienen ook mogelijkheden in de context te worden gecreëerd (Delden, 2014; Kröber, 2008; Pols, 2013).

Sociale inclusie heeft dus niet alleen betrekking op degene die ondersteuning ontvangt, maar op iedere burger die deel uitmaakt van de samenleving. In de ‘participatiesamenleving’ wordt van burgers verwacht dat ze meer voor elkaar gaan betekenen, door bijvoorbeeld informele zorg en ondersteuning aan medeburgers te verlenen (Bredewold 2014, p. 16; Steyaert & Winsemius, 2010, p. 70). De nadruk van de Wmo op deze rol van het sociale netwerk vormt een alternatief voor de afhankelijkheid van professionele ondersteuning, die in de verzorgingsstaat is ontstaan (Grootegoed & Dijk, 2012). Deze visie op sociale netwerken is een instrumentele benadering, de sociale netwerken staan immers ten dienste van maatschappelijke ondersteuning. In de Wmo worden ook andere functies van het sociale netwerk benoemd, zoals het ontmoeten van anderen (Rijn, 2014, p. 11). Het gaat hierbij meer om de intrinsieke waarde van sociale netwerken, oftewel de waarde van sociale netwerken als doel op zich.

De wijk als uitvoeringspraktijk voor beleid

De wijk is een belangrijke eenheid waarop de participatiesamenleving vormgegeven wordt. Als gevolg van de decentralisaties hebben gemeenten meer verantwoordelijkheden gekregen in het sociale domein. In veel gemeenten is gekozen voor een wijkgerichte aanpak om sociale samenhang in combinatie met leefbaarheid en veiligheid te bevorderen (Ewijk, 2006). In Nederland bestaat een lange traditie van wijkgerichte aanpakken (Boer, 2001; Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 2005, pp. 30-40), waarbij de nadruk ligt op het tot stand *brenge*n van een wijkgevoel (Lans, 2014). Wijkgerichte aanpakken zijn dus niet nieuw, maar voor een aantal professionele sectoren is het wel nieuw om wijkgericht te werken, zoals de gehandicaptensector en de geestelijke gezondheidssector (Delespaul, Milo, Schalken, Boevink, & Os, 2016, pp. 10-11; Verdonschot & Kröber, 2011). Professionals uit de verschillende sectoren worden ook geacht om samen te werken met informele wijknetwerken (Steyaert & Kwekkeboom, 2010, p. 17).

Informele bewonersgroepen zijn voorbeelden van informele wijknetwerken of gemeenschappen en hebben een rol in het bevorderen van sociale samenhang of leefbaarheid (Hurenkamp, Tonkens, & Duyvendak, 2006). Bovendien vormen de activiteiten van informele bewonersgroepen een mogelijkheid voor mensen met een beperking om mee te doen in de samenleving. De wijk is relevant voor de leefwereld en dat sluit ook goed aan bij

ontwikkelingen in de systeemwereld, al wordt in het onderzoek dat in dit boek is beschreven, niet de koppeling tussen beide getoetst. In dit onderzoek worden de sociologische aspecten van sociale inclusie nader verkend vanuit de leefwereld (Habermas, 1987) van wijkbewoners.

1.2 Sociale inclusie van mensen met een beperking

De afgelopen jaren zijn diverse Nederlandse onderzoeken gepubliceerd over sociale inclusie in de wijk van mensen met een beperking, waarbij de wisselwerking tussen de sociale context en het individu is belicht. Een deel van deze onderzoeken heeft een geografische afbakening van de buurt of wijk. Uit het onderzoek van Boonaerts en Pekaar (2010) komt naar voren dat buurtbewoners geen grote betekenis hebben in de netwerken van mensen met een verstandelijke beperking of psychische aandoening. Van Alphen (2011) geeft aan dat mensen met een verstandelijke beperking vaak geen realistische verwachtingen hebben van burenccontact. Bredewold (2014) bevestigt dit beeld in haar onderzoek naar vormen van informele hulp tussen mensen met en zonder beperking in de wijk. De contacten tussen mensen met en zonder een beperking zijn voornamelijk oppervlakkig van aard. Het onderzoek van Bos (2016) vindt plaats in een heel specifieke setting, namelijk omgekeerde integratieprojecten, waarbij burgers verhuizen naar voormalige instellingsterreinen. Net als Bredewold komt hij vooral contacten tegen die oppervlakkig van aard zijn, maar in tegenstelling tot Bredewold verkent hij de mechanismen die ten grondslag liggen aan die oppervlakkige contacten. Ootes (2012) geeft aan dat zinvolle interacties met de fysieke en sociale omgeving, zoals vrijwilliger zijn in een wijkcentrum, steunend zijn voor mensen met psychische aandoeningen.

Een groot deel van bovenstaande onderzoeken lijkt te concluderen dat de betekenis van sociale contacten in de wijk klein is. Het is echter van belang om te achterhalen welke mogelijkheden mensen met een beperking hebben om sociale interacties in de wijk aan te gaan op gelijke voet met anderen. Beeldvorming en vooroordelen ten aanzien van mensen met een beperking kunnen sociale inclusie bijvoorbeeld in de weg staan (Link & Phelan, 2001; Weeghel, Pijnenborg, Kienhorst, & Veer, 2016). Kal (2010) en Bos (2016) belichten in hun onderzoeken de ongemakkelijkheid, of wrijving, die er kan zijn in het contact tussen mensen met en zonder beperking. Deze ongemakkelijkheid kan sociale inclusie belemmeren. Het is daarom van belang om niet alleen naar individuele, maar ook naar contextuele omstandigheden te kijken die bepalend zijn voor het proces van sociale inclusie van mensen met een beperking. Kennis over dergelijke patronen die sociale ongelijkheid in stand kunnen houden, zijn nodig om participatie op gelijke voet met anderen te bewerkstelligen.

1.3 Sociale netwerkvorming

Voor mensen met lichte verstandelijke beperkingen of psychische aandoeningen geldt niet alleen dat ze weinig sociale contacten hebben in de wijk, ook het totale sociale netwerk is gemiddeld kleiner dan het sociale netwerk van mensen zonder een beperking (o.a. Asselt-Goverts, Embregts, Hendriks, & Wegman, 2015b; Bredewold, 2014, p. 183; Cardol, Speet, & Rijken, 2007; Verdonchot, Witte, Reichrath, Buntinx, & Curfs, 2009). Een deel van de mensen met een beperking geeft aan zich eenzaam te voelen (Bredewold, 2014, p. 283; Kwekkeboom & Weert, 2008; Pols, 2013, p. 71). Hun sociale netwerken bestaan voornamelijk uit naaste familieleden en er is nauwelijks contact met mensen zonder een beperking (Brettschneider & Wilken, 2007; Verplanke & Duyvendak, 2010). Ongeveer een vijfde deel van alle mantelzorgers in Nederland is mantelzorger voor iemand met een verstandelijke beperking of psychische aandoening (Boer, Broese van Groenou, & Timmermans, 2009). Mantelzorgers voor mensen met psychische aandoeningen geven aan dat hun eigen sociale netwerk afneemt, omdat mensen hier niet mee weten om te gaan (Wittenberg, Kwekkeboom, & Boer, 2012). Mensen met psychische aandoeningen hebben minder vaak een steunend sociaal netwerk op loopafstand, ze hebben minder sociale contacten in de buurt dan wenselijk en ze waarderen hun buurt of wijk minder hoog dan buurtgenoten zonder een beperking (Hortulanus, 2012, p. 166).

De wijk of buurt kan in potentie echter wel een belangrijke plek zijn om sociale netwerken te vormen voor mensen met een beperking (Mansell, 2006; Manzo & Perkins, 2006). Verplanke en Duyvendak (2010) pleiten ervoor om alledaagse contacten tussen mensen met en zonder beperking in de buurt te stimuleren, zodat beide groepen zich beter op hun gemak voelen bij elkaar. Van Alphen (2011) geeft aan dat contact met burens van belang is voor kwaliteit van leven van mensen met een verstandelijke beperking. Sociale netwerken in de buurt dragen bij aan het gevoel er bij te horen en kunnen een rol spelen in informele steun (Gilchrist, 2009, p. 15).

Ook in dit onderzoek staat sociale netwerkvorming van mensen met lichte verstandelijke beperkingen of psychische aandoeningen centraal, waarbij niet alleen de instrumentele, maar ook de intrinsieke waarde van het sociale netwerk belicht wordt. Dit onderzoek onderscheidt zich vanwege de focus op *informele* sociale netwerkvorming, oftewel de sociale netwerkvorming die buiten het bereik van formele instanties of de systeemwereld plaatsvindt. De wijk vormt bij uitstek een plek waar dergelijke sociale netwerkvorming plaats kan vinden (Blokland, 2003; Gardner, 2011; Völker et al., 2007).

1.4 De context van de wijk

De wijk of buurt is in potentie dus een geschikte plek om sociale netwerken en gemeenschappen te vormen voor mensen met een beperking, maar *is* dat nog niet, zoals de onderzoeken in paragraaf 1.2 laten zien. Völker et al. (2007) constateren dat er in Nederland sprake is van een behoorlijke aanwezigheid van gemeenschappen in wijken en buurten, maar de verschillen tussen buurten en wijken zijn groot. Verschillende factoren bepalen gemeenschapsvorming, zoals wederzijdse afhankelijkheid, verbondenheid aan de wijk en de aanwezigheid van voorzieningen in een wijk. Verdonschot et al. (2009) concluderen op basis van een literatuurstudie dat mensen met een verstandelijke beperking nauwelijks deelnemen aan informele bewonersgroepen.

Overmars-Marx, Thomese, Verdonschot, & Meininger (2013) geven aan dat in veel onderzoeken naar sociale inclusie in de wijk nauwelijks expliciet gekeken is naar specifieke wijkkenmerken die een rol spelen in het proces van sociale inclusie in de wijk. De meeste onderzoeken richten zich op de rol van professionele ondersteuning en het persoonlijke sociale netwerk. Andere onderzoekers, zoals Linders (2009) en Bredewold (2014), nemen de wijk als empirische eenheid om functies van sociale netwerken en netwerkvorming te onderzoeken, maar ze kijken niet naar wijkspecifieke kenmerken die mogelijk bepalend zijn voor het ontstaan van sociale netwerken. In dit onderzoek worden deze wijkspecifieke kenmerken wel nader verkend, door drie verschillende wijken in één stad, Nijmegen, met elkaar te vergelijken.

De wijk is niet per definitie de eenheid waar bewoners zich mee identificeren, zoals ook later in de empirische hoofdstukken zal blijken. In sommige gevallen voelen bewoners zich meer verbonden aan een buurt of straat binnen een wijk, of aan een stadsdeel, waar de wijk een onderdeel van is. Om meerdere redenen is echter gekozen voor de wijk als empirische eenheid van dit onderzoek. Allereerst heeft dit te maken met de keuze voor gemeenschapsvorming naast sociale netwerkvorming. Gemeenschappen ontstaan vaak op buurt- of wijkniveau. Om voldoende bewonersgroepen te kunnen vergelijken, is de eenheid van de buurt te klein en de eenheid van de wijk meer geschikt. Bovendien zijn diverse publieke voorzieningen, zoals wijkcentra, op wijkniveau georganiseerd. Veel bewonersgroepen maken gebruik van voorzieningen zoals wijkcentra. Tot slot speelt de beleidskeuze vanuit de Wmo een rol. Er zijn bij bestuurders en beleidsmakers hoge verwachtingen ten aanzien van de mogelijkheden van de wijk als context om maatschappelijke ondersteuning te organiseren. De keuze voor de wijk als empirische eenheid geeft inzicht in de vraag hoe realistisch deze verwachtingen zijn ten aanzien van deze context.

De wisselwerking tussen individuele en contextuele factoren staat centraal in de capability benadering (o.a. Nussbaum, 2011; Robeyns, 2016; Sen, 2009), die als theoretisch kader wordt toegepast. Daarmee biedt de capability benadering de mogelijkheid om naar achterliggende patronen van sociale ongelijkheid te kijken. De capability benadering wordt niet op

grote schaal toegepast in de verschillende professionele sectoren die relevant zijn voor dit onderzoek, maar er is sprake van een toenemende belangstelling voor deze benadering (Beernink, 2015; Braber, 2013; Braber & Tirions, 2016; Gradener, 2016; Pelleboer-Gunnik, Weeghel, & Embregts, 2014; Weeghel, Pijnenborst, Veer, & Kienhorst, 2015; White, Grazia Imperiale, & Perera, 2016).

1.5 Doelstelling van dit onderzoek

Het doel van dit onderzoek is inzicht te krijgen in individuele en contextuele factoren die sociale netwerkvorming en gemeenschapsvorming in de wijk bepalen, teneinde keuzemogelijkheden voor sociale inclusie van mensen met een beperking te vergroten.

Onderzoeksvragen

De hoofdvraag die centraal staat in dit onderzoek is:

‘Wat bepaalt de mogelijkheden voor sociale inclusie in de wijk voor mensen met een lichte verstandelijke beperking of een psychische aandoening?’

De hoofdvraag is vertaald in de volgende deelvragen:

1. *Hoe kan sociale inclusie vanuit het capability perspectief worden begrepen?*
2. *Welke patronen van sociale inclusie zijn te onderscheiden in de drie wijken vanuit het perspectief van mensen met een beperking?*
3. *Welke mogelijkheden biedt de context van de wijk voor sociale inclusie van mensen met een beperking?*
4. *Welke aanbevelingen levert dit onderzoek op voor het proces van sociale inclusie in de wijk?*

De antwoorden op deze vragen worden gegeven door middel van een vergelijkende case-study, waarbij drie verschillende wijken in Nijmegen met elkaar worden vergeleken. Een uitgebreide beschrijving van deze drie wijken is terug te vinden in bijlage I. Dit onderzoek richt zich op mensen met een lichte verstandelijke beperking of psychische aandoening. Het is

niet de bedoeling om een vergelijk te maken tussen deze twee groepen, ze worden beschouwd als wijkbewoners. In de volgende hoofdstukken zal dan ook geen onderscheid gemaakt worden tussen mensen met een lichte verstandelijke beperking of psychische aandoening, tenzij er sprake is van opvallende verschillen in het proces van sociale inclusie.

Maatschappelijke en beleidsmatige relevantie

Door de leefwereld centraal te zetten, worden institutionele en sociale barrières vanuit de systeemwereld vanzelf zichtbaar, zoals beleid en professionele ondersteuning. Deze inzichten zijn relevant voor zowel de gehandicaptensector en de geestelijke gezondheidssector als de welzijnssector, die allen geacht worden de bewoner centraal te zetten.

Bij de uitvoering van de Wmo hebben de meeste gemeenten gekozen voor het inrichten van sociale (wijk)teams (Arum & Schoorl, 2016). Deze keuze is echter lang niet altijd onderbouwd (Oude Vrielink, Kolk, & Klok, 2014, p. 19). Dit onderzoek levert inzicht in de relevantie van de context om aan sociale inclusie te werken.

Hoewel de verwachtingen ten aanzien van sociale netwerken en informele bewonersgroepen hooggespannen zijn, is er weinig bekend over het ontstaan van sociale netwerken, over informele bewonersgroepen in het algemeen (Berg, Houwelingen, & Hart, 2011) en de toegankelijkheid van informele bewonersgroepen voor bewoners met een beperking. De inzichten die uit dit onderzoek voortkomen zijn relevant voor professionals die samenwerken met informele (bewoners)groepen of die een rol hebben in het bevorderen van sociale inclusie.

Mensen met een beperking doen nog niet op gelijke voet mee in de samenleving. Het is daarom van belang om voorbij de status quo te kijken en op zoek te gaan naar dieperliggende patronen die bepalend zijn voor sociale inclusie in de wijk. Om participatie op gelijke voet te realiseren is het van belang om naar *daadwerkelijke mogelijkheden* voor sociale inclusie te kijken.

De directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), Kim Putters (2013) geeft aan dat de roep om de participatiesamenleving veel fundamenteeler en ideologische geladen is dan tot op heden aangenomen werd en spreekt van de transformatie naar de verzorgingsstad. Deze verzorgingsstad vraagt onder andere om een morele agenda, die gaat over verwachtingen en grenzen van de verzorgingsstad. Dit onderzoek beoogt bij te dragen aan deze agenda door bewoners centraal te zetten en te kijken naar daadwerkelijke mogelijkheden voor sociale inclusie.

Wetenschappelijke relevantie

Het voor dit onderzoek uitgevoerde empirische onderzoek levert gedetailleerde kennis op over sociale netwerkvorming en gemeenschapsvorming in de wijk. De vergelijking tussen de drie wijken levert bovendien kennis op over verschillen tussen deze sociale processen, waardoor wijkspecifieke kenmerken onderscheiden kunnen worden. Veel onderzoeken naar gemeenschapsvorming op wijkniveau zijn grootschalig en kwantitatief van aard. Onderzoeken

naar sociale inclusie zijn vaker kwalitatief van aard, maar richten zich voornamelijk op verschijningsvormen van sociale netwerken en niet zo zeer op gemeenschapsvorming en wijkspecifieke kenmerken. De kennis die dit onderzoek oplevert, is dus in meerdere opzichten ook in wetenschappelijke zin relevant.

Het toepassen van de capability benadering in een onderzoek naar sociale inclusie of gemeenschapsvorming op zich is niet nieuw, maar de keuze binnen de capability benadering is wel nieuw. Er zijn relatief weinig empirische onderzoeken die de capability benadering als analysemodel gebruiken voor het onderwerp sociale inclusie van mensen met een beperking in Europese landen. Daarnaast zijn er vrijwel geen empirische onderzoeken gedaan naar de werking van de capability sociale banden, die centraal staat in dit onderzoek (zie hoofdstuk 2). De uitkomsten van dit onderzoek zijn daarmee ook relevant voor kennisontwikkeling binnen de capability benadering.

1.6 Leeswijzer

In het vervolg van dit boek zijn de opzet, de resultaten, conclusies en aanbevelingen van dit onderzoek te lezen. In het eerstvolgende hoofdstuk wordt het theoretisch kader gepresenteerd. In hoofdstuk 2 wordt eerst kort stil gestaan bij benaderingen die gangbaar zijn voor onderzoeken naar sociale inclusie en gemeenschapsvorming binnen de gehandicaptensector, de geestelijke gezondheidssector en de welzijnssector. Ik onderbouw waarom deze visies onvoldoende toereikend zijn voor het onderwerp van dit onderzoek. Vervolgens wordt de capability benadering beschreven, die het theoretisch kader vormt voor dit onderzoek. Na een introductie worden de keuzes weergegeven die binnen de capability benadering zijn gemaakt en wordt het hoofdstuk afgesloten met een conceptueel model.

In het derde hoofdstuk staat het verhaal van Rian centraal. Rian is één van de respondenten van dit onderzoek en haar ervaringen met sociale netwerkvorming en gemeenschapsvorming in de wijk geven een goed beeld van het onderwerp van dit onderzoek. Aan de hand van het verhaal van Rian wordt het conceptueel kader getoetst. Het vertellen van een verhaal past in de traditie van de capability benadering (o.a. Beernink, 2015; Nussbaum, 2011; Wolff & De-Shalit, 2007).

In hoofdstuk 4 wordt de opzet van het empirische deel van dit onderzoek besproken. Allereerst geef ik een korte introductie over de manier waarop ik zelf tegen kennis en wetenschap aankijk. De opzet van het empirische deel van dit onderzoek bestaat uit twee delen; een vergelijkende casestudy, gevolgd door focusgroepen. In paragraaf 4.2 licht ik de keuze voor de vergelijkende casestudy toe en beschrijf ik de keuzes die binnen de casestudies zijn gemaakt, zoals de onderzoeksmethodes en de analyse. In paragraaf 4.3 wordt de opzet van de focusgroepen beschreven, gevolgd door overzichten en keuzes van de onderzoekspopulaties. In de rest van hoofdstuk 4 sta ik stil bij de betrouwbaarheid en validiteit van dit onder-

zoek, mijn eigen rol als onderzoeker en de manier waarop in dit onderzoek omgegaan is met ethische kwesties.

In hoofdstuk 5 en 6 worden de resultaten van het empirische onderzoek weergegeven. In hoofdstuk 5 staat het perspectief van mensen met een beperking centraal. Het eerste deel van dit hoofdstuk is beschrijvend van aard. Per wijk wordt ingegaan op de wijkbeleving, sociale netwerken en participatie van de wijkbewoners met een lichte verstandelijke beperking of psychische aandoening. In het tweede deel van hoofdstuk 5 beschrijf ik patronen die wijkoverstijgend zichtbaar zijn en van betekenis zijn voor het proces van sociale inclusie.

In hoofdstuk 6 wordt de wijk als context nader verkend. Net als hoofdstuk 5 is het eerste deel van dit hoofdstuk vooral beschrijvend van aard. Per wijk wordt beschreven welke rol bewonersgroepen hebben in het proces van sociale inclusie en het beeld van de wijk dat vanuit de bewonersgroepen naar voren komt. In het tweede deel van hoofdstuk 6 worden patronen beschreven die wijkoverstijgend zichtbaar zijn in de context van de wijk.

In hoofdstuk 7 worden de conclusies van dit onderzoek beschreven aan de hand van de hoofd- en deelvragen die in paragraaf 1.5 zijn beschreven. Er wordt eveneens gereflecteerd op de methodologische en theoretische keuzes van dit onderzoek. In hoofdstuk 8 wordt tot slot ingegaan op aanbevelingen voor de praktijk, het beleid en de wetenschap.

Hoofdstuk 2 Sociale inclusie vanuit capability perspectief

‘The relevance of disability in the understanding of deprivation in the world is often underestimated, and this can be one of the most important arguments for paying attention to the capability perspective. People with physical or mental disability are not only among the most deprived human beings in the world, they are also, frequently enough, the most neglected.’

(Sen, 2009, p. 258)

Inleiding

In het bovenstaande citaat geeft Sen de relatie aan tussen handicap en achterstanden en beargumenteert hij waarom het van belang is om aandacht te hebben voor mensen met een beperking. Verschillende mensen hebben verschillende ‘goederen’ nodig om hetzelfde niveau van welzijn te bereiken. Mensen met een beperking hebben naar alle waarschijnlijkheid meer goederen, zoals inkomen, nodig om hetzelfde niveau van welzijn te bereiken als mensen zonder een beperking. Deze relatie tussen handicap en achterstanden vormt een belangrijk argument om vanuit een capability perspectief naar welzijn, of kwaliteit van leven, te kijken. In dit onderzoek wordt ook het capability perspectief toegepast om te achterhalen wat bepalend is voor sociale inclusie in de wijk van mensen met een lichte verstandelijke beperking of psychische aandoening.

Er is een groot aantal professionals en organisaties, georganiseerd in verschillende sectoren, betrokken bij sociale inclusie in de wijk van mensen met beperking, zoals de gehandicapten-sector, de geestelijke gezondheidssector en de welzijnssector. Zoals in het vorige hoofdstuk is aangegeven, hanteren de in deze sectoren werkzame professionals verschillende benaderingen ten aanzien van het onderwerp sociale inclusie, waarbij of de nadruk ligt op het individuele perspectief of op het perspectief van de samenleving. Deze afzonderlijke tradities zijn echter niet toereikend om het geheel te bekijken. Een individu is immers niet los te zien van de context en een evaluatie van het vermogen van iemand om deel te nemen aan de samenleving, betekent impliciet ook een evaluatie van die samenleving zelf. De capability benadering biedt de mogelijkheid om zowel vanuit het perspectief van het individu als vanuit het perspectief van de samenleving te evalueren en is daarmee overstijgend ten aanzien van de afzonderlijke sectoren.

In dit hoofdstuk ga ik nader in op de capability benadering en de keuzes die ik voor dit onderzoek binnen de verschillende uitwerkingen van de capability benadering heb gemaakt. In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk geef ik een beknopte introductie van de gangbare theoretische kaders die door de verschillende sectoren veelal toegepast worden bij onderzoeken rondom sociale inclusie. In paragraaf 2.2 wordt een aantal kernbegrippen binnen de capability benadering uitgelegd. Vervolgens wordt stilgestaan bij de aandacht voor mensen met een beperking binnen de capability benadering. In de vierde paragraaf ga ik in op de lijst van centrale capabilities die Nussbaum (2011) heeft opgesteld en beargumenteer ik de keuze om deze lijst toe te passen in dit onderzoek. In paragraaf 2.5 ga ik nader in op mechanismen in achterstanden op capabilities aan de hand van het werk van Wolff en De-Shalit (2007). Zij introduceren een aantal concepten om patronen van achterstanden te doorgronden vanuit de capability benadering. In de zesde paragraaf sta ik stil bij het concept *adaptive preferences*, dat ik combineer met literatuur over stigma. Stigma en *adaptive preferences* (o.a. Terlazzo, 2015) hebben een negatieve invloed op daadwerkelijke mogelijkheden en dat is gezien de aard van dit onderzoek zeer relevant. In paragraaf 2.7 ga ik kort in op beleids-toepassingen van de capability benadering. In paragraaf 2.8 presenteer ik het conceptueel model, dat richting geeft aan de analyse in dit onderzoek, en in de laatste paragraaf sluit ik af met een beknopte samenvatting.

2.1 Benaderingen van sociale inclusie

In dit onderzoek wordt sociale inclusie gezien als een proces, waarbij zowel uitgegaan wordt van het bevorderen van participatie van individuen, als het terugdringen van uitsluiting van mensen met een beperking (Bolsenbroek & Houten, 2010; Cobigo, Oulette-Kuntz, Lysaght, & Martin, 2012), zoals in het vorige hoofdstuk is aangegeven. In deze opvatting van sociale inclusie schuilt zowel een individuele als contextuele component. Om sociale inclusie in de wijk van mensen met een beperking te doorgronden is het dus van belang om zowel individuele als contextuele factoren te belichten. Hoewel individuele en contextuele factoren genoemd worden in de verschillende benaderingen die gangbaar zijn binnen de gehandicap-tensector, de geestelijke gezondheidssector en de welzijnssector, ligt in de focus van deze gangbare benadering een nadruk op individuele of contextuele factoren. In deze paragraaf geef ik een beknopte weergave van de meest gangbare benaderingen per sector ten aanzien van sociale inclusie, waarbij ik me ervan bewust ben dat ik de veelzijdigheid aan opvattingen en perspectieven binnen deze sectoren tekort doe.¹ Het doel van deze paragraaf is echter om te beargumenteren waarom deze gangbare benaderingen onvoldoende aansluiten bij dit onderzoek en onvoldoende inzicht bieden in het vraagstuk van sociale inclusie.

¹ Andere onderzoeken besteden ruim aandacht aan deze veelzijdigheid en het historisch perspectief van denken over sociale inclusie (Asselt-Goverts, 2016; Beernink, 2015; Gennep, 1997; Wilken & Hollander, 2005).

Sociale inclusie en de gehandicaptensector

Ondersteuning voor mensen met een *lichte verstandelijke beperking* valt onder de gehandicaptensector. De gehandicaptensector heeft de afgelopen decennia een aantal grote paradigmaverschuivingen gekend. De focus op zorg vanuit het medische model is lange tijd gangbaar geweest binnen de gehandicaptensector, zoals Beernink (2015) in de inleiding van haar proefschrift weergeeft. Mede onder invloed van het werk van Goffman (1963) is het ontwikkelingsmodel ontstaan, gebaseerd op *normalization* (Wolfensberger, 2000), dat er van uitgaat dat mensen met een beperking in staat zijn om sociaal gewaardeerde rollen te vervullen op gewone, alledaagse plekken. Het begrip *cure* werd vervangen door *care* (Gennep, 1997), maar de nadruk in het ontwikkelingsmodel lag op aanpassing en integratie. Als reactie op het aanpassen aan het normale is het burgerschapsparadigma ontstaan aan het begin van deze eeuw. In het burgerschapsparadigma ligt de nadruk op 'er mogen zijn' en inclusie in plaats van op integratie (Gennep, 2009).

In lijn met deze laatste paradigmaverschuiving wordt binnen de gehandicaptensector de Quality of Life benadering het meest toegepast bij onderzoeken naar sociale inclusie (Asselt-Goverts, 2016, p. 11; Claes, Hove, Loon, Vandevelde, & Schalock, 2010; Schippers, 2010). De Quality of Life benadering komt onder andere voort uit de overtuiging dat welzijn van mensen met een lichte verstandelijke beperking meer is dan alleen een medische aangelegenheid. Daarnaast heeft het denken uit de positieve psychologie invloed gehad, waarbij aandacht is voor kracht en capaciteiten en persoonlijk welbevinden van mensen (Schalock, Gardner, & Bradley, 2007). De term Quality of Life (QOL) verwijst naar een aantal factoren die van belang zijn voor persoonlijk welzijn. Er zijn verschillende indicatoren te onderscheiden die in verschillende situaties van belang zijn, maar Schalock (2004) benoemt acht indicatoren die de kern vormen voor kwaliteit van leven: *emotional well-being, interpersonal relations, material well-being, personal development, physical well-being, self-determination, social inclusion and rights*.

In deze uitwerking van Schalock et al. (2007) is er ruimte voor meervoudigheid van welzijn en ook menselijke diversiteit wordt erkend; welke indicatoren gestimuleerd dienen te worden verschilt per persoon. De acht indicatoren in het model van Schalock zijn deels individueel en deels contextueel van aard, maar in essentie richt het model zich op het individu met een beperking. Het model neemt contextuele factoren mee, maar is er niet op gericht om naar de samenleving als geheel te kijken. De focus op rechten in het burgerschapsparadigma, maar ook in het model van Quality of Life, is volgens Reinders (2000) niet toereikend. Mensen met een beperking hebben het recht om deel te nemen aan de samenleving, maar daarmee is nog niet gezegd dat ze ook daadwerkelijk mee kunnen doen. Het voorbeeld van de eetgroep die mensen met een beperking buiten sluit, afkomstig uit de documentaire waar ik het vorige hoofdstuk mee heb geopend, is daar een voorbeeld van. Deze kritiek van Reinders (2000) sluit goed aan bij de focus van dit onderzoek dat gericht is op daadwerkelijke mogelijkheden voor sociale inclusie in de wijk.

Sociale inclusie en de geestelijke gezondheidssector

De geestelijke gezondheidssector biedt ondersteuning aan mensen met *psychische aandoeningen* en de ontwikkelingen in de gehandicaptensector zijn ook deels terug te vinden in de geestelijke gezondheidssector. Aanvankelijk lag de focus op een medische benadering, maar in de jaren 60 en 70 veranderde dit perspectief onder invloed van de antipsychiatrie beweging (Fakhoury & Priebe, 2007; Kal, 2010; Schnabel, 1992; Tonkens, 1999). Net als bij de gehandicaptensector heeft het werk van onder andere Goffman (1963) bijgedragen aan dit veranderend perspectief. In de jaren 80 en 90 volgde een proces van extramuralisering, waarbij ook aandacht was voor de inbreng van mensen met psychische aandoening binnen de instellingen (Ootes, 2012, p. 10).

Vanaf begin deze eeuw wordt de *Personal Recovery Approach* of herstelbenadering veel gehanteerd in de geestelijke gezondheidssector (Shepherd, Boardman, & Slade, 2008). Deze herstelbenadering is ontstaan vanuit mensen met ervaringen met psychische aandoeningen (Wilken, 2010, p. 18). 'Personal recovery can be defined as a unique process of changing one's attitudes, values, feelings, goals, skills, and/or roles. It is a way of living a satisfying, hopeful, and contributive life- even within the limitations caused by illness.' (White, Grazia Imperiale, & Perera, 2016). In Nederland wordt in de herstelbenadering een link gelegd met de empowerment benadering (Boumans & Weeghel, 2016, p. 75). Regenmortel (2002) omschrijft empowerment als volgt:

'(...) een proces van versterking waarbij individuen, organisaties en gemeenschappen greep krijgen op de eigen situatie en hun omgeving en dit via het verwerven van controle, het aanscherpen van kritisch bewustzijn en het stimuleren van participatie.' (Regenmortel, 2002, p. 76)

Zowel in de Personal Recovery Approach en de empowerment benadering zitten omgevingsaspecten verweven in de verschillende kernconcepten (Regenmortel, 2009). Maar net als bij de Quality of Life benadering uit de gehandicaptensector, ligt de nadruk op het perspectief van het individu met een beperking. De Quality of Life en de herstelbenadering zijn gericht op talenten of *capacities*, dat wil zeggen op *skills and abilities* (Schippers, 2009; White et al., 2016). *Capacities* zijn meer op het individu gericht en zeggen nog niet zoveel over de daadwerkelijke mogelijkheden die de omgeving of context biedt om deze in te zetten. Daarmee sluit de Personal Recovery Approach, net als de Quality of Life benadering, onvoldoende aan als beschrijvingskader voor dit onderzoek.

Sociale inclusie en de welzijnssector

Waar bij de gehandicaptensector en de geestelijke gezondheidssector de nadruk ligt op het perspectief van het individu, is bij de welzijnssector sprake van een focus op de sociale en fysieke omgeving. De welzijnssector richt zich op participatie en sociale cohesie van alle burgers. In Nederland kenmerkt het sociaal werk, waar de welzijnssector onder valt, zich door

praktijkgerichte kennis, dat onder andere tot uiting komt via verschillende lectoraten die sociale vraagstukken onderzoeken (Spierts, 2014, p. 218). De verbinding tussen wetenschap en de welzijnssector verloopt moeizaam, wat mede veroorzaakt wordt door de pragmatische instelling van de praktijk (Spierts, 2014, pp. 284-287).

Hoewel de verbinding tussen wetenschap en de welzijnspraktijk in Nederland niet optimaal is, worden diverse benaderingen binnen de welzijnssector gehanteerd, zoals de empowerment benadering (Regenmortel, 2009) en de presentiebenadering (Baart, 2013). De theorie van sociaal kapitaal en dan vooral de uitwerking van Putnam (2000) en Woolcock (2001) wordt veelal gehanteerd als onderbouwing van het versterken van sociale netwerken en is gebaseerd op het idee dat alledaagse sociale contacten, zoals contacten tussen burens, collega's en vrienden, van waarde zijn voor individuen en de samenleving als geheel. *Community development* richt zich voornamelijk op het versterken van *bridging* en *linking social capital* (Gilchrist, 2009, p. 12). Bridging social capital wordt gevormd door contacten tussen mensen die minder met elkaar gemeen hebben, maar een gedeelde interesse hebben, zoals collega's, burens et cetera. Linking social capital wordt gevormd door 'unlike people in dissimilar situations', waarbij het gaat om verbindingen tussen groepen en/of individuen die elkaar anders niet zouden vinden (Woolcock, 2001 in Field, 2010, p. 46). Deze twee vormen van sociaal kapitaal zijn gericht op het versterken van sociale netwerken. Sociaal kapitaal kan als belangrijkste onderlegger worden gezien voor sociale inclusie binnen de welzijnssector.

De theorie van sociaal kapitaal richt zich op de gemeenschap door patronen in sociale netwerkvorming te analyseren. Hoewel er aandacht is voor individuele factoren die een rol spelen bij deze netwerkvorming, ligt het perspectief op het collectieve of de sociale context. De drie afzonderlijke gangbare benaderingen, die in de drie afzonderlijke sectoren worden gehanteerd, geven nog geen inzicht in patronen van ongelijkheid die in de wisselwerking tussen individu en context, dus in de samenleving als geheel, ontstaan.

Sociale inclusie vanuit capability perspectief

Gezien de focus van dit onderzoek op *daadwerkelijke* mogelijkheden voor sociale inclusie in de wijk van mensen met een beperking, is het van belang om een benadering te gebruiken die deze wisselwerking tussen individu en de context combineert vanuit zowel een individueel als een contextueel perspectief. De *capability benadering* combineert zowel de wisselwerking als de beide perspectieven. In de capability benadering staat de mens centraal, vanuit een ethisch perspectief, maar altijd in relatie tot zijn of haar context. Een individu is niet los te zien van de context en een evaluatie van het vermogen van iemand om deel te nemen aan de samenleving betekent impliciet ook een evaluatie van die samenleving zelf (Sen, 2009).

Daarnaast richt de capability benadering zich op alle mensen in een samenleving en niet alleen op een bepaalde doelgroep. In de capability benadering ligt de focus op 'het goede leven' in plaats van 'rechten' (Robeyns, 2016). Deze focus is steunend om naar daadwerkelijke mogelijkheden voor een goed leven te kijken en sluit aan bij de kritiek die Reinders (2008) uit

op het burgerschapsmodel uit de gehandicaptenzorg. Meerdere onderzoekers uit de verschillende sectoren pleiten voor de toepassing van de capability benadering als waardevolle toevoeging in het denken over sociale inclusie van mensen met een beperking (Beernink, 2015, p. 197; Ootes, 2012, p. 104; Pelleboer-Gunnink, Weeghel, & Embregts, 2014; White et al., 2016; Weeghel, Pijnenborg, Veer, & Kienhorst, 2016, pp. 40-41).

De capability benadering richt zich op kwaliteit van leven aan de hand van de vraag wat mensen daadwerkelijk kunnen doen en zijn. De capability benadering sluit daarmee aan bij een lange filosofische traditie waarin de vraag 'wat een goed leven is' centraal staat (Robeyns, 2005). Naast de vraag wat mensen daadwerkelijk kunnen doen en zijn, is het van belang om naar belemmeringen te kijken die de vrijheid in de weg staan om het leven te leiden dat redelijkerwijs de moeite waard wordt gevonden (Sen, 2009, p. 234). In dit hoofdstuk verken ik de capability benadering en maak ik keuzes binnen dit theoretische gedachtegoed die aansluiten bij het onderwerp van dit onderzoek. In de volgende paragraaf start ik met een introductie in de belangrijkste kernconcepten van de capability benadering.

2.2 De capability benadering; een introductie

Menselijke diversiteit

De capability benadering gaat uit van *menselijke diversiteit*. Elk mens krijgt door verschillende omstandigheden andere kansen in het leven. De capability benadering richt zich op een rechtvaardige verdeling van goederen en bronnen in een samenleving en is een integrale benadering, in de zin dat het zich tegelijkertijd richt op meerdere aspecten van het menselijke leven en niet enkel op een aantal deelaspecten, zoals inkomen of onderwijs (Sen, 2009, p. 256). Daarmee gaat de benadering niet uit van middelen van bestaan, maar van de daadwerkelijke kansen die het bestaan te bieden heeft en de middelen die iemand nodig heeft om een menswaardig leven te leiden. Sen legt dit verschil uit aan de hand van het volgende voorbeeld:

'(..) if a person has a high income but is also very prone to persistent illness, or is handicapped by some serious physical disability, then the person need not necessarily be seen as being very advantaged, on the mere ground that her income is high. She certainly has more of one of the means of living well (that is, a larger income), but she faces difficulty in translating that into good living (that is, living in a way that she has reason to celebrate) because of the adversities of illness and physical handicap. (...) To understand that the *means* of satisfactory human living are not themselves the *ends* of good living helps to bring about a significant extension of the reach of evaluative exercise.'

(Sen, 2009, p. 234)

Het onderscheid dat in de capability benadering gemaakt wordt tussen middelen of *means* (zoals inkomen) en doeleinden of *ends* (een leven dat met reden waardevol geacht wordt), komt onder andere tot uiting in het onderscheid dat gemaakt wordt tussen de concepten *capabilities* en *functionings*. *Capabilities* zijn de effectieve of daadwerkelijke mogelijkheden om een leven te leiden dat redelijkerwijs de moeite waard is. *Capabilities* zijn het antwoord op de vraag: wat kan iemand doen en zijn? (Nussbaum, 2011, p. 20). *Functionings* hebben betrekking op het resultaat van het proces om deze effectieve mogelijkheden, of *capabilities*, om te zetten in handelingen of *functionings*. Een persoon heeft de keuzevrijheid *of* en *hoe* deze capabilities worden omgezet in functionings (Nussbaum, 2011, pp. 20 e.v.; Robeyns, 2005; Sen, 2009, pp. 249 e.v.).

Keuzevrijheid

Vrijheid, of *keuzevrijheid*, vormt een essentieel onderdeel van de capability benadering en komt voornamelijk tot uitdrukking in het concept capability. Nussbaum (2000, p. 25) geeft aan dat keuzevrijheid onderdeel is van de notie capability:

‘But capabilities have value in and of themselves, as spheres of freedom and choice. To promote capabilities is to promote areas of freedom, and this is not the same as making people function in a certain way.’
(Nussbaum, 2011, p. 25)

Met de centrale plek van het concept keuzevrijheid past de capability benadering in een liberaal filosofische traditie (Robeyns, 2005). Individuen kunnen over dezelfde effectieve mogelijkheden of capabilities beschikken, maar *of* en *hoe* ze deze capabilities omzetten naar functionings verschilt van persoon tot persoon. Op dit proces van het omzetten van capabilities naar functionings zijn verschillende factoren van invloed en binnen de capability benadering zijn er verschillende manieren waarop deze factoren beschreven worden.

Nussbaum (2011, pp. 20-21) spreekt van *gecombineerde capabilities*, die het totaal zijn van effectieve mogelijkheden om te kiezen en te handelen in een specifieke politieke, sociale en economische situatie. Robeyns (2005) heeft het over zogenaamde *conversiefactoren* en onderscheidt daarin drie groepen, namelijk persoonlijke, sociale en omgevingsconversiefactoren. Beide beschrijvingen geven het belang aan om niet alleen vanuit individueel perspectief te kijken wat iemand daadwerkelijk kan doen of zijn, maar ook het contextuele perspectief in ogenschouw te nemen.

Naast de verschillende factoren die van invloed zijn op het proces van het omzetten van capabilities naar functionings, speelt de eigen waardering een belangrijke rol bij keuzevrijheid. Mensen worden in de capability benadering gezien als moreel handelende wezens (*agents*) die verschillende opvattingen hebben over het goede leven. *Agency* heeft betrekking op persoonlijke keuzevrijheid om functionings te kiezen die de persoon zelf waardevol acht (Sen, 2001). Als mensen of sociale groepen als *agents* gezien worden, dan kunnen ze

zelf prioriteiten stellen en kiezen waarop ze die willen bereiken (Alkire & Deneulin, 2009, pp. 27-28). Om te bepalen wat een ‘life one has reason to value’ is, is het van belang om kritisch te kunnen reflecteren op waarden. Dat is op individueel niveau van belang, zoals ook later duidelijk zal worden bij het concept *adaptive preferences* in paragraaf 2.6, maar ook publiekelijk, op het niveau van de samenleving. In het publieke debat zou het deliberatieve proces steunend moeten zijn, waarbij niet het aantal, maar de kwaliteit van de argumenten bepalend is (Nussbaum, 2011, p. 32).

Sen en Nussbaum

Sen en Nussbaum worden als de grondleggers van de capability benadering gezien. Hoewel er een grote overlap bestaat tussen de werken van beiden, zijn er ook verschillen te benoemen. In diverse publicaties gaan beiden in op deze verschillen (Nussbaum, 2000; Nussbaum, 2011; Sen, 2009). Sen ontwikkelt de benadering vooral als evaluatief kader om kwaliteit van leven meetbaar te maken. Nussbaum's uitwerking is een theorie over basale sociale rechtvaardigheid met de lijst van 10 centrale capabilities als belangrijkste uitwerking van deze theorie. Ze beschrijft haar eigen versie van de capability benadering als volgt:

‘But my goal in this book is to go beyond the merely comparative use of the capability space to articulate an account of how capabilities, together with the idea of a threshold level of capabilities, can provide a basis for central constitutional principles that citizens have the right to demand from their governments.’

(Nussbaum, 2000, p. 12)

In het boek *Women and Human Development* (2000) geeft Nussbaum voor het eerst haar versie van de capability benadering als een gedeeltelijke theorie van sociale rechtvaardigheid weer. Het is geen volledige theorie van sociale rechtvaardigheid, omdat ze alleen stelling neemt in de minimale drempelwaarde van een sociaal rechtvaardige samenleving. Ze gaat niet in op wat er boven deze drempelwaarde nodig is (Nussbaum, 2000, p. 12). Sen is het principieel niet eens met het opstellen van één universele lijst door theoretici. De juiste set van capabilities moet worden bepaald in het democratische proces. Het is wel mogelijk om in bepaalde situaties een lijst op te stellen, zoals bijvoorbeeld de lijst die is ontwikkeld voor de Human Development Index, maar dat is afhankelijk van het specifieke doel van een dergelijke lijst (Robeyns, 2005; Sen, 1999). Een dergelijke lijst heeft dan ook geen absolute gelijkheid (Sen, 2009).

De kern van de capability benadering

Robeyns (2016) is van mening dat de overeenkomsten tussen Sen en Nussbaum in de capability benadering, die weergegeven zijn in *Creating Capabilities* (Nussbaum, 2011), te beperkt en te eenzijdig zijn. Veel werk van andere onderzoekers in de capability benadering

blijft buiten beeld. Om recht te doen aan de verscheidenheid in de capability benadering maakt Robeyns (2016) een onderscheid tussen de kern van de capability benadering en verschillende uitwerkingen van capability theorieën. Nussbaum's (2011) theorie van sociale rechtvaardigheid vormt één van de voorbeelden van een uitwerking van een capability theorie, net als Wolff en De-Shalit's (2007) theorie over achterstanden er ook één is. Deze kern van de capability benadering, die Robeyns *capabilitarianism* noemt, omvat 12 eigenschappen.

Zes van deze kerneigenschappen hebben betrekking op concepten en een aantal van deze concepten is hierboven al beschreven, zoals het onderscheid tussen *functionings en capabilities*, het onderscheid tussen *means en ends*, de *conversiefactoren* en *agency*. Een vijfde kerneigenschap wordt gevormd door *human diversity*, wat inhoudt dat capabilities meervoudig of *plural* van aard zijn. Verschillende mensen hebben verschillende combinaties van overeenkomstige functionings nodig om hetzelfde niveau van welzijn te bereiken, zoals het citaat van Sen aan het begin van deze paragraaf laat zien. De zesde eigenschap heeft betrekking op structurele belemmeringen of *structural constraints*, die de capabilities rechtstreeks op een negatieve manier beïnvloeden. Structurele belemmeringen kunnen sociaal of wettelijk van aard zijn.

De overige zes kerneigenschappen hebben betrekking op het normatieve karakter van de capability benadering en bestaan uit normatieve claims (Robeyns, 2016). Gezien de keuze van dit onderzoek om de theoretische uitwerking van Nussbaum als analyse toe te passen, zoals dat in paragraaf 2.4 uitgebreid beschreven wordt, voert het te ver om al deze zes claims hier toe te lichten.

Het goede leven

Eén van deze zes claims is echter nog wel van belang om hier te behandelen en dat is de claim dat '*the good*', of het goede leven, de kern vormt van de capability benadering:

'The fact that the capability approach has, at its very core, more to offer in terms of the theory of the *good* than in terms of the theory of the *right* has an important implication, namely, it is not very suitable for ethical issues where the true normative action is related to questions about the right. (...) It is, therefore, not surprising that the capability approach is more useful and more widely used as a theory analyzing socio-economic policies where there is a consensus on those aspects that are questions about the right or where the questions about the right are much less weighty than those about the good. Examples include debates about poverty alleviation, distributive justice, environmental ethics and disability ethics.'

(Robeyns, 2016)

Het onderscheid in de kern van de capability benadering tussen *the good* en *the right* is van belang voor de link die gelegd wordt tussen mensenrechten en de capability benadering.

Mensenrechten zijn een actueel onderwerp binnen alle drie de sectoren van dit onderzoek, zoals de ratificatie van het VN-verdrag voor mensen met een beperking of de recente belangstelling van het sociaal werk voor dit onderwerp.² Er bestaan inderdaad uitwerkingen die wel dit verband leggen, maar het vormt niet de kern van de capability benadering, wat ook door Nussbaum (2011, p. 63) bevestigd wordt. Het verschil dat Robeyns (2016) maakt tussen capabilitytarianism en verschillende capability theorieën is zeer recent en het is de vraag hoe dit onderscheid door andere onderzoekers wordt opgepakt, maar het is één van de eerste fundamentele pogingen om de verschillende uitwerkingen binnen de capability benadering aan elkaar te verbinden en verder door te ontwikkelen. Het onderscheid is gekoppeld aan een zogenaamd 'vliegwieltje', waarin stapsgewijs keuzes gemaakt worden in het toepassen van de capability benadering.

Keuzes in dit onderzoek

Nussbaum's uitwerking van de capability benadering is een specifieke theorie die gericht is op sociale rechtvaardigheid en is tegelijkertijd één van de theorieën die het meest gedetailleerd en uitgebreid is uitgewerkt (Robeyns, 2016). Nussbaum staat met haar narratieve benadering dicht bij de tradities van het humanisme en haar versie van de capability benadering is meer gericht op narratieve methoden van onderzoek, waarbij betekenisgeving centraal staat (Robeyns, 2005).

In dit onderzoek staat het perspectief van wijkbewoners centraal evenals de factoren die bepalend zijn voor sociale inclusie in de wijk. Betekenisgeving vormt een belangrijke plek in het onderzoek, zoals in hoofdstuk 4 nader wordt toegelicht. De uitwerking van Nussbaum sluit goed aan bij het perspectief en de opzet van dit onderzoek. De lijst met centrale menselijke capabilities biedt een concrete uitwerking van kwaliteit van leven die onderling samenhangt. Voor het bepalen van factoren is een bestaande lijst steunend om een vergelijking uit te voeren tussen verschillende wijken. In paragraaf 2.4 ga ik verder in op het werk van Nussbaum en in het bijzonder op het gebruik van haar lijst van centrale menselijke capabilities in dit onderzoek.

In de loop van de jaren is een breed scala aan onderzoeken gepubliceerd van diverse onderzoekers die een bijdrage hebben geleverd aan de capability benadering, rondom diverse thema's en methodische vraagstukken (Alkire & Deneulin, 2009; Boni & Walker, 2016; Hart, 2012; Ibrahim, 2006; Otto & Ziegler, 2010; Unterhalter, 2015; Walker, 2014). Een aantal van deze thema's is waardevol voor dit onderzoek, zoals mensen met een beperking, stigma en adaptive preferences en patronen in achterstanden of disadvantages. In de volgende paragrafen worden deze thema's verder uitgewerkt en zullen uiteindelijk ook een plek krijgen in het conceptueel kader, dat aan het einde van dit hoofdstuk besproken wordt.

² Zie www.coalitievoorinclusie.nl en www.movisie.nl

2.3 Mensen met een beperking en de capability benadering

Sen

Sen refereert veelvuldig in zijn werk naar mensen met een beperking in de voorbeelden die hij geeft, zoals het citaat aan het begin van dit hoofdstuk laat zien. Mensen met een beperking behoren vaak tot de armste groep mensen in een samenleving (o.a. Kuklys, 2005) en tegelijkertijd is hun behoefte aan inkomen groter dan die van gezonde mensen, aangezien zij meer inkomen nodig hebben om met hun handicap een menswaardig leven te leiden. Hierbij is sprake van een dubbele achterstand ten aanzien van inkomen. De eerste achterstand heeft betrekking op het verkrijgen van inkomen, die Sen ‘verwervingshandicap’ noemt. De tweede achterstand wordt ‘omzettingshandicap’ genoemd en heeft te maken met de moeilijkheid om inkomen en middelen om te zetten in een goed leven (Sen, 2009, p. 258). Veel van deze *dubbele achterstanden* waar mensen met een beperking mee te maken hebben, zijn echter niet zichtbaar vanwege het constante gebruik van op inkomens gebaseerde opvattingen over armoede. Deze eenzijdige focus op inkomen leidt er toe dat de impact van deze dubbele achterstand op sociale achterstand niet zichtbaar is. Sen (1992, p. 113) legt ook al in zijn eerdere werk de relatie tussen armoede en mensen met een beperking.

Nussbaum

Nussbaum besteedt uitgebreid aandacht aan mensen met een beperking in haar boek *Frontiers of Justice* (2006). De lijst met de 10 centrale menselijke capabilities, die centraal staat in het werk van Nussbaum, gelden voor alle personen in een samenleving. Het is de taak van een rechtvaardige samenleving om te zorgen dat alle burgers over deze 10 capabilities beschikken om een menswaardig leven te kunnen leiden (Nussbaum, 2006, p. 182).

Nussbaum (2006, p. 191) stelt dat het gebruik van één lijst voor alle burgers, dus ook voor mensen met een beperking³, een goede strategie is om juist respect te hebben voor individualiteit. De lijst is steunend aan het uitgangspunt dat mensen met een beperking net zo zeer een individu zijn als andere mensen. Ze worden daarmee niet weggezet als groep of type, een belangrijke strategie om het proces van stigmatisering te doorbreken. Dit sluit aan bij de argumentatie die in paragraaf 2.1 is gegeven om de gangbare benaderingen van Quality of Life en de Recovery Approach niet te gebruiken voor dit onderzoek, aangezien die zich in essentie richten op mensen met een beperking.

³ Nussbaum benoemt echter wel een ondergrens aan wat een ‘menselijk leven’ is: ‘in other words, we say of some conditions of a being, let us say a permanent vegetative state of a (former) human being, that this just is not a human life at all, in any meaningful way, because possibilities of thought, perception, attachment, and so on are irrevocably cut off.’ (Nussbaum, 2006, p 181).

In haar ondergrens heeft ze het over een permanente en onomkeerbare vegetatieve staat, die dicht bij de medische definitie van dood ligt.

Nussbaum (2006) geeft aan dat het in veel samenlevingen gebruikelijk is om de competenties van mensen met een beperking onder te waarderen en daarmee ook een mindere waarde toe te kennen aan hun bijdrage aan en rol in de samenleving. Een achterliggende overweging hierbij is dat het kostbaar is om aanpassingen te doen in de samenleving zodat iedereen mee kan doen. De infrastructuur van een samenleving zorgt er in veel gevallen voor dat mensen met een beperking niet mee kunnen doen en niet zo zeer de beperking zelf (Nussbaum, 2006, p. 188). Dit vormt een belangrijk argument om contextuele factoren een belangrijke plek te geven in onderzoek naar sociale inclusie van mensen met een beperking. In *Frontiers of justice* (2006) geeft Nussbaum aan dat de capability benadering mensen met een beperking, in welke vorm dan ook, niet uitsluit en werkt ze enkele praktijkvoorbeelden van capabilities op hoofdlijnen uit, zoals onderwijs en zorg. Hoewel Nussbaum daarmee volgens eigen zeggen uitgebreider ingaat op de plek van mensen met een beperking dan bijvoorbeeld Rawls in zijn sociale contract theorie (Nussbaum, 2006; Nussbaum, 2011, p. 87), blijft de uitwerking beperkt tot hoofdlijnen. Andere wetenschappers, zoals Mitra (2006), Mutanga & Walker (2015), Terzi (2005), Trani, Bakshi, Bellanca, Biggeri, & Marchetta (2011) en in Nederland Beernink (2015), hebben betekenisvolle bijdragen geleverd aan het verder uitwerken van de betekenis van de capability benadering voor mensen met een beperking.

Definitie van beperking vanuit capability perspectief

Mitra (2006) heeft op basis van de capability benadering een conceptueel model ontwikkeld voor het concept 'beperking' of 'handicap'. Er bestaan verschillende definities van het begrip beperking of handicap, waarvan het International Classification of Functioning, Disability and Health model (ICF) veelvuldig wordt toegepast in verschillende sectoren (World Health Organization, 2002). Mitra (2006) heeft niet de intentie om met een nieuwe overkoepelde definitie te komen, aangezien verschillende definities en modellen een waardevol perspectief kunnen bieden in diverse contexten. Vanuit het perspectief van de capability benadering is een beperking het resultaat van een combinatie van verschillende factoren. Deze factoren bestaan uit de aard van de handicap en andere persoonlijke karakteristieken, gecombineerd met bronnen die beschikbaar zijn voor een persoon en omgevingsfactoren. Beperking of handicap kan op twee verschillende niveaus geanalyseerd worden, namelijk als verlies van capabilities of als verlies van functionings. Mitra beschrijft het niveau van de capabilities als potentiële beperking en het niveau van de functionings als daadwerkelijke beperking. In de traditie van het werk van Sen stelt Mitra de volgende benadering vanuit capability perspectief voor:

'At a regional or national level, reference needs to be made to a standard that accounts for the context of the particular individual and other nonimpaired persons with similar characteristics (e.g. age, gender), with the same level of resources, and with the same environment (e.g. urban, suburban, rural). In each of these contexts, one would need to establish a set of relevant functionings, a method whereby the

functionings of a person could be ranked compared to others, with a minimum level below which a person would be considered disabled.’
(Mitra, 2006)

Mitra gaat in deze benadering van het concept beperking niet uit van een standaardlijst, zoals Nussbaum doet, maar geeft aan dat per land of regio eigen keuzes gemaakt moeten worden in functionings die essentieel zijn om een goed leven te leiden. Ze sluit hiermee aan bij het gedachtegoed van Sen, die van mening is dat elk land of regio zelf dient te bepalen wat een menswaardig leven is. Een ander essentieel punt in de definitie van Mitra is het vergelijken met leeftijdsgenoten. De vergelijking met mensen in vergelijkbare omstandigheden zonder een beperking sluit aan bij menselijke diversiteit. Elke mens heeft verschillende middelen nodig om een menswaardig leven te leiden.

Toepassingen van capability perspectief voor mensen met een beperking

Recent zijn ook in Nederland publicaties verschenen waarin de capability benadering als kader wordt gebruikt in onderzoeken waarin mensen met een beperking centraal staan. Pelleboer-Gunnink, Van Weeghel & Embregts (2014) stellen dat de capability benadering een goed conceptueel kader biedt voor het begrip participatie van mensen met een beperking, aangezien het concept ruimte biedt aan empowerment en de voorkeuren van mensen zelf.

Het onderzoek van Beernink (2015) laat zien dat het conceptueel kader van de capability benadering ook toegepast kan worden in de dagelijkse (zorg)praktijk van mensen met ernstige meervoudige beperkingen. Aan de hand van de lijst met 10 centrale capabilities van Nussbaum (2011) gaat Beernink in een praktijkgericht actieonderzoek op zoek naar goede zorg voor mensen met ernstige meervoudige beperkingen, waarbij voorkeuren en keuzevrijheid belangrijke waarden zijn. Op basis van haar onderzoek stelt Beernink dat het concept *verrijking* een beter alternatief is voor de Quality of Life benadering, die in paragraaf 2.1 beschreven is. Verrijking vindt vooral plaats in het leven van alledag en impliceert ‘gewoon wonen’ en ‘meedoen’. Bij meedoen gaat het om deelname die passend is bij de mogelijkheden die mensen hebben en om deelname die door mensen zelf als waardevol wordt beschouwd:

‘Een goed leven betekent het nastreven van floreren. Floreren betekent niet per se de mate van geïntegreerd zijn, maar de mate van verrijking. Voor verrijking is een verbinding met de rijke maatschappelijke mogelijkheden, mits toegankelijk, helpend.’
(Beernink, 2015, p. 177)

De capability benadering biedt niet alleen een waardevol alternatief voor de Quality of Life benadering, maar ook voor de Personal Recovery Approach (Weeghel et al., 2016, pp. 40-41; White et al., 2016). In de capability benadering is het niet alleen van belang om obstakels die leiden tot onvrijheid weg te halen, maar ook mogelijkheden te creëren om nieuwe en

bestaande vaardigheden te ontwikkelen en daadwerkelijke mogelijkheden om deze vaardigheden in te zetten. De toepassing van de capability benadering stimuleert om systematisch te onderzoeken wat individuen en gemeenschappen van waarde vinden (White et al., 2016). Dit is van belang om patronen van diep verschanste ongelijkheid te achterhalen, die ten grondslag liggen aan sociale ongelijkheid en achterstanden.

Keuzes in dit onderzoek

Nussbaum (2006) en Sen (2009) geven het belang van het capability perspectief aan voor mensen met een beperking. Diverse onderzoeken laten verschillende toepassingen zien van de capability benadering voor mensen met een beperking (o.a. Beernink, 2015; Mutanga & Walker, 2015). In dit onderzoek wordt de definitie van beperking of handicap van Mitra (2006) gebruikt. Nussbaum's visie op beperking, die een grote rol van het ontstaan en in stand houden van beperkingen in de context ziet, is hier een goede aanvulling op. Dit onderzoek levert daarmee een bijdrage aan kennis over de rol van de context in het alledaagse leven van mensen met een beperking en richt zich voornamelijk op domeinen waar nog weinig onderzoek naar is gedaan, zoals vrijetijdsbesteding en wonen. In de volgende paragraaf wordt nader ingegaan op de lijst van Nussbaum en de manier waarop deze lijst van betekenis is voor de domeinen vrijetijdsbesteding en wonen.

2.4 Lijst met centrale capabilities

In de voorgaande paragrafen zijn de belangrijkste uitgangspunten van de capability benadering weergegeven en is ingegaan op de verschillen tussen de twee grondleggers van de capability benadering, Sen en Nussbaum. In paragraaf 2.2 is betoogd waarom de uitwerking van Nussbaum goed aansluit bij het perspectief en het ontwerp van dit onderzoek. Nussbaum heeft een lijst met 10 centrale capabilities opgesteld en haar uitwerking is een normatieve politieke theorie van sociale rechtvaardigheid. De 10 centrale capabilities zijn zogenaamde gecombineerde capabilities, ze bestaan uit interne capabilities, dat wil zeggen potenties die in elk individu aanwezig zijn, en externe omstandigheden (Nussbaum, 2011, p. 23).

Nussbaum's lijst

Er bestaan meerdere capabilities die belangrijk zijn voor kwaliteit van leven, maar Nussbaum (2000, pp. 78-80; 2011, pp. 33-34) stelt dat een aantal capabilities essentieel is voor een menswaardig bestaan en daarom beschermd dient te worden. In totaal heeft Nussbaum 10 van deze centrale menselijke capabilities uitgewerkt, die verkort weergegeven zijn in tekstkader 2.1. Deze 10 centrale capabilities vormen een minimum vereiste om een menswaardig bestaan te garanderen voor alle mensen in een samenleving.

1. **Life:** Being able to live to the end of a human life of normal length.
2. **Bodily health:** Being able to have good health, including reproductive health.
3. **Bodily integrity:** Being able to move freely from place to place; to be secure against violent assault.
4. **Senses, imagination and thought:** Being able to use the senses, to imagine, to think and reason, and do these things in a "truly human" way. (Including freedom of expression, religion and political choice).
5. **Emotions:** Being able to have attachments to things and people outside ourselves.
6. **Practical reason:** Being able to form a conception of the good and to engage in critical reflection about the planning of one's life.
7. **Affiliation:** Being able to live with and towards others. Having the social bases of self-respect and nonhumiliation.
8. **Other species:** being able to live with concern for and in relation to animals, plants, and the world of nature.
9. **Play:** Being able to laugh, to play, to enjoy recreational activities.
10. **Control over one's environment:** Being able to participate effectively in political choices that govern one's life. Being able to hold property. In work, being able to work as a human being, exercising practical reason and entering into meaningful relationships.

Tekstkader 2.1: Central capabilities (Nussbaum, 2011, pp. 33-34)

De keuze voor deze 10 capabilities worden gepresenteerd als voorstel en Nussbaum (2011, p. 36) roept op om deze lijst aan te vullen, waar de onderzoekers Wolff en De-Shalit (2007, pp. 57-60) gehoor aan hebben gegeven. Ze bouwen in hun onderzoek voort op de uitwerking van Nussbaum (2000) en hebben allereerst de lijst van centrale capabilities zelf onderzocht op volledigheid. Op basis van literatuuronderzoek en veldonderzoek voegen ze nog vier capabilities toe (zie tekstkader 2.2). Nussbaum (2011, p. 43) geeft aan dat een deel van deze capabilities ook onder andere capabilities te plaatsen is. Ze ziet de uitwerking van een aantal andere concepten in hetzelfde onderzoek van Wolff en De-Shalit (2007) wel als een verrijking van de capability benadering. Deze concepten worden nader uitgewerkt in de volgende paragraaf.

11. **Doing good to others:** Being able to care for others as part of expressing your humanity. Being able to show gratitude.
12. **Living in a law-abiding fashion:** The possibility of being able to live within the law; not to be forced to break the law, cheat, or to deceive other people or institutions.
13. **Understanding the law:** Having a general comprehension of the law, its demands, and the opportunities it offers to individuals. Not standing perplexed before the legal system.
14. **Being able to communicate:** Being able to speak the local language, or being verbally independent.

Tekstkader 2.2: Toevoegingen aan de lijst van centrale capabilities (Wolff & De-Shalit, 2007, pp. 58-59)

Ondeelbaarheid van de lijst en meervoudigheid van waarden

Om een menswaardig bestaan te waarborgen dient elk individu minimaal te beschikken over alle 10 de centrale capabilities. Elke capability op de lijst is van waarde op zich, oftewel heeft een *intrinsieke waarde*. De lijst is daarmee ondeelbaar (Nussbaum, 2011, p. 35) en het is niet mogelijk om een tekort op één capability te compenseren met een overschot op andere capabilities. Het is echter aan individuen zelf *of* en *hoe* ze deze capabilities omzetten in functionings, waarbij keuzevrijheid in dit proces essentieel is. Wat van waarde is in een menswaardig leven is voor elk individu verschillend. Dit heeft betrekking op het vierde concept van de capability benadering, menselijke diversiteit (Robeyns, 2016).

Naast de *intrinsieke waarde* van elke afzonderlijke capability op de lijst, is er ook sprake van een *instrumentele waarde*. De 10 capabilities ondersteunen elkaar onderling op verschillende manieren. Twee capabilities op de lijst hebben naast deze *intrinsieke* en *instrumentele waarde* ook een zogenaamde *architectonische waarde*. Ze vormen als het ware een onderlegger of voorwaarde voor de andere capabilities (Domselaar, 2015). Het gaat om de capabilities *praktische rede* (practical reason) en *sociale banden* (affiliation). Praktische rede heeft betrekking op het vermogen om je leven te plannen door middel van kritische reflectie en is daarmee een onderdeel van alle capabilities. Praktische rede is nauw verbonden aan het concept 'keuze' en daarmee verbonden aan vrijheid als substantieel onderdeel van een capability (Nussbaum, 2011, p. 39). Tevens hangt het samen met het concept *agency* dat een kernconcept van de capability benadering vormt (Robeyns, 2016).

Capability sociale banden

Binnen de capability benadering wordt de mens gezien als een sociaal wezen. Om deze reden heeft de capability sociale banden ook een architectonische rol. De definitie van de capability sociale banden is tweeledig:

'A. Being able to live with and towards others, to recognize and show concern for other human beings, to engage in various forms of social interaction; to be able to imagine the situation of another. (Protecting this capability means protecting institutions that constitute and nourish such forms of affiliation, and also protecting the freedom of assembly and political speech).

B. Having the social bases of self-respect and nonhumiliation; being able to be treated as a dignified being whose worth is equal of that of others. This entails provisions of nondiscrimination on the basis of race, sex, sexual orientation, ethnicity, caste, religion, national origin.'

(Nussbaum, 2011, p. 34)

Het begrip gecombineerde capabilities van Nussbaum wordt goed zichtbaar in de capability sociale banden. De term gecombineerde capabilities heeft betrekking op de wisselwerking tussen de interne capabilities, dat wil zeggen potenties die in elk individu aanwezig zijn en de externe omstandigheden. Daarmee sluit deze capability goed aan bij de definitie van sociale inclusie, die in dit onderzoek gebruikt wordt. In dit onderzoek wordt sociale inclusie gezien als een proces, waarbij zowel uitgegaan wordt van het bevorderen van participatie van individuen als van het terugdringen van uitsluiting van mensen met een beperking (Bolsenbroek & Houten, 2010; Cobigo, Oulette-Kuntz, Lysaght, & Martin, 2012). In deze definitie staat deze wisselwerking tussen individu en omgeving ook centraal.

De architectonische rol die Nussbaum aan deze capability toeschrijft, geeft deze capability extra waarde vanuit individueel perspectief. De capability sociale banden is op zich van waarde, oftewel van een intrinsieke waarde, wat inhoudt dat sociale netwerken zelf waardevol zijn zonder dat er iets van die netwerken gevraagd wordt. Hierbij gaat het om de capability als *doel* op zich. Tevens is de capability sociale banden ondersteunend aan de andere capabilities en heeft daarmee ook een instrumentele waarde. Bij de instrumentele waarde gaat het om een *middel* om een andere capability te verwezenlijken. Het sociale netwerk kan bijvoorbeeld steunend zijn voor de capability lichamelijke onschendbaarheid, indien mensen uit een sociaal netwerk vervoer aanbieden zodat iemand zich vrij kan verplaatsen.

Het tweede deel van de definitie, deel B, biedt de gelegenheid om naar de daadwerkelijke mogelijkheden voor sociale netwerkvorming in de omgeving te kijken. Robeyns (2016) specificeert deze externe omstandigheden door middel van drie groepen van conversiefactoren die van invloed zijn op het proces van het omzetten van toegang tot goederen naar een capability en vervolgens naar functionings, te weten persoonlijke, sociale en omgevingsfactoren. Deze conversiefactoren zitten besloten in het concept van de gecombineerde capabilities (Nussbaum, 2011, p. 23) en daarom wordt er in dit onderzoek niet voor gekozen om deze conversiefactoren apart te benoemen.

Keuzes in dit onderzoek

In dit onderzoek staat sociale inclusie in de wijk centraal en de capability sociale banden lijkt op basis van bovenstaande redenering het beste aan te sluiten bij de analyse van het proces van sociale inclusie. Daarnaast is er nog een reden waarom de capability sociale banden de moeite waard is om verder te verkennen. De capability sociale banden is lastig te beïnvloeden via bijvoorbeeld wetgeving of beleid. Toegang tot onderwijs of gezondheidszorg is makkelijker te realiseren via wetgeving dan het vormen van sociale netwerken. In de kritiek van Reinders (2008) op het burgerschapsmodel, dat in paragraaf 2.1 is besproken, geeft hij aan dat mensen niet gedwongen kunnen worden om sociale relaties aan te gaan, zoals vriendschappen. De capability sociale banden ontstaat grotendeels buiten de bemoeienis van instituties en beleid. De erkenning in de capability benadering van de mens als sociaal wezen, gecombineerd met de architectonische waarde van de capability sociale banden, impliceert dat deze capability van grote waarde is.

Hoewel in dit onderzoek de nadruk wordt gelegd op de capability sociale banden, is het onmogelijk om deze los te zien van andere capabilities. Dit hangt samen met het idee dat welzijn meervoudig is en meerdere capabilities van invloed zijn op welzijn en kwaliteit van leven. Het idee van de ondeelbaarheid van de lijst van Nussbaum (2011, p. 35) is daar een voorbeeld van. De capability sociale banden staat centraal in dit onderzoek, maar zal in relatie tot de andere capabilities op de lijst van Nussbaum bekeken worden. Het verhaal van Rian dat in het volgende hoofdstuk beschreven wordt, is daar een voorbeeld van.

Nussbaum (2011, p. 40) geeft aan dat de capabilities op de lijst behoorlijk abstract zijn. Wolff en De-Shalit (2007) hebben de lijst van Nussbaum empirisch verkend. Op basis van hun onderzoek bieden zij een conceptueel kader dat minder abstract is en dat ingaat op oorzaken van achterstanden in capabilities. In de volgende paragraaf verken ik deze uitwerking en de relevantie van dit kader voor dit onderzoek.

2.5 Mechanismen in achterstanden

Net als Nussbaum (2011) en Sen (2009) zijn Wolff en De-Shalit (2007) geïnteresseerd in het doorbreken van patronen die leiden tot achterstandssituaties van mensen. Waar Nussbaum en Sen, maar ook andere onderzoekers (o.a. Alkire & Deneulin, 2009; Ibrahim, 2007) zich voor een groot deel baseren op achterstanden en ongelijkheden in Niet-Westerse samenlevingen⁴, richten Wolff en De-Shalit zich op achterstanden in Westerse samenlevingen (Engeland en Israël). Achterstand of *disadvantage* is meervoudig van aard, net als welzijn (Wolff & De-Shalit, 2007, p. 4).

⁴ Nussbaum spreekt bewust niet van ontwikkelingslanden, want als het aankomt op het capability perspectief, dan bevinden feitelijk alle landen zich nog in een stadium van ontwikkeling (2011, p. 38).

De lijst van Nussbaum (2000) vormt de basis om patronen in achterstanden te achterhalen, door middel van *clustering and declustering*.⁵ Het proces van *clustering and declustering* bestaat uit het achterhalen van verbanden tussen verschillende vormen van achterstand. De factor tijd speelt hier ook een belangrijke rol in:

‘While researchers look for clustering of disadvantages, they should pay special attention to how clustering of disadvantage may persist, and indeed accumulate, over time. We call this ‘*dynamic clustering*’, by which we mean both cases where a person ‘accumulates’ disadvantages over time, and the reproduction of disadvantage over generations.’

(Wolff & De-Shalit, 2007, p. 120)

Voor het doorgronden van oorzaken van achterstanden is het volgens Wolff en De-Shalit ook van belang om bijvoorbeeld naar intergenerationele patronen te kijken. Naast dit dynamische aspect in de clusteringen in achterstand, voegen Wolff en De-Shalit (2007, p. 9) het aspect *security* toe. Het gaat niet alleen om het omzetten van capabilities naar functionings, maar het is ook van belang om te kijken naar de duurzaamheid van een functioning. Als voorbeeld noemen Wolff en De-Shalit het verschil tussen een werker met een vast contract en een werker met een tijdelijk en flexibel contract. In het laatste geval kunnen de zorgen over de duurzaamheid van het werk andere capabilities negatief beïnvloeden, zoals de capability lichamelijke gezondheid, door bijvoorbeeld stress. Daarnaast kunnen keuzes die voortkomen uit onzekerheid over een functioning leiden tot het nemen van risico's. De werker met een tijdelijk en flexibel contract kan er bijvoorbeeld voor kiezen om gevaarlijk werk te gaan doen, waar wel baanzekerheid wordt geboden. Maar het nieuwe werk kan weer risico's opleveren voor andere capabilities. Nussbaum beschouwt de toevoegingen van het dynamische aspect en het duurzaamheidsaspect als waardevol voor de capability benadering (2011, pp. 42-44).

Corrosive disadvantages

Om niet alleen *patronen* in achterstand zichtbaar te maken, maar ook te doorgronden *waarom* deze patronen ontstaan en in stand worden gehouden, gaan Wolff en De-Shalit op zoek naar causale relaties tussen achterstanden. Deze causale relaties tussen achterstanden worden verkend aan de hand van het concept *corrosive disadvantages*, oftewel ondermijnende achterstanden. Een corrosive disadvantage heeft betrekking op een omstandigheid die een negatieve impact heeft op meer dan één capability of functioning (Wolff & De-Shalit, 2007, p. 121). Een *corrosive disadvantage* kan ook dynamisch van aard zijn, bijvoorbeeld vanwege intergenerationele patronen.

⁵ Voor hun exploratieve toepassing bij *clustering and declustering* hebben Wolff en de-Shalit (2007, p. 119) gebruik gemaakt van zes capabilities, die in het veldonderzoek aangewezen waren als de zes belangrijkste capabilities, te weten ‘leven, lichamelijke gezondheid, lichamelijke integriteit, sociale banden, controle eigen omgeving, zintuiglijke waarneming, voorstellingsvermogen en gedachten.’

Op basis van hun eigen onderzoek en diverse andere studies geven Wolff en De-Shalit (2007, pp. 138-149) verschillende voorbeelden van *corrosive disadvantages*, zoals armoede of het ontbreken van een opleiding. Hoe minder goed iemand is opgeleid, hoe groter de kans is dat deze persoon geen baan heeft, of een baan heeft waar hij of zij geen voldoening uit haalt. Het niet hebben van een baan heeft een negatieve impact op andere capabilities, zoals sociale banden, praktische rede en controle eigen omgeving (Wolff & De-Shalit, 2007, p. 144). Het ontbreken van een sociaal netwerk is ook een voorbeeld van een *corrosive disadvantage*. Discriminatie en stigma kunnen oorzaken zijn van het ontbreken van een sociaal netwerk (Nussbaum, 2011, p. 99), maar er is ook een relatie tussen armoede en sociaal netwerk (Wolff & De-Shalit, 2007, pp. 138-139). Sociale uitsluiting kan leiden tot achterstanden, zoals armoede, en kan schade toebrengen aan meerdere capabilities (Sen, 2000). Het ontbreken of afbreken van community of gemeenschap heeft een negatieve impact op informele sociale netwerken (Richardson & Mumford, 2002). Bij *corrosive disadvantages* is het niet alleen van belang om naar daadwerkelijke achterstanden in capabilities te kijken, maar ook naar de duurzaamheid, of *security*, van capabilities.

Fertile functionings

Het zoeken naar obstakels, in de vorm van *corrosive disadvantages*, die menselijke ontwikkeling in de weg staan past in de traditie van de capability approach (Nussbaum, 2011; Sen, 2009; White et al., 2016), net als het zoeken naar oplossingen om deze achterstanden te doorbreken. Voor het doorbreken van deze achterstanden, oftewel het proces van *declustering*, introduceren Wolff en De-Shalit (2007, p. 121) het concept *fertile functionings*. Het gaat hierbij om omstandigheden die een stimulerend effect hebben op meer dan één *functioning of capability*.⁶

Wolff en De-Shalit (2007, pp. 138-149) geven ook voorbeelden van *fertile functionings* die zij tegen zijn gekomen in zowel hun eigen onderzoek als andere onderzoeken. Het is echter lastiger om positieve causale relaties van omstandigheden aan te tonen dan negatieve causale relaties. Een voorbeeld waar wel duidelijk sprake is van een *fertile functioning* is sociaal netwerk of *affiliation*. Sterke sociale netwerken dragen bijvoorbeeld bij aan een betere gezondheid en een goed leven (Marmot, 2006; 2015). Maar ook in hun eigen onderzoek vinden Wolff en De-Shalit hier voorbeelden van:

‘A social worker who works with elderly people told us that belonging and a sense of affiliation was the most important functioning for elderly people because it could help them cope with everything else.’
(Wolff & De-Shalit, 2007, p. 141)

⁶ Wolff en De-Shalit zijn van mening dat het concept capability nog onvoldoende is uitgewerkt en spreken in hun boek over *genuine opportunities for (secure) functioning* (2007, p. 37)

Dit citaat laat zien dat de capability sociale banden of affiliation niet alleen een corrosive disadvantage kan vormen bij afwezigheid, maar juist ook een fertile functioning bij aanwezigheid. De effecten van achterstand of voorsprong in sociale banden worden dus vergroot of versterkt.

Keuzes in dit onderzoek

Waar de lijst van Nussbaum steunend is om een eerste beschrijving te geven van kwaliteit van leven en achterstanden hierin, gaan de concepten van Wolff en De-Shalit dieper in op oorzaken van die achterstanden. Hun uitwerking is daarmee meer verklarend van aard dan de uitwerking van Nussbaum. De uitwerking van Wolff en De-Shalit draagt ertoe bij de abstracte capabilities op de lijst van Nussbaum empirisch toepasbaar te maken. De concepten *corrosive disadvantage* en *fertile functioning* zijn steunend om naar causale relaties tussen achterstanden te kijken en naar oplossingen om achterstanden te doorbreken. Deze concepten zijn steunend om de hoofdvraag van dit onderzoek, *wat bepaalt mogelijkheden voor sociale inclusie in de wijk*, te beantwoorden.

De uitkomsten van het onderzoek van Wolff en De-Shalit bevestigen ook de keuze om de capability sociale banden centraal te zetten in dit onderzoek. De capability sociale banden is een sterke fertile functioning, bij het ontbreken van deze functioning is die tegelijkertijd ook corrosief (Wolff & De-Shalit, 2007, pp. 138-142). Discriminatie en stigma kunnen een belangrijke oorzaak zijn voor het ontbreken van een sociaal netwerk. In de volgende paragraaf verken ik daarom het concept stigma, gecombineerd met het concept adaptive preferences. Het concept adaptive preferences speelt een belangrijke rol in de capability benadering.

2.6 Stigma en adaptive preferences

Stigma

Stigma is een concept dat veel gehanteerd wordt in relatie tot mensen met psychische aandoeningen en deze relatie is voor het eerst beschreven door Goffman (1963). Link en Phelan (2001) geven vier kenmerken van stigma, waarvan de eerste betrekking heeft op de persoon zelf, die afwijkende eigenschappen heeft die in sociaal opzicht relevant zijn. Het tweede kenmerk heeft betrekking op de omgeving, waar een breed gedragen opvatting bestaat die deze afwijkende eigenschappen uit het eerste kenmerk als negatief bestempelt. Het derde kenmerk heeft ook betrekking op de omgeving, die een onderscheid maakt tussen 'wij' en 'zij'. Het laatste kenmerk heeft weer betrekking op de persoon zelf, die negatieve gevolgen ervaart in termen van discriminatie en statusverlies. Stigma is in deze versie dus vooral een construct dat in de omgeving of context ontstaat, maar die negatieve gevolgen heeft voor individuen.

Er zijn verschillende verschijningsvormen van stigma, zoals *publiek stigma*, *structureel stigma* en *zelfstigma*. Publiek stigma gaat over beeldvorming die in de samenleving heerst. Enkele voorbeelden van publiek stigma ten aanzien van mensen met psychische aandoeningen zijn; mensen met psychische aandoening hebben weinig discipline en wilskracht of ze zijn onberekenbaar (Veer, Sercu, & Weeghel, 2016, p. 46).

Structureel stigma verwijst naar 'stigmatiserende effecten die besloten liggen in wet- en regelgeving, procedures, normen etc.' (Veer et al., 2016, pp. 46-48). Publiek stigma kan uiteindelijk ook overgaan in structureel stigma. Structureel en publiek stigma vormen een belangrijke factor in dit onderzoek en komen vooral tot uiting in het tweede deel van de capability sociale banden, dat betrekking heeft op 'het vermogen te worden behandeld als een waardig wezen wiens waarde gelijk is aan die van anderen' (Nussbaum, 2011, p. 58). Het verkennen van structurele vormen van stigma is van belang, omdat deze moeilijker te doorbreken zijn en een vast onderdeel zijn van de samenleving. Het verwijst naar patronen van diep verschanste ongelijkheid in een samenleving (Nussbaum, 2011, p. 19).

Zelfstigma heeft betrekking op het internaliseren van negatieve beeldvorming, waarbij mensen gaan geloven dat de heersende beelden een kern van waarheid hebben. Naarmate iemand deze beelden meer internaliseert, kan het meer nadelige effecten hebben op de persoon zelf, zoals een vermindering in zelfvertrouwen of het onderhouden van sociale contacten (Veer et al., 2016, p. 47). Zelfstigma heeft sterke overeenkomsten met het concept 'adaptive preferences', waarbij het ook gaat om het internaliseren van heersende sociale normen. De focus van het concept adaptive preferences ligt echter op beïnvloeding van daadwerkelijke mogelijkheden van individuen.

Adaptive preferences

De term *adaptive preferences* komt voort uit het idee dat onze voorkeuren en waarden gedeeltelijk het resultaat zijn van de sociale situatie waarin ze gevormd zijn (Terlazzo, 2015). Het concept adaptive preference wordt regelmatig toegepast in de capability benadering, onder andere in het werk van Nussbaum (2000, pp. 111-122; 2011, pp. 81-84). Terlazzo (2014) en Khader (2011, p. 8) constateren dat de term adaptive preference van belang is in het werk van Nussbaum, maar Nussbaum geeft geen duidelijke afbakening van het concept. Volgens Terlazzo (2014) vormt de term adaptive preferences op meerdere gebieden conceptueel een uitdaging en is het daarom van belang om het goed af te bakenen. In het begrip adaptive preferences zitten spanningen tussen enerzijds respect voor het individu als moreel handelend wezen (agency) en anderzijds het instrument om sociale ongelijkheid tegen te gaan en daarmee tussen de sociale en politieke betekenis van het begrip. Het concept wordt volgens Terlazzo in het werk van Nussbaum vooral intuïtief uitgewerkt, maar het zou aan kracht winnen als het principieel wordt uitgewerkt.

Khader (2011) gaat in haar werk verder dan alleen de kritieken op Nussbaum. Meerdere wetenschappers (o.a. Elster, 1983; Friedman, 2003; Narayan, 2002; Nussbaum, 2000; Sen, 1999) hebben het concept op verschillende manieren toegepast. De verschillende interpre-

taties van het concept hebben onder andere betrekking op de bewuste of onbewuste beïnvloeding van een persoon of een tekort aan opties of bewustwording (Khader, 2011, p. 10). Volgens Khader (2011, p. 4) is het echter van belang om een eenduidige definitie vast te stellen, aangezien het begrip een belangrijke plek inneemt in het morele debat in onder andere de feministische filosofie en ontwikkelingsethiek. Khader stelt de volgende definitie voor:

‘I propose that we think of adaptive preferences as preferences inconsistent with basic flourishing and we expect her to change under conditions conducive to basic flourishing.’

(Khader, 2011, p. 17)

Terlazzo (2015) beargumenteert dat er meer nodig is dan alleen een definitie of overweging, het is van belang om een conceptueel model neer te zetten. Het conceptueel model dat Terlazzo uitwerkt heeft als doel sociale ongelijkheid tegen te gaan.

Conceptueel model van Terlazzo

In het conceptueel model van Terlazzo (2015) worden condities gegeven waardoor een adaptive preference herkend kan worden. Volgens Terlazzo zijn adaptive preferences non-autonome voorkeuren. Maar er is alleen sprake van een adaptive preference als deze aangepast is aan de omstandigheden:

‘A preference is adaptive if it is a **core preference**, which lacks autonomy because it fails to meet **valuable and real alternatives**, or because of that, fails to meet **critical reflection**.’

(gebaseerd op definitie Terlazzo, 2015)

Mensen hebben geen eigen of autonome keuzes kunnen maken als waardevolle en daadwerkelijke alternatieven ontbreken. Omdat deze waardevolle en daadwerkelijke alternatieven ontbreken, is het niet mogelijk om kritisch te reflecteren op keuzes. Terlazzo (2015) koppelt autonomie aan een specifieke preferentie en niet aan de persoon als geheel. Een persoon kan een adaptive preference hebben op een bepaald gebied, maar dat wil nog niet zeggen dat die persoon als geheel niet in staat is om autonome keuzes te maken. De persoon is alleen niet in staat om op een bepaald gebied autonome keuzes te maken, vanwege de adaptive preference.

In het voorbeeld van zelfstigma kan een persoon publiek stigma zich eigen hebben gemaakt, bijvoorbeeld onberekenbaar zijn. Dit beeld van onberekenbaar zijn kan iemand weerhouden om bijvoorbeeld naar een wijkcentrum te gaan. In een wijkcentrum werken vrijwilligers, die niet weten om te gaan met onberekenbaarheid. Deelname aan activiteiten in het wijkcentrum is hiermee geen waardevol alternatief. Indien het beeld van de onberekenbare persoon met psychische aandoening ook leeft onder vrijwilligers in het wijkcentrum, is het wijkcen-

trum ook geen daadwerkelijk alternatief. Diezelfde persoon kan op een heel andere gebied wel autonome keuzes maken, bijvoorbeeld in het volgen van een opleiding of het onderhouden van vriendschappen. Terlazzo (2015) legt ook een verbinding tussen autonomie en kritisch vermogen:

‘The possession of a global critical capacity is a precondition of autonomous preferences, but particular preferences are only fully autonomous when they are the result of the full and competent *use* of that capacity.’
(Terlazzo, 2015)

Kritisch vermogen is een voorwaarde voor autonome preferenties en in tegenstelling tot autonomie is het geen gedeeltelijke eigenschap, maar een globale eigenschap. Kritisch vermogen is echter een eigenschap die ontwikkeld dient te worden. Om autonome preferenties te ontwikkelen en dus adaptive preferences tegen te gaan, is het noodzakelijk om het kritische vermogen te versterken (Terlazzo, 2015).

Keuzes in dit onderzoek

Zoals in deze paragraaf is beschreven, speelt het mechanisme van stigma en adaptive preferences een belangrijke rol bij het in stand houden van situaties van ongelijkheid. Het wetenschappelijke debat ten aanzien van het concept adaptive preferences is nog volop gaande. Het ligt buiten het bereik van dit promotieonderzoek om hier theoretisch of fundamenteel een bijdrage aan te leveren. De nadruk van dit onderzoek ligt op het empirisch verkennen van het concept adaptive preferences voor een groep mensen bij wie dit nog minder vaak is toegepast, namelijk mensen met een lichte verstandelijke beperking en mensen met psychische aandoening.

Veel van de literatuur over adaptive preferences heeft betrekking op de positie van vrouwen in ontwikkelingslanden. Ook in het werk van Terlazzo, Khader en Nussbaum worden adaptive preferences voornamelijk uitgelegd aan de hand van voorbeelden van vrouwen. Er is nog weinig literatuur beschikbaar waarin de werking van adaptive preferences ten aanzien van mensen met een beperking is onderzocht. Nussbaum (2006, p. 191) geeft in haar boek ‘Frontiers of Justice’ wel een aanzet voor de link tussen adaptive preferences en mensen met een beperking.

Het concept adaptive preferences wordt toegevoegd aan het conceptueel kader van dit onderzoek, waarbij de uitwerking van Terlazzo (2015) gehanteerd wordt. Het conceptueel kader van Terlazzo biedt de mogelijkheid om empirische vormen van zelfstigma en publiek stigma te verkennen vanuit een capability perspectief. Met het model van Terlazzo is het mogelijk om te kijken naar het ontbreken van waardevolle en daadwerkelijke alternatieven voor sociale inclusie in de wijk.

In de laatste paragraaf, voordat het conceptueel model van dit onderzoek wordt gepresenteerd, ga ik nog in op beleid. In de capability benadering, en vooral in de uitwerkingen waar-

voor gekozen is in dit onderzoek, wordt veel verwacht van beleid als het gaat om sociale rechtvaardigheid. Tegelijk kan beleid echter een belemmering vormen voor kwaliteit van leven.

2.7 Beleid als oplossing en structurele belemmering?

De lijst als hoogste ideaal

Nussbaum's uitwerking van de capability benadering is een politiek normatieve theorie:

'It ascribes an urgent task to government and public policy-namely, to improve the quality of life for all people, as defined by their capabilities.'

(Nussbaum, 2011, p. 19).

Een fatsoenlijk politiek bestel waarborgt minimaal een *drempelwaarde* van de 10 capabilities op de lijst voor haar burgers. Deze drempelwaarde dient per land afzonderlijk vastgesteld te worden en laat ruimte om recht te doen aan de geschiedenis en tradities van elk land. Maar dat houdt niet in dat bepaalde tradities of gewoonten bepalend zijn voor de drempelwaarde. Vooral de kwaliteit van de argumenten is bepalend in het politieke proces en niet zozeer het aantal mensen dat een bepaalde argumentatie steunt. Dit komt voort uit het uitgangspunt dat er geen waarde ontleend wordt aan bestaande preferenties.

Daarnaast kan de lijst nog op andere manieren publiek beleid beïnvloeden. Indien een overheid de lijst als uitgangspunt neemt, dan betekent het dat alle burgers boven de drempelwaarde uit dienen te komen, ook mensen met een beperking. Indien het voor individuen niet mogelijk is om zelfstandig over één of meerdere van deze capabilities te beschikken, is het legitiem om daarvoor een vorm van ondersteuning in te zetten, zodat die persoon toch boven de drempelwaarde uit kan stijgen:

'All citizens should have the chance to develop the full range of human powers, at whatever level their condition allows, and to enjoy the sort of liberty and independence their conditions allows.'

(Nussbaum, 2006, p. 218)

Nussbaum geeft hiermee het belang van een lijst voor iedereen aan, ook voor mensen met een beperking. Deze erkenning van het individu is een belangrijk onderdeel om stigma ten aanzien van mensen met een beperking tegen te gaan. Nussbaum verwijst ook naar het werk over stigma van Goffman (1963), waarin de ontkenning van het individu een sterke rol speelt. Door mensen met een beperking als groepen of entiteiten te zien met bepaalde kenmerken, worden ze niet langer beschouwd als volledige of echte mensen (Nussbaum, 2006, p. 191).

De lijst heeft dus meerdere functies ten aanzien van instituties en beleid. Deze focus van Nussbaum op overheden en instituties, neigt volgens anderen te veel naar utopie (Robeyns, 2016). Nussbaum (2011, p. 42) benoemt dit punt van utopie ook zelf, maar bepleit dat het van belang is om een uitdagende drempelwaarde vast te stellen, die haalbaar is.

Pragmatische keuzes in de lijst

Wolff en De-Shalit (2007; Nussbaum, 2011, pp. 43-45) werken het idee van haalbaarheid verder uit in hun versie van een theorie over achterstanden. Ze werken concepten uit die steunend zijn in het ontrafelen van patronen in achterstand, vanuit het idee dat politieke keuzes gemaakt kunnen worden om achterstanden zo efficiënt mogelijk op te lossen vanuit een capability perspectief. Het doel van de uitwerking van Wolff en De-Shalit is onder andere het toepassen van de capability benadering in beleidskeuzes:

‘Throughout the book we will argue that if the government’s goal is to take steps towards building a society of equals then some steps will be more effective than others, and that particular types of research will be needed in order to decide how best to spend public money.’

(Wolff & De-Shalit, 2007, p. 15)

Hoewel Wolff en De-Shalit de ondeelbaarheid van de lijst erkennen, zijn ze meer pragmatisch in de aanbevelingen voor de keuzes die overheden kunnen maken op basis van een capability perspectief. Gezien het belang van de capability sociale banden als *fertile functioning* pleiten ze bijvoorbeeld voor het creëren van kleinschalige mogelijkheden voor ontmoeting in de wijk. Het gaat om publieke en collectieve voorzieningen die niet specifiek voor mensen in achterstandssituaties worden opgezet, want dat zou leiden tot uitsluiting (Wolff & De-Shalit, 2007, p. 177). Dit is een zeer toegankelijk idee en sluit aan bij het onderwerp van dit onderzoek, maar het is de vraag of deze oplossing toereikend is voor mensen met een beperking, die vaak te maken hebben met stigma en vormen van uitsluiting. Stigma kan dus een structurele belemmering vormen voor deelname aan deze kleinschalige mogelijkheden voor ontmoeting.

Structurele belemmeringen

Maar ook beleid zelf kan leiden tot structurele belemmeringen die capabilities rechtstreeks negatief beïnvloeden. In paragraaf 2.2 is het onderscheid besproken dat Robeyns (2016) maakt tussen de kern van de capability benadering die zij *capability* noemt en verschillende capability theorieën, dat wil zeggen theoretische uitwerkingen die gebaseerd zijn op de kern. Eén van de concepten die tot de kern van de capability behoort is *structural constraints*, oftewel structurele belemmeringen. Deze structurele belemmeringen onderscheiden zich van conversiefactoren (Robeyns 2005), in de zin dat ze direct invloed hebben

op sets van capabilities. Het kan gaan om wettelijke belemmeringen, zoals een wet die vrouwen verbiedt om zich zonder mannelijk gezelschap op straat te begeven, of om overheersende sociale normen. Robeyns (2016) geeft aan dat het van belang is om te achterhalen of er sprake is van deze structurele belemmeringen in een specifieke context.

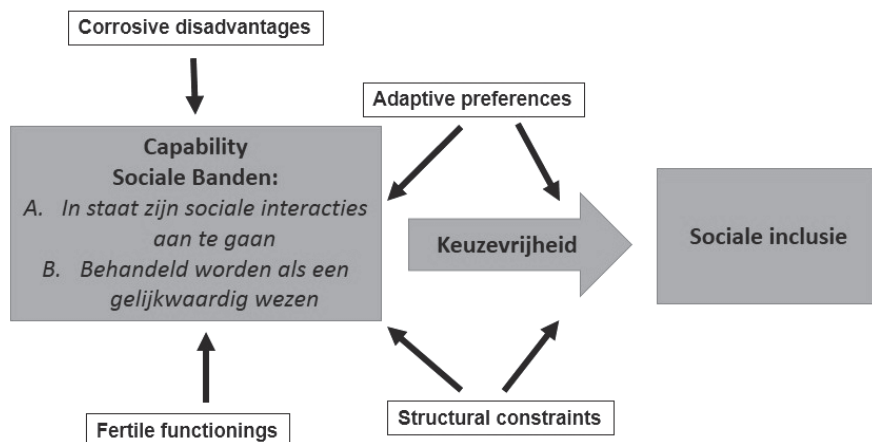
Keuzes in dit onderzoek

De capability sociale banden wordt in dit onderzoek vanuit het perspectief van wijkbewoners empirisch verkend. Vanuit deze empirische verkenning kunnen belemmeringen zichtbaar worden die sociale inclusie in de weg staan. Deze belemmeringen kunnen sociaal van aard zijn, maar ook gekoppeld zijn aan bijvoorbeeld beleid of instituties. Gezien de directe invloed van structurele belemmeringen of *structural constraints* op sets van capabilities, is het van belang om hier ook alert op te zijn in dit onderzoek en wordt het concept *structural constraints* apart benoemd in het conceptueel kader.

2.8 Conceptueel model

In dit hoofdstuk is een aantal keuzes gemaakt binnen de capability benadering. Allereerst is een keuze gemaakt voor het gebruik van de lijst van Nussbaum (2011). Binnen de lijst van de 10 centrale menselijke capabilities is gekozen om nader in te gaan op de capability *sociale banden*, vanuit de verwachting dat deze capability een essentiële rol speelt in het proces van *sociale inclusie* in de wijk.

Het proces van het omzetten van de capability sociale banden naar de functionierende sociale inclusie in de wijk wordt beïnvloed door de wisselwerking tussen interne capabilities en externe omstandigheden, die in de definitie van de capability sociale banden tot uiting komt. Om te achterhalen wat bepalend is voor sociale inclusie in de wijk, wordt gekeken welke belemmeringen en stimulansen een rol spelen, waarbij de belemmeringen geanalyseerd worden vanuit het concept *corrosive disadvantage* en de stimulansen vanuit het begrip *fertile functioning*. Deze concepten van Wolff en De-Shalit (2007) geven inzicht in causale relaties tussen het ontstaan en doorbreken van achterstanden. Het concept *adaptive preferences* (Terlazzo, 2015) geeft inzicht in het keuzeproces om sociale interacties aan te gaan in de wijk. Publiek stigma kan deze daadwerkelijke keuzes beïnvloeden indien mensen deze sociale normen zich eigen hebben gemaakt, waardoor ze geen autonome keuzes kunnen maken. Tot slot wordt gekeken naar *structural constraints* (Robeyns, 2016) of structurele belemmeringen die direct verschillende sets van capabilities kunnen beïnvloeden. Al deze concepten zijn weergegeven in onderstaand conceptueel model (figuur 2.3).

Figuur 2.3: Conceptueel model sociale inclusie in de wijk

Het perspectief van mensen met een lichte verstandelijke beperking of mensen met een psychische aandoening staat centraal in dit onderzoek, dus bovenstaand model is van toepassing op deze twee groepen wijkbewoners. De context of omgeving wordt afgebakend door de wijk en binnen een wijk wordt specifiek gekeken naar de rol van informele bewonersgroepen. In bovenstaand model komt deze rol van de informele bewonersgroepen tot uiting binnen de capability sociale banden, die een gecombineerde capability is (Nussbaum, 2011, pp. 20-23).

2.9 Samenvatting

Voor dit onderzoek is het van belang om vanuit de samenleving als geheel naar sociale inclusie te kijken en niet alleen vanuit bijvoorbeeld één doelgroep. Veel van de gangbare benaderingen die toegepast worden bij het thema sociale inclusie leggen echter de nadruk op het individuele perspectief of op het collectieve perspectief. De capability benadering biedt een mogelijkheid om de wisselwerking tussen het individu en de context van de wijk goed te doorgronden.

Sen en Nussbaum zijn de grondleggers van de capability benadering en daarnaast hebben andere onderzoekers ook zeer waardevolle bijdragen geleverd aan de capability benadering. Dit hoofdstuk vormt een beknopte weergave van een deel van deze bijdragen. Voor de constructie van dit theoretisch kader is gezocht naar passende concepten die de bouwstenen vormen van het conceptueel kader dat in figuur 2.3 is weergegeven.

In de basis is gekozen voor het toepassen van de lijst van Nussbaum (2011, pp. 33-34). Binnen deze lijst is gekozen voor het empirisch verkennen van slechts één capability; de capability sociale banden. Deze capability bestaat uit twee delen die ingaan op de werking tussen het individu en de context en sluit aan bij de definitie van sociale inclusie die in dit onderzoek gehanteerd wordt. De capability sociale banden is van waarde op zichzelf en daarnaast instrumenteel en architectonisch van waarde ten aanzien van de andere capabilities.

Het belang van de capability sociale banden wordt ook erkend in de uitwerking van Wolff en De-Shalit (2007), die de capability sociale banden bij aanwezigheid zien als *fertile functioning* en bij afwezigheid als *corrosive disadvantage*. Deze twee concepten van Wolff en De-Shalit zijn ook toegevoegd aan het conceptueel kader en geven een inzicht in het ontstaan en oplossen van achterstanden.

De capability sociale banden is nog weinig empirisch onderzocht ten aanzien van mensen met een beperking. Het centraal stellen van de capability sociale banden is om meerdere redenen van belang bij sociale inclusie. Allereerst is deze capability lastig te sturen vanuit regelgeving of instituties in tegenstelling tot andere capabilities of functionings, zoals gezondheid of onderwijs. Aan de capability sociale banden wordt veel waarde gehecht, zoals we in dit hoofdstuk hebben gezien, maar over de mechanismen van deze capability is nog weinig bekend. Ten tweede hebben mensen met een beperking vaak te maken met stigma, dat deels gebaseerd is op sociale normen en bij uitstek een sociaal fenomeen is. Stigma en zelfstigma, of adaptive preferences, hebben invloed op daadwerkelijke mogelijkheden voor de capability sociale banden en hebben daarom een aparte plek in het conceptueel kader.

Ten derde heeft een tekort in capabilities invloed op het aangaan of onderhouden van sociale netwerken. Als mensen met een beperking geen (betaalde) arbeid hebben, hebben ze niet alleen minder mogelijkheden om netwerken te vormen, maar hebben ze ook minder gedeelde onderwerpen om in gesprekken aan te refereren. Sen (2009, p. 258) noemt deze laatste twee punten de dubbele achterstand van mensen met een beperking.

Hoewel de capability benadering steeds vaker genoemd wordt als waardevol kader in het denken over sociale inclusie, is deze nog niet breed toegepast. Dit onderzoek levert met de keuze voor de capability benadering een bijdrage aan het denken over sociale inclusie vanuit een capability perspectief. Maar de combinatie van keuzes in dit onderzoek zelf levert ook een bijdrage aan het kennisontwikkeling binnen de capability benadering.

Zowel Nussbaum als Wolff en De-Shalit hechten waarde aan de narratieve benadering als methode van onderzoek. De verhalen van Vasanti (Nussbaum, 2011, pp. 1-16) en Leah (Wolff & De-Shalit, 2007, pp. 1-3) laten zien dat hun uitwerkingen geen abstracte verhalen blijven, maar gebaseerd zijn op verhalen uit het dagelijkse leven. Ook Beernink (2015, pp. 145-168) stelt in haar onderzoek het verhaal centraal, het verhaal van Anja. In navolging van deze traditie start ik ook met een verhaal uit het alledaagse leven. In het volgende hoofdstuk staat het verhaal van Rian centraal.

Hoofdstuk 3 Het verhaal van Rian

‘Gevoel, dat is de sleutel, en dat is ook de sleutel om mensen weer hun waardigheid terug te geven. En dat is de aller, allereerste, belangrijkste stap wil jij cohesie überhaupt in de maatschappij. Kijk iemand in de ogen en laat merken: ik zie jou! Daarna: ik hoor jou. Maar dat zijn allemaal stappen. Maar het begint met: ik zie jou.’
(citaat Rian individueel interview 2013)

Inleiding

Rian verwoordt in bovenstaand citaat dat ‘gezien worden door een ander’ van groot belang is voor menselijke waardigheid. Dit citaat heeft betrekking op sociale netwerkvorming in de wijk en Rian geeft aan dat belangstelling tonen in elkaar een voorwaarde is voor sociale netwerkvorming. Menselijke waardigheid en het leven leiden dat redelijkerwijs de moeite waard is, vormt ook een belangrijke kern van de capability benadering, die in het vorige hoofdstuk beschreven staat en het theoretisch kader vormt voor dit onderzoek.

In dit hoofdstuk wordt de meerwaarde van de capability benadering verkend om het proces van sociale inclusie te doorgronden, aan de hand van het verhaal van Rian. Het vertellen van verhalen past binnen de narratieve traditie van Nussbaum, waaronder de verhalen van Vasanti (2011, p. 15) en Arthur en Jamie (2006, p. 97). Wolff en De-Shalit (2007, pp. 1-3) starten hun betoog eveneens in de vorm van een verhaal, het verhaal van Leah. In het proefschrift van Beernink (2015) staat eveneens een verhaal centraal, het verhaal van Anja. Verhalen vertellen of storytelling vormt een belangrijke bron van kennis en zowel Nussbaum, Wolff en De-Shalit als Beernink laten met de verhalen, zoals die van Vasanti, Leah en Anja, de betekenis van hun uitwerking van de capability benadering zien in het alledaagse leven van deze personen.

Het verhaal van Rian heeft in dit onderzoek een vergelijkbare functie en vormt daarmee een brug tussen het theoretisch kader en de empirie van dit onderzoek. Aan de hand van het verhaal van Rian wordt het conceptueel kader, dat in paragraaf 2.8 is weergegeven, verder op haar relevantie en toepasbaarheid verkend. De factoren die van invloed zijn op het proces van sociale inclusie in het verhaal van Rian geven tegelijk richting aan de empirische keuzes die in het volgende hoofdstuk verder uitgewerkt worden. Maar bovenal is het verhaal van Rian op zich van waarde. Het laat de realiteit van het leven van alledag zien en de stappen die Rian heeft gezet om zichtbaar te worden en anderen te kunnen zien.

In dit onderzoek ben ik deelgenoot geworden van vele verhalen. Verhalen die elk de moeite waard zijn om te worden verteld (Meininger, 2007). In hoofdstuk 5 en 6 worden deze verhalen gedeeld in de vorm van diverse citaten. In dit hoofdstuk is de keuze gemaakt om het verhaal van Rian te vertellen. Rian heeft in twee verschillende rollen een bijdrage geleverd aan dit onderzoek, namelijk als vrijwilliger van een bewonersgroep en als wijkbewoner met een psychische aandoening. Rian heeft op verschillende momenten gedurende een periode van drie jaar meegewerkt aan diverse interviews en focusgroepen. Tot slot is een uitgebreide membercheck (Boeije, 2005, p. 153) gehouden met Rian, waarin zij heeft gereflecteerd op de analyse van de data. De verschillende rollen in combinatie met de diverse data maken het mogelijk om een gedetailleerde reconstructie van het verhaal van Rian te maken.

In de eerstvolgende paragraaf wordt het verhaal van Rian zelf beschreven, waarbij de nadruk ligt op haar ervaringen met het vormen van sociale netwerken in de wijk. In het verhaal staat de capability sociale banden centraal, net als in het geheel van dit onderzoek. De keuze voor de focus op de capability sociale banden is uitgelegd in hoofdstuk 2. In paragraaf 3.2 worden patronen in achterstanden in sociale inclusie verkend, evenals omstandigheden die steunend zijn om deze patronen te doorbreken, aan de hand van de concepten *corrosive disadvantages* en *fertile functionings* (Wolff & De-Shalit, 2007). Hierbij wordt vooral gekeken naar de relatie tussen de verschillende capabilities en de manier waarop ze daadwerkelijke mogelijkheden voor sociale inclusie bepalen. In paragraaf 3.3 wordt gekeken naar structurele belemmeringen die van invloed zijn op het proces van sociale inclusie. In de laatste paragraaf wordt de betekenis van het verhaal van Rian voor dit onderzoek nader bekeken en een voorzet gegeven voor de empirische keuzes die in het volgende hoofdstuk nader worden uitgewerkt.

3.1 Wie ziet Rian?

Rian is een vrouw van begin 40 en woont ruim 10 jaar in de wijk 't Acker, één van de drie wijken uit dit onderzoek. Kort nadat ze haar opleiding als sociaal werker heeft afgerond, heeft ze last van verlamingsverschijnselen gekregen, waardoor ze langere tijd op bed is komen te liggen en meerdere jaren aan huis is gebonden. In deze periode is haar sociale netwerk klein. Het bestaat uit contact met haar moeder, een oude studievriend, professionals en vrijwilligers die haar ondersteuning geven. Er is geen enkel contact met burens en ze heeft zich regelmatig eenzaam gevoeld in deze periode. De gebondenheid aan huis en ervaringen met sociaal isolement hebben angststoornissen en straatvrees veroorzaakt, waardoor ze het moeilijk vindt om de deur uit te gaan. Daarnaast voelt ze zich niet veilig in bepaalde delen van de wijk, zoals het park. Rian is niet de enige die zich onveilig voelt in het park, ook andere wijkbewoners voelen zich er niet veilig. Ervaringen uit het verleden waarbij ze te maken heeft gehad met tegen de persoon gericht geweld versterken haar angsten om naar buiten te gaan. Rian ontvangt diverse vormen van professionele steun om met haar lichamelijke

en psychische aandoeningen om te leren gaan. Met behulp van deze steun lukt het haar om haar dagelijkse leven stapsgewijs weer op te bouwen.

In de eerste ontmoeting met Rian, in 2013, kan ze zich zelfstandig over kleine afstanden voortbewegen in een rolstoel en onderneemt ze de eerste stappen om haar wereld te vergroten. Sinds een paar maanden heeft ze een scootmobiel, waardoor ze zich buitenshuis over kleine afstanden kan verplaatsen. Ze is naast haar scootmobiel nog steeds afhankelijk van een rolstoel. Een half jaar daarvoor is ze begonnen met deelname aan activiteiten in de buurt en is ze actief geworden bij de bewonerscommissie in haar buurt.

Haar activiteiten als vrijwilliger hebben geholpen om haar sociale netwerk te versterken en is op meerdere vlakken van betekenis. Het vrijwilligerswerk vormt een motief om de deur uit te gaan en Rian kan haar talenten inzetten en verder ontwikkelen. Via de activiteiten ontstaan nieuwe contacten met andere vrijwilligers. Het contact met mensen die bij haar in de buurt wonen verandert; van afstandelijk contact naar groeten en een praatje maken op straat. Een paar van deze nieuwe contacten beginnen intensiever te worden en Rian wordt niet alleen gezien, maar ook gehoord door anderen.

Maar fysieke barrières belemmeren het opbouwen van het contact. Drempels bij de voordeur van woningen maken het letterlijk onmogelijk om burens te bezoeken, vanwege haar gebondenheid aan haar scootmobiel en rolstoel. Hierdoor is het lastig om evenwichtige sociale contacten op te bouwen. Emotionele barrières belemmeren Rian eveneens in het opbouwen van sociale netwerken. Tijdens de periode dat ze aan bed gekluisterd was, hebben de burens haar niet opgezocht. Ze vindt het moeilijk om in contact te treden met deze burens:

‘Al die jaren, even heel cru gezegd hoor, hebben jullie mij op bed laten liggen. Kwam niemand langs. Nooit iemand die aanbelde of briefje naar binnen gooide van, goh. Men wist het allemaal (...). En ik vind het (...) moeilijk om dat allemaal te vergeven. Ik ben dat wel aan het doen hoor, maar ze hebben niet door hoe diep ik in mijn hartje moet tasten om een vriendelijke glimlach terug te geven. Maar het is wel (de) enige manier om weer die contacten op te bouwen.’

(citaat Rian individueel interview 2013)

Deze stap van een gevoel van buitengesloten te worden naar een actieve rol om uitsluiting tegen te gaan valt haar soms zwaar. Ze krijgt professionele steun om deze stap te zetten. Bij deze zorgprofessionals kan ze haar emoties uiten en zij leren Rian om haar emoties te reguleren door vanuit de positie van de ander te kijken. Hierdoor kan ze deze mensen vergeven en een tweede kans geven. Dit lukt haar en ze kan sociale contacten opnieuw aan gaan. Rian heeft behoefte aan vrienden en een partner, maar het kost tijd voordat contacten intensiever worden en niet iedereen heeft dezelfde behoefte.

Waarde van het vrijwilligerswerk

Het vrijwilligerswerk is zeer waardevol voor haar, maar geen vanzelfsprekendheid. De buurt waar ze woont, wordt gekenmerkt door anonimiteit; buurtgenoten leiden een teruggetrokken leven en hebben weinig sociale contacten met elkaar. Net als de buurt is de bredere context van de wijk 't Acker in eerste instantie weinig steunend in het proces van sociale inclusie. In de wijk 't Acker zijn weinig voorzieningen waar wijkgenoten elkaar kunnen ontmoeten en actieve bewonersgroepen kampen met een tekort aan vrijwilligers. Dit tekort aan vrijwilligers wordt veroorzaakt door een geringe betrokkenheid van wijkbewoners bij de wijk en het lukt een deel van de wijkbewoners niet om zich langdurig in te zetten als vrijwilliger, vanwege meerdere persoonlijke problemen.

In de looptijd van het onderzoek verandert de context. Er is een wijkvoorziening geopend in 't Acker, die gericht is op ontmoeting en sociale inclusie van wijkbewoners. In deze voorziening werken wijkbewoners samen met zorginstellingen en welzijnsorganisaties en er worden verschillende activiteiten georganiseerd, zoals diverse sport- en eetactiviteiten.

Zowel de nieuwe wijkvoorziening als de bewonerscommissie staan open voor deelname van Rian. De doelstelling, houding en beeldvorming ten opzichte van mensen met een beperking spelen hier een belangrijke rol in. Rian voelt zich welkom en haar competenties worden gewaardeerd. In het vrijwilligerswerk kan ze haar competenties inzetten, die ze heeft geleerd tijdens haar opleiding als sociaal werker. Ze vindt het uitdagend om te vergaderen en op te komen voor belangen van wijkbewoners. Ze ervaart hierbij steun van welzijnsprofessionals:

‘(De professional heeft) mij weer ook laten zien dat ik competenties heb. Dat was ik na al die jaren ziekte vergeten. Mijn eigen competenties, he. Die je vanuit de opleiding geleerd hebt, en die je meester gemaakt hebt. Ja, dat vind ik wel tof, hij probeert ook mee op te bouwen. Maar dat doet hij hartstikke goed en dat betekent heel veel voor mij.’

(citaat Rian individueel interview 2013)

Hoewel er positieve veranderingen zijn in de wijk 't Acker, hebben wijkbewoners nog steeds een negatief beeld ten aanzien van de wijk. Deze negatieve beeldvorming is gebaseerd op oude beelden en draagt niet bij aan waardering voor de wijk en aan inzet die mensen plegen. Deze beeldvorming ten aanzien van wijken wordt nader uitgewerkt in hoofdstuk 5 en 6. Een ander punt dat een belemmering vormt, is de ligging van de wijk ten opzichte van het stadscentrum. De wijk ligt aan de rand van Nijmegen en bewoners ervaren gevoelsmatig en fysiek dat ze op grote afstand van de stad en andere wijken wonen, waar meer voorzieningen zijn.

3.2 Rian wordt gezien

Tot nu toe is vooral gekeken naar het eerste moment waarop Rian is geïnterviewd, eind 2013. Gedurende een periode van drie jaar heeft Rian aan verschillende interviews deelgenomen, zoals in de inleiding is aangegeven. Het leven van Rian is op een aantal punten veranderd en de grootste veranderingen hebben betrekking op haar sociale netwerk. Rian is drie jaar later nog steeds actief als vrijwilliger in de wijk, maar er is meer variatie in het vrijwilligerswerk gekomen. Ze heeft samen met andere vrijwilligers koffieochtenden opgezet, doet mee aan kookactiviteiten en ze heeft deelgenomen aan bestuursvergaderingen van de wijkvoorziening. Ze heeft diverse problemen die in de wijk spelen aangekaart bij de lokale politiek, zoals de financiële gevolgen van diverse bezuinigingen. Daarnaast zet ze af en toe haar eigen verhaal in bij workshops of bijeenkomsten voor wijkbewoners en professionals, met als doel participatie voor alle wijkbewoners te stimuleren. De laatste periode besteedt ze meer tijd aan haar rol als mantelzorger van haar moeder en heeft ze minder tijd om zich in te zetten als vrijwilliger.

Het sociale netwerk van Rian is voornamelijk qua samenstelling en kwaliteit veranderd. In 2013 zette ze de eerste stappen in het opbouwen van een sociaal netwerk. Haar sociale netwerk bestond destijds voornamelijk uit sociale contacten die in opbouw waren en mensen die ze kende via een ondersteunende rol als (semi) professionals. In haar sociale netwerk ontbrak het aan intieme contacten, zoals vrienden. Drie jaar later heeft Rian meer contacten en voor een deel zijn dit mensen die aanvankelijk verder af stonden van Rian, zoals een oude studievriend. Maar er zijn ook nieuwe personen bij gekomen, zoals een vriendin, groepen medevrijwilligers, bezoekers van de wijkvoorziening en een buurvrouw. Via één van de activiteiten in de wijkvoorziening heeft ze een partner ontmoet, met wie ze nu een relatie heeft. Het contact met haar moeder is eveneens veranderd. Hoewel de rol als mantelzorger intensiever is geworden, ervaart ze op meerdere vlakken steun van haar moeder, ze genieten samen van leuke momenten.

Ze is trots op datgene wat ze tot nu toe heeft opgebouwd, maar belemmeringen blijven een rol spelen. Ze kan vanwege de afhankelijkheid van een rolstoel nog steeds niet bij iedereen op bezoek en in haar scootmobiel voelt ze zich vooral 's avonds kwetsbaar. Dit weerhoudt haar er soms van om naar activiteiten en vergaderingen te gaan. Hoewel haar sociale netwerk is versterkt, geeft Rian aan dat ze nog steeds bezig is om haar netwerk op te bouwen. Ze zou graag meer vrienden in haar netwerk willen. Het verschil in netwerk draagt er wel toe bij dat ze vaker een beroep doet op mensen die haar met de auto ergens naar toe brengen. Tegelijk zorgt dit voor een bepaalde mate van afhankelijkheid, wat haar regelmatig zwaar valt.

Als laatste valt op dat de steun van professionals is veranderd. In 2013 ontving Rian steun van professionals vanwege haar lichamelijke en psychische aandoeningen en beide vormen van steun waren van belang. Nu heeft ze alleen ondersteuning voor haar lichamelijke beperking. In haar verhalen over netwerkvorming in de wijk speelt haar psychische aandoening

geen noemenswaardige rol. Wel benoemt ze dat het hebben van een lichamelijke beperking emotioneel een zware belasting is.

3.3 Rian houdt de wijk voor gezien

Haar actieve inzet in de wijk heeft Rian veel gebracht als het gaat om het opbouwen van een sociaal netwerk. Tegelijk is het de vraag of de wijk een echte keuzemogelijkheid is voor Rian, of dat ze noodzakelijkerwijs is aangewezen op de wijk als plek om netwerken op te bouwen:

‘Ik probeer simpele dingen te zoeken, maar ik ga niet liegen; ik zou nog veel meer dingen willen doen en ik zou wel politiek actief willen zijn. Ik zou wel djembé lessen willen volgen en gewoon geld genoeg hebben dat ik een taxi daar naartoe kan pakken (...). Maar het is natuurlijk de kunst om er iets van te maken (...) en dat probeer ik echt. Maar ik zou het allemaal wel breder willen. Daar heb ik ook de leeftijd voor om ja, niet alleen maar koffie te drinken.’

(citaat interview ICECAP 2015)

Rian zou graag aan andere activiteiten mee willen doen en zich politiek in willen zetten, maar de wijk biedt hier onvoldoende mogelijkheden toe. Rian is afhankelijk van haar scootmobiel, die slechts een beperkte actieradius heeft. De ligging van de wijk ten opzichte van de stad maakt het voor Rian niet vanzelfsprekend dat ze naar de stad kan om haar ambities te verwezenlijken.

Maar verhuizen is, net als voor veel andere mensen, lange tijd geen reële optie geweest voor Rian. Er zijn lange wachttijden voor sociale huurwoningen en vanwege haar lichamelijke aandoening heeft ze een aangepaste woning nodig. Onlangs heeft Rian een procedure opgestart om in aanmerking te komen voor een andere woning, wat haar uiteindelijk is gelukt. Ze heeft urgentie gekregen om een aangepaste woning in Nijmegen te zoeken, waardoor ze mogelijk ook haar ambities beter kan verwezenlijken.

In het verhaal van Rian is de wisselwerking tussen individuele en contextuele omstandigheden zichtbaar. In de volgende paragraaf wordt de relatie tussen deze omstandigheden en de verschillende capabilities nader beschreven. Aan de hand van het verhaal van Rian, zoals dat hierboven is beschreven, worden mechanismen achterhaald die bepalend zijn voor sociale inclusie in de wijk.

3.4 Mechanismen in sociale inclusie

Om te achterhalen wat bepalend is voor sociale inclusie in de wijk in het verhaal van Rian, is allereerst gekeken naar de capability sociale banden, die centraal staat in dit onderzoek. Vervolgens is gekeken naar de samenhang met andere capabilities op de lijst van Nussbaum (2011, pp. 33-34). In tabel 2.1 in het vorige hoofdstuk is deze lijst met 10 centrale capabilities weergegeven. Om de samenhang tussen de verschillende capabilities te onderscheiden, is gebruik gemaakt van het werk van Wolff en De-Shalit, dat in paragraaf 2.5 van het vorige hoofdstuk is beschreven.

Wolff en De-Shalit (2007) hebben in hun uitwerking van de capability benadering gekeken naar patronen in achterstanden, waardoor het mogelijk is om factoren te onderscheiden die een stimulerend en belemmerend effect hebben op het totaal aan capabilities. Daarbij wordt gekeken naar zogenaamde *corrosive disadvantages*, oftewel ondermijnende omstandigheden, die een negatieve impact hebben op meer dan één capability. Het concept *corrosive disadvantage* geeft inzicht in oorzaken of omstandigheden die bepalend zijn voor achterstanden.

Maar naast factoren die belemmerend zijn voor sociale inclusie, is het ook van belang om naar factoren op zoek te gaan die stimulerend of bevorderend werken in sociale inclusie. Hiervoor introduceren Wolff en De-Shalit (2007) het concept *fertile functionings*, oftewel omstandigheden die een stimulerend effect hebben op meer dan één functioning of capability.

Wolff en De-Shalit (2007, p. 9) voegen nog een element toe aan de capability benadering. Het gaat volgens hen niet alleen over *toegang* tot bepaalde capabilities of functionings, maar ook om de *security* of het behouden van deze capabilities. Onzekerheid ten aanzien van een capability kan gevolgen hebben voor andere capabilities, bijvoorbeeld in de vorm van stress. Stress kan een negatieve impact hebben op bijvoorbeeld lichamelijke gezondheid. In de volgende twee paragrafen ga ik in op factoren die steunend zijn en factoren die belemmerend zijn in het verhaal van Rian ten aanzien van het proces van sociale inclusie.

Belemmeringen voor sociale inclusie

Bij *corrosive disadvantages* wordt gekeken naar causale relaties tussen achterstanden om te begrijpen waarom patronen van achterstand ontstaan (Wolff & De-Shalit, 2007, p. 121). In het verhaal van Rian wordt duidelijk dat zowel haar lichamelijke als psychische aandoeningen een grote impact hebben op haar dagelijkse leven. Vanwege haar lichamelijke beperking is Rian gebonden aan een rolstoel. Haar scootmobiel geeft haar wat meer vrijheid, maar ze is nog steeds afhankelijk van een rolstoel, bijvoorbeeld om naar het toilet te gaan (capability lichamelijke onschendbaarheid; zich vrij kunnen verplaatsen). Haar angststoornis belemmert haar om de deur uit te gaan en 's avonds en in het park voelt ze zich niet veilig (capability lichamelijke gezondheid en capability lichamelijke onschendbaarheid). Hierdoor mist ze een aantal activiteiten die ze graag zou willen bezoeken, zowel om te ontspannen als om zich in

te zetten voor belangen van wijkbewoners (capability spel en capability vormgeven eigen omgeving). Vanwege haar lichamelijke aandoening heeft ze lange tijd in sociaal isolement geleefd, wat impact heeft op haar eigenwaarde. Vanwege deze ervaring heeft ze het leven af en toe niet de moeite waard gevonden (capability leven) en vindt ze het moeilijk om sociale contacten op te bouwen in de buurt (capability sociale banden), mede omdat gevoelens van teleurstelling de overhand hebben (capability gevoelens). Deze analyse laat zien dat zowel haar lichamelijke als haar psychische aandoening een negatief effect hebben op meer dan één capability en vormen daarmee *corrosive disadvantages*.

Veranderingen door de tijd

Het verhaal van Rian laat in verloop van tijd veranderingen zien in de mate waarin beide aandoeningen een negatief effect hebben op haar capabilities. Aanvankelijk hadden zowel haar lichamelijke als psychische aandoening een grote negatieve impact op meerdere capabilities, maar in een periode van drie jaar is de mate van het negatieve effect afgenomen en de psychische aandoening wordt vrijwel niet meer benoemd als belangrijke in het verhaal van Rian. Haar lichamelijke aandoening vormt nog steeds een belemmering, maar veranderingen in haar capabilities, zoals de positieve veranderingen in haar sociale netwerk, zorgen dat de mate van het negatieve impact minder groot is. Ze kan nu verschillende mensen vragen om haar met de auto te vervoeren, waardoor ze beter in staat is om zich te verplaatsen.

In de loop van de tijd is ook een verandering te zien in de *capability security* (Wolff & De-Shalit, 2007, p. 9) en de onzekerheden en stress die dat met zich meebrengt. Na drie jaar is haar sociale netwerk uitgebreid, zijn er diverse mogelijkheden ontstaan om wijkbewoners te ontmoeten en is de sociale norm veranderd in de buurt waar Rian woont. De onzekerheden van drie jaar geleden zijn vrijwel niet meer aan de orde, maar er zijn wel nieuwe voor in de plaats gekomen. Ze worstelt met haar afhankelijkheid ten aanzien van haar nieuwe sociale netwerk. En de mogelijkheden van de wijk, die lange tijd een grote steun zijn geweest in het vormen van netwerken, vormen steeds meer een belemmering in de ambities die Rian nog verder heeft, zoals paragraaf 3.3 laat zien.

Stimulansen voor sociale inclusie

Waar het bij *corrosive disadvantages* gaat om een negatief effect op meerdere capabilities, gaat het bij *fertile functionings* om het positieve effect op meerdere capabilities. In het verhaal van Rian vormt het opbouwen van een sociaal netwerk een belangrijke rode draad. Het gaat om het opbouwen van een persoonlijk sociaal netwerk, maar ook om zich onderdeel voelen van gemeenschap, om uit de anonimiteit te komen en gezien te worden door anderen en anderen te zien. Er zijn twee *fertile functionings* te onderscheiden die een belangrijke rol spelen in het opbouwen van het sociale netwerk, namelijk het *vrijwilligerswerk* en de *scootmobiel*.

De scootmobiel zorgt ervoor dat Rian weer in staat is om de deur uit te gaan. Voor de komst van de scootmobiel was Rian aan huis gebonden en de scootmobiel zorgt er voor dat Rian beter in staat is om zich vrijelijk van de ene plaats naar de andere te begeven (capability lichamelijke onschendbaarheid). Hierdoor is ze in staat om zelfstandig plekken te bezoeken waar ze andere mensen kan ontmoeten, zoals een buurtfeest, de fysiotherapeut of een supermarkt. Daarmee vergroot de scootmobiel de mogelijkheden om mee te kunnen doen aan diverse vormen van sociale interacties (capability sociale banden). Ze kan weer genieten van het groen in het park, wat voor haar een belangrijke motivatie was om in deze wijk te gaan wonen (capability andere biologische soorten en capability gevoelens). Haar scootmobiel speelt ook een belangrijke rol voor het vrijwilligerswerk. Dankzij haar scootmobiel en een extra rolstoel die in de wijkvoorziening beschikbaar is, kan ze naar activiteiten en vergaderingen gaan (capability spel en capability vormgeven eigen omgeving).

De scootmobiel is daarmee een belangrijke randvoorwaarde voor de tweede *fertile functioning*, het *vrijwilligerswerk*. Aanvankelijk is Rian op twee plekken actief, bij een bewonerscommissie in haar buurt en bij het opzetten van een wijkvoorziening. Later is ze bij meerdere activiteiten in de wijk betrokken. Het vrijwilligerswerk heeft een positief effect op verreweg de meeste capabilities. Het vrijwilligerswerk geeft een invulling aan de dag. Dit is extra van waarde voor Rian, omdat ze vanwege haar aandoeningen op korte termijn geen uitzicht heeft op betaald werk. Het vrijwilligerswerk vervult dan ook een vergelijkbare rol als werk. Ze is immers in staat om werk te verrichten als een menselijk wezen dat de praktische rede beoefent en gaat zinvolle relaties van wederzijdse erkenning aan met andere vrijwilligers (capability vormgeven eigen omgeving, deel B). Het vrijwilligerswerk stelt haar in staat om haar competenties in te zetten en verder te ontwikkelen (capability zintuiglijke waarneming, verbeeldingskracht en denken). Daarnaast biedt het haar ook ontspanning, ze creëert mogelijkheden voor zichzelf om te genieten van recreatieve activiteiten (capability spel en capability gevoelens). Maar dit doet ze niet alleen voor zichzelf, ze wil haar eigen ervaring inzetten om mensen in vergelijkbare situaties te helpen (capability goed doen voor anderen).

Het vrijwilligerswerk draagt op verschillende manieren bij aan de capability sociale banden. Ze is weer in staat om met en voor anderen te leven, ze komt weer onder de mensen. Ze ontmoet nieuwe mensen, zoals de medevrijwilligers, die haar behandelen als een gelijkwaardig persoon. Het vrijwilligerswerk levert ook contacten op met haar burens, die de bezoekers zijn van de activiteiten die ze organiseert. Naar aanleiding van de activiteiten groeten deze burens haar voor het eerst in 10 jaar. Deze ervaringen dragen bij aan het vermogen om zich in te leven in de situatie van een ander, waardoor ze haar emoties ten aanzien van dezelfde burens beter kan reguleren en beter in staat is om zich te hechten aan mensen (capability gevoelens).

Het vrijwilligerswerk helpt ook in het beter omgaan met haar psychische aandoening. Het vrijwilligerswerk is een belangrijke reden om weer de deur uit te gaan. Het helpt daarmee om de angststoornissen die ze heeft opgebouwd te overwinnen (capability lichamelijke ge-

zondheid). In het algemeen draagt het bij aan zelfvertrouwen en eigenwaarde, waardoor het leven weer de moeite waard is om geleefd te worden (capability leven).

Motivatatie en ambities

Bovenstaande voorbeelden geven de positieve effecten die het vrijwilligerswerk heeft op meerdere capabilities goed weer, hetzelfde geldt voor de verbinding tussen de scooter en het vrijwilligerswerk. Maar er is nog een belangrijke stap die voorafgaat aan de scooter en het vrijwilligerswerk. Rian omschrijft dat zelf als ‘de eerste stappen zetten’. Het gaat om het moment dat Rian besloten heeft dat ze haar leven wil veranderen, ze had immers ook andere keuzes kunnen maken. Haar scooter heeft ze niet cadeau gekregen, daar heeft ze behoorlijk wat procedures voor moeten doorlopen en het heeft haar moed gekost om zich aan te melden als vrijwilliger. Deze eerste stap is een voorbeeld van de capability praktische rede; in staat zijn om een conceptie van het goede te vormen en je bezig te houden met een kritische bezinning op de planning van je leven (Nussbaum 2001, p. 34). Deze capability heeft net als de capability sociale banden een architectonische rol en daarmee is agency een voorwaarde voor alle andere capabilities.

Net als bij de *corrosive disadvantages* is ook bij de *fertile functionings* een verschil te zien in de loop van de tijd. De scooter en het vrijwilligerswerk hebben geleid tot meer effectieve functionings. De ambities van drie jaar geleden heeft ze echter bijgesteld. Via het vrijwilligerswerk is ze in aanraking gekomen met de politiek en daardoor heeft ze ambities gekregen om politiek actief te worden. Om politiek actief te worden moet je naar de stad en de scooter, die haar veel vrijheid geeft in de wijk, is niet toereikend om naar de stad te gaan. Haar ambities ontgroeien de mogelijkheden die de wijk biedt, maar tegelijk is ze vanwege haar lichamelijke aandoeningen en de hulpmiddelen die ze nu heeft, nog steeds afhankelijk van de wijk.

3.5 Structurele belemmeringen

Aan de hand van het verhaal van Rian is in de vorige paragraaf gekeken naar factoren die bepalend zijn in het proces van sociale inclusie. Het is tevens van belang om oog te hebben voor zogenaamde structurele belemmeringen of *structural constraints*. Structurele belemmeringen kunnen sociaal of wettelijk van aard zijn en hebben direct invloed op capabilities. Ze vormen één van de kernwaarden van de capability benadering (Robeyns, 2016). Structurele belemmeringen hebben betrekking op wat Nussbaum (2011, p. 19) ‘patronen van diep verschanste ongelijkheid’ noemt en die sociale ongelijkheid in stand houden.

Naast structurele belemmeringen kunnen *adaptive preferences* (Terlazzo, 2015) ook van invloed zijn op het proces van sociale inclusie. *Adaptive preferences* hebben betrekking op heersende normen die individuen zich eigen hebben gemaakt, maar die een negatieve im-

pact hebben op de capabilities van deze individuen. Deze heersende normen kunnen voortkomen uit publiek stigma ten aanzien van mensen met een beperking (Veer, Sercu & Weeghel, 2016, pp. 46-48). Rian benoemt enkele voorbeelden van publiek stigma in haar rol als vrijwilliger. Het gaat om subtiele vormen van uitsluiting:

‘Maar ik word soms anders behandeld, omdat ik dus in een rolstoel zit. Unbelievable! (...) Ik moet mezelf nog sterker voor doen. (...). Maar ik wil niet zielig gevonden worden, maar, hé, het werkt zo.’

(citaat Rian individueel interview 2013)

Om als volwaardig functionerend persoon te worden gezien, doet ze zichzelf sterker voor om dezelfde taken toebedeeld te krijgen als vrijwilligers die niet in een rolstoel zitten. Ze vindt het belangrijk om als burger te worden gezien en niet als cliënt of patiënt. Ze gaat dus niet mee in de beeldvorming die anderen van haar hebben. In het verhaal van Rian zijn geen duidelijke voorbeelden van adaptive preferences gevonden, maar haar reactie op subtiele vormen van publiek stigma laten zien dat haar houding steunend is om adaptive preferences te voorkomen.

Adaptive preferences hebben betrekking op het individu en het verschilt per persoon hoe iemand omgaat met dit stigma. Maar stigma kan ook leiden tot structurele uitsluiting van mensen met een beperking (Veer et al., 2016, pp. 46-48). Wolff en De-Shalit (2007) geven in hun onderzoek voorbeelden van structurele uitsluiting bij verschillende groepen mensen:

‘Many disadvantaged people we interviewed told us that once they became disadvantaged they lost social solidarity, which, ironically, they needed more than ever. Indeed this loss of solidarity is often noticed when we see how homeless people are treated. For a different example, a few cancer patients reported that some people ‘suddenly ignored’ them, perhaps because they did not know how to cope with their friends or relatives, now being very ill.’

(Wolff & De-Shalit, 2007, p. 56)

Het citaat van Wolff en De-Shalit laat zien dat publiek stigma kan leiden tot structurele belemmeringen. Rian heeft vergelijkbare ervaringen opgedaan in de periode dat ze aan huis gebonden was. Buurtbewoners vonden het moeilijk om contact te maken met haar, vanwege haar lichamelijke aandoening.

In het verhaal van Rian zijn andere voorbeelden gevonden van structurele belemmeringen, die wettelijk van aard zijn. Het gaat om keuzes in beleid, die een directe impact hebben op het leven van Rian. Een aantal veranderingen in het basispakket van de zorgverzekering heeft grote gevolgen voor Rian. Een aantal producten, die Rian dagelijks nodig heeft, valt niet meer onder het basispakket en de eigen bijdrage in de zorg is omhoog gegaan. Bij Rian is sprake van een zogenaamde dubbele achterstand ten aanzien van inkomen, waar Sen (2009) aan refereert. De eerste achterstand heeft betrekking op het verkrijgen van inkomen,

die Sen ‘verwervingshandicap’ noemt. Rian heeft achterstand vanwege haar beperking om een betaalde baan te hebben. De tweede achterstand wordt ‘omzettingshandicap’ genoemd en heeft te maken met de moeilijkheid om inkomen en middelen om te zetten in een goed leven (Sen, 2009, p. 277). Een groot deel van haar inkomen gaat op aan medische hulpmiddelen. Om plezier te hebben moet zij meer geld uitgeven aan vervoer. Deze dubbele achterstand heeft gevolgen voor de daadwerkelijke keuzemogelijkheden en maakt dat Rian voor een aantal capabilities is aangewezen op de wijk.

3.6 Wat laat Rian zien?

Wat kan het verhaal van Rian ons leren over het proces van sociale inclusie in de wijk? Allereerst laat het verhaal het belang van sociale netwerken zien. Het opbouwen van een sociaal netwerk, wat aansluit bij de behoefte die Rian heeft, vormt de rode draad in het verhaal van Rian. Het gaat vooral om de *intrinsieke waarde* van de capability sociale banden. Het opbouwen van een sociaal netwerk is een proces dat tijd kost en het concept *capability security* (Wolff & De-Shalit, 2007, p. 9), dat in de inleiding van paragraaf 3.2 is beschreven, wordt zichtbaar in het verhaal van Rian. De afhankelijkheid van Rian ten aanzien van haar sociale netwerk voor vervoer is daar een voorbeeld van.

In het verhaal van Rian vormt het versterken van de capability sociale banden een belangrijke basis, maar het is niet de enige capability die een rol speelt in het proces van sociale inclusie. Andere capabilities hebben ook een relatie met de daadwerkelijke mogelijkheden van de capability sociale banden, wat de *instrumentele waarde* van de capabilities ten opzichte van elkaar weergeeft. De analyse op basis van de concepten van Wolff en De-Shalit (2007) is steunend om de samenhang tussen deze verschillende capabilities te ontrafelen.

De wijk doet er toe

Het verhaal van Rian laat zien dat *de wijk er toe doet*, als het gaat om het vormen van sociale netwerken. In de periode van drie jaar dat Rian mee heeft gewerkt aan dit onderzoek, vormt de wijk een belangrijke locatie voor het vormen van sociale netwerken. Er zijn verschillende factoren te onderscheiden in de context van de wijk die een rol hebben gespeeld in dit proces van sociale inclusie.

Allereerst heeft Rian mogelijkheden om op verschillende manieren mee te doen in de wijk, dit doet ze door verschillende *sociale rollen* op te pakken. Ze heeft zich bij meerdere wijkinitiatieven ingezet in een rol als vrijwilliger, zoals de bewonerscommissie en de wijkvoorziening. Ze neemt deel aan verschillende activiteiten in een rol als vaste deelnemer, bijvoorbeeld bij de eetactiviteit. Daarnaast zet ze haar eigen ervaring in om andere wijkbewoners uit hun sociaal isolement te halen in een rol als informeel maatje. Ervaringen van andere

wijkbewoners zet ze om in adviezen richting de lokale politiek. Deze verschillende sociale rollen leveren sociale netwerken op; Rian wordt gezien en gehoord, maar ziet ook anderen. De verscheidenheid aan sociale rollen die Rian kan vervullen in de wijk hangen samen met de *voorzieningen* die in de wijk aanwezig zijn. De komst van de nieuwe wijkvoorziening heeft hier vooral veel kansen in geboden. De nieuwe wijkvoorziening en ook de bewonerscommissie waar ze als eerste actief is geworden als vrijwilliger staan open voor de deelname van Rian. Ze heeft het gevoel dat haar talenten, zoals vergaderen en het opkomen voor de belangen van wijkbewoners, worden gewaardeerd. De doelstellingen van de bewonersgroepen waar Rian vrijwilliger is, sluiten aan bij haar eigen motivatie om zich in te zetten voor mensen met vergelijkbare ervaringen als die van haarzelf. De *doelstelling* en de *openheid* van bewonersgroepen ten aanzien van Rian vormen belangrijke factoren voor de daadwerkelijke mogelijkheden voor Rian om sociale netwerken op te bouwen en gelijkwaardig gewaardeerd te worden.

Er zijn ook factoren die een belemmering hebben gevormd in het proces van sociale inclusie in de wijk. Wijkbewoners hebben aanvankelijk nauwelijks sociale contacten met elkaar. Wijkbewoners leven op zichzelf en er spelen diverse persoonlijke problemen bij wijkbewoners. In de periode dat Rian aan huis was gebonden, is deze anonimiteit haar zwaar gevallen. Deze persoonlijke ervaring vormt weliswaar een motief om zich in te zetten als vrijwilliger, maar het betekent dat Rian *diverse stappen* heeft moeten zetten om uiteindelijk zelf te kunnen profiteren van sociale inclusie.

Een andere factor, die hiermee samenhangt, vormt de beeldvorming ten aanzien van de wijk. Rian geeft aan dat in de wijk 't Acker veel ten positieve is veranderd; wijkbewoners groeten elkaar vaker en er is meer te doen dan drie jaar geleden. De *beeldvorming* over de wijk wordt grotendeels in stand gehouden op basis van de oude beelden van de wijk.

De wijk vormt een belangrijke plek in het verhaal van Rian. Dit heeft te maken met haar lichamelijke beperking, waardoor ze afhankelijk is van de wijk. Het is dus de vraag of haar participatie in de wijk een echte *keuzemogelijkheid* is of een *noodzaak*. De ligging van de wijk ten opzichte van de stad speelt hier een rol in. In de loop van het verhaal veranderen de ambities van Rian. Waar de wijk haar in eerste instantie veel mogelijkheden heeft geboden, ervaart ze de wijk nu steeds meer als belemmering om haar ambities te verwezenlijken.

Er zijn ook *structurele belemmeringen* die invloed hebben op sociale netwerkvorming, zoals subtiele vormen van uitsluiting die ze ervaart. Rian kan zich daar goed tegen wapenen. Andere structurele belemmeringen vallen haar zwaarder, zoals de financiële situatie waarin ze zich bevindt. Het verhaal van Rian geeft inzicht in factoren die bepalend zijn in het proces van sociale inclusie in de wijk. Een aantal factoren is individueel van aard en andere factoren zijn gekoppeld aan de specifieke situatie van de wijk. Om meer te weten te komen over deze wijkspecifieke kenmerken die bepalend zijn voor sociale inclusie, is een casestudy uitgevoerd in drie verschillende wijken in Nijmegen. In het volgende hoofdstuk wordt de opzet van deze casestudy toegelicht.

Hoofdstuk 4 Onderzoekopzet

Inleiding

In dit hoofdstuk wordt verantwoording afgelegd over het ontwerp en de methodologische keuzes die in dit onderzoek zijn gemaakt. In de volgende paragraaf ga ik allereerst in op de onderzoekstraditie waartoe dit onderzoek zich verhoudt. Het ontwerp van dit onderzoek bestaat uit twee delen. Het eerste deel bestaat uit een vergelijkende casestudy, die het grootste onderdeel vormt van het onderzoek. In deze casestudy worden drie verschillende wijken in Nijmegen met elkaar vergeleken. In paragraaf 4.2 worden de keuzes voor en de inrichting van de casestudy beschreven. Het tweede deel van dit onderzoek is gebaseerd op thema's die voortkomen uit de analyse van de vergelijkende casestudy. Twee van deze thema's zijn nader verkend in focusgroepen. De keuze voor en de inrichting van deze focusgroepen worden in paragraaf 4.3 beschreven.

In paragraaf 4.4 worden de betrouwbaarheid en validiteit beschreven en in paragraaf 4.5 ga ik nader in op mijn eigen rol als onderzoeker. In paragraaf 4.6 wordt aandacht besteed aan ethische kwesties. Tot slot wordt een overzicht gegeven van de verschillende methoden die gebruikt zijn en wordt een koppeling gemaakt met de verschillende onderzoeksvragen en de uitwerking daarvan in de volgende hoofdstukken.

4.1 Interpretatieve benadering

Bij het doen van onderzoek is het niet alleen van belang om naar de methodologische keuzes te kijken, maar ook naar de manier waarop de onderzoeker zelf tegen wetenschap en kennis aankijkt. De visie van de onderzoeker op wetenschap bepaalt namelijk al vanaf de start de keuzes die gemaakt worden. Visies of opvattingen over wetenschap worden paradigma's genoemd en een paradigma is volgens Guba en Lincoln (1994, p. 105) 'a basic belief system or worldview that guides the investigator'.

Het paradigma waar dit onderzoek aansluiting bij vindt, is de *interpretatieve of sociaal constructieve* benadering. De interpretatieve benadering gaat ervan uit dat fenomenen die zich voordoen in de sociale werkelijkheid constructies zijn en geen natuurlijke verschijnselen. De betekenisgeving van menselijke handelingen staat centraal, op basis waarvan praktijken en instituties worden verklaard. De interpretatieve benadering is een reactie op de positivistische stroming, die betekenisgeving buiten deze verklaringen houdt (Bevir & Kedar, 2008).

Binnen de interpretatieve benadering zijn betekenissen holistisch van aard en context gebonden, dat wil zeggen dat overtuigingen van mensen alleen te begrijpen en uit te leggen zijn als ze in een grotere context van betekenissen worden geplaatst. Deze visie op de werkelijkheid, of ontologie, is gebaseerd op het begrip ‘verstehen’ van Weber (1978).

De interpretatieve benadering gaat er vanuit dat de onderzoeker niet los staat van het onderzoek, maar in dialoog staat met datgene wat wordt onderzocht. De onderzoeker kijkt door de bril van respondenten en de verhouding tussen de onderzoeker en de respondenten kenmerkt zich door een subject-subject relatie (Bevir & Kedar, 2008). In paragraaf 4.6 van dit hoofdstuk ga ik verder in op mijn eigen rol als onderzoeker in dit onderzoek.

Ibrahim (2014) geeft aan dat de sociaal constructivistische benadering ook gangbaar is in een deel van de onderzoeken binnen de capability benadering. Het betreft voornamelijk onderzoeken die gericht zijn op de toepasbaarheid van de capability benadering met een empirisch karakter. Ibrahim (2014, p. 12) duidt deze onderzoeken aan als ‘grassroots exploration of human capabilities’. Dit onderzoek is eveneens gericht op de toepasbaarheid van de capability benadering en heeft een empirisch karakter. Het onderwerp van dit onderzoek leent zich het beste voor een kwalitatieve aanpak. Kwalitatief onderzoek sluit goed aan bij de interpretatieve benadering, zoals de definitie van Denzin en Lincoln (1994) laat zien:

‘Qualitative research is multimethod in focus, involving an interpretative, naturalistic approach to its subject matter. This means that qualitative researchers study things in their natural settings, attempting to make sense of, or interpret, phenomena in terms of the meanings people bring to them.’

Diverse methoden van kwalitatief onderzoek sluiten aan bij de interpretatieve benadering, zoals de gefundeerde theoriebenadering, levensverhalen, actieonderzoek et cetera. In dit onderzoek is gekozen voor een kwalitatieve, vergelijkende casestudy, aangevuld met focusgroepen. In de volgende paragraaf onderbouw ik de keuze voor de vergelijkende casestudy en ga ik nader in op de keuzes die binnen de cases zijn gemaakt.

4.2 Vergelijkende casestudy

In de casestudy ligt de nadruk op het fenomeen dat onderzocht wordt en de context die van invloed is op het fenomeen. Deze wisselwerking tussen het fenomeen en de context sluit aan bij de capability benadering, waar deze wisselwerking ook centraal staat. Daarnaast kenmerkt een casestudy zich door dataverzameling door middel van verschillende bronnen (Boeije, 2005, p. 21; George & Bennett, 2005; Yin, 1997), wat naast triangulatie een rijkdom aan informatie oplevert.

Naast voordelen worden ook nadelen genoemd in de literatuur ten aanzien van casestudies (Verschuren & Doorewaard, 2007, p. 191; Yin, 1997). De externe geldigheid van de casestudy is één van de grootste nadelen, vanwege het geringe aantal gevallen. Daarentegen is de interne geldigheid van een casestudy sterker, gezien de diepgang, de integrale benadering en de wendbaarheid van een casestudy (Verschuren & Doorewaard, 2007, p. 191; Yin, 1997). Gezien het beschrijvende en verklarende karakter van dit onderzoek, dat voortkomt uit de doelstelling en de vraagstelling, is de interne geldigheid van grotere waarde dan de externe geldigheid.

De drie cases

In dit onderzoek bestaat de case uit één wijk en in totaal zijn er drie verschillende wijken onderzocht in Nijmegen. Bij de keuze van wijken is de gemeentelijke indeling van wijken aangehouden. De binding die wijkbewoners ervaren met een wijk of buurt, kan echter afwijken van deze gemeentelijke indeling. In sommige gevallen voelen bewoners zich meer betrokken bij een kleinere eenheid, zoals een buurt of straat. In andere gevallen juist bij een grotere eenheid, zoals stadsdeel of stad. Desondanks is er toch gekozen voor de gemeentelijke indeling van wijken.

De eenheid van de wijk biedt de mogelijkheid om naar een aantal voorzieningen te kijken die op wijkniveau functioneren, zoals bijvoorbeeld wijkcentra of gezondheidscentra. In het verhaal van Rian, dat in het vorige hoofdstuk is verteld, is de rol van dergelijke voorzieningen op wijkniveau zichtbaar. Deze voorzieningen op wijkniveau kunnen een rol spelen bij een aantal capabilities, zoals de capability sociale banden. Rian is vrijwilliger geworden bij de wijkvoorziening in 't Acker en op deze plek heeft ze andere wijkbewoners ontmoet. Deze voorzieningen zijn op wijkniveau georganiseerd en niet op bijvoorbeeld buurtniveau. Het verhaal van Rian laat ook zien dat beeldvorming ten aanzien van wijken een factor is die van invloed is op sociale inclusie. Tot slot werken veel professionele instellingen in het sociale domein sinds de decentralisaties wijkgericht. De keuze voor de wijk als eenheid voor een case is vooral empirisch gemotiveerd. De wijk is niet de enige eenheid waarop sociale netwerken gevormd worden, maar is wel een eenheid die er toe doet.

Bij de opzet van de vergelijkende casestudy zijn drie onderling sterk verschillende wijken geselecteerd. Om tot de keuze van deze drie wijken te komen is allereerst gekeken naar wijkbewoners met een lichte verstandelijke beperking of een psychische aandoening, met een indicatie voor ondersteuning. In de volgende paragraaf wordt de keuze voor specifiek deze groepen onderbouwd. Er is gebruik gemaakt van bronnen van diverse zorginstellingen om de omvang en spreiding van deze groepen zo compleet mogelijk in beeld te krijgen.

	Case 1 Nije Veld	Case 2 't Acker	Case 3 Hengstdal
Aantal wijkbewoners⁷	4932	5505	7147
% indicatie⁸	3,02%	2,07%	1,90%
Woningmarktklasse	Lagere klasse	Middenklasse	Hogere middenklasse
Mate van bewoners-initiatieven	Hoog	Laag	Midden
Mate van bewoners-voorzieningen	Hoog	Laag	Midden

Tabel 4.1: Wijkenmerken van de drie cases

Op basis van deze gegevens is een lijst gemaakt van wijken waar stedelijk bovengemiddeld mensen met één van beide beperkingen met een indicatie wonen, waarbij beide doelgroepen bij elkaar zijn opgeteld. Vervolgens is een selectie gemaakt op kenmerken van de wijken, zoals het aantal bewonersinitiatieven en voorzieningen in de wijk, de ligging van de wijk ten opzichte van het centrum en de reputatie van de wijk. Op basis van deze buurtkenmerken is in overleg met een panel van professionele deskundigen voor drie wijken gekozen, die onderling sterk van elkaar verschillen (zie tabel 4.1). Het gaat om de wijk Nije Veld in stadsdeel Nijmegen-Midden, de wijk 't Acker in stadsdeel Lindenholt en de wijk Hengstdal in stadsdeel Nijmegen-Oost. In bijlage I van dit boek staan de drie wijken kort omschreven.

In elke case heeft een strategische steekproeftrekking plaatsgevonden en is gewerkt met vergelijkbare aantallen respondenten en groepen. De selectie van de cases heeft voorafgaand aan de dataverzameling plaatsgevonden, wat in de literatuur ook wel de hiërarchische methode genoemd wordt (Verschuren & Doorewaard, 2007, p. 187). De onderzoeken in de drie cases zijn opeenvolgend uitgevoerd, waarbij telkens hetzelfde stramien is toegepast. Gemiddeld hebben de werving en de dataverzameling zes maanden per wijk geduurd, gevolgd door de analyse. Na de analyse is gestart met dataverzameling in de volgende case. De cases zijn dus in eerste instantie afzonderlijk geanalyseerd en in tweede instantie met elkaar vergeleken.

Onderzoeksmethoden respondenten met beperking

Per wijk zijn diepte-interviews gehouden met 10 tot 13 respondenten met een lichte verstandelijke beperking of psychische aandoening (in totaal 34 respondenten). Tijdens deze interviews zijn de persoonlijke sociale netwerken in kaart gebracht met behulp van een ecomap. In de pilotfase van het onderzoek is in eerste instantie het sociale netwerk in kaart

⁷ Gebaseerd op Stads- en Wijkmonitor Nijmegen 2012.

⁸ Gebaseerd op gegevens uit 2012 van vier grote zorginstellingen (MEE, RIBW, Driestroom en Pluyn), indicaties van mensen met een lichte verstandelijke beperking of psychische aandoening.

gebracht volgens de Maastrichtse Sociale Netwerk Analyse (Baars, 1994). Dit meetinstrument geeft onder andere inzicht in de functie van het sociale netwerk van een persoon en is geschikt om af te nemen bij mensen met een verstandelijke beperking (Asselt-Goverts, Embregts, & Hendriks, 2015a). Het meetinstrument kijkt niet alleen naar de omvang van een sociaal netwerk, maar onder andere ook naar de aard van het contact en de wederkerigheid in het contact.

Tijdens het afnemen van dit meetinstrument bleek er weinig ruimte te zijn voor de betekenis van sociale inclusie voor de respondenten zelf. Na de analyse van de data is gebleken dat veel relevante informatie over inclusie in de wijk voortkwam uit vragen die buiten het meetinstrument om gesteld zijn. Daarop is besloten om verder te gaan met semigestructureerde diepte-interviews. Vanuit de Maastrichtse Sociale Netwerk Analyse is nog wel het onderdeel ecogram gebruikt om het sociale netwerk van de respondenten systematisch in kaart te brengen (bijlage II).

Bij de 34 respondenten met een lichte verstandelijke beperking of psychische aandoening is een diepte-interview afgenomen op basis van een semigestructureerde vragenlijst. De respondenten zijn zoveel mogelijk in hun eigen woning geïnterviewd. In een enkel geval hadden respondenten de voorkeur om op een andere locatie af te spreken. Alle interviews zijn opgenomen met een geluidsrecorder en de ecogrammen zijn ingevuld op papier. De duur van het totale interview was gemiddeld één uur.

De semigestructureerde vragenlijst bestond uit vijf verschillende onderdelen (zie bijlage III). Ten eerste zijn er algemene vragen gesteld, onder andere over dagelijkse activiteiten. Ten tweede zijn er vragen gesteld over sociale contacten en wonen in de huidige wijk. Ten derde is teruggekeken naar de wijken waar de respondenten vroeger hadden gewoond en wat de verschillen waren tussen voorgaande en de huidige woonplek. Als vierde is het ecogram afgenomen, waarbij informatie uit voorgaande vragen gebruikt werd om het ecogram zo compleet mogelijk in te vullen. Tot slot zijn er vragen gesteld over meedoen aan activiteiten in de wijk.

De verschillen tussen beide doelgroepen ten aanzien van cognitief niveau is redelijk groot. Om vergelijkbare data te verkrijgen is gekozen voor een semigestructureerde vragenlijst en niet voor een open interview. Het is belangrijk om een semigestructureerde vragenlijst te gebruiken die beide groepen in staat stelt om antwoord te geven. In de vragenlijst is rekening gehouden met de formulering van de vragen in begrijpelijke taal. De vragenlijst is voorgelegd aan professionals die jarenlang met beide doelgroepen werken. Een tweede argument om een semigestructureerde vragenlijst af te nemen in plaats van een open interview is vanwege de duidelijke structuur van een gestructureerde vragenlijst, die steunend is voor mensen met een beperking (Kersten, Schuurman, & Speet, 2000).

Naast de keuze voor een semigestructureerde vragenlijst, is er nog een aantal andere aandachtspunten die van belang zijn bij het afnemen van interviews voor de doelgroepen in dit onderzoek (Kersten, Schuurman, & Speet, 2000). Het is van belang om voldoende tijd te geven voor het beantwoorden van de vragen en respondenten niet in de rede te vallen. Voor-

afgaand aan het interview is ruimte gemaakt om een veilige sfeer te creëren. Respondenten werden in de gelegenheid gesteld om vragen te stellen als iets niet duidelijk was, of een pauze in te lassen als ze daar behoefte aan hadden. Bij negen respondenten was een derde persoon aanwezig bij het interview, die meestal een ondersteunende rol had voor de respondent, zoals een persoonlijk begeleider of een familielid. Om te voorkomen dat deze derde persoon het interview zou overnemen, was vooraf besproken dat de respondent zelf de antwoorden gaf op de vragen.

Tijdens het diepte-interview is het ecogram afgenomen om het persoonlijke sociale netwerk in kaart te brengen van de respondenten. Het ecogram bestaat uit drie cirkels die een waarde aanbrengen in de sociale contacten, variërend van ‘heel veel tot alles voor je betekenen’, ‘veel voor je betekenen’ of ‘iets voor je betekenen’ (zie bijlage II). Tijdens het invullen van het ecogram werd per persoon gevraagd hoe de respondent deze persoon kent en wat ze samen doen. Het visualiseren van het netwerk hielp de respondent in het beoordelen van het eigen sociale netwerk. Het ecogram werd eveneens gebruikt in de variant van de Maastrichtse Sociale Netwerk Analyse, die geschikt is voor mensen met een lichte verstandelijke beperking (Asselt-Goverts et al., 2012).

De contacten in het ecogram leverden, in combinatie met de antwoorden uit de diepte-interviews, inzichten op over het ontstaan en de vorming van sociale netwerken. Het ecogram had daarmee een dubbele werking in dit onderzoek. Enerzijds als databron op zich om een zo compleet mogelijk beeld van een sociaal netwerk te krijgen en om inzicht te krijgen in mechanismen van netwerkvorming. Daarnaast vormde het een triangulatie van de antwoorden over sociale contacten uit de diepte-interviews. Van alle individuele interviews is na afloop een veldnotitie gemaakt, waarin onder andere kenmerken en sfeer van de woning en de respondent zijn beschreven.

Onderzoeksmethoden informele bewonersgroepen

Naast de individuele diepte-interviews met bewoners met een beperking, zijn per wijk groepsinterviews gehouden met vijf verschillende bewonersgroepen. Bij alle bewonersgroepen waren meerdere wijkbewoners actief als vrijwilliger. De duur en motivatie van betrokkenheid bij deze bewonersgroepen verschilden per persoon. Om deze verschillende ervaringen en motivaties binnen de bewonersgroepen optimaal aan bod te laten komen, is gekozen voor het houden van groepsinterviews. Bij de interviews met de groepen is zoveel mogelijk gewerkt met minimaal twee actieve leden van de bewonersgroepen. In totaal is met 27 verschillende respondenten gesproken die in 15 verschillende bewonersgroepen actief zijn.

Tijdens deze groepsinterviews is eveneens gebruik gemaakt van een semigestructureerde vragenlijst (zie bijlage IV). De semigestructureerde vragenlijst maakte het enerzijds mogelijk om de verschillende bewonersgroepen met elkaar te vergelijken en bood anderzijds nog voldoende ruimte om door te vragen. De onderdelen van de semigestructureerde vragenlijst vormden de operationalisering van de mogelijkheden die de bewonersgroepen bieden voor

de capability sociale banden (Nussbaum, 2011, p. 34). De vragen hadden betrekking op openheid en toegankelijkheid van de bewonersgroepen in het algemeen en specifiek ten aanzien van mensen met een beperking. Na afloop van deze interviews zijn veldnotities gemaakt, waarin onder andere de interactie tussen de verschillende respondenten is beschreven.

Bij een groot deel van de bewonersgroepen is voorafgaand aan of na afloop van de interviews een participerende observatie uitgevoerd. Daarnaast zijn er observaties gehouden bij wijkactiviteiten die niet specifiek door één van de geïnterviewde bewonersgroepen is georganiseerd, zoals bijvoorbeeld een nieuwjaarsreceptie voor wijkbewoners. In totaal zijn er 14 participerende observaties uitgevoerd in de drie cases. Deze observaties hadden een open en ongestructureerd karakter en zijn verwerkt in observatie verslagen.

Analyse

De interpretatieve benadering vormt het paradigma van dit onderzoek, waarbij betekenisgeving door de respondenten zelf een belangrijke kern vormt. Om zo dicht mogelijk bij de betekenisgeving van de respondenten te blijven, is in dit onderzoek gekozen voor open codering. Zowel de individuele diepte-interviews als de groepsinterviews zijn letterlijk getranscribeerd. Alle uitgewerkte interviews zijn zorgvuldig doorgelezen, in fragmenten ingedeeld en vervolgens gecodeerd. Bij dit proces van coderen is gebruik gemaakt van het programma Kwalitan.

Open codering vormt de eerste fase in het analyseproces en draagt bij aan het hanteerbaar en overzichtelijk maken van de gegevens. Daarnaast bevordert open codering thematisering (Boeije, 2005), die in dit onderzoek een belangrijke opmaat vormde voor de inrichting van de focusgroepen. Binnen de gefundeerde theoriebenadering zijn verschillende analysevormen ontwikkeld die gebaseerd zijn op open codering en conceptvorming. Voor de analyse zijn elementen gebruikt uit de gefundeerde theoriebenadering. Aansluitend op open codering zijn twee andere fases toegepast; axiaal coderen en selectief coderen (zie voorbeeld tekstkader 4.2). Onder axiaal coderen verstaan Corbin en Strauss (2015): 'a set of procedures whereby data are put back together in new ways after open coding, by making connections between categories'. Selectief coderen is de stap die na axiaal coderen plaatsvindt, waarbij de nadruk ligt op het leggen van verbanden tussen de categorieën. In deze fase vindt ook de confrontatie met de literatuur plaats (Boeije, 2005, p. 105).

De veldnotities en de participerende observaties hadden voornamelijk een functie in de triangulatie. Tijdens de verschillende fases in het coderen zijn de veldnotities en de versla-

Axiaal coderen:

Onder de hoofdcode buurtbeleving vallen diverse uitspraken. Deze zijn te categoriseren in subcodes, zoals sfeer in de wijk, leefbaarheid et cetera.

Selectief coderen:

Bij selectief coderen worden deze subcodes bijvoorbeeld gekoppeld aan diverse sociale rollen die mensen in de wijk hebben.

Tekstkader 4.2: Coderen

gen van de participerende observaties doorgenomen, om te kijken of deze al dan niet overeenkwamen met de analyse. Ze vormden als het ware een toets voor de bevindingen. De ecogrammen zijn voornamelijk kwalitatief geanalyseerd. Op onderdelen heeft een kwantitatieve analyse plaatsgevonden van de ecogrammen, maar deze is altijd gekoppeld aan een kwalitatieve analyse. Het aantal contacten in de wijk dat respondenten in hun ecogram plaatsten, is bijvoorbeeld vergeleken met de sociale rollen die respondenten in de wijk vervulden.

De drie verschillende cases zijn in eerste instantie afzonderlijk geanalyseerd en zijn vervolgens met elkaar vergeleken. Deze vergelijking heeft inzichten opgeleverd in patronen die bepalend zijn voor sociale inclusie in de wijk. Daarnaast heeft de vergelijking tussen de drie cases inzicht gegeven in thema's die relevant zijn voor het proces van sociale inclusie. Twee van deze thema's zijn verder verkend in verschillende focusgroepen, die in de volgende paragraaf beschreven staan.

4.3 Focusgroepen

In de focusgroepen zijn twee thema's verkend die voortkomen uit de analyse van de vergelijkende casestudy. Het eerste thema heeft betrekking op *beeldvorming ten aanzien van mensen beperking*. In het theoretisch kader, dat in hoofdstuk 2 beschreven is, zijn de concepten *stigma* en *adaptive preferences* beschreven. Negatieve beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking kan een belemmering vormen voor capabilities. Indien er sprake is van negatieve beeldvorming bij bewonersgroepen, dan is het een uitingvorm van publiek stigma (Veer, Sercu & Weeghel, 2016, pp. 46-48). Het concept *adaptive preferences* (Terlazzo, 2015) heeft betrekking op het internaliseren van dergelijke negatieve beeldvorming door personen met een beperking zelf. Adaptive preferences hebben een negatief effect op capabilities en houden patronen van sociale ongelijkheid in stand (Khader, 2011, p. 17; Nussbaum, 2006, p. 191; Terlazzo, 2015).

Het tweede thema heeft betrekking op *beeldvorming ten aanzien van wijken*. Over de drie wijken bestonden verschillende beelden, maar deze beelden kwamen niet altijd overeen met de daadwerkelijke ervaringen van mensen. Beeldvorming over andere wijken waren medebepalend in de waardering van de eigen wijk. De beeldvorming leek een wisselwerking te hebben met sociale netwerkvorming in de wijk. In het verhaal van Rian, dat in het vorige hoofdstuk beschreven is, werd ook gerefereerd aan deze beeldvorming ten aanzien van de wijk.

Aangezien beide thema's betrekking hadden op ideeën die ten grondslag liggen aan handelingen, geven ze een verdieping aan betekenisgeving. Om meer te weten te komen over betekenisgeving van de respondenten zijn focusgroepen ingezet. De keuze voor focusgroepen is gebaseerd op een aantal uitgangspunten. Allereerst is de methode focusgroep geschikt om voorkeuren en beeldvorming bespreekbaar te maken. Het is daarbij van belang om te kiezen

voor homogene groepen. Een veilige sfeer in de focusgroep is een voorwaarde, waardoor respondenten zich uitgedaagd voelen om hun mening te geven. Ten tweede worden respondenten in een focusgroep gestimuleerd om vooral met elkaar in gesprek te gaan. Hierdoor wordt alledaagse taal gebruikt, wat ook inzicht geeft in betekenisgeving (Kitzinger, 1995). Tot slot worden respondenten gestimuleerd om tegenstellingen bij zichzelf en anderen te benoemen (Tong, Sainsbury, & Craig, 2007). Dit geeft het verschil weer tussen overtuigingen en handelingen.

Bij de uitvoering van focusgroepen is een gespreksleider ingezet zodat de onderzoeker kon observeren. Voor beide thema's die centraal staan, is een andere onderzoeksmethode ingezet binnen de focusgroepen. De vignettenmethode is ingezet om meer kennis te verzamelen over beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking en de q-sort methode is ingezet om meer kennis te verzamelen over beeldvorming ten aanzien van de wijken. In de volgende twee paragrafen worden beide methoden nader toegelicht.

Vignettenmethode

De vignettenmethode is vooral geschikt om percepties, overtuigingen en meningen over specifieke situaties te achterhalen. Binnen de vignettenmethode wordt gebruik gemaakt van fictieve situaties, waardoor de methode geschikt is om gevoelige onderwerpen bespreekbaar te maken. De vignettenmethode is gericht op overtuigingen en denkbeelden van mensen, die van invloed zijn op het handelen. De overtuigingen zeggen echter nog niets over de daadwerkelijke handelingen van mensen. Het is belangrijk om dit onderscheid te maken bij het gebruik van de vignettenmethode (Barter & Renold, 2000).

De vignettenmethode kan zowel kwantitatief als kwalitatief toegepast worden. Het doel van de focusgroepen in dit onderzoek is het verder verkennen van de eerdere bevindingen. In deze studie is de vignettenmethode kwalitatief toegepast, aangezien het een verdieping is van de beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking. Kenmerkend voor het kwalitatief toepassen van de vignettenmethode is de open invulling van de vignetten door middel van een gesprek. Daardoor is er niet alleen ruimte om te achterhalen hoe iemand reageert op een specifieke situatie, maar ook waarom iemand op een bepaalde wijze reageert.

Voor het ontwerp van de vignetten is gebruik gemaakt van de data die tijdens de casestudy zijn verzameld. De interviews van zowel de individuele respondenten met een beperking als de groepsinterviews met de actieve wijkbewoners zijn systematisch doorlopen op voorbeelden van (publiek) stigma en adaptive preferences. Beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking vormt op verschillende manieren een belemmering voor sociale inclusie. Ten eerste bepaalt de beeldvorming de toegankelijkheid van de bewonersgroepen. Ten tweede heeft beeldvorming betrekking op het vervullen van verschillende sociale rollen binnen een bewonersgroep zoals bezoeker, deelnemer, vrijwilliger of bestuurslid. Het niveau waarop de meeste sociale contacten in een wijk ontstaan, verschilt per wijk, zoals op het niveau van burens, bewonersgroepen of binnen bestaande netwerken.

Situatie 2

U woont in een woonvorm met begeleiding. Met burendag is er een leuke activiteit bij u in de wijk. U krijgt een briefje in de brievenbus. Voor burendag zoeken ze nog vrijwilligers. U heeft twee dagen in de week dagbesteding. Maar u heeft nog tijd over.

- Wat zou u doen?
- Wat voor soort vrijwilligerswerk (in de organisatie, gastvrouw, catering, posters maken etc.) zou u willen doen?
- Vertelt u dat u in de woonvorm woont? Waarom wel/niet?

Tekstkader 4.3: Vignettenmethode

Uit de interviews zijn situaties gekozen die bovenstaande elementen in zich hadden (zie tekstkader 4.3 uit de focusgroep voor mensen met een beperking). Deze situaties zijn geanonimiseerd, zodat ze niet direct te herleiden waren. De situaties zijn voorgelegd aan onderzoekers en praktijkwerkers, die onder andere met mensen met een verstandelijke beperking werken en beschreven in begrijpelijke taal. In totaal zijn drie verschillende vignetten of situaties voorgelegd aan de deelnemers in alle focusgroepen. De deelnemers werden gevraagd om zich in te leven in de situaties en in de groep te reageren op de situaties. De gespreksleider zorgde dat iedereen aan bod kwam en stelde een aantal extra vragen over de specifieke situatie. Deze extra vragen zorgden dat respondenten niet alleen sociaal wenselijke antwoorden gaven. Bij het formuleren van de situaties is een onderscheid gemaakt tussen de focusgroepen op wijkniveau en de focusgroepen voor mensen met psychische aandoening en mensen met een lichte verstandelijke beperking. De situaties zijn aangepast op basis van het perspectief van de respondenten, maar zijn inhoudelijk gelijk gebleven.

Q-sort methode

Voor wat betreft het tweede thema, beeldvorming ten aanzien van de wijk, is de q-sort methode toegepast binnen de focusgroep. De q-sort methode wordt ingezet om rangorde aan te brengen en maakt de subjectieve beleving van respondenten zichtbaar (Dijkstra, 1999). De uitkomsten laten verschillen in beelden zien tussen individuen en geven daarmee inzicht in achterliggende gemoedstoestanden van objectief observeerbare gedragingen (Brown, 1986). Daarmee sluit de q-sort methode goed aan bij het tweede thema, beeldvorming ten aanzien van de wijk.

Voor de inrichting van q-sort methode voor dit onderzoek zijn stellingen geformuleerd op basis van kenmerken van de wijken. De individuele en groeps-interviews uit de casestudy zijn systematisch door- gelopen om deze kenmerken te achterhalen, die genoemd zijn door de respondenten. De kenmerken zijn gerubriceerd tot 16 stellingen die betrekking hadden op kenmerken van de wijk (zie enkele voor- beelden in tekstkader 4.4). Deze stellingen zijn voorgelegd aan de respondenten in de focusgroe- pen. Allereerst zijn de respondenten gevraagd om individueel de 16 stellingen te ordenen voor de wijk waar de respondenten wonen. Deze ordening vond plaats op een vijf punt schaal. Vervolgens zijn twee stellingen geselecteerd door de onderzoeker en de gespreksleider die opvallend waren. Een stelling kon bijvoorbeeld opvallend zijn omdat die verschillend gewaardeerd werd door de respondenten. Over deze twee opvallende stellingen is een focusgroep gesprek gehouden.

Net als de vignettenmethode is de q-sort methode ook voorgelegd aan diverse experts om de toepasbaarheid voor alle doelgroepen te toetsen. De q-sort methode is zowel bij de wijk- gerichte focusgroepen afgenomen als bij de focusgroep voor mensen met psychische aan- doening. De q-sort methode is niet afgenomen bij de focusgroep voor mensen met een lich- te verstandelijke beperking, omdat in deze groep respondenten zaten die niet in de wijken van de casestudy wonen (zie paragraaf 4.4). Bij deze laatste focusgroep is alleen de vignet- tenmethode toegepast.

Stellingen voor q-sort methode

In deze wijk:

Groeten mensen elkaar

Leven mensen op zichzelf

Kun je jezelf zijn

Zijn er voldoende voorzieningen

Willen andere mensen graag wonen

Staan mensen voor
elkaar klaar

Kan iedereen meedoen

Tekstkader 4.4: Q-sort methode

Analyse

Alle bijeenkomsten met de focusgroepen zijn opgenomen op voicerecorder en getranscri- beerd. De vignetten zijn open, axiaal en selectief gecodeerd met behulp van het programma Kwalitan. De q-sort methode bestond uit twee delen, namelijk een individueel deel waarbij respondenten de stelling geordend hadden op een vijf punt schaal en een groepsdeel, waar- bij respondenten in gesprek gingen over twee opvallende stellingen. Het gesprek in het groepsdeel is open, axiaal en selectief gecodeerd met behulp van Kwalitan. Het individuele deel is gerubriceerd en kwalitatief geanalyseerd, gezien het lage aantal respondenten dat dit deel heeft ingevuld. Het individuele deel had voornamelijk een rol als triangulatie van de focusgroepen en van de uitspraken die in de interviews in de casestudy zijn gedaan.

4.4 Onderzoekspopulatie

In dit onderzoek zijn in grote lijnen twee verschillende populaties te onderscheiden. Zowel de vergelijkende casestudy als de focusgroepen richten zich op wijkbewoners met een beperking en op informele bewonersgroepen. Binnen de onderzoekspopulatie wijkbewoners met een beperking is een tweedeling gemaakt tussen wijkbewoners met een lichte verstandelijke beperking en wijkbewoners met een psychische aandoening. In deze paragraaf wordt nader ingegaan op de werving en de kenmerken van de onderzoekspopulaties in dit onderzoek.

Wijkbewoners met een beperking

Op individueel niveau is gekeken naar wijkbewoners met een lichte verstandelijke beperking of met een psychische aandoening. Het gaat in dit onderzoek om wijkbewoners met een beperking van 18 jaar of ouder, die zelfstandig wonen met behulp van ambulante ondersteuning, die in een woonvorm wonen of op basis van een indicatie dagbesteding hebben (voor kenmerken zie tabel 4.5).

	Nije Veld N = 11	't Acker N = 10	Hengstdal N = 13	Totaal N = 34
<i>Geslacht</i>				
Man	5	6	10	21
Vrouw	6	4	3	13
<i>Leeftijd</i>				
< 20	0	1	0	1
20-29	0	0	3	3
30-39	4	3	0	7
40-49	3	3	5	11
50-59	3	1	4	8
> 60	1	2	1	4
<i>Soort beperking</i>				
Verstandelijke beperking	5	5	5	15
Psychische aandoening	6	5	8	19
<i>Woonsituatie</i>				
Zelfstandig huur	7	7	7	21
Zelfstandig koop	0	0	1	1
Woonvorm	4	1	3	8
Thuiswonend	0	2	2	4

Tabel 4.5: Individuele respondenten uit de drie cases van de casestudy

In het onderzoek is gekozen voor mensen met een indicatie, omdat zij enige vorm van ondersteuning nodig hebben op één of meer domeinen in het dagelijkse leven. Deze indicaties, en de daaraan gekoppelde ondersteuning, hebben mogelijk invloed op alledaagse beslissingen van mensen met een beperking, zoals de keuze voor een woning, vrijetijdsbesteding of een vorm van dagbesteding.

Per wijk zijn in eerste instantie begeleiders en ondersteuners van verschillende zorginstellingen benaderd met de vraag om respondenten voor het onderzoek te benaderen. De begeleiders en ondersteuners ontvingen een brief met informatie over het onderzoek in begrijpelijke taal, die ze ook aan de respondenten konden geven. In een aantal gevallen is uitleg over het onderzoek gegeven in de teams waar zorgprofessionals werkzaam zijn. In tweede instantie is gebruik gemaakt van andere netwerken, waar mensen uit beide doelgroepen bekend zijn, zoals belangenbehartigingsorganisaties of voorzieningen die vrijetijdsactiviteiten organiseren voor beide doelgroepen.

Bij de start van het onderzoek in een case is breed geworven. Naarmate het aantal respondenten toenam, werd er specifiek geworven, bijvoorbeeld op soort beperking, spreiding in de wijk, leeftijd, woonsituatie of geslacht. Dit om een zo breed mogelijke spreiding te hebben binnen de kleine populatie respondenten. Per wijk zijn minimaal 10 en maximaal 13 respondenten geworven met één van beide beperkingen, waarbij gestreefd is naar een evenwichtige verdeling tussen beide doelgroepen per case.

Informele bewonersgroepen

Om een selectie te maken voor de informele bewonersgroepen is in eerste instantie per wijk een inventarisatie gemaakt van voorzieningen, bewonersgroepen en diensten. Deze inventarisatie is gemaakt met actieve wijkbewoners, maatschappelijke organisaties en professionals die in de wijk werken. Voor de inventarisatie is gebruik gemaakt van onderdelen uit de netwerkprogrammering van Poorthuis (2006). In totaal hebben ruim 100 verschillende personen meegewerkt in de drie verschillende wijken om deze inventarisatie te maken. Op basis van deze inventarisatie is per wijk een vijftal bewonersgroepen geselecteerd. De keuze voor het soort bewonersgroepen in de eerste case, is een blauwdruk geworden voor de twee volgende cases.

	Informele bewonersgroepen	Respondenten N = 27	Man	Vrouw
Comité	6	12	7	5
Eetgroep	3	5		5
Sportgroep	3	3		3
Vrouwengroep	3	7		7

Tabel 4.6: Informele bewonersgroepen in de drie cases

Voor de selectie van de bewonersgroepen is uitgegaan van groepen die zo informeel mogelijk georganiseerd zijn. Hierbij is uitgegaan van definitie die het Sociaal Cultureel Plan Bureau hanteert in hun onderzoek naar informele groepen (Berg, Houweligen, & Hart, 2011). Het zijn bewonersgroepen die activiteiten organiseren, die open staan voor alle wijkbewoners, en waar de individuele respondenten in potentie aan mee kunnen doen. In een aantal gevallen deden de respondenten met een beperking, die individueel geïnterviewd zijn, ook daadwerkelijk mee aan activiteiten van de bewonersgroepen, zoals Rian. Een ander criterium is dat bewonersgroepen hun activiteiten specifiek richten op de wijk. In totaal hebben 27 verschillende respondenten, die actief zijn in 15 verschillende informele bewonersgroepen, meegedaan aan het onderzoek (zie tabel 4.6).

Focusgroepen

De focusgroepen zijn op wijkniveau uitgevoerd en op basis van de doelgroepen mensen met een beperking. Voor de focusgroepen op wijkniveau zijn alle actieve wijkbewoners benaderd die ook mee hebben gedaan aan de groepsinterviews. Bij twee focusgroepen op wijkniveau was de opkomst voldoende om door te laten gaan (zie tabel 4.7). In de wijk Nije Veld kwam slechts één actieve wijkbewoner opdagen tijdens de bijeenkomst van de focusgroep, ondanks meer toezeggingen vooraf, wat onvoldoende was om de bijeenkomst door te laten gaan.

	Focusgroep Hengstdal N = 5	Focusgroep 't Acker N = 2	Man	Vrouw
Comité I	2	1	1	2
Comité II	1		1	
Eetgroep	2	1	1	2

Tabel 4.7: Respondenten focusgroepen informele bewonersgroepen

Voor de twee andere focusgroepen zijn mensen met psychische aandoeningen en mensen met lichte verstandelijke beperkingen uitgenodigd. Voor beide focusgroepen zijn respondenten benaderd die eerder mee hebben gedaan aan de individuele interviews. De insteek was om per wijk minimaal één en maximaal drie respondenten te benaderen. Voor de doelgroep mensen met psychische aandoening hebben in totaal vijf respondenten mee gedaan (zie tabel 4.8).

	Focusgroep Psychische aandoening N = 5	Man	Vrouw
Nije Veld	1		1
't Acker	1		1
Hengstdal	3	3	

Tabel 4.8: Focusgroep mensen met psychische aandoening

Voor de doelgroep mensen met een lichte verstandelijke beperking is dezelfde methode van werving toegepast. Vanwege verschillende beweegredenen waren onvoldoende respondenten bereid om mee te doen aan de focusgroepen. De meeste respondenten gaven aan dat één interview voldoende was en dat ze geen behoefte hadden om nog een keer in een groep mee te doen aan het onderzoek. Gezien de meerwaarde aan kennis die de focusgroep opleverde, is besloten om een focusgroep te houden met een willekeurige groep mensen met een lichte verstandelijke beperking. In totaal hebben hier vijf mensen aan mee gedaan, waarvan één respondent uit het onderzoek. De overige vier respondenten woonden niet in de drie wijken waar dit onderzoek heeft plaatsgevonden. Daarom is bij deze laatste focusgroep voor mensen met een lichte verstandelijke beperking alleen de vignettenmethode afgenomen.

Diversiteit

Bij de werving van de respondenten is rekening gehouden met een zo breed mogelijke variatie binnen de kleine populatie respondenten. Naast kenmerken zoals geslacht, leeftijd en woonsituatie is ook nadrukkelijk geworven op respondenten met een niet-westerse etnische achtergrond. Bij de individuele respondenten met een lichte verstandelijke beperking of psychische aandoening heeft dit geresulteerd in vier respondenten (van de 34) met een niet-westerse etnische achtergrond. Deze respondenten hebben een Turkse, Surinaamse of Antilliaanse achtergrond. Alle vier de respondenten zijn in deze landen geboren en op latere leeftijd naar Nederland gekomen.

Bij de bewonersgroepen is gekeken naar een goede afspiegeling van het soort informele bewonersgroepen per wijk. In alle drie de wijken zijn vrouwengroepen actief die zich (deels) op vrouwen met een niet-westerse etnische achtergrond richten. Bij de respondenten die geïnterviewd zijn bij de informele bewonersgroepen hebben zeven (van de 27) respondenten een niet-westerse achtergrond. Het gaat hierbij om respondenten met een Turkse of Marokkaanse achtergrond. Een groot deel van deze respondenten is in deze landen geboren en op latere leeftijd naar Nederland gekomen en een klein deel is in Nederland geboren.

Als het gaat om diversiteit zijn er uiteraard nog meer criteria die mogelijk interessant kunnen zijn, zoals bijvoorbeeld seksuele geaardheid. Gezien de aard en de beperkte omvang van de respondenten is hier niet specifiek op geworven en is er bij de werving alleen rekening ge-

houden met leeftijd, geslacht, woonsituatie, gezinssituatie, soort beperking, spreiding binnen de wijk en etnische achtergrond. In de volgende paragraaf ga ik nader in op de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek.

4.5 Betrouwbaarheid en validiteit

Om de kwaliteit van een onderzoek aan te tonen, worden de termen validiteit en betrouwbaarheid veelvuldig gebruikt, maar in relatie tot kwalitatief onderzoek bestaan hier verschillende visies over. De termen validiteit en betrouwbaarheid worden geassocieerd met kwantitatief onderzoek (Boeije, 2005). Corbin en Strauss (2015, p. 346) kiezen voor andere termen, zoals geloofwaardigheid, maar zijn het met Rolfe (2006) eens dat termen kunnen verschillen, afhankelijk van de methode van onderzoek die toegepast wordt in kwalitatieve benaderingen. Boeije geeft aan dat er op dit gebruik van andere termen vanuit diverse hoeken commentaar is geleverd. Enerzijds is het argument dat kwalitatief onderzoek zich zou losmaken van de ‘gebruikelijke wetenschap’. Anderzijds hebben de nieuwe termen een sterke overlap met de bestaande termen (Nievaard, 1990). In dit onderzoek maak ik de keuze om de meer traditionele termen betrouwbaarheid en validiteit te gebruiken.

Betrouwbaarheid

Bij het aantonen van betrouwbaarheid van een onderzoek gaat het over ‘de beïnvloeding van de waarnemingen door toevallige of onsystematische fouten’ (Boeije, 2005, p. 145). Betrouwbaarheid kan worden afgemeten aan de precisie van de methoden van dataverzameling of de meetinstrumenten. De methoden van dataverzameling moeten feitelijk steeds tot dezelfde waarnemingen leiden in vergelijkbare situaties. Daarnaast speelt standaardisatie een belangrijke rol in betrouwbaarheid. Door steeds op dezelfde manier het meetinstrument toe te passen, komen toevalsfouten minder voor.

In dit onderzoek zijn diverse maatregelen getroffen om de betrouwbaarheid te verhogen. Bij alle interviews is gebruik gemaakt van semigestructureerde vragenlijsten, die uit verschillende onderdelen bestaan (zie bijlage III en IV). Deze semigestructureerde vragenlijsten zijn in alle gevallen afgenomen door dezelfde onderzoeker, wat de betrouwbaarheid vergroot. Alle interviews zijn digitaal opgenomen en getranscribeerd. Het grootste deel van de transcripties zijn door iemand anders uitgewerkt dan de onderzoeker. De transcripties van de eerste interviews zijn gelijk na afloop gemaakt door de onderzoeker zelf, om kritisch te luisteren naar de rol van de onderzoeker en de kwaliteit van de vragenlijsten. Bij het vragen naar sociale contacten bestaat het risico dat respondenten sociaal wenselijke antwoorden geven. Het ecogram heeft in dit opzicht een functie in triangulatie van de sociale contacten.

Een andere maatregel om de betrouwbaarheid te verhogen is het inzetten van controle door vakgenoten en respondenten. In het analyseproces hebben een onderzoeker en expert uit

de praktijk een deel van de analyse mede uitgevoerd. Tevens heeft een aantal individuele respondenten reflectie gegeven op de tussentijdse conclusies op caseniveau en is met Rian een uitgebreide membercheck gehouden (Boeije, 2005, p. 153).

Na afloop van elke case heeft een open analyse op caseniveau plaatsgevonden. Volgens Boeije (2005, p. 148) is voornamelijk de afwisseling tussen dataverzameling en analyse een sterk punt van kwalitatief onderzoek, aangezien de repliceerbaarheid daarmee wordt aangetoond. De getranscribeerde interviews zijn gecodeerd in het programma Kwalitan. Gedurende de hele fase van het onderzoek zijn er aantekeningen gemaakt van de denkprocessen van de onderzoeker en in de laatste fase van het onderzoek, waar de nadruk lag op de analyse, is systematisch een dagboek bijgehouden.

Bij de betrouwbaarheid van het onderzoek gaat het om het voorkomen van onsystematische fouten. De vraag is wanneer er sprake is van een onsystematische fout of een unieke afwijking. Binnen de interpretatieve benadering zijn unieke afwijkingen in waarden net zo waardevol als algemene waarden (Bevir & Kedar, 2008). In dit onderzoek is een aantal unieke afwijkingen gevonden van respondenten als het gaat om uitsluiting. In de meeste gevallen zijn andere bronnen nagetrokken, zoals een beheerder van een complex of een hulpverlener, om de betekenissen die respondenten zelf geven aan uitsluiting te verifiëren. In de meeste gevallen werden deze unieke afwijkingen bevestigd door de andere bronnen. Deze unieke afwijkingen zijn waardevol in conceptvorming en houden de onderzoeker scherp in het verklaren van sociale constructies (Corbin & Strauss, 2015).

Validiteit

Validiteit gaat over 'de beïnvloeding van het onderzoek door systematische fouten' (Boeije, 2005, p. 145). Het gaat hier onder andere over de vraag of de juiste onderzoeksopzet of meetinstrumenten is gekozen. Er is een onderscheid te maken tussen de interne en de externe validiteit van een onderzoek. Als het gaat om de externe validiteit of generaliseerbaarheid, dan wordt bij kwalitatief onderzoek ook wel gesproken over theoretische of inhoudelijke generalisatie (Boeije, 2005, p. 145). Het gaat daarbij om de bredere toepasbaarheid van theoretische inzichten of begrippen die ontwikkeld zijn gedurende het onderzoek.

Om de interne validiteit van het gehele onderzoek te waarborgen is een gedegen inhoudelijke samenhang gezocht tussen de doelstelling, vraagstelling, en de opzet van het onderzoek. Het onderzoeksparadigma, dat in paragraaf 2 van dit hoofdstuk is beschreven, is hier steunend in. De onderzoeker is binnen het kwalitatieve onderzoek een onderdeel van het onderzoek. De betrokkenheid van de onderzoeker bij het onderzoek is van essentieel belang om de complexiteit van sociale constructies te kunnen weergeven (Maso & Smaling, 1998). In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk ga ik dieper in op de achtergrond en rol van de onderzoeker. De keuze voor de volgordelijkheid van de dataverzameling per case heeft de betrokkenheid van de onderzoeker vergroot. Daardoor was het mogelijk om gedurende een periode vaak in de wijk aanwezig te zijn. Hierdoor heeft de onderzoeker een goed beeld gekregen van de wijken.

Gedurende het hele onderzoekstraject heeft een groep van diverse experts meegedacht in de opzet en uitvoering van dit onderzoek in een Community of Practice. Deze experts zijn werkzaam in de drie sectoren waar dit onderzoek betrekking op heeft, namelijk de gehandicaptensector, de geestelijke gezondheidssector en de welzijnssector. Daarnaast namen ook diverse onderzoekers deel aan deze Community of Practice. Tevens hebben op verschillende momenten reflecties plaatsgevonden op de tussentijdse bevindingen, die gepresenteerd zijn op diverse wetenschappelijke congressen, zowel in Nederland als daarbuiten. Maar ook op het niveau van de cases heeft reflectie plaatsgevonden met professionals die in de wijken werken. Na afloop van elke case zijn de tussentijdse bevindingen voorgelegd aan wijkprofessionals.

Bij de onderbouwing van de vergelijkende casestudy is de kanttekening geplaatst over de generaliseerbaarheid van de uitkomsten van een dergelijk onderzoek. De onderzoekspopulatie is qua aantallen beperkt, maar de systematische opzet van dit onderzoek maakt het mogelijk om een aantal uitkomsten te generaliseren. De keuze voor drie verschillende wijken in de afzonderlijke cases, met daarbinnen vergelijkbare onderzoekspopulaties, dragen bij aan het inzicht van verscheidenheid binnen het proces van sociale inclusie in de wijk. Het is te verwachten dat dit inzicht in verscheidenheid breder toepasbaar is voor andere wijken en vergelijkbare populaties in middelgrote steden in Nederland. Voor wat betreft de theoretische generalisatie draagt dit onderzoek bij aan kennis over de werking van de capability sociale banden en de toepasbaarheid van de capability benadering binnen sociale inclusie.

4.6 Rol onderzoeker

Binnen kwalitatief onderzoek is de betrokkenheid van de onderzoeker een belangrijke voorwaarde voor de validiteit van het onderzoek. In deze paragraaf ga ik in op mijn eigen betrokkenheid bij het onderwerp van dit onderzoek en reflecteer op de mogelijke bias van die betrokkenheid en de maatregelen die genomen zijn om de validiteit te waarborgen.

Mijn eigen ervaringen als welzijnswerker in de praktijk zijn de aanleiding geweest voor het opzetten en uitvoeren van dit onderzoek. De werkervaringen als welzijnswerker hebben er ook toe bijgedragen om open en onbevooroordeeld naar verhalen van respondenten te luisteren. De kennis van de praktijk heeft het mogelijk gemaakt om bevindingen in dit onderzoek niet alleen te beschrijven, maar daar waar mogelijk ook te verklaren.

Maar de rol van werker in de praktijk, kan ook nadelig zijn. Het perspectief van een werker in de praktijk is een andere dan die van een onderzoeker. Gedurende de looptijd van het onderzoek heb ik ook in de rol van praktijkwerker gewerkt, waardoor het van belang is om alert op te zijn op het verschil tussen beide rollen. Om de rol van onderzoeker goed te waarborgen heb ik actief deel uitgemaakt van een landelijke onderzoeksgroep rondom sociale inclusie van mensen met een beperking. Daarnaast heb ik deelgenomen aan een intervisiegroep

met andere promovendi en heb ik nauw samengewerkt met een andere promovenda, die een vergelijkbaar onderzoek uitvoert.

Het nadeel van kwalitatief onderzoek kan zijn dat de onderzoeker te intensief betrokken raakt bij het onderzoek en niet meer kritisch kijkt. Om dit tegen te gaan heb ik gedurende de looptijd van het onderzoek niet in die gebieden gewerkt waar de casestudy is uitgevoerd. Daarnaast is bij de werving van de respondenten in eerste instantie uitgegaan van mensen die de onderzoeker niet kent vanuit het werk in de praktijk. In slechts één geval kende ik de respondent voorafgaand aan het onderzoek.

Tot slot is het van belang om stil te staan bij mijn rol als buitenpromovenda. Deze rol heeft veel vrijheid en autonomie gebracht. Het onderzoek is niet uitgevoerd op basis van een opdracht of een subsidie aanvraag, maar is vanuit een signaal uit de praktijk opgezet. Om kritisch te kunnen reflecteren op het onderzoeksproces heb ik regelmatig afgestemd met de promotoren en de Community of Practice (zie bijlage V).

4.7 Ethische kwesties

Voorafgaand aan het onderzoek hebben diverse instellingen uit de gehandicaptensector, de geestelijke gezondheidssector en de welzijnssector, zich door middel van een samenwerkingsovereenkomst verbonden aan het onderzoek en goedkeuring gegeven voor het werven van respondenten. Vanuit elke instelling heeft een afgevaardigde deelgenomen aan de Community of Practice en voorafgaand aan elke case heeft afstemming plaats gevonden met deze contactpersoon over het geven van informatie aan medewerkers en mensen die ondersteuning ontvangen van deze instelling. Er is een brief in begrijpelijke taal opgesteld over de inhoud en vorm van het onderzoek, die begeleiders als informatie hebben gegeven aan mensen die interesse hebben om mee te werken aan het onderzoek. Respondenten met een lichte verstandelijke beperking of psychische aandoening zijn vrijwel altijd via een begeleider aangemeld.

Voorafgaand aan het interview zelf is eerst telefonisch contact opgenomen met de respondenten die interesse hadden in het onderzoek. In dit gesprek werd het doel van het onderzoek en het verloop van het interview uitgelegd. Als de respondenten akkoord gingen, werd voorafgaand aan het interview zelf mondeling nogmaals uitgelegd wat het onderzoek inhield en wat de rechten zijn van de respondenten.

Voor de actieve wijkbewoners is ook een brief opgesteld met informatie over het onderzoek. Deze wijkbewoners zijn rechtstreeks benaderd door de onderzoeker. Ook hier werd voorafgaand aan het interview zelf wederom het doel van het onderzoek uitgelegd en op de rechten van de respondenten gewezen. Bij de focusgroepen is voorafgaand aan de bijeenkomst uitleg gegeven over het doel van het onderzoek en de rechten van de respondenten. Hierbij is expliciet toestemming aan de respondenten gevraagd en deze is vastgelegd in een geluidsopname. Alle respondenten hebben een vergoeding ontvangen in de vorm van een

VVV-bon, als waardering voor de tijd die ze vrij hebben gemaakt voor deelname aan het onderzoek.

Met één respondent is aan het einde van de onderzoeksperiode overeengekomen om haar verhaal uitgebreid te beschrijven. Dat verhaal van Rian is in het vorige hoofdstuk weergegeven. Er heeft een uitgebreide membercheck plaats gevonden met Rian en om de anonimiteit zo goed mogelijk te waarborgen heeft ze invloed gehad op de informatie die in het vorige hoofdstuk is beschreven. De naam Rian is een gefingeerde naam.

Tijdens het onderzoek zijn alle data opgeslagen op een server. Gezien de aard van de data en de expliciete toestemming voor gebruik voor dit specifieke onderzoek is het niet mogelijk om de data na afloop open te stellen voor andere onderzoekers. Uiteraard zullen de data wel bewaard blijven ter verificatie van het onderzoek zelf. Hiervoor zullen de richtlijnen van de Radboud Universiteit aangehouden worden.

Tot slot

In dit hoofdstuk is verantwoording afgelegd voor de keuzes die gemaakt zijn voor de inrichting van het empirische deel van dit onderzoek. In tabel 4.9 worden deze keuzes schematisch weergegeven. In de volgende drie hoofdstukken worden de uitkomsten van het veldwerk weergegeven aan de hand van de deel- en hoofdvragen, die in het eerste hoofdstuk staan beschreven. In het onderstaande schema worden de databronnen met de hoofdstukken de onderzoeksvragen gecombineerd.

Databron	Respondentgroep	Onderzoeksvraag	Hoofdstuk
Individuele interviews	34 respondenten met een beperking	Deelvraag 2	5
Ecogrammen	34 respondenten met een beperking	Deelvraag 2	5
Groepsinterviews	27 respondenten bewonersgroepen	Deelvraag 3	6
Participerende observaties	10 observatie bewonersgroepen 4 observaties mensen met beperking	Deelvraag 3	6
Q-sort methode	5 respondenten met een beperking 7 respondenten bewonersgroepen	Deelvraag 2 en 3	5 en 6
Vignettenmethode	10 respondenten met een beperking 7 respondenten bewonersgroepen	Deelvraag 2 en 3	5 en 6

Tabel 4.9: Schema databronnen gecombineerd met hoofdstukken

Hoofdstuk 5 Sociale inclusie vanuit het perspectief van mensen met een beperking

‘(...) het ergste waaraan een mens helemaal ten onder gaat, niet gezien worden, niet gehoord worden. Je erbij voelen horen. Dat was ook het eerste wat ik zei toen ik op de burendag was in de zomer (...). Maar ik zeg maar, oh wat zal ik het tof vinden om erbij te horen en beetje door de wijk rijd en dat ik kan zeggen: hey Willem, hey Truus. Want tot op die tijd kon ik niemand groeten omdat ik niemand kende.’
(citaat 't Acker L2)

Inleiding

Bovenstaand citaat uit één van de interviews met een respondent uit de wijk 't Acker geeft de betekenis van sociale inclusie weer voor deze respondent. Het citaat laat enerzijds het belang van sociale netwerken zien, maar ook het belang van gemeenschapsvorming. De activiteit burendag draagt bij aan het opdoen van nieuwe sociale contacten en het draagt bij aan het jezelf onderdeel voelen van de gemeenschap in de wijk. In dit hoofdstuk ligt de focus op het achterhalen van patronen van sociale inclusie in de wijk vanuit individueel perspectief, aan de hand van de tweede deelvraag:

Welke patronen van sociale inclusie zijn te onderscheiden in de drie wijken vanuit het perspectief van mensen met een beperking?

Voor het beantwoorden van deze tweede deelvraag is gebruik gemaakt van de data uit de individuele diepte-interviews met de respondenten met een beperking. Daarnaast zijn data gebruikt uit de focusgroep voor respondenten met een lichte verstandelijke beperking en de focusgroep voor respondenten met een psychische aandoening.

Dit hoofdstuk is opgebouwd uit twee delen. In het eerste deel, paragraaf 5.1 tot en met 5.3, wordt een beschrijving gegeven van de afzonderlijke wijken, waarbij ruim aandacht is voor de verhalen van de respondenten. Per wijk wordt stilgestaan bij de wijkbeleving van de respondenten, hun sociale netwerkvorming en gemeenschapsvorming in de wijk. Bij de beschrijving van de wijken wordt in principe geen onderscheid gemaakt tussen de twee doelgroepen in dit onderzoek. Het doel van dit onderzoek is immers de afzonderlijke wijken te vergelijken en niet de beide doelgroepen. Daar waar opvallende verschillen zichtbaar zijn tussen beide doelgroepen in het proces van sociale inclusie zal dat echter benoemd worden.

In het tweede deel van dit hoofdstuk ga ik nader in op patronen van sociale inclusie, die wijkoverstijgend zichtbaar zijn. In het tweede deel van het hoofdstuk wordt de verbinding gelegd met het conceptueel kader, dat in paragraaf 2.8 van hoofdstuk 2 is gepresenteerd. In paragraaf 5.5 ga ik in op daadwerkelijke mogelijkheden om diverse sociale rollen te vervullen in de wijk. In paragraaf 5.6 wordt ingegaan op de intensiteit en wederkerigheid van de sociale netwerken in de wijk. Processen van uitsluiting staan centraal in paragraaf 5.7. De perceptie ten aanzien van beperkingen wordt in paragraaf 5.8 besproken. In de laatste paragraaf beantwoord ik tot slot de deelvraag die centraal staat in dit hoofdstuk.

5.1 Wijk Nije Veld

De wijk Nije Veld behoort tot stadsdeel Midden in Nijmegen en bestaat uit de buurten Landbouwbuurt, Muntenbuurt en Willemskwartier (zie voor uitgebreide beschrijving bijlage I). Deze laatste is de grootste buurt en de meeste respondenten uit dit onderzoek wonen in het Willemskwartier. In totaal zijn 11 respondenten met een lichte verstandelijke beperking of psychische aandoening geïnterviewd in de wijk Nije Veld. De Stads- en Wijkmonitor (Gemeente Nijmegen, 2016) geeft aan dat in Nije Veld van oudsher lage inkomensgroepen gehuisvest zijn. Sociaal economisch zwakke huishoudens bestaan veelal uit autochtone wijkbewoners met een verstandelijke beperking, mensen met een klein sociaal netwerk of Nijmegenaren van allochtone afkomst, waar bij taal- en cultuurachterstand het grootste probleem is. Veel mensen zijn niet zelfredzaam en hebben hulp nodig bij het invullen van formulieren en het leggen van contact met instanties. De burgerschapsstijlen *pragmatici* en *buitenstaanders* komen relatief veel voor in Nije Veld. Pragmatici kunnen goed voor zichzelf opkomen en waar nodig de dialoog aangaan. Buitenstaanders zijn minder maatschappelijk betrokken en richten zich voornamelijk op hun eigen leven (Gemeente Nijmegen, Burgerschapsstijlen in Nijmegen, 2013). De buurt Willemskwartier staat bekend vanwege het volkse karakter, mensen staan voor elkaar klaar en geven informeel ondersteuning (Kamp, 2014).

5.1.1 Wijkbeleving

Er worden diverse kenmerken van de wijk Nije Veld genoemd door de respondenten, zoals het sociale karakter, de veiligheid en leefbaarheid. Deze kenmerken worden verschillend gewaardeerd door de respondenten. Veiligheid en leefbaarheid zijn daar een voorbeeld van. Deze twee thema's worden zowel positief als negatief gewaardeerd. Er worden diverse voorbeelden genoemd van vormen van criminaliteit in de wijk, zoals het stelen van fietsen of tuinmeubels of het verhandelen van drugs in sommige delen van de wijk. Ondanks deze negatieve ervaringen ten aanzien van veiligheid en leefbaarheid, zijn er ook diverse uitspraken gedaan over een verbetering ten aanzien van de veiligheid en leefbaarheid in de wijk:

‘Vroeger toen was het veel beruchter en had je meer hanggroepen. Je had hier ook meer buitenlanders die meer samenspannen zeg maar, min of meer. Vooral die oude wijk die nu afgebroken is hierzo. Voor de rest woon ik hier nog niet zo lang. Maar je merkt wel dat alles anders is, het volkse is er ook wat meer uit. Minder volksbuurt. (...) het is positief veranderd, er is minder criminaliteit.’

(citaat Nije Veld N2)

De meeste bewoners zijn in de wijk komen wonen, omdat hun begeleider van de zorginstelling dit heeft aangeraden of omdat de woning geschikt was. Voor slechts een paar bewoners is het een bewuste keuze om in Nije Veld te wonen, bijvoorbeeld omdat ze hier zelf geboren zijn. Ruim de helft van de respondenten voelt zich thuis in Nije Veld. Ze hebben een goed gevoel bij de wijk, ervaren weinig stigma en hebben het gevoel dat ze erbij horen:

O: Wat is voor jou belangrijk in een buurt waar je woont?

R: Gezelligheid. (...) En dat je daar bij hoort, beetje. Ja dat was het wel.

O: Wanneer weet je bijvoorbeeld of je erbij hoort?

R: Als ze vriendelijk en aardig doen. (...) gedag zeggen en praatje maken.’

(citaat Nije Veld N8)

Andere respondenten voelen zich niet of nog niet thuis in de wijk. Dat heeft in één geval te maken met negatieve ervaringen in de wijk en in twee andere gevallen hangt het samen met de korte woonduur in de wijk:

‘Ja ik heb sowieso niet echt als ik in een buurt woon, dat ik mij iemand uit die buurt voel of zo. Ik ben gewoon mezelf en toevallig woon ik in een buurt waar ik woon. Gaat wel veel tijd over heen ook denk ik (...) dat je ergens mee kunt identificeren. Dat je ergens in de buurt thuis voelt, ja als een buurtbewoner.’

(citaat Nije Veld N4)

Volkse karakter van de wijk

Het volkse karakter is kenmerkend voor de grootste buurt van Nije Veld, het Willemskwartier. Het volkse karakter wordt in de meeste gevallen ook positief gewaardeerd:

‘Heel fijn hoor. Het is, weet je, het is niet zo’n deftige buurt zal ik maar zeggen. Het is gewoon een behoorlijk sociale buurt geworden.’

(citaat Nije Veld N9)

Niet alle respondenten ervaren het volkse karakter van de wijk echter als positief. Eén van de respondenten heeft negatieve ervaringen opgedaan in de straat waar hij woont:

‘(...) we zijn hier, hebben wij zelf het gevoel een beetje de buitenbeentjes om het zo maar te zeggen in de buurt. We hebben wel vernomen dat hier toch wel, ja nu is het wat minder, maar dat er toch wel over ook, over ons geroddeld wordt hier in de buurt. Dus omdat het toch zo’n volksbuurtje is.’

(citaat Nije Veld N1)

Deze respondent heeft het gevoel dat hij buiten gesloten wordt door andere wijkbewoners. Het betreft hier een individuele ervaring, maar er worden ook voorbeelden van intolerantie tussen groeperingen genoemd in de interviews. Het gaat dan bijvoorbeeld over spanningen tussen allochtone en autochtone groepen, tussen jongeren en volwassenen of tussen oude en nieuwe bewoners in de wijk:

‘Ja, vroeger was het veel gezelliger. (...) Was het Willemskwartier echt heel gezellig. (...) bij ons (...) is het nog een beetje oud, dus als je dan geen suiker hebt, kun je vier mensen af voor suiker als die ene niet thuis is bijvoorbeeld. Ik zie dit nu niet bij de nieuwbouw nu gebeuren, van hey heb je nog piepers? Ik heb geen piepers vandaag, suiker of wat dan ook. Bijvoorbeeld mijn buurvrouw (...), dat ik zeg (buurvrouw) mijn geld is nog niet binnen ken ik effe 20 euro pakken?’

(citaat Nije Veld N6)

Deze respondent is zelf opgegroeid in de wijk en is in het verleden ook ooit zelf nieuwkomer geweest in een deel van de wijk vanwege herstructurering. Destijds had ze het gevoel dat ze niet welkom was in het nieuwe stuk van de wijk. Ze heeft het daar als kind moeilijk mee gehad:

‘R: Dit waar we nou zitten. (...) Dat was een nette kant. Zo wel, zo voelde het voor mij als kind. En ik kwam dan uit het zootje terwijl dat daar altijd veel gezelliger was. (...)

O: Ja en hoe heb je dat zelf ervaren?

R: Heel depressief. Jarenlang binnen gezeten, ik had niemand, niemand mocht hier met mij spelen. Want ik kwam van de andere kant. (...) Maar ik telde ook aan die kant niet meer mee, want ik was hier naar toe gegaan.’

(citaat Nije Veld N6)

Ondanks deze voorbeelden van ervaringen van wantrouwen ten aanzien van nieuwkomers in de wijk, voelen de meeste respondenten die nog niet zo lang in de wijk wonen zich thuis in de wijk Nije Veld en noemen ze positieve kenmerken van de wijk, zoals de sociale contacten en het gevoel van erbij horen.

5.1.2 Sociale netwerkvorming

In de sociale contacten die de respondenten in de wijk hebben, is het volkse karakter ook terug te zien. Een groot deel van de contacten ontstaat en wordt onderhouden op de bankjes in de voortuinen van de woningen. Dat brengt veel sociale controle met zich mee:

‘Ik heb de hele dag gewerkt he? En als ik werken ben, dan kijkt iedereen of in het huis niks gebeurt. Een keer was ik werken en dan was ik vergeten die achterdeur op slot te doen. (...) en dan kan ik bellen en dan zeg ik, oh ik ben de sleutel, de deur vergeten. Zegt de buurman, oké maar er gebeurt niks, want dan ben ik zo over de schutting.’

(citaat Nije Veld N5)

Soort contact

De meeste sociale contacten in de wijk Nije Veld ontstaan dan ook tussen buren. Respondenten die al langer in de wijk wonen, maken vaak een praatje met de buren of drinken samen wat voor hun huis. Voor een aantal respondenten blijft het daarbij. Een ander deel van de respondenten heeft met een aantal buren of flatgenoten intensiever contact. Ze komen ook bij elkaar op bezoek en geven elkaar hulp als dat nodig is:

‘Alles, ik doe alles met mijn buurvrouw. Echt alles en als het niet met mijn buurvrouw is, is het met mijn buurman en mijn buurmeisjes zitten dag en nacht bij mij. Dus, ik heb echt, als ik het soms effe niet red met koken of zo. Dan zegt mijn buurvrouw ik heb eten al klaar hoor. Echt supermensen we letten op mekaar, we doen alles samen.’

(citaat Nije Veld N6)

Een deel van de respondenten zijn de bewoners van een nieuwe woonvorm voor mensen met psychische aandoeningen en wonen nog maar kort in de wijk ten tijde van de interviews, maximaal vier maanden. Het contact dat zij met bewoners uit de wijk hebben bestaat voornamelijk uit groeten en zwaaien. De betekenis die de respondenten aan dit contact geven is verschillend. Eén van de respondenten geeft aan dat alleen groeten eigenlijk niet een volwaardig contact is voor hem. Volwaardig contact bestaat minimaal uit het hebben van gesprekken met de ander. Een andere respondent plaatst de persoon die regelmatig naar hem zwaait in de cirkel van mensen die veel voor hem betekenen:

‘Maar ik merk dat mensen hier wat gauwer gedag zeggen, weet je wel. (...) Er zitten hier wel heel veel verschillende mensen. Dat is wel typisch, dat hier eerder iemand gedag zegt of aanspreekt van ‘hé, wat doen jullie hier’. (...) Ja, dat is toch fijn, dat geeft toch, dan is je stigma wat minder als de buurt waar ik bijvoorbeeld hiervoor zat, in Nijmegen-Oost, gek genoeg. (...) Zoals er komt een oude man en dan sta je voor het raam en die zwaait dan. Dat vind ik fijn.’

(citaat Nije Veld N2)

Deze respondent geeft in dit citaat aan dat hij weinig stigma ervaart. De meeste respondenten geven aan dat wijkbewoners open staan voor sociale contacten. Een enkele respondent heeft echter een andere ervaring als het gaat om tolerantie. Eén respondent heeft geen enkel contact in de buurt wegens negatieve ervaringen in de straat. Er is ruzie geweest met burens en er wordt veel geroddeld in de straat. Een andere respondent vertelt dat medebewoners te kennen geven dat ze niet meer mensen met een zorgindicatie in hun complex willen hebben:

‘Ja, dat we krijgen geloof ik wel eens een brief of er hangt een brief op het bord of zo. En daar staat in dat ze niet zoveel mensen willen hebben die iets mankeren of zo. Ja, ik weet niet precies hoe dat stond geschreven. Maar ze zien het niet aan iedereen dus. Maar dat is wel, dat mag je ook wel opschrijven. Dat er een beetje negatief gedaan wordt over mensen die iets eh, bij de (zorginstelling). Dat er niet te veel van die mensen moeten wonen.’

(citaat Nije Veld N9)

In de vorige paragraaf over wijkbeleving is zichtbaar geworden dat wijkenmerken, zoals het volkse karakter en veiligheid, verschillend worden gewaardeerd door de respondenten. Deze verschillende waardering is ook terug te zien in deze paragraaf over sociale netwerkvorming. Een groot deel van de respondenten geeft aan dat ze geen stigma ervaren en dat wijkbewoners open staan om sociale contacten aan te gaan. Tegelijk zijn er voorbeelden van intolerantie, die sociale netwerkvorming in de weg staan. De meeste sociale contacten ontstaan op het niveau van burenccontact.

5.1.3 Gemeenschapsvorming in de wijk

In Nije Veld doet iets meer dan de helft van de respondenten mee aan diverse activiteiten in de wijk, bijvoorbeeld als vrijwilliger bij het wijkcentrum of de bibliotheek, als deelnemer aan sportactiviteiten of als bezoeker aan eenmalige activiteiten. De respondenten die niet mee doen aan activiteiten hebben grotendeels wel wensen om te participeren, zoals respondenten die nog maar kort in de wijk wonen:

‘O: Wat zijn je wensen als het gaat om meedoen in de buurt? (...)

R: Ja zoiets als dat buurtfeest. (...) Ging ik toen ook wel, begon ik toen ook mee dat ik niet wist wat ik eraan zou hebben of wat het mij zou opleveren. Uiteindelijk is het wel gezellig geweest en ja ook voor de woonervaring zeg maar prettig.’

(citaat Nije Veld N4)

Deze respondent geeft aan dat het mede organiseren van een buurtfeest in de vorige wijk bij heeft gedragen aan een groter woonplezier in de wijk. Een enkele respondent zet zich in als vrijwilliger in de wijk Nije Veld. Het gaat twee om respondenten die meerdere vrijwilligerstaken hebben:

‘Ik ben van Bibliotheek aan huis, heb ik hier een mevrouw (in de wijk) wonen en daar kom ik ook regelmatig en dan praat ik daar mee en dan geef ik haar boeken. En zij heeft mij echt weer gestimuleerd om veel te gaan lezen die mevrouw. Echt leuk. En die is bijna 90 of zo. Maar die leest nog en die heeft zo veel boeken gelezen. En dat vindt ze heerlijk. (...) Ik ben ook een keer met die mevrouw (...) daar ben ik mee in (het wijkcentrum) geweest. Daar hebben we een kopje koffie gedronken.’
(citaat Nije Veld N9)

Dit citaat laat zien dat het vrijwilligerswerk meerdere andere capabilities stimuleert, zoals in het verhaal van Rian in hoofdstuk 3 ook al naar voren kwam. Het bovenstaande citaat laat zien dat de respondent via dit vrijwilligerswerk zelf weer meer is gaan lezen (capability zintuiglijke waarneming) en het heeft haar sociale contacten opgeleverd, die ook buiten het vrijwilligerswerk om worden onderhouden (capability sociale banden). Andere respondenten participeren als bezoeker aan eenmalige activiteiten of als deelnemer aan activiteiten in het wijkcentrum.

Dit wijkcentrum, het voorzieningshart 't Hert, wordt door de meerderheid van de respondenten benoemd als plek waar ze gebruik van maken of waar ze op korte termijn gebruik van willen maken. De manier waarop mensen gebruik maken van het voorzieningshart is verschillend. Eén respondent komt regelmatig in de foyer om wat te drinken of te eten, andere respondenten kijken op het prikbord in de hal voor informatie uit de wijk en een deel van de respondenten gaat er naar toe om te sporten:

‘Nou we gaan sinds kort (...), sinds vorige week naar 't Hert zeg maar. Sporten. (...) Ja ben er helaas niet gekomen. Maar toen kon ik niet mee. Maar aankomende donderdag ga ik zeker mee ja.’
(citaat Nije Veld N3)

Belemmeringen voor gemeenschapsvorming

Deelname aan activiteiten in de wijk in verschillende sociale rollen, zoals bezoeker, deelnemer of vrijwilliger is echter niet altijd vanzelfsprekend. Een groot deel van de respondenten geeft aan dat het soms lastig is om ergens naar toe te gaan. Sommige respondenten vinden het spannend om alleen ergens naar toe te gaan:

‘O: En stel er staat zo’n advertentie in het blaadje zou jij er dan zelf heen gaan? (...)’

R: Denk niet dat ik zo zelf op af zou stappen. Misschien wel, ik weet niet. (...) Ja dat heeft toch te maken met dat ik vroeger gepest ben. Dat speelt denk ik ook wel mee. Toch een beetje bang bent van ja hoe andere reageren.

O: Wie zou jou daarbij kunnen helpen? (...)

R: Moeder, begeleiding.'

(citaat Nije Veld N8)

Voor deze respondent is het steunend als een vertrouwd persoon mee gaat naar een activiteit. Een aantal respondenten benoemt de relatie tussen de beperking die ze hebben en de belemmeringen die ze ervaren om mee te doen aan activiteiten:

'Nou, ja, ik ben nou 11 jaar geleden in een psychose beland, zeg maar. (...) Maar eh, toen ben ik mezelf compleet kwijt geraakt. (...) Ik voel altijd die druk en de verbiterdheid en noem maar op. Alleen, ja, soms kun je het een beetje vergeten, weet je wel. (...) Ja en al met al als ik echt ja verder kijk, echt goed kijk, waar sta ik nu in mijn leven, ja dan ga ik kapot. Weet je wel dan voel ik gewoon verdriet en wanhoop. Ik zie het allemaal niet in en ik kan er ook niet goed bij. Ja dat gevoel is er eigenlijk altijd. Alleen bij mij is het de kunst om te vluchten. In muziek en ja, binnenkort gaan we schilderen. In dit soort dingetjes, dat ik straks weer activiteiten of dat ik weer vrijwilligerswerk oppak.'

(citaat Nije Veld N2)

De beperking vormt voor deze respondenten regelmatig een belemmering om de deur uit te gaan, maar zodra de psychische aandoening het toelaat, bieden activiteiten en vrijwilligerswerk hem ook afleiding. Andere factoren kunnen ook een belemmerende rol spelen om mee te doen aan activiteiten of om sociale netwerken op te bouwen:

'Ja ik zit werken, ik ben beetje druk. Huishouden, kinderen gaan naar school. Als zij komt binnen heeft zij huiswerk, ik ga 's morgens naar werk. Als ik binnenkom, boodschappen doen, koken. En soms ben ik goed, soms ben ik ziek. Soms niet goed geslapen moet ik een beetje uitslapen. Is voor mij beetje moeilijk. Alles te druk hier moet ik doet alleen. Moeilijk is het. Daarom heb ik weinig contacten ook.'

(citaat Nije Veld N11)

Deze respondent is alleenstaand moeder en de zorg voor het gezin kost haar veel energie. Ze heeft weinig tijd om activiteiten voor zichzelf te doen en ze beschouwt de vrienden van haar kinderen als haar sociale netwerk. De respondent die negatieve ervaringen heeft in zijn straat doet vanwege deze ervaringen niet mee aan activiteiten in de wijk:

'Dus dat ja, we hadden eerst nog zoiets van, misschien dat we vrijwilligerswerk hier in de wijk kunnen doen. Maar ja, als je dan ziet hoe je uiteindelijk behandeld wordt, dat

er over je geroddeld wordt, dan denk je bij jezelf bekijk het maar. Ik ga er ook niet eens tijd in steken. Zo van ja, zo'n buurt is het hier gewoon. Zo van als je hier niet al jaren woont, nou ja, dan kom je er ook niet tussen.'

(citaat Nije Veld N1)

Bovenstaande voorbeelden van belemmeringen voor gemeenschapsvorming laten zien dat belemmerende factoren individueel en contextueel van aard kunnen zijn. Ondanks de factoren die een belemmerende rol spelen bij gemeenschapsvorming, geeft een aantal respondenten aan dat het belangrijk is om eigen initiatief te nemen:

'Ja, je moet je eigen stappen zetten. Als je dat niet doet dan kom je nergens. Als je alles laat.'

(citaat Nije Veld N9)

Activiteiten voor mensen met vergelijkbare beperkingen

In de wijk Nije Veld doet de meerderheid van de respondenten mee aan activiteiten die georganiseerd worden voor mensen met vergelijkbare beperkingen. Sommige respondenten maken gebruik van een open inloop of hebben dagbesteding in een beschutte setting. Andere respondenten doen vooral mee aan activiteiten die gericht zijn op de vrijetijd, zoals sporten, bingo of eten. Sommige respondenten moeten daarvoor naar een andere wijk van de stad reizen, maar geven daar toch de voorkeur aan, ondanks dat het wijkcentrum aan de overkant van de woning ligt:

'O: Maar wat maakt het dan dat je zegt ik ga liever naar (de vrijetijdsbesteding voor mensen met een beperking) dan naar (het wijkcentrum), terwijl (het wijkcentrum) tegenover is?

R: Ja maar dan ga ik liever, liever, als daar, daar. En als er bij (de vrijetijdsbesteding voor mensen met een beperking) leuke dingen is, dan ga ik liever naar (de vrijetijdsbesteding voor mensen met een beperking) als naar (het wijkcentrum). (...) Terwijl ik de deur uit hoef te gaan en ik steek over. Maar dan ga ik liever zeg maar. (...) Dan als ik dan moet kiezen dan ga ik naar (vrijetijdsbesteding voor mensen met een beperking).'

(citaat Nije Veld N5)

De respondent in bovenstaand citaat kan niet goed onderbouwen waarom ze kiest voor de activiteiten voor mensen met een vergelijkbare beperking. Andere respondenten geven aan dat het prettig is om met mensen met een vergelijkbare beperking samen te zijn, want bij deze mensen kun je jezelf zijn. Een andere respondent geeft aan dat het fijn is dat er rekening wordt gehouden met je beperking, maar tegelijk is het ook vervreemdend van de sa-

menleving. Er wordt bij deze activiteiten geen beroep gedaan op verwachtingen die in de samenleving gelden, zoals afspraken nakomen.

Samenvatting wijk Nije Veld

De wijk Nije Veld wordt door meerdere respondenten getypeerd als volkswijk, maar het volkse karakter is wel aan verandering onderhevig vanwege herstructurering in de wijk. De meerderheid van de respondenten voelt zich thuis in de wijk. Ten aanzien van de wijkbeleving van de respondenten valt op dat er bij meerdere thema's sprake is van dualiteit. Dit is zichtbaar bij het thema veiligheid en leefbaarheid, maar ook bij het sociale klimaat in de wijk. Respondenten geven aan dat mensen open zijn, elkaar groeten op straat en dat er weinig sprake is van stigma. Tegelijkertijd geven respondenten diverse voorbeelden van intolerantie tussen groeperingen en heeft een klein deel van de respondenten daar ook recent of in het verleden mee te maken gehad. In één geval is dit gekoppeld aan mensen met een beperking.

De meeste contacten in de wijk ontstaan op het *niveau van burens* in de straat waar men woont. Verreweg de meeste respondenten doen niet mee in een actieve rol in de wijk, dat wil zeggen als vrijwilliger of vaste deelnemer aan een activiteit. Maar de meeste respondenten hebben wel een wens om meer te participeren in Nije Veld. De plek van het wijkcentrum of het voorzieningenhart in de wijk is daarin opvallend. De meerderheid van de respondenten geeft aan dat ze gebruik maken of willen gaan maken van deze plek op verschillende manieren, zoals sporten, informatie vinden over de wijk of als plek om gezellig een kopje koffie te drinken.

Bij beide respondentengroepen doet een meerderheid van de respondenten mee aan activiteiten die gericht zijn op mensen met vergelijkbare beperkingen. Voor een deel van de respondenten geldt dat het de enige manier is om mee te doen, maar andere respondenten doen daarnaast ook nog mee aan reguliere activiteiten of werkzaamheden.

5.2 Wijk 't Acker

De wijk 't Acker ligt aan de rand van Nijmegen, in stadsdeel Lindenholt, en is in de jaren 80 gebouwd (voor een uitgebreide beschrijving, zie bijlage I). Het sociale klimaat en meedoen en zelfredzaamheid laten een beeld zien dat vergelijkbaar is met het Nijmeegse gemiddelde. Desondanks signaleren wijkprofessionals dat veel huishoudens relatief kwetsbaar zijn voor wie een sociaal vangnet in de directe omgeving ontbreekt. De kwetsbaarheid heeft voornamelijk betrekking op schuldenproblematiek, stille armoede en psychosociale problemen. Tegelijkertijd geeft een groot deel van de wijkbewoners aan dat ze niet in staat is om ondersteuning te geven aan wijkgenoten waar problemen spelen (Gemeente Nijmegen, Stads- en Wijkmonitor, 2016). Dit is overeenkomstig met het beeld dat het onderzoek naar burger-

schapsstijlen laat zien (Gemeente Nijmegen, Burgerschapstijlen in Nijmegen, 2013). In 't Acker is de burgerschapsstijl *buitenstaander* sterk vertegenwoordigd. Kenmerkend voor de burgerschapsstijl van buitenstaanders is de geringe maatschappelijke betrokkenheid. In de wijk 't Acker hebben in totaal 10 respondenten meegedaan aan de diepte-interviews. Rian, wiens verhaal in hoofdstuk 3 is uitgewerkt, woont ook in de wijk 't Acker.

5.2.1 Wijkbeleving

Het grootste deel van respondenten in 't Acker vindt sociale contacten in de wijk belangrijk. Onderwerpen die genoemd worden, zijn goed contact hebben, erbij horen, rekening met elkaar houden, elkaar niet tot overlast zijn en elkaar vertrouwen. Een groot deel van de respondenten vindt dat echter niet of grotendeels niet terug in de wijk 't Acker. Dit is ook terug te zien in het verhaal van Rian dat in hoofdstuk 3 is beschreven. Er is dus sprake van een tegenstelling tussen de behoefte aan sociale contacten in de wijk en de daadwerkelijk ervaren contacten.

Van alle uitspraken die in de interviews zijn gedaan over de wijk, hebben de meeste uitspraken een negatieve lading. Dit verschilt met de wijk Nije Veld, waar slechts de helft van de uitspraken over de wijk een negatieve lading had. Vooral op het sociale vlak worden diverse onderwerpen genoemd die negatief gewaardeerd worden. Verschillende respondenten geven aan dat mensen individualistisch zijn, dat het lastig is om sociale contacten op te bouwen en dat in een groot deel van de verschillende buurten van 't Acker het contact als oppervlakkig wordt ervaren:

'R: Ja sowieso is hier in de buurt eigenlijk niet. Je komt aanrijden met de auto, je pakt hem uit en is dus op de oprit wat je wel ziet. En bijvoorbeeld de mensen hier naast ons hebben we tijdje terug contact mee gehad in verband met die schutting. Maar voor de rest ja.

O: Het is eigenlijk gewoon praktisch dan het contact.

R: Ja ook. Het is net wat je zegt je komt elkaar weleens tegen nou op een winkelcentrum, dan is het hoi. Veel dieper gaat het niet hier.'

(citaat 't Acker L1)

Daarnaast ervaren de respondenten weinig betrokkenheid van medebewoners bij de wijk en dat wordt deels ervaren op individueel niveau en deels op het niveau van bewonersactiviteiten, waar in het volgende hoofdstuk dieper op wordt ingegaan. De wijk 't Acker bestaat uit zeven verschillende buurten en tussen deze verschillende buurten worden verschillen ervaren als het gaat om sociale contacten. In sommige delen van de wijk ervaren respondenten wel een goed contact:

'R: Dat we mekaar kunnen vertrouwen. En klein beetje rekening houden met mekaar. En ja dat we leuk met mekaar kunnen omgaan. (...)

O: En de twee dingen die je noemt, elkaar vertrouwen en rekening houden met elkaar. Vind je dat ook in Hillekensacker?

R: Ja.'

(citaat 't Acker L9)

De helft van de respondenten woont in de wijk vanwege binding met familie en het bovenstaande citaat is daar een voorbeeld van. De andere helft van de respondenten heeft voor de wijk gekozen vanwege de woning. In sommige gevallen hadden respondenten met spoed een woning nodig en was het de eerste woning die vrijkwam. In andere gevallen was de grootte van de woning aantrekkelijk of de ligging ten opzichte van winkelveorzieningen:

'Het ligt echt dichtbij Dukenburg. En Dukenburg is wel mijn favoriete winkelcentrum. Ik vind dat veel gezelliger, veel leuker dan de stad zeg maar. Daar kom ik echt het allerliefst gewoon. Toen ik dat hoorde dat van ha het zit lekker dichtbij Dukenburg en zo en alles is lekker in de buurt. En ja het eerste moment was de woning, we zagen de woning en ik was helemaal verkocht! Ik dacht wow dit is het! En lekker tuin alles en zo. Want toen zaten we nog in een flat.'

(citaat 't Acker L5)

Weinig betrokkenheid

Uit de interviews komt naar voren dat er diverse individuele problemen achter de voordeur spelen in de wijk, die volgens de respondenten de oorzaak zijn van geringe betrokkenheid bij de wijk. Een deel van de respondenten kent buurtgenoten bij wie deze individuele problemen spelen, zoals verslaving, isolement en depressies. In sommige delen van de wijk is sprake van concentraties van wijkbewoners met deze problemen, zoals rondom de portiekwoningen en de flats:

'Er was wel af en toe ruzie in de flat. Nou ja waar niet. Vlak voor ik daar wegging, (...), toen was er op een gegeven moment een incident gebeurd waardoor er hele nacht twee politiebusjes voor de deur stonden. Het was een of andere afrekening. Ze hadden heel zijn huis verbouwd en alle ramen waren ingeslagen. (...) De wijk was op zich goed, alleen de woning was heel erg slecht. Het is ook het type mensen die de woningen zeg maar aantrekt. Mensen die geen werk hebben, of weinig vermogend zijn. Of ja mensen die überhaupt nergens terechtkunnen. Dus ja als je dat op een gegeven moment gaat cultiveren op één plaats, zo werkt het nou eenmaal.'

(citaat 't Acker L7)

Maar ook bij een deel van de respondenten zelf is er sprake van persoonlijke ervaringen met sociaal isolement, zoals het verhaal van Rian laat zien. Een andere respondent is een tijd

dakloos geweest. Bij een aantal andere respondenten is sprake (geweest) van bijvoorbeeld straatangst of mensenvrees:

‘Ik heb me eigenlijk helemaal teruggetrokken voor zo ver eigenlijk. Het lijkt me moeilijk om terug te gaan zeg maar naar je sociale contacten.’

(citaat 't Acker L6)

Het beeld, dat uit de interviews met de individuele respondenten naar voren komt van de wijk 't Acker, is dat het een wijk is die meer negatieve dan positieve associaties oproept. De negatieve uitspraken hebben voornamelijk betrekking op het sociale vlak. Mensen zijn individualistisch en er is weinig sociale betrokkenheid. In sommige delen van de wijk wonen in verhouding veel tweeverdieners, terwijl in andere delen van de wijk sprake is van concentraties van mensen waar diverse problemen spelen, zoals isolement, verslaving en criminaliteit. Hoewel er verschillen zijn tussen buurten en leefstijlen worden er vrijwel geen uitspraken gedaan die betrekking hebben op intolerantie tussen verschillende groepen.

5.2.2 Sociale netwerkvorming

Op basis van het beeld over de wijk 't Acker, dat in de voorgaande paragraaf naar voren is gekomen, zou men wellicht verwachten dat het aantal contacten met wijkgenoten lager ligt en dat het soort contact minder intensief is dan bijvoorbeeld in de wijk Nije Veld. Dat is echter niet het geval. Voor wat betreft het aantal contacten heeft iets meer dan de helft van de respondenten contacten in de wijk. Zowel het aantal als het soort sociale contacten met wijkgenoten in de wijk 't Acker, is vergelijkbaar met de wijk Nije Veld. Tussen de verschillende respondentengroepen is echter wel een verschil zichtbaar. In 't Acker hebben mensen met psychische aandoeningen aanzienlijk meer contacten met wijkgenoten dan mensen met een lichte verstandelijke beperking.

Soort contact

Het soort en aantal contacten in de wijk 't Acker is dus vergelijkbaar met de wijk Nije Veld. De helft van de respondenten heeft oppervlakkig contact, dat wil zeggen, groeten of een praatje maken op straat. Slechts één respondent heeft geen contact met mensen uit de straat of wijk:

‘O: En welke contacten heb je hier in de straat?’

R: Niet zoveel. (...) Geen burens, toen ik bij andere huis woonde had ik wel contact met de burens.

O: Er zijn verschillende manieren waarop je contact kan hebben he. Bijvoorbeeld een praatje maken met iemand of je kan bij iemand op bezoek gaan. Maar je kan ook alleen hallo zeggen of zwaaien.

R: Maar als die burens niks tegen mij zeggen, dan zeg ik ook niks.'

(citaat 't Acker L4)

Deze respondent woont in een woonvorm voor mensen met een lichte verstandelijke beperking. Een andere respondent die in het verleden in deze woonvorm in 't Acker heeft gewoond en nu in Hengstdal woont, had een vergelijkbare ervaring met de wijkbewoners uit deze straat. Iets minder dan de helft van de respondenten heeft intensief contact met mensen uit de wijk. Het intensieve contact bestaat uit elkaar bezoeken, eten brengen bij de burens en in sommige gevallen is er sprake van bij elkaar wonen voor een kortere of langere periode:

'O: En heb je ook een tijdje niet in je huis kunnen wonen (...)? Omdat er brand was?

R: Eerste nacht ben ik (...) naar hotel van der Valk. Ik zou eerst naar kennissen toe gaan. (...) Ben ik bij haar wezen slapen.

O: Hoe lang was dat ongeveer?

R: Paar dagen denk ik he?'

(citaat 't Acker L8)

De contacten in de wijk ontstaan deels via burenccontact en grotendeels via het hebben van een actieve rol in de wijk, bijvoorbeeld als vrijwilliger of via een eigen moestuin op het moestuinencomplex:

'O: Dat zijn de mensen die je kent via de moestuin he?

R: Ja, die zijn heel aardig. Ze gingen altijd als ik ging bellen mijn zus ook bellen. Hoe gaat met hem, als ze weten dat ik ziek geweest had. Ja ik bel ook altijd.'

(citaat 't Acker L10)

Informele maatjes als bruggenbouwers

In 't Acker valt op dat er nog een andere vorm is waardoor contacten ontstaan in de wijk, namelijk via personen die enerzijds actief zijn in de wijk en anderzijds mensen individueel benaderen en stimuleren om naar activiteiten te gaan. Sommige wijkbewoners noemen deze rol maatje of sleutelfiguur. Het gaat hier om informele en spontane vormen van maatjes en niet om maatjes die via vrijwilligersprojecten geworven zijn. Deze vorm van informele maatjes of sleutelfiguren wordt zowel door wijkbewoners met als zonder beperking vervuld. Tijdens één van de interviews is zo'n maatje aanwezig en vertelt het volgende over haar rol:

'O: Stel (je maatje) die komt met het idee, die zegt tegen jou van nou ik heb nou iets leuks gezien, bijvoorbeeld.

R: Ja op maandag.

O: Ja, bijvoorbeeld soep eten of soep koken op maandag. Hoe gaat het dan? Jij hebt misschien al wel wat verteld aan (hem) of?

M: Nee bewust nog niet, want ik denk laat ik eerst even (de begeleidster) dat folder-tje lezen en dan kan ik eventueel nog toelichten. (...) of ik ga gewoon met hem mee als ik tijd heb. Alleen, als soms is het op tijdstippen dat ik niet kan. En anders bespreek ik het wel met (de begeleidster) of het wat voor (hem) is.'

(citaat 't Acker L8)

Het maatje en de respondent kennen elkaar al meer dan 15 jaar en het sociale contact is voor beiden van waarde. Rian is zelf ook een voorbeeld van een informeel maatje. Ze zet haar eigen ervaring in om anderen te stimuleren om mee te doen aan activiteiten in de wijk.

5.2.3 Gemeenschapsvorming in de wijk

In 't Acker doet een groot deel van de respondenten mee in de wijk in een rol als bezoeker, deelnemer of vrijwilliger. Iets minder dan de helft van de respondenten in de wijk doet mee in een actieve rol, dat wil zeggen in een rol als vrijwilliger of vaste deelnemer aan activiteiten. Ongeveer een derde deel van de respondenten neemt niet deel aan activiteiten in de wijk, terwijl een derde deel van de respondenten deelneemt in de wijk in een rol als bezoeker, bijvoorbeeld van een rommelmarkt:

'O: Je vertelde net er is hier wel eens een rommelmarkt of andere dingen te doen, zijn dat ook dingen waar je naar toe gaat?

R: Ja soms ga ik even kijken, meestal in de zomer hebben we feest hier. Muziek hier allemaal.

O: En ben je ook hier wezen kijken in de zomer toen hier feest was?

R: Jawel ik heb hier gelopen met mijn zwager.'

(citaat 't Acker L10)

Voorzieningen in de wijk 't Acker die gemeenschapsvorming kunnen stimuleren worden door een deel van de respondenten gemist, zoals een wijkcentrum, of bewonersgroepen die activiteiten organiseren of voor de belangen van bewoners opkomen:

'Ja dat mis ik. Die ken ik nog steeds niet. Ik heb op het internet gekeken, maar niets dat. (...) Ik vind wel dat een woningcommissie wel moet zijn. Als er iemand met een probleem (is), die dan naar een woningcommissie kan, altijd naar iemand toe die bij de commissie zit.'

(citaat 't Acker L3)

Het ontbreken van dergelijke voorzieningen is ook in het verhaal van Rian aan de orde gekomen. De individuele problemen die in de wijk spelen en de geringe betrokkenheid van wijkbewoners die in de voorgaande paragraaf is beschreven, kunnen een verklaring zijn voor het gemis aan voldoende bewonersgroepen, zoals het voorgaande citaat laat zien.

Belemmeringen voor gemeenschapsvorming

Dezelfde respondent, die in het laatste citaat van de vorige paragraaf aangeeft dat hij een bewonerscommissie mist in zijn deel van de wijk, heeft gevraagd of hij niet zelf een bewonerscommissie kan opzetten. In het verleden was hij in een andere plaats ook actief bij een bewonerscommissie:

‘Ik heb het aan hun al een keertje gevraagd. Ik heb het alleen aan de woningbouw, van de woningen gevraagd, waar moet ik wezen? Ze konden me geen antwoord (geven). Dat is eigenlijk bedoeld voor mensen die hoog opgeleid zijn, zei ze. Ik denk, ja.’

(citaat 't Acker L3)

Dit citaat laat zien dat uitsluiting op basis van de beperking een belemmering kan zijn voor gemeenschapsvorming. In sommige gevallen vormt de beperking vooral een praktische belemmering, zoals niet zelfstandig kunnen fietsen of ontoegankelijkheid van gebouwen en huizen voor rolstoelen.

Het gebrek aan betrokkenheid in de wijk, dat in paragraaf 5.2.1 is genoemd, vormt voor sommige respondenten ook een belemmering om te participeren in de wijk:

‘En ja ik ben zelf ook geen type die zelf snel contacten maakt. (...) En dat is toch fijn voor mij als mensen uit zichzelf naar mij toe komen, die me welkom heten. Dat het iets makkelijker gaat. En ik heb hier gemerkt als je geen moeite doet voor de contacten dan gebeurt er echt niks. En dat is mijn geval wel lastig.’

(citaat 't Acker L5)

Meer dan de helft van de respondenten geeft aan dat het prettig is als anderen hen helpen om mee te doen aan activiteiten. Net als de respondenten in Nije Veld, vinden verschillende respondenten het prettig als een vertrouwd persoon een eerste keer meegaat naar een activiteit, of als ze eerst een keer kunnen komen kijken. Anderen hebben niet zo zeer moeite om alleen een activiteit te bezoeken, maar hebben wel iemand nodig die hen aanmoedigt om er heen te gaan:

‘O: En wat heb je daarvoor nodig om die stap te zetten?’

R: Ja voor mij eigen niet verlegen te zijn.

O: En hoe doe je dat? (...)

R: Nee ik denk dat iemand mij daarmee kan helpen. (...) Die vriend (...). Beetje op mij inpraten, van er is iets leuks. En dan meestal ben ik wel over.'

(citaat 't Acker L9)

In dit geval wordt de respondent gestimuleerd door een goede vriend, die de respondent al lang kent. Sommige respondenten geven aan dat het tegelijkertijd lastig is om afhankelijk te zijn van anderen. Een respondent zou graag meer contacten willen met andere wijkbewoners, maar zijn partner heeft hier moeite mee, vanwege negatieve ervaringen in de wijk in het verleden. Dit weerhoudt de respondent om contacten met burens aan te gaan. Een andere respondent woont bij zijn ouders en tijdens het interview was een ouder aanwezig, die zelf ook dit punt aangeeft:

'Ik heb dan weer van die beelden oké, leuke wandelgroep nou kom we gaan, is (hij) niet zo snel, wie blijft er dan bij hem achter? Zoiets en dan denk ik oh nee. Misschien moet je wat meer vertrouwen in hebben. Maar dat vind ik voor mijzelf een drempel.'

(citaat 't Acker L1)

Activiteiten voor mensen met vergelijkbare beperkingen

Iets minder dan de helft van de respondenten doet ook mee aan activiteiten die gericht zijn op mensen met vergelijkbare beperkingen. Voor een deel van de respondenten is dat de enige vorm om mee te doen:

'O: Stel u zou wat (...) meer willen gaan doen met andere mensen, maakt het nog verschil of het mensen zijn met een vergelijkbare ervaring als u of dat het (mensen zijn) zonder psychiatrische problematiek?

R: Dat weet ik niet, ik denk niet dat het laatste gaat lukken.'

(citaat 't Acker L6)

Andere respondenten geven er specifiek de voorkeur aan om niet mee te doen aan activiteiten die gericht zijn op mensen met vergelijkbare beperkingen. Zij geven de voorkeur aan activiteiten die openstaan voor iedereen:

'R: Nee. Dat vind ik wel fijn, want ik heb zelf een beperking zeg maar. Begeleiding zei toen wil je in contact komen met andere mensen die beperking hebben. Ik vind het altijd zo lastig om erover te praten, over mijn beperking. Mensen zien het niet dat ik een beperking heb, ook omdat ik onder normale mensen kom. Dat ze gewoon normaal tegen mij doen gewoon en niet omdat ik beperking heb dat er anders tegen mij gedaan wordt.'

O: Zeg je daarmee als ik zou kunnen kiezen tussen een activiteit met mensen met dezelfde beperking als ik of activiteit waar het gemengd is of (...)?

R: Gewoon normale mensen of gemengd, daar voel ik me vaak prettig bij. En niet als ik ergens kom van zij weten dat ik beperking heb, zo voel ik me juist zo anders omdat er zelfde mensen zitten, maar nee ik wil me ook gewoon voelen.’

(citaat 't Acker L5)

Samenvatting wijk 't Acker

In de wijk 't Acker ervaren mensen weinig sociale betrokkenheid, al is het aantal contacten dat respondenten met wijkgenoten in de wijk hebben vergelijkbaar met de wijk Nije Veld. Respondenten benoemen vaak de invloed van hun beperking op het proces van meedoen. In combinatie met het beeld dat in de wijkbeleving naar voren is gekomen en de sociale netwerkvorming, lijken er verschillende stappen nodig te zijn om mee te kunnen doen in 't Acker. Allereerst spelen er in deze wijk op individueel niveau diverse problemen achter de voordeur, niet alleen in het beeld dat de respondenten schetsen van de wijk, maar ook bij de individuele respondenten. Ten tweede is de wijk individualistisch en is het contact op straat oppervlakkig. Ten derde zijn er weinig voorzieningen in de wijk die gericht zijn op sociale cohesie. Om een sociaal netwerk op te kunnen bouwen in 't Acker wordt dus veel verwacht van individuen.

Respondenten met een psychische aandoening lijken beter in staat om deze verschillende stappen, die nodig zijn voor sociale inclusie in de wijk, te zetten dan de respondenten met een lichte verstandelijke beperking. Deze laatste groep heeft aanzienlijk minder contacten in de wijk 't Acker, dan in de wijk Nije Veld. Als laatste is de rol van zogenaamde informele maatjes of sleutelfiguren in de wijk 't Acker opvallend. Deze informele maatjes spelen een belangrijke rol bij sociale inclusie van individuele wijkbewoners die weinig sociale contacten hebben.

5.3 Wijk Hengstdal

De wijk Hengstdal ligt in het populaire stadsdeel Nijmegen-Oost (voor een uitgebreide beschrijving, zie bijlage I). Het sociale klimaat laat een gemiddelde zien ten opzichte van Nijmegen en bewoners geven duidelijk aan dat ze gehecht zijn aan hun wijk. De wijk Hengstdal ligt vlak bij het stadscentrum en vanuit de wijk zit je snel in de natuur. Deze ligging wordt erg gewaardeerd door de bewoners. Ook op meedoen en zelfredzaamheid scoort Hengstdal gemiddeld. Wijkprofessionals geven aan dat veel bewoners actief zijn in de wijk, voornamelijk in kleine informele verbanden (Gemeente Nijmegen, Stads- en Wijkmonitor, 2016). De burgerschapsstijl *verantwoordelijken* komt meer dan gemiddeld voor in stadsdeel Nijmegen-Oost, waar de wijk Hengstdal onderdeel van is. Verantwoordelijken zijn gedreven door

maatschappelijke betrokkenheid en algemeen belang. Ze zijn kritisch, maar coöperatief richting overheid en politiek (Gemeente Nijmegen, Burgerschapsstijlen in Nijmegen, 2013). In Hengstdal hebben in totaal 13 respondenten meegedaan aan de diepte-interviews.

5.3.1 Wijkbeleving

Bij de beschrijving van de vorige twee wijken is naar voren gekomen dat de respondenten de wijk Nije Veld zowel positief als negatief waarderen. De wijk 't Acker werd overwegend negatief gewaardeerd door de respondenten. Het grootste deel van de opmerkingen die over de wijk Hengstdal gemaakt zijn door de respondenten heeft daarentegen een positieve waardering. Deze positieve waardering van de wijk heeft vooral betrekking op fysieke en geografische kenmerken, zoals de ligging van de wijk en de voorzieningen in de wijk. De wijk Hengstdal ligt vlak bij het centrum van de stad en grenst aan een bosrijke omgeving:

‘Nou Hengstdal ligt vlakbij al dat groen (...), dus dat vind ik gewoon heel belangrijk. Je zit hier in relatief korte tijd gewoon, ja je kan op loopafstand naar het bos toe en dat vind ik wel heel prettig. Ook niet eens van, bewust gerealiseerd, dat ik dat zo belangrijk zou vinden.’

(citaat Hengstdal H4)

Ten aanzien van de voorzieningen zijn de respondenten voornamelijk tevreden over het gevarieerde winkelaanbod en de verscheidenheid aan horeca, zoals cafés en restaurants. Respondenten zijn ook positief over de goede busverbindingen in de wijk. Publieke voorzieningen zoals het wijkcentrum, speelplekken of sportvoorzieningen worden niet genoemd. Twee jongere respondenten geven aan dat er in de wijk zelf weinig te doen is voor jongeren.

‘Dat er voor de oudere mensen een bingoavond is, dansavond of wat dan ook. Maar niet voor jongeren eigenlijk, dat vind ik ook wel jammer. (...) Ik bedoel, dansavond organiseren voor jongeren zou ook wel leuk zijn denk ik.’

(citaat Hengstdal H11)

De jongere respondenten, van begin 20, zijn over het algemeen meer op de stad gericht en voelen minder binding met de wijk waar ze wonen. Vrijwel alle respondenten waarderen de wijk Hengstdal hoog. Eén respondent vormt hier een uitzondering op, hij wil het liefst zo snel mogelijk verhuizen. Dit heeft deels te maken met regels binnen de woonvorm voor mensen met een lichte verstandelijke beperking waar hij woont, maar ook met de sfeer in de wijk:

R: Het is net, wij van (zorginstelling), hier zit ik, dat de mensen gewoon op je neerkijken, weet je wel. (...) Ik spreek vanuit mijn gevoel he.

O: Ja, ja, ja. En waar merk je dat aan? Hoe?

R: Als ik met een bord hier met eten naar boven loop. (...) Dan kijken ze al zo van weet je wel van, ach god. (...) Als ze hier buiten lopen, weet je wel? (...) Dat is raar.’
(citaat Hengstdal H9)

De meeste respondenten hebben heel bewust voor Hengstdal gekozen, voornamelijk omdat deze wijk in het populaire stadsdeel Nijmegen-Oost ligt:

‘O: En was het, hoe is de keuze voor jou gekomen om naar (Hengstdal) te gaan verhuizen?

R: Nou, omdat daar een plekje gelukkig vrijkwam en ik zei Nijmegen-Oost, daar heb ik altijd gewild om daar, eh als er iets vrij zou komen, om daar te gaan wonen, dus. (...) Voor mij is er een wens in vervulling gegaan, gewoon.

O: Ja. En waarom had je die wens om in Nijmegen-Oost?

R: Omdat het een fijne buurt is en je zit lekker dicht bij de stad. (...) Zitten veel supermarkten in de buurt. Dus dat vind ik ook wel belangrijk dat er winkels zijn. (...) En zo wil ik wel wonen, ja.’

(citaat Hengstdal H10)

Anonimiteit om zichzelf te kunnen zijn

De wijk Hengstdal wordt dus mede hoog gewaardeerd omdat het in het populaire stadsdeel Nijmegen-Oost ligt. De wijk Hengstdal wordt door de respondenten omschreven als een rustige wijk waar je jezelf kunt zijn:

‘Ik houd wel van de anonimiteit van Oost. Dat hebben alle wijken in Oost in mijn beleving, je kan gewoon je eigen gang gaan. (...) Ja, het is niet anoniem in de zin van koud, maar iedereen gaat gewoon lekker zijn eigen gang en je kan gewoon jezelf zijn, het is echt een wijk voor individualisten voor mijn gevoel van, mensen die gewoon een beetje apart hun eigen ding doen en dat vind ik de sfeer van Oost.’

(citaat Hengstdal H4)

Die anonimiteit zorgt er voor dat mensen het gevoel hebben dat ze zichzelf kunnen zijn. Maar dit heeft echter ook een keerzijde. De anonimiteit heeft invloed op het aangaan van sociale contacten in de wijk:

‘R: Maar voor de rest met de buurt eigenlijk niet zo, nee, ja hallo zeggen of zo.

O: En wat vind je daar van?

R: Ja, dat vind ik eigenlijk wel jammer ja. (...) Ja, ik weet eigenlijk niet, misschien ben ik er wel blij om dat het zo niet is, dat, eigenlijk moet ik blij zijn dat het gewoon bij hallo blijft, dan kan ik zelf wel, dat ik er vrij in ben om mensen uit te kiezen of zo. (...) Bijvoorbeeld de buurvrouw hier tegenover, die heeft een kunstwerk in de tuin, maar

daar heb ik ook niet echt, ik ben er nog nooit binnen geweest of zo. Zij ook niet hier. Maar ja.’
(citaat Hengstdal H1)

Deze respondent zou graag meer contact willen met deze buurvrouw, maar de sociale omgangsnorm die als afstandelijk wordt ervaren, belemmert hem om het contact verder op te bouwen. De anonimiteit draagt bij om jezelf te kunnen zijn, maar het heeft als gevolg dat mensen langs elkaar heen leven. Dat is ook zichtbaar in de voorbeelden die respondenten geven op het gebied van sociale contacten. Rondom twee buurten binnen de wijk Hengstdal is sprake van een negatieve sociale sfeer. Het zijn buurten die de respondenten zelf aanduiden als een volksbuurt. In de hele wijk worden vormen van intolerantie benoemd tussen verschillende groeperingen. Het gaat dan onder andere om intolerantie tussen allochtone en autochtone groepen en tussen jongeren en volwassenen:

‘R: Ik heb wel een beetje last gehad (...), ze hebben een hele tijd belletje trekken gedaan en een keer met de kerst hebben ze zo hard op de ruit staan bonzen dat die kapot is gegaan, dus, maar dat is weer afgelopen. (...)

O: Oké. En hoe ben je daarmee omgegaan?

R: Ja, dat moet dan maar gebeuren. Ik heb vroeger ook wel eens belletje getrokken. Dus, maar ja, er woonde een kennis van me, die woonde daar op de hoek, daar hadden ze ook kanonslag een keer in de brievenbus, ook zijn ruit kapot gemaakt, die jongen die kon daar helemaal niet tegen, die is verhuisd weet je wel.’

(citaat Hengstdal H2)

Deze verschillende uitspraken rondom intolerantie in de wijk Hengstdal, zoals in dit citaat naar voren komt, zijn opvallend. In vergelijking met de andere twee wijken, worden opvallend meer voorbeelden van intolerantie genoemd door de respondenten. Het gaat dan om voorbeelden waar de respondenten zelf mee te maken hebben gehad. Ondanks dit hoge aantal van eigen ervaringen met intolerantie, wordt de wijk door vrijwel alle respondenten hoog gewaardeerd.

5.3.2 Sociale netwerkvorming

De vorige twee wijken laten globaal een vergelijkbaar patroon zien voor wat betreft het aantal en het soort contacten dat in de wijk is ontstaan, ondanks een verschil in wijkbeleving. Het patroon van Hengstdal ten aanzien van het aantal en het soort contacten dat in de wijk is ontstaan, wijkt af van de andere twee wijken. Minder dan de helft van de respondenten heeft contacten met wijkgenoten die in de wijk zijn ontstaan. Daarnaast is het totale aantal contacten met wijkgenoten in Hengstdal lager dan in de andere twee wijken.

Soort contact

Het soort contact dat respondenten hebben met de wijkgenoten is eveneens afwijkend ten opzichte van de eerste twee wijken. In de eerste twee wijken was het contact met wijkgenoten voor de helft intensief van aard, dat wil zeggen bij elkaar op bezoek gaan, elkaar ondersteunen of vrienden zijn. De contacten die in de wijk Hengstdal zijn ontstaan, hebben over het algemeen een oppervlakkige aard en bestaan uit groeten, een praatje maken en in een enkele geval praktisch contact;

‘De buurvrouw, (...) ja daar heb ik onder laatst ook nog een keer contact gehad, van de zomer heb ik een keer heb ik daar hout gezaagd. (...) Maar niet dat we mekaar op regelmatige basis zien zeg maar of zo, dat we bij elkaar op de koffie gaan, dat nou ook weer niet. (...) Ja, dat is eigenlijk praktisch, of praktisch, maar dat is wel een bepaalde ja, als we mekaar zien op straat is het wel effe de hand opsteken dan of kort een praatje maken wel eens. Zoals het toevallig effe uitkomt.’

(citaat Hengstdal H5)

Net als in bovenstaand citaat, zijn vrijwel alle contacten met wijkgenoten ontstaan op het niveau van burens. In een enkel geval groeit dit burencontact uit tot een intensief contact:

‘R: Ehm de ene buur, ene buurman, buurvrouw, buur eh is tevens mantelzorger en de andere buurvrouw is ja, goeiedag contact en af en toe een keer koffie drinken.

O: En kan je wat voorbeelden noemen wat ze doet voor jou? In haar rol als mantelzorger? (...)

R: Ze doen het allebei. Eén keer in de 14 dagen doen ze ehm, slaap ik met een babyfoon met ze. (...) als ik hulp nodig heb, dan kan ik ze inschakelen.’

(citaat Hengstdal H13)

Dit contact met de burens is uitgegroeid tot het geven van mantelzorg. Een andere respondent is bezig om een contact met een buurvrouw op te bouwen. Ze drinken samen af en toe koffie. Dit nieuwe contact betekent veel voor deze respondent. Hij heeft voor langere tijd in 't Acker gewoond en geeft het verschil tussen deze wijk en Hengstdal voor hem aan:

‘Dat is eigenlijk wel, nee, ik zei tegen (de begeleiders) ook, ik heb geen schik meer hier ('t Acker). Het is allemaal een beetje verwaterd en verloederd. (...) Dus ik zat daar in mijn ukkie op mijn kamer alleen. Dus ik vind dat ik nou veel meer voor mezelf nou ook opkom en dat ik veel meer dingen doe. (...) (Hengstdal) is wel heel erg leuk, ja. Want zo'n contact had ik op Lindenholt niet. (...) Dat ik andere mensen samen ga om daar koffie mee te gaan drinken of om sociale contacten te gaan maken.’

(citaat Hengstdal H10)

Maar niet alle respondenten hebben een vergelijkbare positieve ervaring met de contacten in de wijk als de respondent uit bovenstaand citaat. Een respondent die sinds kort in hetzelfde deel van de wijk woont, ervaart het als lastig om contacten op te bouwen in de wijk:

‘En het is ook moeilijk gebleken, we hebben in het begin, ja dat is ook wel typisch iets voor mij, ik dacht o dat is leuk, gezellig, we gaan kennismaken met de burens, dus ik had briefjes in de bus gestopt bij de burens aan beide kanten, (...) of ze kwamen om een tompouce te eten bij ons en de opkomst was nul, dus er kwam helemaal niemand. (...) Dus dan voelde je je niet echt heel erg welkom in je nieuwe buurt natuurlijk.’

(citaat Hengstdal H6)

Dit citaat komt overeen met de sociale afstandelijkheid of anonimiteit die in de vorige paragraaf over wijkbeleving is benoemd. Het grootste deel van de respondenten heeft ook contacten in de wijk die vanuit een andere relatie zijn ontstaan. Eén respondent doet mee met een hardlooptroep in de wijk, maar dit zijn vrienden met wie hij al sportte voordat hij in de wijk kwam wonen.

Als het totaal van de netwerken wordt bekeken van de respondenten van Hengstdal dan vallen twee zaken op. Allereerst hebben alle respondenten een goed contact met de familie. In een aantal gevallen hebben familieleden een rol in de ondersteuning van de respondenten, of hebben respondenten zelf een rol in de ondersteuning van naaste familieleden, zoals een partner met een lichamelijke beperking. Als tweede is het aandeel vrienden in het sociale netwerk opvallend. Dit aandeel is hoog in vergelijking met de sociale netwerken van de respondenten in de andere twee wijken. Het aandeel vrienden in het sociale netwerk in combinatie met het goede contact met de familie kan mogelijk een verklaring zijn waarom er minder (intensieve) contacten in de wijk ontstaan dan bijvoorbeeld in de wijk 't Acker. Kenmerkend voor de sociale contacten in de wijk Hengstdal is enerzijds de oppervlakkige contacten die in de wijk ontstaan en anderzijds de intensieve contacten die de respondenten hebben met vrienden en familie. Voor een deel zijn deze vrienden of familiecontacten ook in de wijk zelf aanwezig.

5.3.3 Gemeenschapsvorming in de wijk

Iets meer dan de helft van de respondenten doet op geen enkele manier mee in de wijk Hengstdal. Het beeld van Hengstdal wijkt dus ook af op gemeenschapsvorming in de wijk ten opzichte van de andere twee wijken, waar meer respondenten participeren in de wijk. Een kwart van de respondenten bezoekt activiteiten in de wijk, zoals het wijkfeest dat één keer per jaar wordt gehouden of informatiebijeenkomsten van de woningbouwvereniging. Slechts één respondent is actief in de wijk als vrijwilliger. Deze respondent woont nog niet zo lang in

de wijk en het is een bewuste keuze om via het vrijwilligerswerk de wijk beter te leren kennen:

‘Eh ja, wat levert het op. Van alles, je eigen wijk komt dichterbij natuurlijk als je met zo’n (activiteit) bezig bent, want je verdiept je meer in allerlei dingen die je ziet. Het is hartstikke leuk om andere mensen enthousiast te maken of om te merken dat ook andere mensen enthousiast worden voor dingen waar jij enthousiast voor bent. Je leert de mensen kennen, dat is hartstikke leuk, ja dat is, en ook een soort erkenning, ik bedoel je merkt ook dat mensen het leuk vinden dat jij enthousiast bent, ja dan groeit je zelfvertrouwen ook weer van dan.’

(citaat Hengstdal H6)

Bovenstaand citaat laat zien dat het vrijwilligerswerk stimulerend is voor meerdere capabilities, net als in het verhaal van Rian in hoofdstuk 3 naar voren is gekomen. Deze respondent raakt meer betrokken bij de wijk (capability controle eigen omgeving). Hij leert mensen kennen (capability sociale banden) en het vrijwilligerswerk draagt bij aan eigenwaarde (capability gevoelens).

Respondenten maken niet zozeer gebruik van publieke voorzieningen zoals het wijkcentrum, maar een deel van de respondenten bezoekt wel regelmatig horecavoorzieningen in de wijk. Ook geeft een groot deel van de respondenten aan dat ze gebruik maken van het park of het aangrenzende bosgebied. Het centrum dat op loopafstand ligt, is ook een plek waar een deel van de respondenten hun vrije tijd doorbrengt:

‘Weet je wel van thema’s die op stedelijk niveau georganiseerd zijn, dat zijn vaak de boeiende thema’s, als de geschiedenis van Nijmegen, dat doe je niet in een wijk. In een wijk is het vaak toch een beetje ja, sorry voor het woord, het komt er toch vaak wel een beetje kneuterig op mij over als zoiets specifiek voor een wijk. Als iets echt boeiend is en echt gespecialiseerd genoeg, (...) dan vindt het op stedelijk niveau plaats.’

(citaat Hengstdal H4)

Een deel van de respondenten ziet de wijk Hengstdal dus niet als optie voor meedoen, zoals uit bovenstaand citaat blijkt. In de volgende paragraaf worden meerdere belemmeringen voor gemeenschapsvorming besproken.

Belemmeringen voor gemeenschapsvorming

Net als in de andere wijken benoemen de respondenten belemmeringen om te participeren in de wijk. Een deel van deze belemmeringen ligt in de aard van de activiteiten die aangeboden worden, zoals het laatste citaat van de vorige paragraaf laat zien. Andere belemmeringen hebben te maken met de bekendheid met beperkingen die mensen hebben:

‘Nou, de dagbesteding die ik nu heb, daar zijn de begeleiders (...) opgevoed, of nou hoe zeg je dat, opgeleid om mensen met een psychiatrische (...) eh hoe zeg je dat? Met een psychiatrisch ziektebeeld en dan kan het ook zijn, dus als het net als vorige week heel slecht gaat, dat ik dan op zo’n dagbesteding kan zeggen van nou ik ga naar huis. (...) En dat is bij het (wijkcentrum) natuurlijk helemaal niet en dan ben ik al zelf helemaal, ga ik daar dus helemaal niks vertellen. Dus dat, dat, dat maakt dat ik daar huiverig voor ben.’

(citaat Hengstdal H13)

Deze respondent maakt zich zorgen en vraagt zich af of de medewerkers van het wijkcentrum voldoende in staat zijn om met de psychische aandoening die de respondent heeft om te gaan. Een andere respondent heeft de ervaring dat medewerkers van een jongerencentrum wel in staat zijn om rekening te houden met de beperking. De respondent doet niet meer mee aan activiteiten, omdat de omstandigheden niet geschikt waren voor deze respondent:

‘Alleen ook om omstandigheden ook ben ik daar weggegaan, omdat uiteindelijk werd het meer drugs daar (...), dan wou die begeleiding daar liever voor, ja, wouden me liever dan weg hebben voor veiligheid. (...) Ja, aan de ene kant vond ik het heel jammer, maar aan de andere kant denk ik van ja het is maar beter zo, want als ik zo hoor wat ze daar allemaal doen en denk ik van ja, toch maar fijn dat ik niet mee was gegaan.’

(citaat Hengstdal H11)

Een andere respondent voelt zich helemaal geen wijkbewoner en wordt hierdoor belemmerd om mee te doen aan activiteiten in de wijk:

‘O: Is het (de wijk) überhaupt een plek waar je kijkt als je denkt ik wil iets gaan doen?
R: Het is niet het eerste denk ik, het zou eh ehm ehm. Nou het heeft te maken met het verbinden met een plek, dus ik vind het wel heel moeilijk om me te verbinden met deze plek. (...) Zo, om hier te zijn, dus, om een buurtbewoner te worden.’

(citaat interview Hengstdal H8)

De bovenstaande voorbeelden laten zien dat belemmeringen voor gemeenschapsvorming in een aantal gevallen bepaald worden door individuele factoren, zoals het laatste citaat laat zien. In andere gevallen vormen contextuele factoren de doorslag, zoals het citaat van de respondent die niet meer meedoet in het jongerencentrum laat zien. Maar in sommige gevallen is er sprake van een wisselwerking, zoals het eerste citaat laat zien. Deze respondent ervaart belemmering in de context, en deze kan gebaseerd zijn op reële ervaringen of op beeldvorming die gangbaar is in de samenleving. In paragraaf 5.8 worden deze patronen nader verkend.

Activiteiten voor mensen met vergelijkbare beperkingen

Net als in de andere twee wijken, doen ook in Hengstdal mensen mee aan activiteiten voor mensen met vergelijkbare beperkingen. Een deel van de respondenten doet dat in de vorm van dagbesteding en andere respondenten doen dat als vrijetijdsbesteding. Opvallend in Hengstdal is de groep wijkbewoners met psychische aandoeningen, die onderling contact heeft met elkaar. Ze vormen een vriendengroep, die elkaar via de geestelijke gezondheidssector kent:

‘Ik heb ook een vriendschap, bijvoorbeeld (H4), die is voor de vrijdag. En (een), vriendin, die is voor de zaterdag. (...) En eh, maar ik ken ze vooral via de GGZ. (...) Ik weet niet, ja, dat ik dat dus heb, die schizofrenie, dat weet je, dat is moeilijk om contact te zoeken met gewone mensen of zo. Al mijn vrienden hebben wel wat, zo. (...) dat schept een band of zo.’

(citaat Hengstdal H1)

Ze zijn niet alleen een vriendengroep, maar verzorgen ook dagbesteding voor en met elkaar, zoals het bovenstaande citaat laat zien. De activiteiten die ze samen ondernemen vormen een vast onderdeel van het weekpatroon.

Samenvatting wijk Hengstdal

De wijk Hengstdal wordt door de overgrote meerderheid van de respondenten als positief ervaren. Respondenten benoemen vooral positieve punten die betrekking hebben op de ligging van de wijk ten opzichte van het stadscentrum en de groene omgeving. Daarnaast wordt de diversiteit aan winkels en horeca gewaardeerd. Publieke voorzieningen, zoals het wijkcentrum, worden door vrijwel geen van respondenten bezocht. De meeste mensen kiezen bewust voor het wonen in de wijk Hengstdal vanwege het positieve imago van stadsdeel Oost.

De meeste respondenten ervaren de wijk daarnaast als rustig en gezellig. Het is een wijk waar je jezelf kunt zijn, met de keerzijde dat het contact oppervlakkig blijft. Daarnaast worden voorbeelden van intolerantie tussen verschillende groeperingen genoemd. Kenmerkend voor de sociale contacten in de wijk Hengstdal zijn de oppervlakkige contacten die in de wijk ontstaan en de intensieve contacten die de respondenten hebben met vrienden en familie. De meeste contacten die in de wijk zelf ontstaan, vinden plaats op het niveau van burens.

5.4 Patronen van sociale inclusie nader bekeken

Op basis van de verhalen van de respondenten in de drie verschillende wijken is een aantal patronen te onderscheiden dat een rol speelt bij het proces van sociale inclusie in de wijk. In

het eerste deel van dit hoofdstuk is per wijk beschreven op welke manier sociale netwerken ontstaan en mensen onderdeel zijn van gemeenschappen in de wijk.

Bij de beschrijving van de afzonderlijke wijken lag de nadruk op sociale netwerkvorming en gemeenschapsvorming in de wijk. Bij de vergelijking tussen de afzonderlijke cases valt een aantal zaken op in de totale sociale netwerken die van iedere respondent in kaart zijn gebracht. De totale netwerken van de respondenten laten een opvallend verschil zien bij de respondenten met een lichte verstandelijke beperking. Het totale netwerk van de respondenten met een lichte verstandelijke beperking uit de wijk Nije Veld is aanzienlijk kleiner dan de totale netwerken van respondenten met een lichte verstandelijke beperking in de andere twee wijken. Gemiddeld hebben respondenten met een lichte verstandelijke beperking in Nije Veld 13,8 personen in hun ecogram geplaatst, terwijl respondenten met een lichte verstandelijke beperking in 't Acker en Hengstdal respectievelijk 21,6 en 22,2 personen in hun ecogram hebben geplaatst. Het kleine sociale netwerk van respondenten met een lichte verstandelijke beperking in de wijk Nije Veld is ook in de Stads- en wijkmonitor (Gemeente Nijmegen, 2012) als signaal afgegeven, zoals in de inleiding van paragraaf 5.1 is beschreven. Als het totale netwerk van de respondenten in 't Acker wordt bekeken dan valt op dat respondenten met psychische aandoeningen een klein sociaal netwerk hebben in vergelijking met de andere twee wijken. Daarnaast is het aandeel vrienden dat beide respondentengroepen in 't Acker in hun ecogram plaatsen aanzienlijk lager dan het aandeel vrienden dat de respondenten in de andere twee wijken in hun netwerk plaatsen. In 't Acker hebben de respondenten gemiddeld 2,8 vrienden per persoon. In de wijk Nije Veld hebben respondenten gemiddeld 5,1 vrienden per persoon en in Hengstdal 9,2 vrienden per persoon. Dit patroon bevestigt het beeld dat in de interviews is gegeven, van diverse individuele problemen waar wijkbewoners mee te maken hebben, zoals sociaal isolement.

Om deze verschillen beter te kunnen doorgronden is het van belang om patronen te achterhalen die bepalend zijn voor sociale inclusie. In de volgende vier paragrafen worden verschillende patronen uitgewerkt die voortkomen uit de interviews en focusgroepen die met de respondenten met een beperking zijn gehouden. Een aantal sociale rollen is stimulerend in het ontstaan van deze contacten, zoals de rol van buurman of buurvrouw, bezoeker, vrijwilliger of informeel maatje. Bij de rol van buurman of buurvrouw gaat het om een actieve uiting van deze rol. In paragraaf 5.5 worden deze verschillende sociale rollen nader bekeken. Hier wordt stilgestaan bij de motivatie van respondenten om al dan niet sociale rollen te vervullen in de wijk en omstandigheden die hier een bepalende rol in hebben. In paragraaf 5.6 staat de wederkerigheid van de verschillende sociale rollen centraal. Dit heeft betrekking op het eerste deel van de definitie van de capability sociale banden; in staat zijn om met en voor anderen te leven (Nussbaum, 2011, p. 34). In paragraaf 5.7 worden patronen in de belemmeringen voor sociale inclusie nader uitgewerkt. Deze belemmeringen geven inzichten in individuele en contextuele factoren die bepalend zijn voor mogelijkheden van sociale inclusie. In paragraaf 5.8 staat het patroon van de perceptie van beperkingen van de respondenten centraal. In deze paragraaf wordt het concept *adaptive preferences* (Terlazzo, 2015) ver-

kend, dat betrekking heeft op beeldvorming die mensen zichzelf eigen hebben gemaakt en die een negatieve invloed heeft op sociale inclusie. Het concept adaptive preferences vormt één van de concepten die centraal staan in het conceptueel model van dit onderzoek (zie hoofdstuk 2).

5.5 Motivatie voor sociale rollen

Bij de uitwerking van de drie verschillende cases zijn verschillende sociale rollen benoemd zoals bezoeker, deelnemer of vrijwilliger bij verschillende activiteiten of de rol van buurman of informeel maatje. Deze verschillende sociale rollen dragen bij aan sociale netwerkvorming en gemeenschapsvorming. Ze vormen als het ware een operationalisering van de capability sociale banden (Nussbaum, 2011, p. 34) op wijkniveau. De verschillende sociale rollen vormen de keuzemogelijkheden die mensen hebben voor sociale inclusie. Vanuit de capability benadering gaat het er niet om dat alle wijkbewoners deze sociale rollen *moeten* vervullen, maar is het van belang om te achterhalen of mensen de keuze hebben om deze sociale rollen te vervullen. In deze paragraaf worden deze keuzemogelijkheden nader verkend. In grote lijn zijn er drie patronen te herkennen ten aanzien van motivatie voor het vervullen van sociale rollen in de wijk.

Eerste patroon: geen behoefte aan sociale rollen in de wijk

In het eerste patroon hebben respondenten geen of nauwelijks een rol in de wijk en hebben hier ook geen behoefte aan. Sommige respondenten hebben weinig binding met een wijk of buurt, waarbij het niet ligt aan het soort wijk of buurt waar men woont, maar eerder aan de eigen perceptie van de rol wijkbewoner. Deze respondenten zien de wijk meer als een functionele plek waar hun woning staat, maar voor vrijetijdsbesteding of het aangaan of onderhouden van sociale netwerken zijn ze niet aangewezen op de wijk. Dit geldt voor een groot deel van de jongere respondenten, in de leeftijdscategorie tussen de 18 en 30 jaar. Vreugdenhil (2012, p. 92) maakt in haar onderzoek naar de betekenis van de buurt bij informele zorgrelaties een onderscheid tussen de buurt of wijk als geografische of fysieke eenheid en de buurt als sociale eenheid. Een fysieke eenheid hangt niet een-op-een samen met een sociale eenheid, zoals dit eerste patroon ook laat zien. Het onderzoek van Völker, Flap en Lindenberg (2007) geeft verder uitleg over dit verschil. Indien er alternatieven zijn voor sociale netwerkvorming buiten de wijk, bijvoorbeeld in de vorm van werk of vrijetijdsbesteding, dan is de wijk geen aangewezen plek om sociale netwerken te vormen. Dit wordt ook bevestigd in het onderzoek van Blokland (2003, p. 215) naar sociale banden in een wijk in Rotterdam.

Bij andere respondenten vormt de soort beperking de hoofdreden om geen of nauwelijks sociale rollen te vervullen in de wijk. Hiervan is bijvoorbeeld sprake bij een deel van de res-

pondenten die een vorm van autisme heeft. Ze voelen vooral verbondenheid met hun woning en niet zozeer met sociale aspecten in de omgeving van de woning, zoals contacten met burens of deelname aan sociale activiteiten. Dit geldt overigens niet voor alle respondenten met een vorm van autisme.

Tweede patroon: bewuste keuze voor meerdere sociale rollen in de wijk

Het tweede patroon bestaat uit respondenten die heel bewust kiezen voor één of meerdere sociale rollen in de wijk. Het gaat om diverse rollen, zoals vrijwilliger, sleutelfiguur, maar ook buurman of buurvrouw. Sommige respondenten kiezen voor deze sociale rollen zodat ze de wijk beter kunnen leren kennen of zodat ze nieuwe mensen ontmoeten. Via vrijwilligerswerk is het mogelijk om talenten in te zetten en te ontwikkelen. Sociale rollen dragen ook bij aan dagbesteding voor respondenten zelf. Andere respondenten willen hun eigen ervaring inzetten om mensen te helpen die met vergelijkbare problemen te maken hebben, zoals in het verhaal van Rian dat in hoofdstuk 3 staat beschreven. De verschillende sociale rollen zijn niet alleen stimulerend voor de capability sociale banden, maar ook voor andere capabilities. Verschillende sociale rollen vormen daarmee een zogenaamde *fertile functioning* (Wolff & De-Shalit, 2007), ze hebben een positief effect op meer dan één capability.

In de focusgroep voor mensen met een lichte verstandelijke beperking zijn alle respondenten gemotiveerd om de rol van buurman of buurvrouw op te pakken, maar ze zijn terughoudend ten aanzien van de rol van vrijwilliger of deelnemer. Dit komt overeen met de sociale rollen die de respondenten met een lichte verstandelijke beperking benoemen in de diepte-interviews. Iets meer dan de helft van de respondenten met een lichte verstandelijke beperking heeft actief een rol als buurman of buurvrouw, terwijl slechts één respondent vrijwilliger is en één respondent deelnemer.

Derde patroon: omstandigheden belemmeren sociale rollen in de wijk

Het derde patroon laat zien dat er ook respondenten zijn die (meer) sociale rollen zouden willen vervullen, maar voor wie de omstandigheden dit niet toelaten. Eén van de respondenten geeft bijvoorbeeld aan dat hij graag meer contacten in de buurt zou willen hebben, maar zijn partner heeft in het verleden negatieve ervaringen opgedaan met één van de burens en zij wil niet dat hij contacten heeft met burens. Maar ook de beperking zelf kan een belemmerende factor zijn. Vooral de respondenten met een psychische aandoening geven aan dat ze graag mee zouden willen doen in de wijk, maar dat de beperking dit in bepaalde periodes of structureel niet toelaat.

De wijk zelf is in sommige gevallen ook een belemmering om sociale rollen te vervullen. In de case Hengstdal laat het citaat van respondent H5 zien dat de burens niet zijn ingegaan op zijn uitnodiging om kennis te maken. De respondent N1 uit Nije Veld, die negatieve ervaringen heeft in de straat waar hij woont, heeft in de voorgaande wijk diverse sociale rollen ver-

vuld. Hij was actief in een bewonerscommissie en paste regelmatig op de kinderen van de alleenstaande buurvrouw.

Het derde patroon laat zien dat zowel individuele als contextuele factoren een belemmering kunnen vormen voor keuzemogelijkheden voor sociale inclusie. In sommige gevallen kunnen deze factoren corrosief zijn, dat wil zeggen dat ze een negatief effect hebben op meer dan één capability. Wolff en De-Shalit (2007) noemen dit *corrosive disadvantages*. Het concept helpt om te doorgronden welke factoren of omstandigheden de oorzaak zijn voor belemmeringen in het proces van sociale inclusie.

Sociale rollen en sociale netwerken

De drie patronen in motivatie voor het al dan niet aangaan van sociale rollen in de wijk hangen niet altijd samen met een wens om het sociale netwerk uit te breiden. Sommige respondenten hebben een klein sociaal netwerk en kiezen er bewust voor om dit via sociale rollen te vergroten, terwijl andere respondenten met een klein netwerk tevreden zijn met hun netwerk. Sommige respondenten hebben al een groot netwerk, maar zijn op zoek naar een differentiatie in dat netwerk. Eén van de respondenten is mantelzorger voor zijn partner en zou graag praktische hulp en ondersteuning in de buurt organiseren. Andere respondenten hebben wensen om sociale rollen aan te gaan, zonder daarbij een doel te hebben in het sociale netwerk. Het gaat dan bijvoorbeeld om het uitoefenen van een hobby of sport. In de volgende paragraaf ga ik dieper in op de aard van de sociale contacten die in de wijk ontstaan via de verschillende sociale rollen.

5.6 Intensieve sociale contacten

In alle drie de wijken heeft een behoorlijk deel van respondenten intensief contact met andere wijkbewoners. In de wijk Hengstdal is het aandeel intensieve contacten lager dan in de andere twee wijken. In totaal hebben 20 van de 34 respondenten een vorm van intensief contact met wijkgenoten, zoals bij elkaar op bezoek gaan, bieden van praktische hulp, geven van intensieve ondersteuning of hebben van een vriendschap. Hierbij zijn alleen contacten mee gerekend die buiten het directe gezin of een woonvorm ontstaan. Een groot deel van deze intensieve contacten vindt plaats met mensen zonder een beperking.

De uitkomsten van dit onderzoek verschillen met de uitkomsten van andere onderzoeken naar vergelijkbare doelgroepen en hun relaties in de wijk (Bonaerts & Pekaar, 2010; Bredewold, 2014; Verplanke & Duyvendak, 2010). In het onderzoek van Bonaerts en Pekaar (2010) zijn bewoners uit de buurt over het algemeen niet van grote betekenis in de netwerken van mensen met een beperking. Verplanke en Duyvendak (2010) trekken een vergelijkbare conclusie in hun onderzoek en stellen dat mensen met een beperking nauwelijks werkelijk in de buurt leven. Uit het onderzoek van Bredewold (2014, p. 140) komt naar voren dat

de meeste contacten in de wijk oppervlakkig van aard zijn. Het is mede daarom de moeite waard om nader in te gaan op de soorten van intensief contact die in dit onderzoek zijn gevonden en de manier waarop deze contacten zijn ontstaan. Het nader verkennen van patronen van intensieve contacten in de wijk levert daarnaast inzicht op in de mate waarin mensen 'in staat zijn om met en voor anderen te leven', dat een onderdeel vormt van de definitie van de capability sociale banden (Nussbaum, 2011, p. 34). In de volgende twee paragrafen wordt een onderscheid gemaakt tussen de beide respondentgroepen uit dit onderzoek, gezien de patronen van intensieve contacten in de wijk duidelijke verschillen laten zien.

Intensieve sociale contacten bij mensen met een lichte verstandelijke beperking

Respondenten met een lichte verstandelijke beperking vervullen voornamelijk de sociale rol buurman of buurvrouw in de wijk, zoals in de vorige paragraaf is aangegeven. Dit is ook in de intensieve contacten zichtbaar. Het intensieve contact dat de meeste respondenten met een lichte verstandelijke beperking hebben, is op bezoek gaan bij burens of praktische hulp ontvangen van burens. Slechts twee respondenten hebben een vriendschap in de wijk of ontvangen intensieve ondersteuning van wijkbewoners die een rol als informeel maatje hebben. In alle gevallen gaat het om contacten met wijkbewoners zonder een beperking en in de meeste gevallen zijn zij ook de initiatiefnemers van het contact.

Intensieve sociale contacten bij mensen met psychische aandoeningen

Bij respondenten met psychische aandoeningen ontstaan intensievere contacten in de wijk eveneens voor een deel vanuit de rol van buurman of buurvrouw. Het initiatief in het contact komt vaker vanuit de respondenten met psychische aandoeningen zelf. Ook zijn voorbeelden genoemd van vriendschappen in de wijk of vormen van intensieve ondersteuning:

'En dan woont hier op de galerij, dat doe ik nou echt uit mezelf, daar woont een mevrouw en die heeft een dochter gehad en die was 61 en die is pas gestorven. En die dochter kwam iedere dag bij haar en die mevrouw is nou 92 geworden zondag en daar ga ik toch echt wel langs.'

(citaat Nije Veld N9)

Dit citaat laat zien dat respondenten met psychische aandoeningen naast een ontvangende rol ook een gevende rol hebben in het contact met wijkbewoners zonder een beperking. In een aantal gevallen is sprake van meervoudigheid van soorten intensieve sociale contacten. Respondenten zijn in sommige contacten meer de ontvangende partij, terwijl ze in andere contacten meer de gevende partij zijn of dat er sprake is van een wederkerig contact.

Een deel van de respondenten heeft intensief contact met wijkbewoners die ook psychische aandoeningen hebben. Deze contacten ontstaan meestal niet direct in de wijk zelf, maar via andere plekken of initiatieven, zoals maatjesprojecten, vriendengroepen of inloopvoorzie-

ningen van zorg- of welzijnsinstellingen. Verreweg de meeste van de intensievere contacten in de wijk ontstaan echter informeel, buiten professioneel georganiseerd aanbod. Professionele steun kan echter wel steunend zijn voor respondenten om contacten aan te gaan en te onderhouden, zoals in het verhaal van Rian in hoofdstuk 3 zichtbaar is.

De aard van de intensieve contacten in de wijk tussen respondenten met een lichte verstandelijke beperking en respondenten met psychische aandoeningen is verschillend. In de volgende paragrafen wordt nader ingegaan op factoren die belemmerend zijn voor het proces van sociale inclusie.

5.7 Processen van uitsluiting

In de vorige paragraaf is vooral gekeken naar processen die te maken hebben met insluiting en is een paar voorbeelden naar voren gekomen die te maken hebben met uitsluiting of belemmeringen waardoor respondenten niet de sociale rollen kunnen vervullen die ze graag zouden willen hebben. In deze paragraaf staat het proces van uitsluiting centraal en dan vooral vormen van uitsluiting die samenhangen met de beperking die mensen hebben. In de interviews is een aantal voorbeelden genoemd waarin een direct verband kan worden gelegd tussen een vorm van uitsluiting en de beperking. Tegelijkertijd zijn voorbeelden van indirecte uitsluiting genoemd. Deze patronen van uitsluiting geven inzicht in het tweede deel van de definitie van de capability sociale banden, die betrekking heeft op gevrijwaard zijn van discriminatie en stigma (Nussbaum, 2011, p. 34). In deze paragraaf wordt gekeken naar de directe en indirecte vormen van uitsluiting.

Directe uitsluiting op basis van de beperking

In alle drie de wijken heeft slechts een klein deel van de respondenten voorbeelden van directe uitsluiting in de wijk gegeven, die een verband hebben met de beperking die ze hebben. Het gaat om voorbeelden van zowel respondenten met psychische aandoeningen als respondenten met een lichte verstandelijke beperking. In de beschrijving van de case 't Acker is het voorbeeld gegeven dat respondent L3 gaf vanuit de woningbouwvereniging. Deze respondent heeft een vergelijkbare ervaring in het wijkcentrum.

In de case Nije Veld is de ervaring van één van de respondenten weergegeven die te maken heeft met uitsluiting in haar appartementencomplex. Een respondent uit Hengstdal vertelt dat hij de cafetaria niet meer in mag. Het incident waarbij de ruit van zijn woning is vernield, hangt hiermee samen. Deze voorbeelden van uitsluiting worden door de respondenten gekoppeld aan de beperking die ze hebben, maar de meerderheid van de respondenten geeft aan dat ze deze ervaringen niet hebben in de wijk.

Indirecte uitsluiting als gevolg van de beperking

In de interviews zijn ook voorbeelden genoemd die meer als indirecte vorm van uitsluiting getypeerd kunnen worden. Het gaat dan om uitsluiting die indirect gerelateerd is aan de beperking die mensen hebben. Eén van de respondenten vertelt dat hij vroeger een groot sociaal netwerk had. Hij woont in een woonvorm voor mensen met psychische aandoeningen. Het is voor hem moeilijk om sociale contacten te onderhouden. Vanwege zijn psychische aandoening heeft hij geen opleiding gevolgd en heeft hij geen betaald werk. Daarmee voldoet hij niet aan een belangrijk verwachtingspatroon dat gangbaar is in de samenleving:

‘Ja, maar als je jezelf in één keer totaal kwijtraakt dan merk je dat je eigenlijk. Ja, dan zie je de maatschappij in één keer van de andere kant, weet je wel. En dan, dan merk je dat je overal niet makkelijk meer meedoet. En dat mensen ook altijd een bepaalde verwachting hebben. (...) Ja, de essentie is wel dat je op deze aardbol mee doet weet je wel. (...) Het is allemaal heel belangrijk, maar als je op een gegeven moment zelf gestoord bent, dan vervalt je hele netwerk. (...) Ja, je raakt jezelf niet alleen kwijt maar ook, ja de essentie van het leven of zo, weet je wel.’

(citaat Nije Veld N2)

In het verhaal van Rian, dat in hoofdstuk 3 beschreven staat, geeft Rian aan welke impact haar financiële situatie heeft op meedoen in de samenleving. Voor haar is de wijk een belangrijke plek om mee te doen omdat ze in een rolstoel zit en vanwege haar lage inkomen kan ze het zich niet veroorloven om naar de stad te gaan. Kröber (2008, p. 236) ondersteunt het verhaal van Rian en geeft aan dat het inkomen van mensen met een beperking vaak nauwelijks toereikend is om gebruik te maken van de voordelen die een samenleving biedt. De voorbeelden van de respondent uit bovenstaand citaat en het verhaal van Rian laten zien wat Sen (2009) *double deprivation* noemt. Enerzijds lopen mensen met een beperking al achterstand op vanwege de beperking zelf, maar om hetzelfde niveau te bereiken als anderen hebben ze nog meer inspanning nodig. De subtiele vormen van uitsluiting hangen samen met ideeën die in de samenleving gangbaar zijn, zoals het hebben van betaalde arbeid of het beeld van de kwetsbare burger voor wie gezorgd moet worden. Deze gangbare ideeën worden in de volgende paragraaf nader verkend.

5.8 Perceptie van de beperking

In de vorige paragraaf is voornamelijk gekeken naar processen van uitsluiting die door de context veroorzaakt worden. Het ligt buiten het bereik van de respondenten om hier iets in te doen. Het gaat over beeldvorming die gangbaar is in de samenleving en waar de respondenten direct of indirect mee geconfronteerd worden. In deze paragraaf staat het eigen beeld van de respondenten ten aanzien van hun beperking centraal. Een deel van de res-

pondenten is open over de beperking die ze hebben. Ze geven aan dat het prettig is om geen façade op te houden. Twee respondenten, die beiden actief zijn als belangenbehartiger voor mensen met een beperking, zijn open over hun beperking om vooroordelen of stigma in de samenleving tegen te gaan.

Andere respondenten benoemen hun beperking niet. Een deel geeft aan dat niet iedereen alles over hen hoeft te weten en dat de beperking een privéaangelegenheid is. Een andere respondent geeft aan dat mensen er vanzelf wel achter komen en dat het daarom niet nodig is om te vertellen. Andere respondenten willen gewoon als zichzelf gezien worden en niet als cliënt. Ze identificeren zichzelf als burger en niet als cliënt. Ongeveer de helft van de respondenten identificeert zichzelf sterker met de rol van burger en de andere helft identificeert zichzelf sterker met de rol van cliënt.

Identificatie met de rol cliënt

De identificatie met de rol van cliënt is zowel terug te vinden in de diepte-interviews met de respondenten in de verschillende wijken als in de focusgroepen. Een deel van de respondenten doet voornamelijk mee aan activiteiten die vanuit zorginstellingen worden georganiseerd. De meeste van deze respondenten doen niet mee aan reguliere activiteiten in de wijk en hebben hier ook geen behoefte aan. Boonaerts en Pekaar (2010) beschrijven dit ook in hun onderzoek. Mensen met een beperking hebben de 'cliëntrol' vaak in meerdere domeinen, zoals dagbesteding, wonen en vrijetijdsbesteding. Door deze zogenaamde gestapelde settings spelen lotgenoten een belangrijke rol in het netwerk van de meeste mensen met een beperking. Dit geldt zowel voor respondenten met psychische aandoening als met een lichte verstandelijke beperking. De respondenten met psychische aandoeningen die zich sterk identificeren met de rol van cliënt hebben het idee dat ze bij reguliere activiteiten als vreemden worden gezien:

'Want je loopt niet graag te koop met je handicap, een gemiddeld iemand niet. Ik heb er zelf geen problemen mee, maar ik weet dat heel veel mensen gewoon niet graag bekend staan als iemand die een psychische kwetsbaarheid heeft en als je dan in je wijkcentrum als kwetsbare burger komt zo van nou dat is Pietje, die mankeert wat aan zijn hoofd, weet je wel.'

(citaat Hengstdal H4)

De respondent uit dit citaat verwoordt de gevoelens van anderen, maar geeft aan dat hij zelf geen problemen heeft om open te zijn over zijn beperking. Een klein deel van de respondenten die zich sterker identificeert met de rol van cliënt doet dit bewust, bijvoorbeeld om stigma te doorbreken. Het grootste deel van de respondenten lijkt dit echter *onbewust* te doen. De respondenten geven aan dat het altijd al zo is geweest en kunnen niet uitleggen waarom ze zich identificeren met de rol van cliënt.

Vanuit het capability perspectief is het de vraag of bij deze onbewuste identificatie met de rol van cliënt sprake is van een daadwerkelijke keuze. Reflectie op handelingen vormt een belangrijk kernpunt in de capability benadering en komt tot uiting in het kernconcept *agency* (Robeyns, 2016; Sen, 2009). Dit is ook zichtbaar in de lijst van Nussbaum, in de vorm van de capability praktische rede, die net als de capability sociale banden een architectonische waarde heeft (Nussbaum, 2011, p. 39).

Respondenten die zich sterker *onbewust* identificeren met de rol van cliënt vinden activiteiten in de wijk over het algemeen geen waardevolle optie, zoals het citaat hierboven laat zien. Tegelijkertijd rekent een deel van deze respondenten vaker professionals tot het persoonlijke sociale netwerk. Deze patronen laten zien dat de *onbewuste* identificatie met de rol van cliënt een negatieve impact heeft op sociale inclusie. Daarmee vormt de *onbewuste* identificatie met de rol van cliënt een voorbeeld van wat Terlazzo (2015) een *adaptive preference* noemt.

Identificatie met de rol burger

Een ander deel van de respondenten identificeert zich sterker met de rol van burger. Ze vinden het belangrijk om als persoon gezien te worden en hebben geen behoefte aan activiteiten die speciaal voor mensen met een beperking georganiseerd worden. Het citaat van respondent L5 in paragraaf 5.2.3 laat dit ook zien. Maar er zijn ook respondenten die beide rollen combineren en enerzijds actief zijn als vrijwilliger bij reguliere activiteiten en tegelijkertijd gebruik maken van voorzieningen die speciaal voor mensen met een vergelijkbare beperking zijn opgezet. Een respondent uit Nije Veld is actief als vrijwilliger en deelnemer aan verschillende reguliere activiteiten. Maar sommige van die reguliere activiteiten kosten haar energie, want ze heeft het gevoel dat ze dan niet helemaal haar zelf kan zijn. Daarom is het voor haar waardevol om ook de inloop te bezoeken voor mensen met psychische aandoeningen:

‘Bij (de inloop) helemaal niet. Daar loop ik zo naar binnen. Dat kan me niks schelen, al zit ik de hele avond alleen, dat kan me niks van schelen. (...) daar ga ik zo altijd naar toe. Ja. Dat is heel belangrijk hoor.’

(citaat Nije Veld N9)

Bij de perceptie van de beperking gaat het er niet om wat goed of fout is, maar is het van belang om te achterhalen welke daadwerkelijke keuzemogelijkheden mensen hebben om te zijn wie ze willen zijn. Stereotiepe beelden in de samenleving kunnen van invloed zijn op deze keuzemogelijkheden. In het volgende hoofdstuk wordt daar onder andere nader op ingegaan. In de volgende en laatste paragraaf blik ik terug op dit hoofdstuk.

5.9 Conclusie

In dit hoofdstuk stond het perspectief van wijkbewoners met een lichte verstandelijke beperking of een psychische aandoening centraal. Op basis van de voorgaande paragrafen is een aantal conclusies te trekken ten aanzien van de patronen die een rol spelen bij sociale inclusie in de wijk, vanuit het perspectief van mensen met een beperking.

De wijk als keuzemogelijkheid voor sociale inclusie

De patronen die in de voorgaande paragrafen beschreven zijn, laten zien dat de wijk voor sommige respondenten een *noodzakelijke plek* is om netwerken te vormen. Vanwege hun beperking zijn ze aangewezen op de wijk als plek om hun vrijetijd door te brengen. Ze hebben vanwege hun beperking weinig keuze om op andere plekken netwerken op te bouwen of vrijetijd door te brengen. Voor andere respondenten is de wijk een *keuzemogelijkheid*, ze hebben de keuze om hun vrijetijd en netwerken in de wijk op te bouwen, maar zijn daar niet afhankelijk van. De wijk biedt hen voldoende mogelijkheden en is daarom een reële optie om hun vrije tijd in door te brengen en op diverse manieren netwerken op te bouwen, waar ze al dan niet gebruik van maken. Als derde is de wijk voor sommige respondenten *geen echte optie*. De wijk biedt hen onvoldoende mogelijkheden om netwerken te vormen. De mogelijkheden die de wijk biedt, sluiten niet aan bij datgene wat ze nodig hebben om netwerken te vormen.

Voor elke respondent is het verschillend welk patroon van toepassing is. Verschillende factoren spelen een rol in deze patronen, zoals persoonlijke omstandigheden, de variëteit aan mogelijkheden om netwerken te vormen in een wijk en beeldvorming ten aanzien van een wijk.

Sociale rollen en sociale inclusie in de wijk

De verschillende sociale rollen die de respondenten al dan niet in de wijk vervullen, laten een rijk palet zien van vormen om sociale interacties aan te gaan. Patronen in motivaties om sociale rollen te vervullen zijn uitgewerkt in paragraaf 5.6. De verschillende sociale rollen dragen ieder op hun eigen manier bij om sociale interacties aan te gaan en zijn in een aantal gevallen ook stimulerend voor andere capabilities, zoals de rol van vrijwilliger.

Een aantal sociale rollen verdient echter speciale aandacht. Allereerst de rol *buurman of buurvrouw*. Deze rol is voor verreweg de meeste respondenten van belang in de wijk, maar is opvallend vaak van belang voor sociale netwerkvorming in de wijk van respondenten met een lichte verstandelijke beperking. Een tweede rol die opvallend is, is die van *informele maatje of sleutelfiguur*. Deze rol is voornamelijk in de wijk 't Acker naar voren gekomen en deze maatjes vormen een belangrijke verbinding tussen individuele wijkbewoners en andere netwerken in de wijk.

Meervoudigheid van kwetsbaarheid en weerbaarheid

Binnen de sociale rollen is ook gekeken naar patronen van geven, nemen en wederkerigheid. In de Wmo wordt gesproken van kwetsbare en weerbare burgers, waarbij mensen met een beperking over het algemeen worden gezien als kwetsbaar. Weerbare burgers zouden kwetsbare burgers maatschappelijk moeten ondersteunen. Bredewold (2014, p. 22) typeert in haar conceptueel kader mensen met een beperking als kwetsbaar en mensen zonder beperking als weerbaar, maar voorbeelden uit dit onderzoek laten zien dat deze rigide indeling tekort doet aan de werkelijkheid. Linders (2009) geeft in haar onderzoek ook aan dat deze indeling niet klopt, omdat ze diverse voorbeelden heeft gevonden waarbij 'de lamme de blinde' helpt. De voorbeelden die in dit hoofdstuk aan de orde zijn gekomen, laten zien dat er ook nog andere varianten zijn. Respondenten kunnen in verschillende sociale relaties tegelijk een gevende, ontvangende of een gelijkwaardige partij zijn. Er is dus sprake van *meervoudigheid* in patronen van geven, nemen en wederkerigheid, tussen wijkbewoners met en zonder beperking.

De dubbelrol van de vrijwilliger

De rol van vrijwilliger in de wijk komt onder beide respondentgroepen voor, maar wordt vaker vervuld door de respondenten met psychische aandoeningen. Respondenten hebben verschillende motieven om vrijwilliger te worden. Het kan stimulerend zijn om nieuwe mensen te leren kennen en het sociale netwerk te vergroten. Maar meer dan de andere sociale rollen biedt vrijwilligerswerk een uitdaging om talenten in te zetten of nieuwe talenten te ontdekken. Daarnaast levert het waardering op van anderen. De rol van vrijwilliger in de wijk is een voorbeeld van een *fertile functioning* (Wolff & De-Shalit, 2007).

Tegelijkertijd roept de rol van vrijwilliger schaamte op bij een deel van de respondenten. De schaamte wordt vooral zichtbaar in vergelijking met leeftijdsgenoten die betaalde banen hebben. Het is daarmee een voorbeeld van een indirecte vorm van uitsluiting. Deze schaamte hangt samen met het beeld van succesvol zijn, waar een betaalde baan bij hoort. Vrijwilligerswerk werkt dus stimulerend op wijkniveau, maar kan daarbuiten belemmerend zijn.

Clïënt versus burger

In paragraaf 5.8 is het verschil benoemd tussen respondenten die zich sterker identificeren met de rol van cliënt en respondenten die zich sterker identificeren met de rol van burger. De rol cliënt wordt door een klein deel van de respondenten bewust ingezet om vooroordelen in de samenleving te doorbreken. Het grootste deel van de respondenten die zich identificeren met de rol van cliënt, doet dit echter *minder bewust* en vooral bij deze groep belemmert dat het proces van sociale inclusie in de wijk. Deze respondenten hebben de rol van cliënt vaak op meerdere plekken, zoals dagbesteding, wonen of vrijetijdsbesteding. Meerdere onderzoeken benoemen deze gestapelde settings (Bonaerts & Pekaar, 2010; Duyvendak & Verplanke, 2009; Kröber, 2008).

Voorbeelden in dit hoofdstuk laten zien dat een sterke identificatie met de rol van cliënt een belemmerende werking heeft op participatie aan reguliere voorzieningen in de wijk. Tegelijkertijd plaatsen ze in verhouding vaker professionals in hun sociale netwerk die ze via de dagbesteding, woonvorm of gespecialiseerde vrijetijdsbesteding kennen. De *onbewuste* identificatie met de rol van cliënt kan daarmee als *adaptive preference* (Terlazzo, 2015) beschouwd worden; enerzijds is participatie in de wijk geen waardevol alternatief en anderzijds heeft het een negatieve impact op het vormen van sociale netwerken.

Een sterke identificatie met de rol van cliënt werkt echter niet belemmerend op alle sociale rollen in de wijk. Respondenten die zich sterk identificeren met de rol van cliënt benoemen geen wantrouwen ten opzichte van bijvoorbeeld burens. De identificatie met de rol cliënt lijkt dus vooral belemmerend te zijn in de sociale rollen bezoeker, deelnemer of vrijwilliger.

Tot slot

In de patronen die uit de verhalen van de respondenten zichtbaar worden, komt naar voren dat verschillende factoren een rol spelen in dit proces. In het volgende hoofdstuk staat de context van de wijk centraal en de mogelijkheden die deze context biedt voor sociale inclusie.

Hoofdstuk 6 Mogelijkheden voor sociale inclusie in de context van de wijk

Inleiding

In het vorige hoofdstuk is gekeken wat op individueel niveau bepalend is voor sociale inclusie in de wijk. Daarbij zijn ook contextuele factoren benoemd die bepalend zijn voor sociale inclusie, zoals sociale omgangsnormen die gangbaar zijn in een wijk of de ligging van een wijk. In dit hoofdstuk staat gemeenschapsvorming en de context van de wijk centraal en de factoren die bepalend zijn in deze context voor het proces van sociale inclusie, aan de hand van de derde deelvraag:

Welke mogelijkheden biedt de context van de wijk voor sociale inclusie van mensen met een beperking?

Gemeenschapsvorming heeft betrekking op collectieve verbanden en onderscheidt zich van persoonlijke sociale netwerken. Gemeenschapsvorming kan gezien worden als een collectief verband dat een voordeel oplevert voor individueel welzijn (Völker, Flap, & Lindenberg, 2007). Bewonersgroepen zijn voorbeelden van gemeenschapsvorming en kunnen op verschillende manieren bijdragen aan sociale inclusie in de wijk.

In alle drie de wijken zijn vijf bewonersgroepen geselecteerd waar afzonderlijk groepsinterviews mee zijn gehouden. In elke wijk zijn twee bewonerscommissies, een eetgroep, een vrouwengroep en een sportgroep geselecteerd en in hoofdstuk 4 is de selectie van deze bewonersgroepen onderbouwd. De 15 bewonersgroepen die mee hebben gedaan aan dit onderzoek richten zich op de wijk en hebben een informeel karakter.⁹ De meeste bewonersgroepen zijn door wijkbewoners zelf opgezet. In totaal hebben 27 respondenten meegedaan aan de groepsinterviews en zeven van deze respondenten hebben meegedaan aan de focusgroepen voor bewonersgroepen. De data die tijdens de groepsinterviews en de focusgroepen zijn verzameld, vormen de basis voor dit hoofdstuk. De bewonersgroepen worden niet gespecificeerd naar soort bewonersgroep, om de anonimiteit van de verschillende bewonersgroepen te waarborgen.

⁹ Twee bewonersgroepen vormen hier een uitzondering op. Het gaat om twee sportactiviteiten in de wijk Nije Veld en Hengstdal die door een medewerker van Sportservice georganiseerd worden. In deze twee wijken was het niet mogelijk om een sportactiviteit te vinden die informeel door een bewonersgroep georganiseerd werd.

De opbouw van dit hoofdstuk is vergelijkbaar met de opbouw van het vorige hoofdstuk. In het eerste deel worden de wijken afzonderlijk beschreven. Allereerst wordt een korte introductie gegeven van de wijk. Vervolgens wordt beschreven wat de rol van de bewonersgroepen is in het proces van sociale inclusie in de wijk. In de paragraaf die volgt, staat het beeld van de wijk centraal en wordt onder andere stilgestaan bij de sociale omgangsnormen in de wijk en de beeldvorming ten aanzien van de wijk. Per wijk wordt afgerond met een korte samenvatting.

In het tweede deel wordt een aantal patronen verkend die wijkoverstijgend zichtbaar zijn en die bepalend zijn in het proces van sociale inclusie. Het betreft patronen in rollen van bewonersgroepen in sociale inclusie, de toegankelijkheid van de bewonersgroepen zelf, beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking, betekenissen van de activiteiten van de bewonersgroepen en de beeldvorming ten aanzien van wijken. In de conclusie wordt teruggekeken op de belangrijkste uitkomsten van dit hoofdstuk.

6.1 Wijk Nije Veld

Het Willemskwartier is de grootste en bekendste buurt in de wijk Nije Veld en wordt beschouwd als een aandachtsgebied door de gemeente Nijmegen (zie bijlage I). Verreweg de meeste individuele respondenten en de bewonersgroepen in dit onderzoek komen uit het Willemskwartier. In de wijk Nije Veld zijn diverse bewonersgroepen en bewonersinitiatieven actief, die een divers aanbod aan activiteiten hebben. Een deel van dit aanbod vindt plaats in één van de twee wijkvoorzieningen die in de wijk staan, maar ook op andere locaties zijn bewonersgroepen actief, zoals speeltuinen of wooncomplexen. Naast deze informele activiteiten is er ook een groot scala aan activiteiten dat door professionele organisaties wordt aangeboden. Van oudsher zijn veel professionele organisaties actief in de wijk op het domein van wonen, zorg, welzijn en veiligheid, vanwege het predicaat *aandachtsgebied*.

De wijk Nije Veld, en dan voornamelijk de buurt Willemskwartier, kent een lange traditie van bewonersinitiatieven. Vanaf de beginperiode van het ontstaan van de wijk is er veel georganiseerd vanuit diverse kerkgemeenschappen die actief waren in de wijk en deze lange traditie van bewonersorganisaties is ook nu nog zichtbaar. De meeste bewonersgroepen bestaan al lang en een groot deel van de bewonersgroepen geeft aan dat ze geen problemen hebben om vrijwilligers te vinden. Kenmerkend voor de manier van organiseren van de bewonersgroepen in Nije Veld, is het sterke informele karakter, zoals één van de bewonersgroepen toelicht:

'R2¹⁰: Nee, er zijn zes moeders en drie vaders die zeggen op een gegeven moment als het mooi weer is buiten, moeten wij niet eens een keer. (...) Zwembadje vullen? Nou dat is goed. Wie heeft er een lange tuinslang? Ik.

R1: En ga jij vanmiddag zitten? Dan ga ik 's morgens zitten.

R2: Mag dat wel van de gemeente? Dan bel ik wel even iemand. Die weet weer wie de beheerder is.

R1: (...) Ja dan doe ik dat al, dan hoef je niet aan een ander te vragen. Want dat gebeurt er al.'

(citaat Nije Veld bewonersgroep GN2)

In de volgende paragraaf wordt de rol die de vijf verschillende bewonersgroepen hebben in het proces van sociale inclusie in de wijk besproken.

6.1.1 Rol bewonersgroepen in sociale inclusie

Alle bewonersgroepen in Nije Veld geven aan dat ze openstaan voor deelname van mensen met een beperking. De daadwerkelijke deelname van mensen met een beperking aan de bewonersgroepen die mee hebben gedaan aan dit onderzoek is echter beperkt. Slechts in één bewonersgroep doet een bewoner met een psychische aandoening mee aan de activiteit. Het gaat om de sportactiviteit, waaraan deze wijkbewoner meedoet in een rol als deelnemer. In één van de bewonersgroepen doen mensen met een beperking mee in een rol als bezoeker van grote evenementen. Ze bezoeken een grote braderie, maar hebben geen actief aandeel in de organisatie. In de andere bewonersgroepen die geïnterviewd zijn, doen geen mensen met een beperking mee. Hoewel alle bewonersgroepen aangeven dat ze openstaan voor deelname van mensen met een beperking, zien sommige bewonersgroepen dit in de praktijk niet snel gebeuren:

'R1: Ja dat is een moeilijke vraag. Ik denk dat zo iemand zich niet eens zal opgeven. En ik denk dat, het hangt er helemaal van af wie er in die commissie zitten. Ik denk dat het makkelijker zal gaan als de mensen die in de commissie zitten die persoon al redelijk kennen. En weten hoe hij zich gedraagt. Wat je kunt verwachten. En die zal anders reageren dan iemand die niet een beperking of een handicap hebben. Ik denk dat die kans, in ieder geval hier niet heel erg groot is.'

(citaat Nije Veld bewonersgroep GN1)

De lage daadwerkelijke deelname wil echter niet zeggen dat de bewonersgroepen geen rol vervullen in het proces van sociale inclusie. Tussen de bewonersgroepen en diverse zorgin-

¹⁰ Indien meerdere respondenten mee hebben gedaan aan de groepsinterviews van de bewonersgroepen, worden deze respondenten met nummers aangeduid (R1, R2, R3 et cetera). Bij een paar bewonersgroepen heeft slechts één respondent meegedaan aan het interview, in dat geval wordt enkel verwezen met de R.

stellingen, die actief zijn in de wijk en ondersteuning geven aan mensen met een beperking, lopen verschillende contacten. Bewonersgroepen nemen deel aan informatiebijeenkomsten of maken kennis met dagbestedingsactiviteiten, die door zorginstellingen in de wijk worden georganiseerd. Tevens worden woonvormen voor mensen met een beperking bezocht door één van de bewonersgroepen, om informatie te geven over activiteiten die in de wijk plaatsvinden. Eén van de twee wijkcentra speelt een belangrijke rol bij het ontstaan van deze verbindingen:

‘R: We wilden sowieso een bezoekje brengen aan (een zorginstelling). Of dat er iemand kwam voorlichting geven of wat dan ook. Want het zit hierboven toch ergens? (...) Ze zijn toen met de opening (...) geweest. En dat was heel lief, ze hadden ook een kaart meegenomen. Doosje bonbons. (...) Daarom wilden we heel graag een keertje daar naar toe gaan weet je wel.’
(citaat Nije Veld bewonersgroep GN4)

Maar niet alle groepen hebben dergelijke contacten met zorginstellingen. Dit hangt voor een groot deel af van het doel dat een bewonersgroep heeft. De bewonersgroepen die zich meer op sociale activiteiten richten of de activiteit zelf als een middel zien om een groter sociaal doel te bereiken, zien voor zichzelf een rol weggelegd in het proces van sociale inclusie. De bewonersgroep waar een wijkbewoner met een beperking aan meedoet, is hier een goed voorbeeld van. Na afloop van de activiteit is afgesproken om samen wat te drinken:

‘R: De activiteit is van half 10 tot kwart over 10. En daarna ja heb ik met de mensen afgesproken even gezamenlijk koffie te gaan drinken boven. Ja, dat vind ik wel leuk als afsluiting, (...) dat je even gaat zitten (...). En ik merk dat de dames het heel gezellig vinden. Ik bedoel sommige mensen hebben geen man meer, stukje sociaal is dat.’
(citaat Nije Veld bewonersgroep GN5)

Andere bewonersgroepen hebben niet specifiek een sociaal doel, zoals de bewonersgroep die als doel heeft de individuele belangen van huurders te behartigen in een huurderscomplex. Deze bewonersgroep ziet geen rol voor zichzelf weggelegd in collectieve of sociale activiteiten:

‘O: Ja, heb je enig idee hoeveel mensen (met een beperking) hier ongeveer wonen?
R1: Met eh dergelijke? Nou ik denk tussen de vijf en de 10, toch wel een aantal. (...) Nou kijk wij doen als commissie daar eigenlijk helemaal niks in.’
(citaat Nije Veld bewonersgroep GN1)

De respondenten die actief zijn bij de bewonersgroep uit het vorige citaat hebben echter wel persoonlijke contacten met mensen met een beperking. Eén van hen vertelt over zijn rol in het contact met een buurtgenoot die in hetzelfde huurderscomplex woont:

‘R1: Nou ik ken iemand die eh, die ik al kende voordat hij hier woonde. Die woont nu sinds een half jaar ook hier en daar ga ik af en toe nog wel op bezoek. En af en toe, ja dan heeft hij een slechte periode en dan heb ik contact met zijn familie. En dan waar-schuw ik ze als er dat speelt. Als ie zichzelf verwaarloost. En dan proberen we daar samen op te reageren.’

(citaat Nije Veld bewonersgroep GN1)

Het patroon van sociale inclusie in de wijk Nije Veld, dat uit de individuele interviews naar voren is gekomen in het vorige hoofdstuk, wordt daarmee ook bevestigd vanuit het perspectief van de bewonersgroepen. De meeste contacten die respondenten van de bewonersgroepen met mensen met een beperking in de wijk hebben, ontstaan op het niveau van buren en bovenstaand citaat is daar een voorbeeld van.

Beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking

Hoewel drie van de vijf bewonersgroepen een rol spelen in sociale inclusie, leidt dat niet tot het daadwerkelijk meedoen in de bewonersgroep en zeker niet in verschillende actieve sociale rollen zoals vaste deelnemer of vrijwilliger. De bewonersgroep in het huurderscomplex acht de kans niet groot dat mensen met een beperking actief worden. Maar ook andere bewonersgroepen hebben bedenkingen bij deelname van mensen met een beperking in een actieve sociale rol:

‘R1: Ja, want wij hebben ook wel eens een vraag gehad van een mevrouw die wilde wel voorzitter (...) worden. Ja, maar goed dat kan natuurlijk niet als je zo’n (...) handicap hebt waardoor je dat duidelijk niet kan. (...)’

R2: Als je iets wil moet je het ook kunnen. Of nog niet kunnen, maar je moet wel in ieder geval een beetje kwaliteit hebben om die kant op te kunnen groeien. Steek geen energie in iets wat geen nut heeft.’

(citaat Nije Veld bewonersgroep GN2)

Het is de vraag of de bewonersgroepen daadwerkelijk openstaan voor deelname van mensen met een beperking op alle niveaus in de bewonersgroepen. Een ander citaat van dezelfde bewonersgroep laat zien dat meedoen aan activiteiten van mensen met vergelijkbare beperkingen, niet ter discussie wordt gesteld:

‘R1: Waar ik vroeger gewerkt heb zit nou (een zorginstelling) he. En dan zitten die mensen en dan zit ik zo te kijken hoe die mensen met mekaar omgaan en dan denk ik, wat moet je daar in storen? Laat die mensen lekker. Kijk ze, spontane gezichten, schik met mekaar. Het niveau, die hebben schik met mekaar. Ik ben er wel eens naar binnen gegaan, ik ben er van harte welkom en die hebben daar d’r eigen wereldje. En

als ik daar elke dag zou komen, zouden ze misschien, komt die kerel nou elke dag hier vervelen?’

(citaat Nije Veld bewonersgroep GN2)

De bewonersgroep waar wel een wijkbewoner met een beperking aan deelneemt, vormt hier een uitzondering op:

‘R: Ja ik vind wel belangrijk dat ze dus gewoon dat ze niet allemaal bij elkaar zitten. Dus niet dat je zo apart groepje krijgt met allemaal mensen met psychische problemen. Waarom? Omdat ik denk dat ze door de mensen die problemen niet hebben, die klachten niet hebben dat het alleen maar goed doet. (...)’

O: Zit er ook meerwaarde aan de andere kant, mensen zonder beperking?

R: Ja ik denk dat ook gewoon nooit te oud bent om te leren. Dus ik denk dat dat gewoon goed is voor ze om te zien dat je met respect met elkaar om moet gaan. Ook een stukje normen en waarden he, hoe je omgaat met mensen die dan anders zijn.’

(citaat Nije Veld bewonersgroep GN5)

Er lijkt dus een verschil te zijn tussen sociale inclusie op het niveau van burens en het niveau van bewonersgroepen en dan vooral in actieve sociale rollen zoals deelnemer of vrijwilliger. Dit patroon is ook al in het vorige hoofdstuk naar voren gekomen. In de volgende paragraaf ga ik dieper in op de wijkbeleving van de bewonersgroepen en het beeld dat over de wijk Nije Veld uit de data naar voren komt.

6.1.2 Beeld van de wijk

De wijk Nije Veld wordt volgens de individuele respondenten gekenmerkt door een volks karakter en de meeste respondenten voelen zich thuis in de wijk. Een deel van de kenmerken die genoemd zijn over de wijk Nije Veld worden zowel positief als negatief gewaardeerd, zoals het thema veiligheid of sociale contacten.

Het beeld dat uit de individuele interviews met mensen met een beperking naar voren komt, wordt bevestigd in de groepsinterviews met bewonersgroepen. Het hebben en onderhouden van sociale contacten is een belangrijk onderdeel van de omgangsnormen, voornamelijk in de buurt Willemskwartier. In de inleiding van paragraaf 5.1 is het informele karakter van het organiseren van activiteiten in de wijk daar een goed voorbeeld van. Eén van de bewonersgroepen, die al een lange traditie heeft in de buurt Willemskwartier, benoemt de sociale contacten als een belangrijk kenmerk van de omgangscodes of de ‘mores’ van de wijk:

‘R2: Nee, maar net wat ik al eerder zei, je moet als je in deze wijk woont, de mores van de wijk moet je wel op straat durven en willen bewegen. En je moet ook op straat durven en willen groeten en aanspreken als er iets is.’

(citaat Nije Veld bewonersgroep GN2)

Deze 'mores' zorgen er volgens deze bewonersgroep voor dat iedereen in eerste instantie als mens gezien wordt en dat de beperking er niet toe doet. In de Stads- en wijkmonitor 2016 wordt dit bevestigd door de professionals die in de wijk werken. In de wijk wonen volgens de professionals in verhouding veel mensen met een verstandelijke beperking, maar die kunnen daar zonder stempel leven (Gemeente Nijmegen, Stads- en wijkmonitor, 2016). Tijdens één van de groepsinterviews vertelt een respondent het volgende over een wijkgenoot die een verstandelijke beperking heeft:

'R1: Ik denk dat die in de 60 is denk ik wel? Maar die, ja die zit thuis. Die speelt met barbies en ja, dat is haar wereldje. (...) (Ze) komt af en toe wel buiten en dan zegt ze wel hallo enzo, weet je niet. (...) Want er zijn een paar vrouwen uit de buurt die doen samen kaarten en daar wordt, daar doet ze ook aan mee. (...)

R2: Ze wordt er wel bij betrokken zeg maar.

R1: Ja.'

(citaat Nije Veld bewonersgroep GN3)

De 'mores' van de wijk ondersteunen het beeld van de sociale netwerkvorming, die vooral op het niveau van burens ontstaat.

Negatieve imago van de wijk

In de jaren 80 van de vorige eeuw stond het Willemskwartier bekend als een probleemwijk waar sprake was van een cumulatie aan diverse problemen, zoals criminaliteit, vervuiling, jeugdoverlast en achterstallig onderhoud (Kamp, 2014, p. 131). Sindsdien is fors ingezet op diverse sociale, fysieke en veiligheidsmaatregelen. In de Stads- en wijkmonitor (Gemeente Nijmegen, 2016) is een sterke positieve ontwikkeling te zien, voornamelijk op de thema's *leefbaarheid en participatie* en *zelfredzaamheid*.

Hoewel de verschillende aanpakken een positief effect hebben op de ontwikkeling van de wijk, lijkt het oude beeld van de wijk nog niet uit de beleving van respondenten te zijn verdwenen. In het onderzoek van Van de Kamp (2014, p. 138) wordt dit eveneens bevestigd. Eén van de respondenten in een focusgroep stelt zich voor aan andere respondenten die in andere wijken wonen en zegt het volgende over het Willemskwartier:

'R1: Ja, eh, de wijk (...) Willemskwartier heeft niet zo'n goede naam, he, in Nijmegen. Maar nou is het helemaal en daarom vind ik het ook een beetje gênant om er echt te wonen. Nee, maar nou is het helemaal op gekalefaat. Allemaal nieuwe huizen en nieuwe woningen, want ik heb wel eens gehoord, de ratten liepen op de zolder enzo. Maar dat is nou niet meer. Het is nou echt een fijne buurt.'

(citaat focusgroep psychische aandoening)

In eerste instantie appelleert deze respondent aan het negatieve imago van het Willemskwartier, maar later stelt ze dat beeld bij. In een interview met één van de bewonersgroepen vindt een vergelijkbaar patroon plaats. In het interview worden twee activiteiten uit de wijk Hengstdal en het Willemskwartier met elkaar vergeleken. In eerste instantie heeft de respondent het idee dat mensen met een beperking makkelijker worden opgenomen in Hengstdal, maar bij nader inzien komt de respondent tot de volgende conclusie:

‘R: Ja nou het is heel raar om te zeggen, de mensen in Willemskwartier hebben een hele grote mond eigenlijk, maar die hebben een heel klein hartje. (...). En dat had ik vooraf gezien nooit verwacht. Dus die mensen in Willemskwartier die kunnen beetje asociaal overkomen, en weet je grote mond. (...) Maar eigenlijk zijn ze gewoon veel liever, en zij zijn wat makkelijker om iemand op te nemen.’
(citaat Nije Veld bewonersgroep GN5)

Het citaat laat zien dat het negatieve imago van de wijk invloed heeft op verwachtingen ten aanzien van sociale inclusie. Een andere respondent die ook mee heeft gedaan aan de focusgroep voor mensen met psychische aandoeningen heeft lange tijd in het Willemskwartier gewoond en is onlangs verhuisd naar Hengstdal. Hij benoemt het negatieve imago van de wijk, maar weerlegt dat met zijn eigen ervaringen:

‘R4: Kijk, je denkt, ik heb 18 jaar in het Willemskwartier gewoond (...), ik heb van alles zien gebeuren. (...) Maar ik bedoel van, daar zal je je wel onveiliger voelen als in dat prachtige Oost, dat lommerrijke Oost. Maar ik moet zeggen dat ik sinds ik hier woon me pas onveilig ben gaan voelen. En dat heb ik nooit gevoeld in het Willemskwartier. Ik zou bijna zeggen laat mij teruggaan naar al die allochtonen en al die rustige mensen in het Willemskwartier.’
(citaat focusgroep psychische aandoening)

Het imago van het Willemskwartier is dus in eerste instantie negatief, maar bij nadere verkenning zijn de ervaringen veelal positief. Het negatieve imago van de wijk Nije Veld wijkt daarmee af van de daadwerkelijke ervaringen.

6.1.3 Beter een goede buur dan een verre vriend

De meeste sociale contacten in de wijk tussen mensen met en zonder beperking ontstaan op het niveau van burenccontact. In de groepsinterviews met de bewonersgroepen zijn hier ook voorbeelden van gegeven. De sterke omgangscodes, of ‘mores’, zoals één van de bewonersgroepen ze aanduidt, stimuleert deze vorm van sociale inclusie. Bewoners worden niet beoordeeld op hun beperking, maar op het houden aan de omgangscodes. Wijkbewoners met

een beperking lijken geen noemenswaardige problemen te hebben om zich aan deze ‘mores’ te houden, zoals in het vorige hoofdstuk is beschreven.

De meeste bewonersgroepen hebben een actieve rol in het proces van sociale inclusie. Deze bewonersgroepen zoeken contacten met zorginstellingen en geven informatie over activiteiten. Maar deze rol is vooral gericht op het werven van bezoekers. Als het gaat om meedoen in andere sociale rollen, zoals vaste deelnemers of vrijwilligers, dan is er sprake van een glazen plafond. Dit glazen plafond wordt in stand gehouden door de beeldvorming die een deel van de bewonersgroepen heeft ten aanzien van mensen met een beperking. Deze bewonersgroepen zien geen noodzaak om de bestaande situatie te veranderen, waarbij mensen met een beperking vooral meedoen met mensen met gelijke beperkingen.

De context van de wijk Nije Veld biedt vooral op het niveau van burens mogelijkheden voor sociale inclusie van mensen met een beperking. Dat uit zich in het informeel contact op individueel niveau en in deelname in een rol als bezoeker. De ruime keuze in het aanbod voor bezoekers vormt ook een positieve stimulans in de context. Het negatieve imago van de wijk Nije Veld, dat gebaseerd is op oude beeldvorming, komt niet overeen met de daadwerkelijke ervaringen die wijkbewoners zelf hebben.

6.2 Wijk 't Acker

De wijk 't Acker is een zogenaamde bloemkoolwijk en bestaat uit zeven verschillende buurten (zie bijlage I). Door de ligging aan de rand van de stad is de afstand ten opzichte van het stadscentrum groot. Het aantal en soort publieke voorzieningen gericht op ontmoetingen is lager dan in de wijk Nije Veld. Dit geldt ook voor het aantal bewonersgroepen dat actief is in de wijk. De wijk kent geen lange traditie in bewonersgroepen. Dit is ook zichtbaar bij de bewonersgroepen die geïnterviewd zijn voor dit onderzoek. De meeste groepen waren relatief kort actief, niet langer dan een paar maanden. Eén bewonersgroep vormt hier een uitzondering op, aangezien die al enkele jaren actief is. Deze bewonersgroep geeft aan dat het lastig is om initiatieven van de grond te krijgen, mede vanwege het ontbreken van inzet van vrijwilligers:

‘R1: Zoals hier de Dag van Lindenholt bijvoorbeeld, dan vragen ze om vrijwilligers voor een beachvolleybaltoernooi.

R2: Niemand.

R1: Alsjeblieft schrijf je in. Ze kregen geen vrijwilligers.’

(citaat 't Acker bewonersgroep GL2)

Het gebrek aan inzet van vrijwilligers is mogelijk te verklaren door de grote aanwezigheid van de burgerschapsstijl buitenstaanders (Gemeente Nijmegen, 2013). Uit het vorige hoofdstuk komt naar voren dat individuele problemen relatief vaak voorkomen de wijk. De geringe

sociale cohesie of bewonersbetrokkenheid is ook terug te zien in de sociale netwerkvorming in 't Acker, zoals in het vorige hoofdstuk naar voren is gekomen. Dit beeld van de wijk is in de looptijd van dit onderzoek echter wel veranderd, zoals het verhaal van Rian in hoofdstuk 3 laat zien. Bij de start van het onderzoek in de wijk 't Acker, eind 2013, gaven bewoners aan dat er vrij weinig te doen was en dat mensen elkaar nauwelijks groetten op straat. In de periode daarna zijn er veel nieuwe initiatieven ontstaan, waarbij een nieuwe locatie, het Wijk Atelier Lindenholt, als katalysator heeft gewerkt. De groepsinterviews met de bewonersgroepen zijn alle eind 2013 en begin 2014 gehouden. Eind 2015 is een focusgroep gehouden met een deel van de bewonersgroepen. In deze paragraaf beschrijf ik allereerst de rol die bewonersgroepen hebben in het proces van sociale inclusie en vervolgens ga ik in op de beeldvorming van de wijk 't Acker.

6.2.1 Rol bewonersgroepen in sociale inclusie

Alle bewonersgroepen die in de wijk 't Acker zijn geïnterviewd, hebben een vergelijkbare motivatie voor het organiseren van activiteiten in de wijk. Ze hebben allemaal een sociaal doel; mensen in de buurt of wijk met elkaar in contact brengen. Voor deze bewonersgroepen vormt dit de belangrijkste motivatie om verschillende activiteiten op te zetten in de buurt. Een deel van de bewonersgroepen ziet de activiteiten als middel om mensen achter de voordeur uit te krijgen en weer met elkaar in contact te brengen:

'R1: Ik vind het vreselijk dat je bij mekaar in straat woont en eigenlijk elkaar niet kent. (...) En ik heb zoiets van ik wil gewoon heel graag mensen met elkaar in contact brengen die dan inderdaad (...) gewoon in hun eentje lopen te modderen. En door allerlei activiteiten gewoon samen te brengen. Dat ze je ook weer makkelijk weten te vinden.'

(citaat 't Acker bewonersgroep GL1)

Niet alle bewonersgroepen doen dat echter op dezelfde manier. Vier van de vijf bewonersgroepen richten zich op de meest kwetsbare bewoners van de wijk, zoals ouderen, mensen met een beperking, moeders met jonge kinderen die veel aan huis gebonden zijn of mensen die in sociaal isolement leven:

'O: En wat was de motivatie voor jou om die (activiteit) te beginnen?

R: Zelf in beweging blijven. En als je ouder wilt worden en je wilt niet vereenzamen, zal je zelf ook een initiatief moeten ondernemen. Om mensen te ontmoeten en verbindingen te leggen. Het kan zijn met wandelen, het kan zijn met een eetclubje.'

(citaat 't Acker bewonersgroep GL4)

Eén bewonersgroep richt zich breed op alle bewoners van de buurt waarin ze actief zijn, ze richten zich dus niet speciaal op bewoners voor wie het minder vanzelfsprekend is om mee te doen. Dit is terug te zien in de manier van werven voor de activiteiten. Waar de andere bewonersgroepen actief op zoek gaan naar bewoners voor wie het niet vanzelfsprekend is om mee te doen, via bijvoorbeeld het sociaal wijkteam, een zorginstelling of door mensen aan te spreken die in een scootmobiel rijden, heeft deze bewonersgroep één manier van werven voor alle wijkbewoners:

‘O: En wat voor soort contact heb je met die mensen (met een lichte verstandelijke beperking) in die woningen of hier in de wijk?

R1: Niet anders als de rest. Ook daar hebben we aangebeld natuurlijk, maar dan gaat de deur niet open. En ga je naar andere deur, en bel je aan dan gaat die wel open. (...) Als ik het emailadres heb van één van hun, dan krijgen zij van mij ook mijn mailing. En dan ligt het natuurlijk aan de lezer van de email wat ze ermee doen.’

(citaat ‘t Acker bewonersgroep GL2)

Dit verschil in het bereiken van doelgroepen tussen de bewonersgroepen vertaalt zich ook in de daadwerkelijke deelname van mensen met een beperking aan de bewonersgroepen. De bewonersgroep uit het vorige citaat, die zich breed op alle bewoners richt, heeft geen idee of er bewoners met een beperking meedoen. In de andere vier bewonersgroepen doen mensen met een beperking mee in een rol als vaste deelnemer aan de activiteit en in drie groepen doen ze ook mee in een rol als vrijwilliger. Het gaat zowel om mensen met psychische aandoeningen als met lichte verstandelijke beperkingen:

‘R1: Ik heb geen verstandelijk beperking maar ik heb ook een rugzak van hier tot Tokio.

R2: Ik ook.

R1: En zo zit eigenlijk de helft van de bewonersvereniging ook. Iedereen heeft zijn eigen ding. Ja de ene is lichamelijk beperkt van iets en de andere is geestelijk beperkt. Of iets, iedereen heeft eigenlijk wat. Ik vind iedereen moet gewoon welkom zijn. Of je nou jong bent, oud bent, donker bent, licht bent, maakt mij niet uit.’

(citaat ‘t Acker bewonersgroep GL1)

Omdat mensen met een beperking deze actieve rol als vrijwilliger hebben in een deel van de bewonersgroepen, kunnen ze ook hun eigen ervaring inzetten, zoals een vrijwilliger vertelt die te maken heeft met psychische aandoeningen:

‘R1: Daar zijn we sociaal mee bezig dat we mensen uit hun voordeur krijgen.

R2: Jij doet het actief, maar bij mij is de extra achterliggende reden dat ik ook zelf ook mee heb gemaakt en voor een stukje nog. Want laten we daar eerlijk in zijn. Maar daarom weet ik ook heel goed wat het is. Als je eenzaam bent.’

(citaat 't Acker bewonersgroep GL1)

In hoofdstuk 5 is de rol van informele maatjes of sleutelfiguren aan de orde geweest. Ook in de groepsinterviews met de bewonersgroepen worden deze informele maatjes genoemd. Een deel van de vrijwilligers van de bewonersgroepen vervult een rol als maatje of sleutelfiguur. Eén van de respondenten neemt haar zus sinds kort mee. Haar zus heeft een psychische aandoening:

'R1: Want mijn zus ja is ook helemaal alleen. En zij heeft ook een beperking. Maar ze kwam nooit (...) haar wijk (...) uit, ze gaat drie, vier keer wandelen. Even eruit. Maar echt cursussen of zo heeft ze echt geen behoefte aan. Maar ze (zei) gisteren meteen gelijk van toen ik binnenkwam voelt eigenlijk hartstikke goed. (...) Zij komt nou ook iedere maandag. (...) Ze is wel een gezelschapsmens maar ze zou nooit iets uit haarzelf doen. Ik moet haar overal een beetje op sleeptouw nemen.

O: Het feit dat jij hier bent en dat jij zegt hey het is leuk, is voor haar een reden om hier te komen?

R1: Ja. (...) Ik houd haar ook altijd in de gaten.'

(citaat 't Acker bewonersgroep GL5)

De informele maatjes en de deelname van mensen met een beperking in een rol als vrijwilliger dragen bij aan het vergroten van daadwerkelijke mogelijkheden voor sociale inclusie in de wijk van andere wijkbewoners met een beperking. De deelname van mensen met een beperking in een sociale rol van vaste deelnemer of vrijwilliger is mede mogelijk vanwege de openheid en toegankelijkheid van de bewonersgroepen.

Beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking

De openheid van deze vier bewonersgroepen, waar mensen met een beperking aan deelnemen in een rol als deelnemer of vrijwilliger, wordt gekenmerkt door empathie voor mensen met een beperking en het leveren van maatwerk, zodat mensen daadwerkelijk mee kunnen doen:

'R1: Ja (mensen) die geen beperking hebben die mogen al blij zijn dat ze eventueel dat ze (die) problemen niet hebben en je moet er maar medeleven tonen. (...) En dat ze inderdaad hartstikke blij mogen zijn dat er, dat deze groep ook mee wil doen in de maatschappij.'

(citaat Focusgroep bewonersgroepen 't Acker)

In alle vier de bewonersgroepen worden ook voorbeelden gegeven van contacten met mensen met een beperking die de respondenten van de bewonersgroepen hebben buiten de activiteiten. Deze persoonlijke contacten worden echter niet als vanzelfsprekend beschouwd

door andere wijkbewoners. Eén van de respondenten vertelt over haar persoonlijke contact met een vrouw met een verstandelijke beperking en een man met een psychische aandoening. Ze nodigt deze twee mensen uit bij haar op de verjaardag:

‘R1: Dus ja, ik sta bekend als een naïef persoon. (...) Nou ja, sindsdien belt ze dus elke dag wel zeven jaar bij mij aan de deur en dan staat ze daar. (...) Ja, iedereen probeert niet (met haar) in contact te komen, want dan gaat ze je stalken weet je, en ik maak gewoon de deur open en dan zeg ik gewoon, (...) ik kom zo bij je of kom maar een ander keertje he. (...) En die ene man waar ik het ook over had, die heeft, die is ook helemaal afgekeurd, die heeft volgens mij echt wel, psychische problemen. (...) hij is nu een verzamelaar, dus zijn huis staat helemaal vol. (...) Ja, dus hij fietst vaak bij mij door de straat en dan he, (...) hoe is het, kom je nog een keer een bakje doen en dan praat hij gewoon met mijn man (...). Ja, sommigen die verklaren mij voor gek, maar ja ik vind het wel fijn.’

(citaat 't Acker bewonersgroep GL3)

Dit citaat bevestigt het beeld van sociale inclusie dat in het vorige hoofdstuk vanuit het perspectief van mensen met een beperking is beschreven. Sociale netwerkvorming vindt niet zo zeer plaats op het niveau van burenccontact, maar vaker op het niveau van de bewonersgroepen. Het grootste deel van de bewonersgroepen zet actief in op sociale netwerkvorming en gemeenschapsvorming. De activiteiten van de bewonersgroepen dragen hier aan bij:

‘R2: Waarom trekken mensen zich ook terug? Omdat ze niet aan conversatie mee kunnen doen. (...) Dat rondje park doe ik en ik kom nergens. Dus dat is denk ik ook de reden dat mensen wat gehinderd worden om zich weer tussen andere mensen te mengen en te begeven. A omdat dat soort gesprekken pijn doen en B omdat men denkt wat heb ik toe te voegen. Maar ik denk met initiatieven zoals (wij hebben) bedacht valt er op een gegeven moment wel wat te vertellen. Hey was leuk bij de boekenboom, ja heb je weer wat gespreksonderwerpen. (...) Dan hoeft het niet te gaan over dure auto die je gekocht hebt of skivakantie.’

(citaat 't Acker bewonersgroep GL1)

De activiteiten vormen dus een belangrijke schakel om mensen uit hun huis te krijgen en gesprekken op gang te brengen. In een wijk als 't Acker is dat wellicht extra van belang, aangezien er weinig voorzieningen zijn en de stad op relatief grote afstand ligt. In een andere bewonersgroep wordt dit beeld bevestigd:

‘R1: Ja, het is hier gewoon echt saai. Het is gewoon een woonerf, (...) en je hebt dan een goede voorziening op gebied van huisartsen, tandartsen, gezondheidsinstellingen. (...) Die heb je, en scholen et cetera, maar als je het hebt over een stukje sociaal en, en cultureel en, en kunst of wat dan ook, dat is gewoon echt niet. (...) Er is wel het een en ander, maar dan zie ik mezelf gewoon al liggen op een yogamatje in een of

ander wijkcentrumpje met een stel oude wijven, nou, dan knap ik al helemaal af. Snap je wat ik bedoel?’
(citaat 't Acker bewonersgroep GL3)

De stappen die nodig zijn om sociale inclusie te bereiken, worden ook in de verhalen van de bewonersgroepen bevestigd. Er is weinig te doen in de wijk en daarnaast spelen verschillende problemen op individueel niveau. In de volgende paragraaf ga ik nader in op de beeldvorming ten aanzien van de wijk 't Acker.

6.2.2 *Beeld van de wijk*

Het beeld van de wijk 't Acker, dat in hoofdstuk 5 uit de interviews met de individuele respondenten naar voren komt, is een wijk die deels negatief gewaardeerd wordt. De negatieve waardering heeft voornamelijk betrekking op het sociale vlak en de veiligheid. Mensen leven op zichzelf en er is weinig sociale cohesie. In sommige delen van de wijk wonen in verhouding veel tweeverdieners, terwijl in andere delen van de wijk sprake is van concentraties van mensen waar diverse problemen spelen, zoals isolement, verslaving en criminaliteit. Hoewel er verschillen zijn tussen buurten en leefstijlen binnen de wijk, worden vrijwel geen uitspraken gedaan die betrekking hebben op intolerantie tussen verschillende groepen. Het beeld uit hoofdstuk 5 wordt bevestigd in de groepsinterviews met de bewonersgroepen. De bewonersgroepen geven aan dat er weinig contact is en dat een grote groep wijkbewoners teruggetrokken leeft. Voor een deel heeft dat te maken met problemen die spelen, zoals werkloosheid of isolement. In sommige buurten is zelfs sprake van ruzie:

‘R: Maar omdat heel veel mensen werken, (...) is er weinig contact, was veel meer vroeger. Omdat je toen de kinderen op school had. Kinderen zijn allemaal groot en zijn allemaal de deur uit. Dus toen veranderde dat. (...)’

O: Je zegt dus er is weinig contact, maar wat voor contact is er dan wel?

R: Niet altijd heel erg prettig. Want ik heb een aantal problemen in de wijk gesignaleerd hier. En daarop actie ondernomen. En daar zijn de burens mij niet dankbaar voor. (...) En het ging zo ver dat ik aangifte had moeten doen.’

(citaat 't Acker bewonersgroep GL4)

Net als in de individuele interviews, wordt criminaliteit als punt van zorg aangegeven in de groepsinterviews. Dit heeft gevolgen voor het deelnemen aan activiteiten. Mensen zijn bang in het donker en durven daarom 's avonds niet de deur uit:

‘R2: Als ik vanavond geen vervoer had gehad, dan was ik helemaal niet gekomen. Ik durf echt niet meer in mijn eentje door het park met mijn scoot. Mag ik ook niet meer van de wijkagent. Er zijn te veel mensen met een scoot beroofd. (...) Dus dat telt

mee, mobiliteit, veiligheid. In het donker gaan mensen minder vaak de deur uit. Daar lopen we ook bij activiteiten tegen aan.'

(citaat Focusgroep bewonersgroepen 't Acker)

De gevoelens van onveiligheid hebben impact op meerdere capabilities. Allereerst beïnvloedt het de capability lichamelijke integriteit, die betrekking heeft op het vrijelijk verplaatsen in de openbare ruimte. Maar het beïnvloedt ook de capability spel en de capability sociale banden, vanwege de ervaren onveiligheid nemen verschillende mensen niet meer deel aan vrijetijdsactiviteiten die 's avonds georganiseerd worden. In het verhaal van Rian kwam dit ook ter sprake, maar het bovenstaande citaat laat zien dat het geen individuele beleving is. De ervaren onveiligheid vormt daarmee een belemmerende contextuele factor voor sociale inclusie.

In de looptijd van dit onderzoek is er veel geïnvesteerd in de wijk door de gemeente, zowel in een publieke voorziening, die gericht is op ontmoeting en sociale inclusie, als in de inspraak over de toekomst van de wijk. Eén van de respondenten van de bewonersgroepen waardeert dat enorm. Ze heeft ruzie met haar burens, maar de actieve rol van vrijwilliger in de nieuwe voorziening, alsmede de inspraak in haar eigen woonomgeving maken dat ze graag in de wijk wil blijven wonen:

'R1: En ik heb ook bij mezelf besloten dat ik hier, of uit mijn woning ook horizontaal er uit ga. Ik vind het hier prachtige omgeving en een sfeervolle omgeving en we werken d'r gelukkig met de wethouders en heel (veel) bewoners ook steeds aan om de wijk steeds meer en meer te verbeteren voor jong en oud en we willen hier ook vanaf de wieg tot het graf blijven en verzorgd worden ook. (...) Dat wil ik sowieso aan meewerken en ik ga ook iedere keer, morgen bijvoorbeeld weer, een bewonersoverleg. Met de wethouders, iedere keer hebben ze weer een ander onderdeel. En ik wil sowieso weten wat er allemaal gaande is.'

(citaat Focusgroep bewonersgroepen 't Acker)

Negatieve imago van de wijk

Deze verandering in de wijk wordt dus positief gewaardeerd, maar leidt nog niet direct tot een verandering van het imago van de wijk. Net als in de wijk Nije Veld, houden de bewoners van de wijk 't Acker het oude imago voor een deel ook zelf in stand, zoals een andere respondent in de focusgroep 't Acker vertelt:

'R2: Vraag eens iemand uit Noord Nijmegen of Oost, waar het allemaal wat trendy en hip zogenaamd is. Lindenholt? Dan zeggen ze huhuhh, woon jij in Lindenholt? (...) Dus stel dat ik met mensen uit dat gedeelte in aanraking kom, merk ik wel eens aan mezelf dat ik het bijvoorbeeld 'besmuikt' (zeg), Lindenholt. (...)

O: Verschilt dat dan dat je er met andere mensen op een andere manier daar over praat?

R2: Ja, ja, daar ben ik echt heel eerlijk in. (...) En achteraf denk ik ja, belachelijk.'

(citaat Focusgroep bewonersgroepen 't Acker)

De respondent in dit citaat geeft aan dat ze trots is op de wijk en dat er veel verbeterd is de afgelopen jaren. Een voorbeeld daarvan is het groeten op straat. In het groepsinterview eind 2013 geeft ze aan dat er in de buurt nauwelijks gegroet wordt. Twee jaar later geeft dezelfde respondent aan dat mensen in haar buurt elkaar wel groeten, maar daarbuiten niet. Samen met een andere respondent legt ze uit wat de betekenis van het groeten voor haar is:

'R2: Gelukkig bij mijn straatje wel en ik ken ook aardig wat mensen steeds meer in de (buurt). Maar het zou van mij nog wat meer mogen.

O: Het mag meer hoor ik jullie beamen (...).

R1: Al is het alleen maar voor het fatsoen, denk ik.

R2: En dat je gezien wordt en ja. Geeft toch een beetje het gevoel van veiligheid als mensen je groeten.

R1: Daar word je gelukkig van, dat die terug kunnen groeten.

R2: Ja iemand ziet je.

R1: Een hele andere sfeer komt er gelijk vanaf.

R2: Dan kom je uit de anonimiteit, je wordt gezien, (...) dat is een fijn gevoel.'

(citaat Focusgroep bewonersgroepen 't Acker)

De activiteiten die deze respondenten vanuit de bewonersgroepen hebben georganiseerd, hebben volgens hen bijgedragen aan het doorbreken van de anonimiteit. Ondanks deze veranderingen in de wijk is er een deel van de respondenten dat graag zou willen verhuizen als ze de kans krijgen:

'R2: Nou, het is nog veel erger, ik vertel jullie dat nou, maar wij hebben dus eh twee weken geleden maar een optie genomen op een ander huis aan de andere kant van Nijmegen en mijn man en ik zijn in de afgelopen week in de financiën gedoken om te kijken of we dat toch konden bekostigen en daar zijn we dus eh eergister achter gekomen, terwijl ik in tranen was (...) dat we dat niet konden betalen. (...) Dus dan voor mij is echt eh het stukje hypotheek wat me hier houdt.'

(citaat 't Acker bewonersgroep GL3)

Voorals stadsdeel Nijmegen-Oost, waar de wijk Hengstdal in ligt, is in trek. Stadsdeel Nijmegen-Oost is de tegenpool van alles wat ontbreekt in 't Acker:

'R2: Ik bedoel, het is een wereld van verschil met Oost hoor. Ik ben er, ik zit nog altijd op de wip, dat ik al heel lang die droom heb om richting Oost te vertrekken, maar.

Omdat daar eigenlijk voor mij, ja ik zoiets heb van daar is er tenminste leven. En Lindenholt is heel lang, ja er gebeurde geen ene bal.’
(citaat Focusgroep psychische aandoening)

Ondanks de veranderingen die in gang zijn gezet en de actieve rol die de respondenten zelf daar in hebben, wordt de wijk 't Acker dus minder gewaardeerd dan andere wijken. Net als bij de wijk Nije Veld blijft het negatieve beeld dat gebaseerd is op het verleden dominant in de beeldvorming, vooral naar buitenstaanders toe. In tegenstelling tot de wijk Nije Veld is er een grotere groep respondenten in 't Acker dat de wens heeft om te verhuizen. Slechts een enkele respondent is trots op de wijk en wil er blijven wonen.

6.2.3 Het gras is altijd groener bij de buren

De bewonersgroepen spelen een belangrijke rol in het proces van sociale inclusie in de wijk 't Acker, net als de informele maatjes of sleutelfiguren. In het vorige hoofdstuk is een vergelijkbaar beeld naar voren gekomen vanuit het perspectief van mensen met een beperking. In dat hoofdstuk werd ook duidelijk dat er meerdere stappen nodig zijn om sociale inclusie te bereiken. Allereerst spelen diverse problemen 'achter de voordeur', zoals verslavingen, psychische aandoeningen of werkloosheid. Daarnaast is er sprake van individualisme, mensen groeten elkaar nauwelijks en er worden geen gesprekken aangegaan op straat. Er zijn weinig voorzieningen waar wijkbewoners elkaar kunnen ontmoeten en er is weinig betrokkenheid bij bewonersinitiatieven. Tegelijk belemmert onveiligheid in de wijk mensen om mee te doen aan activiteiten. Er is dus sprake van een stapeling van belemmerende individuele en contextuele factoren in het proces van sociale inclusie.

De bewonersgroepen en de informele maatjes hebben een stimulerende rol in het proces van sociale inclusie. De activiteiten van de bewonersgroepen creëren meer gelegenheid voor ontmoeting. Daarnaast dragen de activiteiten bij aan nieuwe verhalen, die steunend zijn in sociale netwerkvorming. De informele maatjes vormen een schakel tussen de activiteiten en de wijkbewoners die niet op eigen gelegenheid mee kunnen doen. Ze helpen deze bewoners bij de stappen die nodig zijn om mee te kunnen doen. Een deel van de bewonersgroepen werkt samen met de informele maatjes, of de vrijwilligers van de bewonersgroepen vervullen zelf een rol als informeel maatje.

De actieve rol van mensen met een beperking in een groot deel van de bewonersgroepen zorgt ervoor dat, mede door eigen ervaringen van mensen met een beperking, andere vormen van werving worden ingezet om mensen te bereiken die niet op eigen gelegenheid mee kunnen doen. De actieve rol in een bewonersgroep draagt tevens bij aan verandering voor de eigen leefsituatie, zoals in het vorige hoofdstuk beschreven is. Het verhaal van Rian, dat in hoofdstuk 3 is beschreven, is daar ook een voorbeeld van. De sociale rol van vrijwilliger draagt ook bij aan de waardering voor de wijk, de actieve wijkbewoners zijn trots dat ze een bijdrage hebben geleverd aan veranderingen in de wijk. Deze waardering wordt vooral met

andere wijkbewoners gedeeld, maar in gesprekken met mensen buiten de wijk lijkt het oude negatieve beeld van de wijk toch sterker. Zeker in vergelijking met stadsdeel Nijmegen-Oost, dat in heel Nijmegen een positief beeld heeft. In de volgende paragraaf ga ik nader in op één van de wijken die in stadsdeel Nijmegen-Oost ligt en komt deze positieve beeldvorming ook aan de orde.

6.3 Wijk Hengstdal

De wijk Hengstdal is onderdeel van stadsdeel Nijmegen-Oost en ligt vlak bij het centrum van de stad. In de wijk zelf bevinden zich diverse voorzieningen, vooral van commerciële aard, zoals winkels, restaurants en cafés. In de wijk staat een groot wijkcentrum dat onder andere een ruime sportvoorziening herbergt. In de wijk worden diverse activiteiten voor bewoners aangeboden, maar een groot deel van deze activiteiten heeft een semiprofessionele inslag. ZZP-ers bieden diverse cursussen of bijeenkomsten aan die tegen betaling bezocht kunnen worden. Daarmee verschilt het aanbod voor wijkbewoners in de wijk Hengstdal ten opzichte van de andere twee wijken in dit onderzoek. Het aandeel bewonersgroepen dat wijkgerichte activiteiten op vrijwillige basis organiseert, is vergelijkbaar met de wijk 't Acker en lager dan het aandeel bewonersgroepen dat actief is in de wijk Nije Veld.

Wijkbewoners van Hengstdal lijken vooral bereid om zich tijdelijk rond een thema of vraagstuk te organiseren, zoals renovatie van woningen. Dat beeld wordt ook bevestigd in de focusgroep die met de bewonersgroepen is gehouden in de wijk Hengstdal:

‘R1: Voor mij is er een verschil tussen *je inzetten voor de wijk* en *zijn er genoeg activiteiten*. Activiteiten doet iemand aan mee omdat ie daar zelf beter van wordt. En inzetten voor de wijk doe je voor het algemeen belang. En als ik daar op richt *zetten mensen zich in voor de wijk*, dan is het op een wijk van 7.000 inwoners een verdomd kleine groep die dat doet. En dan zijn het bij heel veel activiteiten dezelfde mensen die initiatieven nemen. En de rest ziet dan zoiets als activiteit en komt meedoen. Komt shoppen.’

(citaat Focusgroep bewonersgroepen Hengstdal)

In tegenstelling tot de andere twee wijken van dit onderzoek kent de wijk Hengstdal ook geen traditie van grootschalige, wijkgerichte professionele inzet, wat ook zichtbaar is in de netwerken die de bewonersgroepen onderhouden. De contacten die de bewonersgroepen met professionele instanties onderhouden, beperken zich tot de gemeente, een woningbouwcorporatie en in een enkel geval met een welzijnsorganisatie. Geen van de bewonersgroepen onderhoudt contacten met zorginstellingen.¹¹

¹¹ Tijdens de looptijd van dit onderzoek in de wijk Hengstdal was er nog geen Sociaal Wijkteam gevormd in Nijmegen-Oost.

6.3.1 Rol bewonersgroepen in sociale inclusie

De doelstellingen van de vijf bewonersgroepen die geïnterviewd zijn, lopen uiteen en niet alle bewonersgroepen hebben een sociaal doel. Eén van de bewonersgroepen heeft als doel om het groen in de wijk in stand te houden en een andere bewonersgroep vormt het aanspreekpunt voor de wijk als het gaat om de leefbaarheid. Drie groepen hebben wel een sociale doelstelling en zien de activiteiten die ze organiseren als middel om mensen met elkaar in contact te brengen. Bij deze drie bewonersgroepen doen mensen met een beperking mee. Bij twee bewonersgroepen gaat het om één of meerdere vaste deelnemers en bij de derde groep gaat het om een vrijwilliger. In alle gevallen gaat het om mensen met een psychische aandoening en bij geen van de groepen doen mensen met een lichte verstandelijke beperking mee:

‘R: Want je hebt er ook echt veel mensen bij met een depressie en eh psychische aandoening, ehm iemand die autisme heeft, eh en dus toch ook, ook deels mensen die mogelijk op een andere manier niet zo snel in contact komen met mensen, die wellicht een kleine kring hebben. En toevallig heb ik zelf ook contact, ik, maar we hebben een groep (...) die ook nog altijd iedere vrijdagavond naar de (kroeg) gaan. (...) Dus we gaan daarna gaan we eh lekker borrelen en eh ja, ja goed, ik eh, ja, er zijn ook mensen bij die dan niet zo lekker in hun vel zitten.’

(citaat Hengstdal bewonersgroep GH4)

Hoewel mensen met een psychische aandoening in drie van de vijf groepen daadwerkelijk meedoen, is er geen sprake van een bewuste werving om deze mensen bij de activiteiten te betrekken, zoals in de wijk ‘t Acker. Mensen hebben zelf initiatief genomen om deel te gaan nemen aan een activiteit of mensen hebben in de loop van de tijd een psychische aandoening ontwikkeld, zoals bij één van de vrijwilligers het geval is. De andere vrijwilligers in de bewonersgroep hebben een belangrijke rol gespeeld in het omgaan met deze aandoening. Ze beschouwt ze hierdoor als haar eigen zussen:

‘O: U vertelt zelf ook he, dat u depressief bent en de ene dag gaat het goed en de andere dag gaat het niet goed? (...)’

R2: Ik drie maanden. (...) Nee, wij niet depressie, waarom? Ik zeggen ons niet depressie, moet leren hoe dat doen. (...) Sommige mensen andere kamers zitten, niet komen daar. (...) Wij tot drie maanden altijd daar door praten. Ja, maar voor mijn is goed. (...) Over depressie praten.’

(citaat Hengstdal bewonersgroep GH3)

Alle bewonersgroepen in Hengstdal geven aan dat ze openstaan voor deelname van mensen met een beperking, maar ze doen niets extra's in de werving. Dit heeft te maken met de grote deelname aan activiteiten die in de wijk georganiseerd worden. Geen van de bewoners-

groepen doet veel moeite voor werving. Dat geldt voor vrijwel alle soorten activiteiten die er zijn:

‘R3: Daarnaast zijn er heel veel activiteiten in Oost. Daar hoeft je eigenlijk niemand, daar hoeft je niet veel reclame te maken en je krijgt een flinke groep mensen die meedoet met dingen. En dat is heel divers, kan zijn een schouw, vanuit het stadhuis naar de wijken, dan krijg je een hoop mensen. Over culturele activiteiten krijg je altijd verschrikkelijk veel mensen. (...) En ja, als je gewoon geen reclame maakt en je wacht gewoon af, wie komt er, dan heb je toch altijd een hele groep mensen die belangstelling heeft. Het ommetje bijvoorbeeld, (...) dat zijn van die typische activiteiten waar je niet weet hoeveel mensen er komen. En op een gegeven moment komen er enorme hoeveelheden.’

(citaat Focusgroep bewonersgroepen Hengstdal)

De grote opkomst bij diverse wijkgerichte activiteiten zorgt ervoor dat er geen noodzaak is om nieuwe deelnemers te werven. De verschillende bewonersgroepen hebben ook geen contacten met professionele organisaties, zoals zorginstellingen, om deelnemers te werven. In de andere twee wijken hadden verschillende bewonersgroepen wel deze contacten. Van wijkbewoners wordt verwacht dat ze een actieve rol hebben om deel te nemen aan de activiteiten. Voor een deel van de bewonersgroepen geldt dat potentiële deelnemers zich daarnaast dienen aan te passen aan de bewonersgroep zelf:

‘O: Maar, stel, iemand leest op de, op jullie website de volgende week zaterdag, (...) is er weer een werkochtend en die komt ehm uit zichzelf.

R: Dan wordt ie met open armen ontvangen. (...) Dan wordt er wel naar zijn motivatie gevraagd, he, dat is logisch, want je moet toch wel weten wat je hebt. (...) Ja, kijk, je moet he, eh, je neemt niet iemand in een club op die, waar wij, die eh, ja, hoe moet ik het zeggen. Hij moet er ergens in passen. (...) Daar zijn geen regels voor. Dat is gevoel, gevoelskwestie en eh dat hebben ze, (de) hele groep heeft dat gewoon. En dan zien we ook dat, ja, dat de ene die blijft en de ander die gaat weer. He, dat is, men voelt zelf.’

(citaat Hengstdal bewonersgroep GH2)

Van potentiële deelnemers wordt dus in eerste instantie verwacht dat ze zelf het initiatief nemen om naar een activiteit te gaan, want er wordt immers niet speciaal geworven. Vervolgens dienen ze zich aan de groep aan te passen. De meeste bewonersgroepen in Hengstdal zijn weinig naar buiten gericht en de twee stappen die hiervoor zijn genoemd, zijn daar kenmerken van. Eenmaal binnen deze bewonersgroepen worden mensen met een beperking opgenomen, zoals de citaten van de bewonersgroepen GH3 en GH4 laten zien. Het proces van sociale inclusie in de wijk vindt overwegend plaats binnen bestaande sociale groepen.

Beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking

Hoewel in drie van de vijf bewonersgroepen mensen met een beperking daadwerkelijk meedoen, wil het niet zeggen dat zij ook volledig geaccepteerd worden. In twee bewonersgroepen worden mensen met een beperking geaccepteerd en past de groep zich aan waar nodig. Bij een andere bewonersgroep lijkt dat in eerste instantie ook het geval te zijn, maar er vinden binnen deze groep subtiele vormen van uitsluiting plaats:

‘R: En de mensen in Nijmegen-Oost zijn voor mij super leuke mensen, voor mij ook heel attent (...). Voor mij zijn ze echt super lief zou maar zeggen, maar naar elkaar merk ik dat het soms wel beetje gemeen, beetje praten over elkaar. Weet je wel (wat) kleine kinderen ook doen, dat merk je gewoon heel erg. En dat had ik vooraf gezien nooit verwacht.’

(citaat Hengstdal bewonersgroep GH5)

Deze vormen van uitsluiting vinden niet alleen binnen groepen plaats, er worden ook voorbeelden genoemd van uitsluiting of intolerantie buiten de bewonersgroepen:

‘R1: Dan kun je wel zeggen van sociaal, het is een hele sociale wijk en het gaat goed samen. Maar ten opzichte van mensen met dergelijke problemen, ehm denk ik dat ofwel eh, mensen hebben genoeg aan hun eigen problemen en zijn blij als ze het hoofd boven water houden en, ofwel mensen zijn eh intolerant. Weet je nog dat toen de (belangenbehartigingsorganisatie voor mensen met psychische aandoening) hier kwam zitten, dat er opeens eh gedacht werd oh, er komen mensen met allerlei problemen en ehm dat willen we niet enne dat kan niet en meteen handtekeningenacties en protest en zo. Terwijl het gewoon een kantoor was van (die organisatie). Dus ja, het is toch niet zo ideaal allemaal in de buurt wat dat betreft.’

(citaat Hengstdal bewonersgroep GH1)

Dit patroon van intolerantie en spanning tussen verschillende groepen is ook al in het vorige hoofdstuk geconstateerd. Er bestaan vanuit de bewonersgroepen verschillende beelden ten aanzien van mensen met een beperking. Bij één bewonersgroep worden vooral voorbeelden van overlast en weinig aansluiting met de buurt genoemd als het gaat om mensen met een beperking. Een andere bewonersgroep vraagt zich af of het veilig is als mensen met een beperking meedoen, zeker als deze mensen niet zelfstandig deel kunnen nemen:

‘R: Nou je kunt ‘m op sleeptouw meenemen, ligt er helemaal aan, he, kijk eh, we hebben met een paar mensen hebben wij ervaring met, he. (...) Dus mensen die het niet alleen kunnen. (...) Goed, als je die ervaring hebt, dan kun je die gebruiken. (...) Maar dat is niet dat we dus direct op zoek zijn naar, he, om deze mensen allemaal massaal binnen te halen. (...) Maar als er zich aandienen, dan eh, he. (...) Dan kunnen

we altijd kijken wat we ermee kunnen. (...) Kijk, want je hebt ook gereedschappen en dergelijke waarmee gewerkt wordt. (...) Liever niet met eh die aandoening hoor.’
(citaat Hengstdal bewonersgroep GH2)

Dergelijke stereotiepe beelden zijn een voorbeeld van publiek stigma (Veer, Sercu, & Weeghel, 2016, pp. 46-48). Net als in de wijk Nije Veld zien de meeste bewonersgroepen het niet als hun taak om een actieve bijdrage te leveren aan sociale inclusie. Eén van de groepen constateert dat mensen met een beperking over een drempel getild moeten worden, wat volgens hen een taak is van de zorginstelling. Ze vragen zich daarnaast af of de activiteiten in het wijkcentrum voldoende aansluiten:

‘R2: Kijk d’r zijn mensen (...) met een psychisch verleden en die alleen staan, die wat ouder zijn en ja, die ook moeite hebben, tuurlijk, met aansluiten, met activiteiten, eh, vaak kost het ook geld, (...) waarvoor de drempel nog groter is, van, dan hebben ze toch wel, wel een stevige hand nodig, om hun over die drempel heen te halen denk ik. (...) Dus het is, en ik denk dat normalerwijs wat de activiteiten in de buurt zijn, die spelen niet op die mensen in, toch? De activiteit wat (het wijkcentrum) aanbiedt, wat je daar kunt doen, de bingo, dansen of weet ik wat, ja dat is.

R3: Het moet van jou, vanuit jou als bezoeker komen.’

(citaat Hengstdal bewonersgroep GH1)

De bewonersgroepen hebben dus vooral een rol in sociale inclusie binnen de eigen bewonersgroepen en het is de vraag of publieke voorzieningen in de wijk toegankelijk zijn voor mensen met een beperking, zoals bovenstaand citaat laat zien. Op individueel niveau worden wel voorbeelden genoemd van contacten tussen wijkbewoners met en zonder beperking. Eén van de respondenten is een tijd lang mantelzorger geweest voor zijn buurvrouw, toen zij een psychische aandoening ontwikkelde na het overlijden van haar man. Een andere respondent vertelt dat hij meehelpt om tuinen van wijkgenoten te onderhouden, maar dat wordt niet door alle wijkgenoten in dank afgenomen:

‘R5: Nou, ja, ik had toevallig een bosmaaier tot mijn beschikking en ik zag in het voorjaar dat er behoorlijk wat mensen die op zichzelf woonden ook hun tuinen niet konden onderhouden. Dus ik belde gewoon aan en toen was het echt van ‘wie ben jij?’. Ja, ik woon bij jou in de straat en kan ik misschien dat hoge gras met de bosmaaier even voor je doen. (...). Maar ook dat ik dat bij iemand deed, die bijna nooit het huis uitkomt en dat de burens boos waren dat het gras op hun grind was gekomen. Ja dat krijg je, dus.’

(citaat Focusgroep bewonersgroepen Hengstdal)

6.3.2 *Beeld van de wijk*

De wijk Hengstdal wordt door vrijwel alle respondenten positief gewaardeerd, zoals ook in het vorige hoofdstuk naar voren is gekomen. De positieve waardering heeft vooral betrekking op de ligging van de wijk ten opzichte van het stadscentrum en de groene omgeving in combinatie met voorzieningen, zoals winkels en horeca. Vrijwel alle respondenten hebben bewust voor de wijk in stadsdeel Nijmegen-Oost gekozen. Opvallend zijn de verschillende uitspraken rondom intolerantie. In Hengstdal kun je jezelf zijn, maar tegelijkertijd worden diverse voorbeelden van intolerantie tussen groeperingen genoemd.

Deze tegenstelling tussen tolerantie en intolerantie wordt bevestigd in de groepsinterviews met de bewonersgroepen. Alle bewonersgroepen geven aan dat groepen bewoners naast elkaar leven in de wijk. Het is lastig om contacten te leggen met andere groepen, en één bewonersgroep is bedreigd bij een activiteit door een bepaalde groep bewoners. De handtekeningactie tegen de komst van een belangenbehartigingsorganisatie uit de vorige paragraaf is hier ook een voorbeeld van. Tegelijk wordt ook benoemd dat je jezelf kan zijn in Hengstdal:

‘R4: Want ondanks dat je samen dingen kunt doen, denk ik dat je in deze wijk toch jezelf mag zijn. En in die zin op jezelf kunt leven. Dus positief eigenlijk he.

R5: Het ene sluit niet het andere uit he.

R4: Nee precies. Dat hangt met elkaar samen in mijn ogen. Het zal per straat verschillen. In mijn straat leeft men ook heel erg op zichzelf. Geen contact, maar ga je de hoek om, (...) daar is wel zo’n wijkfeest weer bijvoorbeeld. En daar ontmoeten ze elkaar wel weer met oud en nieuw. Maar alleen maar degen die dat wil. Er is geen dwang of wat dan ook. En in die zin leven mensen op zich zelf, zo van je mag er zijn, je mag jezelf zijn zoals je wil. En dat doe je met elkaar of zonder elkaar.’

(citaat Focusgroep bewonersgroepen Hengstdal)

Het gevoel van jezelf kunnen zijn, gaat samen met sociale afstand. Maar deze mate van tolerantie wordt wel verschillend ervaren binnen de wijk Hengstdal. Eén van de respondenten in de focusgroep voor bewonersgroepen in Hengstdal woont in de Spoorbuurt, één van de buurten in Hengstdal met een volks karakter. Hij heeft geen positieve ervaring in de straat waar hij woont en voelt zich buitengesloten:

‘R5: En een kruising verder waren ook mensen en er werden oude of rotte eieren gooid op de hoek van de straat en die mensen zijn gewoon weg willen gaan. Dus dat was niet zo prettig daarna, ik zeg het nu even gechargeerd (...). Ik heb toch van *leven mensen op zichzelf*, ja zeker, maar het is net dat straatje, die problemen en dan heb je Nijmegen-Oost. Nijmegen-Oost is een warm bad, dit is, ja, (...) geen Nijmegen-Oost dat straatje. En er is gewoon geen integratie. Er is gewoon absoluut geen integratie. Ik voel me juist als eenling tussen dat groepje en dat is heel vreemd.’

(citaat Focusgroep bewonersgroepen Hengstdal)

In dit citaat verwijst de respondent naar de positieve beeldvorming die Nijmegen-Oost heeft. Hij ervaart deze positieve kenmerken niet in de straat waar hij woont. De respondent heeft een aantal jaren geleden bewust gekozen om in Nijmegen-Oost te gaan wonen, vanwege de positieve beeldvorming, maar de daadwerkelijke ervaringen in de buurt waar hij woont, komen niet overeen met dit beeld.

Positieve beeldvorming van de wijk

Bij de vorige twee wijken was sprake van een negatieve beeldvorming ten aanzien van de wijk, maar bij de wijk Hengstdal is sprake van positieve beeldvorming, zoals ook uit de waardering van de individuele respondenten van de wijk in het vorige hoofdstuk is gebleken. De respondenten van de bewonersgroepen bevestigen eveneens dit positieve imago dat stadsdeel Nijmegen-Oost heeft:

‘R4: Dan zeg ik altijd dat ik uit Nijmegen-Oost kom, in eerste instantie, waarbij ik ook altijd positieve reacties krijg. En eigenlijk, misschien al daarom alleen al aangeef dat ik uit Nijmegen-Oost kom. (...) Maar eh ja, ik weet dat het gewoon positieve reactie oproept. Ik voel dat zelf ook heel sterk, maar daar ben ik dan ook vooral op gefocust omdat ik het zo ervaar.’

(citaat Focusgroep bewonersgroepen Hengstdal)

Maar het positieve beeld dat mensen van de wijk hebben, komt niet altijd overeen met de werkelijkheid, zoals met het voorbeeld van de respondent uit de Spoorbuurt duidelijk is geworden. Een andere respondent uit de focusgroep beaamt dat:

‘R1: Nou, de wijk Hengstdal, de wijk Hengstdal, die bestaat gewoon uit sociaal totaal verschillende stukken. En dat is heel, dat hoort, dat hoor ik gewoon uit jouw verhaal, ik bedoel. Nijmegen-Oost en dan denken ze altijd van, nou geweldige wijk. Maar de wijk Hengstdal heeft in bepaalde buurten dezelfde aandoeningen als die ze in Neerbosch (aandachtswijk) of in Hatert (Vogelaarwijk) hebben hoor.’

(citaat Focusgroep bewonersgroepen Hengstdal)

Het positieve imago van stadsdeel Nijmegen-Oost geeft een trots gevoel aan wijkbewoners en ook andere bewoners van Nijmegen waarderen de wijk, zoals uit de verhalen van respondenten uit 't Acker in de vorige paragraaf blijkt. Maar tegelijk hebben mensen een hoge verwachting van de wijk, die gebaseerd is op de positieve beeldvorming. Als ze dan in een stuk van de wijk komen wonen waar diverse problemen spelen, dan is dat een extra tegenvaller, zoals het citaat van de respondent uit de Spoorbuurt laat zien.

6.3.3 Oost, West; Oost best?

Het proces van sociale inclusie speelt zich in de wijk Hengstdal voornamelijk af binnen bestaande sociale groepen, zoals bewonersgroepen of vriendengroepen, wat ook naar voren is gekomen in het vorige hoofdstuk. Sociale inclusie vindt plaats langs de scheidslijnen van eigen sociale groepen en kunnen gebaseerd zijn op leeftijd, etnische groep, de straat waar men woont, hobby et cetera. Net als in de wijk 't Acker zijn verschillende stappen te onderscheiden die nodig zijn om sociale inclusie in Hengstdal te bereiken. Deze stappen zijn echter wel anders dan de stappen in 't Acker. Van potentiële deelnemers wordt verwacht dat ze *zelf het initiatief nemen* om naar een activiteit te komen. De bewonersgroepen hebben voldoende deelnemers en er is voor de groepen *geen noodzaak om te werven*. Als tweede moeten de potentiële deelnemers *passen* bij de groep. En als de potentiële deelnemers passend zijn, wordt van ze verwacht dat ze zich *aanpassen aan de groep*. Dit geldt overigens niet voor alle bewonersgroepen, twee bewonersgroepen vormen hier een uitzondering op.

De hoge deelname aan activiteiten van de bewonersgroepen maakt dat er geen noodzaak is om deze patronen te veranderen. De gerichtheid op de eigen sociale groepen kan ook leiden tot uitsluiting van groepen die anders zijn. De beeldvorming binnen een deel van de bewonersgroepen ten aanzien van mensen met een beperking hebben een sterker stigmatiserend karakter dan de beeldvorming in de andere twee wijken.

Een belangrijk kenmerk voor de wijk Hengstdal is *jezelf kunnen zijn*. Het geeft de vrijheid om het leven te leiden zoals iemand dat zelf wil. Er zijn geen sociale codes waar een wijkbewoner zich aan dient te houden, zoals in de wijk Nije Veld. Maar tegelijk zorgt het ook voor sociale afstand. Het contact in de wijk kan oppervlakkig blijven.

Verschillende groepen mensen leven naast elkaar in de wijk. Maar tegelijkertijd is er ook sprake van een mate van intolerantie. Er zijn diverse voorbeelden genoemd van vormen van intolerantie in de wijk, zowel in het vorige hoofdstuk als in de voorgaande paragrafen. In geen van de andere twee wijken zijn zoveel verschillende vormen en voorbeelden van intolerantie benoemd als in de wijk Hengstdal.

Toch wordt deze mate van intolerantie niet snel als kenmerkend voor de wijk gezien. De wijk Hengstdal wordt vooral geassocieerd met stadsdeel Nijmegen-Oost, dat een sterk positief imago heeft. Ook wijkbewoners zelf appelleren in eerste instantie aan het positieve beeld en pas in tweede instantie worden de voorbeelden van intolerantie genoemd. Dit positieve imago geeft status naar mensen buiten de wijk. Het positieve imago zorgt binnen de wijk voor een trots gevoel, maar in een aantal gevallen leidt het ook tot teleurstelling, bijvoorbeeld als de mate van intolerantie de overhand heeft. In de volgende paragraaf worden de patronen van sociale inclusie vanuit de context van de wijk nader verkend.

6.4 Patronen van sociale inclusie in de context

Op basis van de verhalen van de bewonersgroepen in de drie verschillende wijken is een aantal patronen te onderscheiden dat bepalend is voor de mogelijkheden van sociale inclusie in de wijk, vanuit de context beschouwd. In deze paragraaf worden patronen beschreven die wijkoverstijgend te onderscheiden zijn en die een belemmerende of een stimulerende werking hebben op het proces van sociale inclusie.

Er zijn vijf patronen te onderscheiden als het gaat om de mogelijkheden in de context van de wijk in het proces van sociale inclusie. Allereerst kijk ik in paragraaf 6.5 naar de verschillende *rollen* die bewonersgroepen hebben in het proces van sociale inclusie op wijkniveau. Als tweede wordt in paragraaf 6.6 gekeken naar de bewonersgroepen zelf. Het gaat dan om de *toegankelijkheid* van de bewonersgroepen en de verschillende sociale rollen die mensen met een beperking al dan niet kunnen vervullen binnen een bewonersgroep. Beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking staat centraal in paragraaf 6.7. In paragraaf 6.8 wordt stilgestaan bij de *betekenissen van de activiteiten* die de verschillende bewonersgroepen organiseren en welke capabilities deze activiteiten stimuleren. In de paragraaf 6.9 sta ik stil bij de *beeldvorming* ten aanzien van de wijken en de invloed hiervan op het proces van sociale inclusie.

6.5 Inclusie en de rol van bewonersgroepen

Alle bewonersgroepen geven aan dat ze openstaan voor deelname van mensen met een beperking, maar niet alle bewonersgroepen zien een rol voor zichzelf weggelegd in het proces van sociale inclusie. In deze paragraaf wordt gekeken naar de externe of meer publieke rol van de bewonersgroepen en de activiteiten die ze organiseren. Het gaat dan bijvoorbeeld om contacten of samenwerkingsverbanden die bewonersgroepen hebben met zorginstellingen.

Geen rol

In alle drie de wijken zijn er bewonersgroepen die *geen rol* voor zichzelf zien in het proces van sociale inclusie. In totaal gaat het om vijf bewonersgroepen (zie tabel 6.1). Het wil niet zeggen dat deze groepen niet in contact komen met mensen met een beperking, maar ze zien geen expliciete rol voor zichzelf in het proces. Kenmerkend voor een deel van deze bewonersgroepen is de specifieke doelstelling van de bewonersgroep. De doelstelling is niet zo zeer sociaal van aard, maar ze richten zich bijvoorbeeld op inspraak, leefbaarheid, belangenbehartiging of de natuurlijke omgeving. Daarnaast is het bereik of de doelgroepen waar deze

groepen zich op richten vrij algemeen. Ze richten zich op alle wijkbewoners en niet specifiek op groepen bewoners die niet uit zichzelf mee kunnen doen.

Externe rol

Daarnaast is in tabel 6.1 te zien dat er groepen zijn die *wel een actieve rol* spelen waarbij sociale inclusie naar buiten gericht is. In totaal zijn er zes van de 15 bewonersgroepen die een externe rol hebben. De externe rol bestaat uit expliciete acties naar buiten toe die steunend zijn in het proces van sociale inclusie. De bewonersgroepen GN2 en GN4 uit Nije Veld hebben bijvoorbeeld contacten met zorginstellingen die in de wijk werken. Ze geven informatie over hun activiteiten aan de zorginstellingen of ontvangen informatie van de zorginstellingen.

De bewonersgroepen die een externe rol hebben als het gaat om het stimuleren van inclusie, kenmerken zich door een sociale doelstelling. De meeste bewonersgroepen zien hun activiteiten, zoals sporten of eten, als middel om mensen met elkaar in contact te brengen. Daarnaast richt een deel van de bewonersgroepen zich in het bereik specifiek op wijkbewoners die niet uit eigen beweging mee kunnen doen aan activiteiten.

Interne rol

Vier van de zes bewonersgroepen hebben alleen een interne rol in sociale inclusie. Bij deze bewonersgroepen doen mensen met een beperking daadwerkelijk mee in een sociale rol zoals deelnemer of vrijwilliger. Deze bewonersgroepen staan open voor deelname van mensen met een beperking, waardoor ze mee kunnen doen als een persoon wiens waarde gelijk is aan dat van een ander, oftewel het tweede deel van de *capability* sociale banden (Nussbaum, 2011, p. 34). Dat laatste gaat echter niet altijd vanzelf. Bij een enkele bewonersgroep komen voorbeelden van subtiele uitsluiting voor.

Het is opvallend dat een groot deel van de bewonersgroepen in de wijk Hengstdal een interne rol heeft in sociale inclusie. De andere twee bewonersgroepen uit Hengstdal hebben geen rol. Dit is mogelijk te verklaren vanuit het patroon van sociale inclusie dat kenmerkend is voor deze wijk. Sociale inclusie vindt vooral plaats binnen de eigen sociale groepen en vanwege het hoge aantal deelnemers of bezoekers is er geen noodzaak voor de groepen om te werven. Daarnaast bestaat er in de wijk Hengstdal geen traditie in samenwerkingsverbanden tussen professionele en informele netwerken en dat kan dus ook een reden zijn waarom de bewonersgroepen geen externe rol hebben in het proces van sociale inclusie.

Bewonersgroep	Externe rol	Interne rol	Geen rol
Nije Veld			
GN1			X
GN2	X		
GN3			X
GN4	X		
GN5	X	X	
't Acker			
GL1	X	X	
GL2			X
GL3		X	
GL4	X	X	
GL5	X	X	
Hengstdal			
GH1			X
GH2			X
GH3		X	
GH4		X	
GH5		X	

Tabel 6.1: Rollen van bewonersgroepen in het proces van sociale inclusie

Interne en externe rol

Vier van de zes groepen met een externe rol, hebben ook een interne rol. Mensen met een beperking doen daadwerkelijk mee in deze bewonersgroepen in een sociale rol zoals deelnemer of vrijwilliger. De meeste bewonersgroepen maken vaak een koppeling tussen de externe en interne rol. De bewonersgroep GL1 uit 't Acker is daar een voorbeeld van. Deze bewonersgroep maakt gebruik van ervaringskennis die de vrijwilligers hebben. De bewonersgroep legt contacten met huisartsen en fysiotherapeuten om deelnemers voor hun activiteiten te werven. Tegelijkertijd geeft de bewonersgroep informatie en advies over bijvoorbeeld het sociaal wijkteam aan bezoekers en deelnemers van de activiteiten.

Deze bewonersgroepen, die zowel een interne als externe rol hebben, stimuleren meerdere capabilities, zoals de capability sociale banden, maar ook de capability spel of de capability lichamelijke gezondheid. Deze bewonersgroepen ondernemen diverse acties die stimulerend zijn voor de daadwerkelijke mogelijkheden voor sociale inclusie. Mensen met een beperking hebben niet alleen de mogelijkheid om deel te nemen aan activiteiten, maar ook de mogelijkheid om een sociale rol als vrijwilliger te vervullen. Daarmee zijn deze bewonersgroepen een voorbeeld van een *fertile functioning* voor sociale inclusie. *Fertile functionings* zijn omstandigheden of randvoorwaarden die een positief effect hebben op meerdere capabilities. Dit effect kan direct zijn, maar ook risico's verminderen (Wolff & De-Shalit, 2007, pp. 121-122). Deze bewonersgroepen, die zowel een externe als interne rol hebben in sociale inclu-

sie, vormen een stimulerende randvoorwaarde voor sociale inclusie in de wijk van mensen met een beperking.

6.6 Toegankelijkheid van de bewonersgroepen

De toegankelijkheid van de bewonersgroepen wordt zichtbaar aan de hand van de daadwerkelijke deelname van mensen met een beperking aan de bewonersgroepen. In de helft van de bewonersgroepen doen mensen met een beperking mee in de sociale rol van vaste deelnemer of van vrijwilliger (zie categorie 'interne rol' in tabel 6.1). De sociale rol van bezoeker valt onder de categorie externe rol en is in de vorige paragraaf besproken. In vijf groepen doen mensen met een beperking mee in de rol van vrijwilliger en in drie groepen in de rol van vaste deelnemer. In zeven groepen doen mensen met een lichte verstandelijke beperking of psychische aandoening niet mee in de groepen zelf.

Patronen van toegankelijkheid

Alle bewonersgroepen geven aan dat ze openstaan voor deelname van mensen met een beperking. Er is dus geen enkele bewonersgroep die mensen met een beperking al bij voorbaat uitsluit. Een belangrijke factor in de daadwerkelijke deelname van mensen met een beperking is de mate waarin de groepen openstaan voor deelname, waar grofweg drie patronen in te onderscheiden zijn:

- In het eerste patroon wordt van potentiële deelnemers verwacht dat ze zelf initiatief nemen om aan te sluiten bij de bewonersgroep. De bewonersgroep zelf onderneemt geen speciale actie om mensen te werven. Daarnaast wordt van potentiële deelnemers verwacht dat ze zich aanpassen aan de bewonersgroep.
- In het tweede patroon ondernemen de bewonersgroepen ook geen speciale actie in de werving. Ook hier wordt van potentiële deelnemers verwacht dat ze zelf initiatief nemen in deelname. Maar in het tweede patroon stellen bewonersgroepen zich flexibel op. Ze kijken wat iemand nodig heeft om deel te kunnen nemen en passen zich als bewonersgroep aan.
- In het derde patroon past de bewonersgroep zich ook aan. Daarnaast onderneemt de bewonersgroep actie om mensen te bereiken die niet uit eigen gelegenheid deel kunnen nemen.

In 't Acker bevinden zich in verhouding veel bewonersgroepen die tot het laatste patroon behoren. Drie van de vijf bewonersgroepen richten zich in de werving op bewoners die niet op eigen gelegenheid deel kunnen nemen, maar zorgen ook dat deze mensen deel kunnen blijven nemen, zoals deze respondent van een bewonersgroep aangeeft:

'R: Ik vind mensen die anders zijn die horen er ook bij. Maar goed dan ben ik wel een persoon met uitzondering misschien.

O: (...) En wat is daar extra voor nodig om (mensen met een beperking) goed mee te kunnen laten doen?

R: Oh dan zul je ze wat vaker moeten opbellen, om mee te laten doen. (...) En ik vind het ook dat mensen die het weten, die graag mee willen doen, stukje eigen verantwoording hierin dragen. Stel dat ze het echt niet helemaal zouden kunnen, zoals die man die beperking heeft waar we het steeds over hebben, die zou je even gaan halen. Maar het is niet de bedoeling dat je mensen moet dwingen om mee te doen. Dus graag of niet. En dat heb ik gauw genoeg in de gaten.'

(citaat 't Acker bewonersgroep GL3)

In Hengstdal vallen de bewonersgroepen onder het eerste en het tweede patroon, wat in de paragraaf over Hengstdal in dit hoofdstuk ook duidelijk naar voren is gekomen. Hoewel in Nije Veld weinig mensen met een beperking daadwerkelijk meedoen, geven twee bewonersgroepen aan dat ze bereid zijn om zich aan te passen aan deze nieuwe deelnemers. Ze ondernemen echter geen actie om mensen met een beperking binnen te halen. De drie patronen in de toegankelijkheid van de bewonersgroepen hebben gevolgen voor de stappen die potentiële deelnemers moeten nemen om mee te doen. In het eerste patroon moeten mensen zelf meer stappen ondernemen om mee te kunnen doen dan in het tweede of derde patroon.

6.7 Beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking

De drie patronen van toegankelijkheid van de bewonersgroepen die hierboven staan beschreven, worden mede bepaald door de beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking. Er bestaan verschillende visies tussen de bewonersgroepen ten aanzien van mensen met een beperking, hoewel deze niet altijd openlijk uitgesproken worden. In de ervaringen die respondenten hebben met mensen met een beperking zijn echter wel bepaalde patronen te achterhalen.

Geen mening gevormd

Een deel van de bewonersgroepen heeft weinig ervaring met mensen met een beperking of heeft zich geen mening gevormd over deelname van deze mensen aan de samenleving. Ze hebben daarom ook nooit aan de mogelijkheid gedacht dat hun bewonersgroep een rol zou kunnen spelen. Ze staan open, maar ondernemen ook geen actie, vanwege onbekendheid met mensen met een beperking.

Burger

Andere bewonersgroepen zien mensen met een beperking vooral als burger. Ze vinden dat iedereen overal aan mee moet kunnen doen. Ze zien mensen met een beperking als gelijkwaardige personen en vinden het vanzelfsprekend om maatwerk te leveren, zodat deze mensen mee kunnen doen. Een deel van deze bewonersgroepen is van mening dat de samenleving meer begrip en empathie moet hebben voor deze groep en dat de samenleving zich moet aanpassen, zodat mensen met een beperking mee kunnen doen.

Cliënt

Tot slot ziet een deel van de bewonersgroepen mensen met een beperking vooral als cliënt. De zorginstelling is voor hun het eerste aanspreekpunt in het leggen van contacten met mensen met een beperking en niet de mensen met een beperking zelf. Ze gaan ervan uit dat mensen met een beperking vooral meedoen met activiteiten met medecliënten en zien geen rol weggelegd voor de eigen bewonersgroep om daar verandering in te brengen. In de voorbeelden van contacten met mensen met een beperking worden door sommige bewonersgroepen voorbeelden van stereotypen genoemd, zoals mensen die overlast geven of die onberekenbaar zijn:

‘R2: Dat zou fantastisch zijn als dat kan (rol van bewonersgroep in sociale inclusie), maar dan zal jij wel professionele mensen d’r bij moeten hebben die weten hoe ze met mensen om kunnen gaan eh, hebben ze zorg nodig of niet. En ik denk, ja iemand privé, en er slaan bij iemand de stoppen door, ja ik zeg het maar, hoe moet zo iemand handelen, dat kan toch niet?’

(citaat Hengstdal bewonersgroep GH1)

Dit zijn voorbeelden van stigma die op collectief niveau voor komen en wordt ook wel *publiek stigma* genoemd (Veer, Sercu, & Weeghel, 2016, p. 46), zoals in hoofdstuk 2 ook besproken is.

Adaptive preference

De beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking als cliënt komt regelmatig voor bij bewonersgroepen die geen rol of alleen een externe rol hebben in sociale inclusie. De beeldvorming van cliënt en burger is ook terug te zien bij de individuele respondenten, zoals in het vorige hoofdstuk beschreven staat. Vooral de *onbewuste* identificatie met de rol van cliënt leidt tot achterstand in sociale inclusie en kan daarmee gezien worden als een adaptive preference. Een *adaptive preference* is een voorkeur die gebaseerd is op gangbare sociale normen en heeft een negatief effect heeft op daadwerkelijke keuzemogelijkheden (Terlazzo, 2015).

De beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking als cliënt van bewonersgroepen belemmert de daadwerkelijke deelname van mensen met een beperking. Het gaat bij de bewonersgroepen eveneens om *onbewuste* beeldvorming. Deze bewonersgroepen zien voor zichzelf geen rol in sociale inclusie of zien geen mogelijkheid voor mensen met een beperking om mee te doen als vrijwilliger of vaste deelnemer. Dat leidt bijvoorbeeld tot het ‘glazen plafond’, zoals in de wijk Nije Veld zichtbaar is. Daarmee vormt de beeldvorming vanuit bewonersgroepen ten aanzien van mensen met een beperking in een rol als cliënt ook vanuit de context een *adaptive preference*. In de definitie van Terlazzo (2015) is sprake van een *adaptive preference* indien deze een belemmering vormt voor waardevolle en realistische alternatieven.

Vanuit individueel perspectief belemmert de *onbewuste* identificatie met de rol van cliënt waardevolle alternatieven en vanuit de context belemmert dit beeld realistische alternatieven. De *onbewuste* beeldvorming van de rol *cliënt* vormt dus een belemmerende individuele en contextuele factor voor het proces van sociale inclusie in de wijk. In de volgende paragraaf ga ik nader in op de betekenissen van de activiteiten die de bewonersgroepen organiseren. Hierbij maak ik een koppeling met de *adaptive preference*, die hier boven beschreven is, om te kijken welke soort realistische alternatieven voornamelijk worden belemmerd.

6.8 Betekenissen van bewonersgroepen

De activiteiten die door de verschillende bewonersgroepen worden georganiseerd zijn erg divers. De betekenis van deze verschillende activiteiten voor de vrijwilligers van de bewonersgroepen en de betekenis voor de wijk lopen ook uiteen. Hieronder worden de verschillende betekenissen van de activiteiten besproken, vanuit de betekenis die de actieve rol in een bewonersgroep heeft voor de respondenten zelf. Tot slot wordt gekeken bij welke soort bewonersgroepen *adaptive preferences* relatief vaak voorkomt en welke gevolgen dat heeft voor de mogelijkheden van sociale inclusie.

Dagbesteding

Sommige respondenten van de bewonersgroepen geven aan dat de activiteiten die ze zelf organiseren een rol hebben in de dag invulling of dagbesteding. Het geeft ze een reden om de deur uit te gaan en een moment voor zichzelf te hebben. Eén van de vrijwilligers van een bewonersgroep uit Hengstdal is mantelzorger voor haar zoon die een psychische aandoening heeft en nog thuis woont. De activiteit vormt een afleiding:

‘R3: Daarom wij hier één keer in de week praten en. (...) Beetje gezellig. Anders altijd thuis. Dan eh moeilijk. Moeilijk. (...) Voor mij goed, is dit belangrijk. (...) Een dag uit.’
(citaat Hengstdal bewonersgroep GH3)

Dit citaat laat zien dat de activiteiten een vorm van ontspanning zijn en bijdragen in haar capability spel (Nussbaum, 2011, p. 34).

Sociale netwerkvorming

Voor andere respondenten van de bewonersgroepen vormen de activiteiten een belangrijke basis van waaruit nieuwe contacten zijn ontstaan. Deze betekenis sluit aan bij de capability sociale banden (Nussbaum 2011, p. 34). Eén van de deelnemers aan een bewonersgroep in 't Acker kwam op latere leeftijd in Nederland wonen en heeft een nieuw sociaal netwerk op moeten bouwen. Haar deelname aan de bewonersgroep heeft hier in geholpen:

‘R3: Want voor mij is ook, ik woon 11 jaar in Nederland nu, dus ik heb tot mijn 19e in Marokko gewoond enne ehm toen ik, toen kwam ik hier wonen in Nederland (...) dus ik heb eigenlijk geen, in de afgelopen jaren geen vrienden zeg maar, geen vriendenkring gevormd. Dus voor mij was de (bewonersgroep) ook een kans om nieuwe mensen te leren (...) kennen.’

(citaat 't Acker bewonersgroep GL3)

Door de vaste deelname aan de activiteit heeft ze meer mensen leren kennen, die ze deels ook buiten de activiteit om ziet. Met een aantal van de deelnemers is in de loop van de tijd een vriendschap ontstaan.

Waardering van de wijk

Andere respondenten geven aan dat de activiteiten ervoor zorgen dat ze zich weer trots gaan voelen op de wijk, de activiteiten vormen een belangrijke bron voor een positieve waardering van de wijk. Deze betekenis sluit aan bij de capability gevoelens, die betrekking heeft op hechting aan dingen en personen (Nussbaum, 2011, p. 34). In de paragraaf over Hengstdal vertelt één van de respondenten dat hij zich niet prettig voelt in de straat waar hij woont, in de Spoorbuurt. Maar bij de bewonersgroep, waar hij vrijwilliger is, heeft hij wel een prettig gevoel. In de paragraaf over 't Acker heeft één van de respondenten een vergelijkbare ervaring. Ze heeft ruzie met haar burens, maar vanwege haar actieve rol en de inspraak die ze heeft in de wijk, wil ze nooit meer weg uit de wijk.

Invloed eigen omgeving

Als laatste zijn er activiteiten die van betekenis zijn in het behartigen van belangen van specifieke groepen in de wijk, of van alle wijkbewoners. Deze activiteiten vormen de schakel tussen informele en formele, of professionele, netwerken. Deze bewonersgroepen bewaken het belang van de bewoners:

‘R1: Ik ben toch zelf naar een aantal van die overleggen geweest, wel mee in de gaten houden dat als iets, ook door de politiek, in een bepaalde richting geduwd wordt of bepaalde beslissingen genomen, eh genomen moeten worden, dat ik dan toch op dat moment in de gaten houd van hoe verhoudt zich dat tot het belang van de bewoners hier in de wijk?’

(citaat Hengstdal bewonersgroep GH1)

Deze betekenis van de bewonersgroep sluit aan bij de capability controle eigen omgeving (Nussbaum, 2011, p. 34). Het gaat over de invloed die wijkbewoners hebben binnen de geografische omgeving waar ze wonen.

Uitsluiting op capabilities

In de vorige paragraaf stond de toegankelijkheid van de bewonersgroepen voor mensen met een beperking centraal, waarbij de beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking van bewonersgroepen een belangrijke factor vormt. De onbewuste beeldvorming van de rol van *cliënt* vormt niet alleen op individueel niveau een belemmering, zoals in het vorige hoofdstuk beschreven is, maar ook op contextueel niveau.

Deze onbewuste beeldvorming van de rol van *cliënt* komt vooral voor bij bewonersgroepen die geen rol of alleen een externe rol hebben in sociale inclusie. Het gaat relatief vaak om bewonersgroepen die zich richten op inspraak, leefbaarheid, belangenbehartiging of de natuurlijke omgeving. Dat sluit voor een groot deel aan bij de laatste betekenis van de bewonersgroep, invloed eigen omgeving. Hierdoor hebben mensen met een beperking minder mogelijkheden voor de capability controle eigen omgeving in de wijk. Dit is vooral zichtbaar in twee van de drie wijken; Nije Veld en Hengstdal. In 't Acker hebben mensen met een beperking wel mogelijkheden voor deze capability. In de volgende paragraaf ga ik nader in op een andere beeldvorming die ook van invloed kan zijn op het proces van sociale inclusie; de beeldvorming ten aanzien van de wijk.

6.9 Beeldvorming ten aanzien van de wijken

In de beelden en de beeldvormingen ten aanzien van de drie wijken van dit onderzoek zijn voorbeelden van positieve en negatieve beeldvorming te onderscheiden. De positieve beeldvorming van Nijmegen-Oost, waar de wijk Hengstdal onder valt, zorgt bij de meeste bewoners voor een trots gevoel. Het geeft daarnaast status naar buitenstaanders toe. De negatieve beeldvorming ten aanzien van Nije Veld en 't Acker maakt dat een deel van de mensen zich schaamt om in deze wijk wonen. Mensen waarderen hun eigen wijk minder dan een andere wijk, waar een positievere beeldvorming over is. In de verschillende citaten in dit hoofdstuk en het vorige hoofdstuk zijn hier ook diverse voorbeelden van gegeven.

Afwijkende beeldvorming

Zowel de positieve als negatieve beeldvorming komen niet overeen met daadwerkelijke ervaringen. In zowel Nije Veld als 't Acker hebben zich veel veranderingen voorgedaan in de afgelopen jaren die een positief effect hebben in de wijk. De beelden van de wijk zijn echter nog steeds gebaseerd op oude beelden, zoals ook bevestigd wordt in het onderzoek van Van de Kamp (2014). Ook het positieve beeld van Nijmegen-Oost komt niet altijd overeen met daadwerkelijke ervaringen, zoals de vele voorbeelden van intolerantie in de wijk laten zien.

Bewoners zelf spelen een belangrijke rol in het in stand houden van beelden die niet overeen komen met daadwerkelijke en actuele ervaringen. De beelden worden vooral in stand gehouden in contacten met mensen van buiten de wijk en hierdoor kunnen deze beelden een eigen leven gaan leiden.

Keuzemogelijkheid

Mensen van buiten de wijk kunnen keuzes maken op basis van deze beelden. Dat kunnen bijvoorbeeld andere bewoners zijn, die op basis van de beelden gemotiveerd zijn om naar een wijk te verhuizen, zoals één van de respondenten aangaf. Deze mensen kunnen behoorlijk teleurgesteld zijn als de daadwerkelijke ervaringen niet overeen komen met deze beelden, zoals het voorbeeld laat zien van de respondent die in de Spoorbuurt in Hengstdal woont. Maar ook professionals kunnen keuzes baseren op de beelden die bestaan over een wijk.

De beeldvormingen kunnen dus wel degelijk van invloed zijn op keuzes die mensen maken. De beelden kunnen van invloed zijn op de capabilities van mensen. De beelden leiden ertoe dat mensen niet alle informatie hebben om een weloverwogen keuze te kunnen maken als het bijvoorbeeld gaat om verhuizen. Daarmee is de beeldvorming ten aanzien van wijken, in zowel positieve als negatieve zin, van invloed op de capability praktische rede (Nussbaum, 2011, p. 34). De beeldvorming van de wijk kan ook een rol spelen bij keuzes die gemaakt worden in beleid ten aanzien van de wijk en beïnvloeden daarmee de capability controle eigen omgeving (Nussbaum, 2011, p. 34).

Betekenis van beeldvorming van de wijk voor sociale inclusie

De beeldvorming ten aanzien van een wijk kan een belemmering vormen voor keuzemogelijkheden en deze keuzes kunnen bepalend zijn voor mogelijkheden van sociale inclusie in de wijk. In het vorige hoofdstuk (zie paragraaf 5.5) is aangegeven dat de wijk in sommige gevallen gezien kan worden als een *corrosive disadvantage* (Wolff & De-Shalit, 2007, p. 121). De negatieve ervaringen die een respondent heeft ten aanzien van de woonomgeving belemmeren meerdere capabilities. Het gaat hierbij vrijwel altijd over ervaringen die in de directe woonomgeving zijn opgedaan, dat wil zeggen de straat of de buurt waar iemand woont. In geen van de verhalen van de individuele respondenten vormde de beeldvorming ten aanzien van de wijk de oorzaak van de corrosive disadvantage. De beeldvorming ten aanzien van de

wijk kan dus keuzes beïnvloeden, maar zijn minder bepalend voor sociale inclusie dan ervaringen in de directe woonomgeving.

Linders (2009, p. 195) bevestigt dat beeld voor een deel in haar onderzoek naar informele steun in de wijk. Een negatief beeld van de buurt heeft geen invloed op het geven van hulp, wat een onderdeel kan zijn van sociale netwerkvorming. Maar Linders heeft aanwijzingen gevonden dat een negatief beeld van de buurt wel invloed heeft op het vragen van hulp. Linders heeft slechts naar één wijk gekeken en het is de vraag of het negatieve beeld van de buurt of wijk doorslaggevend is, of de sociale omgangsnormen die in een wijk of buurt gangbaar zijn. Linders geeft aan dat de sociale omgangsnormen in de wijk die zij heeft onderzocht gekenmerkt worden door sociale afstand (Linders, 2009, p. 194). In de wijk Hengstdal wordt de sociale omgangsnorm ook gekenmerkt door sociale afstand en ook in deze wijk is zichtbaar dat dit van invloed is op sociale netwerkvorming.

6.10 Conclusie

In dit hoofdstuk stond de context van de wijk centraal en de mogelijkheden die deze context biedt voor het proces van sociale inclusie van wijkbewoners met een beperking. Per wijk is in grote lijnen een patroon zichtbaar geworden van het proces van sociale inclusie in de wijk. Dit patroon wordt bepaald door een mix van verschillende factoren, zoals de ontstaansgeschiedenis van een wijk, de samenstelling van de buurt, het aantal en soort voorzieningen, beeldvorming ten aanzien van de wijk en persoonlijke opvattingen van actieve wijkbewoners over sociale inclusie van mensen met een beperking. Hieronder volgen beknopt de beschrijvingen van de kenmerken van het patroon van sociale inclusie per wijk, oftewel het *niveau van sociale verbinding*. Als laatste sta ik nog stil bij contextuele factoren die bepalend zijn in het proces van sociale inclusie.

Nije Veld en het glazen plafond

Het proces van sociale inclusie in de wijk Nije Veld speelt zich vooral af op het niveau van burenccontact. De contacten in de wijk tussen mensen met en zonder beperking ontstaan vooral tussen burens en zijn persoonlijk van aard. Op het niveau van burenccontact is sprake van sociale nabijheid, de contacten liggen als het ware voor het oprapen op het moment dat iemand zijn of haar deur uitstapt. De 'mores' of omgangscodes van de wijk zijn hier ook sterk op gericht. Van wijkbewoners wordt verwacht dat ze zichtbaar zijn op straat, contact maken en elkaar aanspreken als er iets is. Bewonersgroepen hebben weliswaar een externe of publieke rol in het proces van sociale inclusie, maar deze is vooral gericht op informatie uitwisselen en het werven van bezoekers voor activiteiten. Hoewel de groepen openstaan voor deelname van mensen met een beperking, doen deze mensen nauwelijks mee aan de groepen, zeker niet in een rol als vaste deelnemer of vrijwilliger. Op het niveau van bewoners-

groepen lijkt daarom sprake te zijn van een *glazen plafond*, voornamelijk voor de rollen van deelnemer en vrijwilliger, aangezien mensen met een beperking niet daadwerkelijk de mogelijkheid hebben om in deze rollen mee te doen in de bewonersgroepen. Het glazen plafond wordt mede in stand gehouden door de beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking binnen de bewonersgroepen. Mensen met een beperking worden door een deel van de bewonersgroepen gezien in een rol van cliënt. In de wijk zelf zijn er diverse publieke voorzieningen en is er een gevarieerd activiteitenaanbod.

De wijk Nije Veld heeft te maken met een negatieve beeldvorming ten aanzien van de wijk. Deze beeldvorming is gebaseerd op ervaringen uit het verleden. Deze negatieve beeldvorming wordt voornamelijk naar buitenstaanders toe in stand gehouden. Het negatieve beeld lijkt niet van invloed te zijn op de waardering van de wijk. De meeste respondenten voelen zich thuis in de wijk.

't Acker en de bruggenbouwers

Het proces van sociale inclusie speelt zich in 't Acker af op het niveau van bewonersgroepen. Dat houdt in dat de bewonersgroepen en de activiteiten die zij organiseren een belangrijke plek zijn om sociale netwerken te vormen. De bewonersgroepen ondernemen diverse acties om mensen te bereiken die op eigen gelegenheid niet meedoen in de wijk. Daarnaast spelen informele maatjes een belangrijke brugfunctie in het proces van sociale inclusie in 't Acker. Zij zijn als het ware de bruggenbouwers tussen wijkbewoners voor wie het niet vanzelfsprekend is om mee te doen aan de activiteiten in de wijk.

De wijk 't Acker biedt diverse mogelijkheden als het gaat om sociale inclusie op het niveau van bewonersgroepen. De meeste bewonersgroepen staan open voor deelname van mensen met een beperking en in een groot deel van de bewonersgroepen doen mensen met een beperking ook daadwerkelijk mee in een rol als vaste deelnemer of vrijwilliger. Bewonersgroepen in 't Acker zien mensen met een beperking vooral in een rol als burger.

Hoewel de groepen een belangrijke rol spelen in het proces van inclusie, zijn er ook belemmeringen. Het aantal en soort activiteiten dat de bewonersgroepen aanbieden is beperkt, net als het aantal en soort publieke voorzieningen in de wijk, waardoor er niet veel keuzemogelijkheden zijn. In combinatie met de ligging van de wijk hebben wijkbewoners minder snel toegang tot keuzemogelijkheden dan bijvoorbeeld in de stad. In de wijk zijn weinig sociale contacten die op burenniveau ontstaan. De beperkte mogelijkheden van sociale inclusie op het niveau van burens zorgt ervoor dat mensen meer stappen moeten ondernemen voor sociale inclusie. Daarnaast staat de duurzaamheid van de bewonersgroepen onder druk. Het is moeilijk om vrijwilligers te vinden, mede vanwege de burgerschapsstijl *buitenstaanders* in combinatie met hoge concentraties van individuele problemen.

Hengstdal en de prijs van vrijheid

Het proces van sociale inclusie speelt zich in Hengstdal af binnen eigen sociale groepen. De meeste bewonersgroepen hebben een gesloten karakter. De meeste bewonersgroepen doen nauwelijks aan werving, van nieuwe deelnemers wordt verwacht dat ze zelf initiatief nemen en groepen stellen zich niet altijd flexibel op. Een groot deel van de bewonersgroepen ziet geen rol voor zichzelf in het proces van sociale inclusie. Sociale netwerkvorming in Hengstdal vindt vooral plaats langs de lijnen van eigen sociale groepen.

Dat veronderstelt wel dat mensen in staat moeten zijn om zich aan te sluiten bij deze sociale groepen. De sociale omgangsnorm in de wijk wordt gekenmerkt door sociale afstand. Dit geeft de vrijheid om te zijn wie je wilt zijn, maar tegelijk blijven de contacten buiten de eigen sociale groep oppervlakkig. Door de gunstige ligging van de wijk profiteren wijkbewoners van de nabijheid van de stad en de natuur.

De wijk ligt in stadsdeel Nijmegen-Oost, dat een positieve beeldvorming heeft. Deze positieve beeldvorming komt niet altijd overeen met daadwerkelijke ervaringen. In de wijk Hengstdal worden meer voorbeelden van intolerantie genoemd dan in de andere twee wijken.

Mogelijkheden voor sociale inclusie in de context van de wijk

In dit hoofdstuk zijn diverse factoren achterhaald die bepalend zijn voor het proces van sociale inclusie van mensen met een beperking, waarbij de context van de wijk centraal staat. In de context van de wijk is voornamelijk gekeken naar de rol van bewonersgroepen in sociale inclusie. De bewonersgroepen hebben verschillende rollen in het proces van sociale inclusie, zoals in tabel 6.1 is weergegeven.

De verschillende rollen hangen samen met de *toegankelijkheid* van de bewonersgroepen voor mensen met een beperking. Daarnaast is de *beeldvorming* ten aanzien van mensen met een beperking bepalend voor de toegankelijkheid. Bewonersgroepen die mensen met een beperking in een rol als burger zien, staan open voor deelname van mensen met een beperking in diverse sociale rollen. De *onbewuste* beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking in de rol van *cliënt* sluit mensen met een beperking uit van bepaalde sociale rollen binnen een bewonersgroep, zoals het patroon van de wijk Nije Veld laat zien. Deze beeldvorming van de rol van cliënt vormt een *adaptive preference*, die zich zowel op contextueel niveau manifesteert als op individueel niveau, zoals in het vorige hoofdstuk is beschreven.

De *beeldvorming* ten aanzien van de drie wijken komt in alle drie de gevallen niet overeen met de daadwerkelijke ervaringen die individuele respondenten en bewonersgroepen hebben. De beeldvorming ten aanzien van de wijken wordt echter grotendeels door de wijkbewoners zelf in stand gehouden, voornamelijk naar buitenstaanders toe. Deze beeldvorming kan keuzemogelijkheden beïnvloeden, zoals een motivatie om in een wijk te gaan wonen. De daadwerkelijke ervaringen die respondenten hebben in de directe woonomgeving bepalen de mogelijkheden van sociale inclusie echter sterker dan de beeldvorming ten aanzien van wijken.

Tot slot

De mogelijkheden die de context van de wijk biedt voor het proces van sociale inclusie verschillen per wijk, zoals de patronen van sociale inclusie laten zien. De achterliggende oorzaken van deze mogelijkheden worden door verschillende contextuele factoren beïnvloed, zoals het tweede deel van dit empirische hoofdstuk heeft laten zien. In het volgende hoofdstuk staat de conclusie centraal en wordt de hoofdvraag van dit onderzoek beantwoord; wat bepaalt de mogelijkheden voor sociale inclusie in de wijk?

Hoofdstuk 7 Conclusies en reflectie

Inleiding

Sociale inclusie in de wijk van mensen met een beperking vormt het centrale thema van dit onderzoek, waarbij de nadruk ligt op informele sociale netwerken, oftewel sociale netwerken, die buiten de invloed van de systeemwereld ontstaan. In drie verschillende wijken, in een middelgrote stad in Nederland, is gekeken naar sociale netwerkvorming en gemeenschapsvorming. Sociale netwerkvorming heeft betrekking op persoonlijke sociale netwerken, oftewel individuele sociale contacten die mensen met een beperking in de wijk hebben, zoals contacten met burens. Gemeenschapsvorming heeft betrekking op deelname aan collectieve verbanden, zoals bewonersgroepen. Deze deelname aan collectieve verbanden levert sociale netwerken op, maar kan ook andere betekenissen hebben, zoals ontspanning, inspraak in de directe woonomgeving of het ontwikkelen van persoonlijke vaardigheden.

De capability benadering vormt het theoretisch kader, van waaruit de data geanalyseerd zijn. Sociale netwerken vormen een belangrijk thema binnen de capability benadering (o.a. Nussbaum, 2000; 2011; Sen, 2006; 2009; Wolff & De-Shalit, 2007). In de twee voorgaande empirische hoofdstukken is sociale netwerkvorming en gemeenschapsvorming in de wijk beschreven vanuit het perspectief van mensen met een beperking en vanuit de mogelijkheden die de context van de wijk biedt. Op basis van deze data zijn patronen beschreven die een rol spelen bij het proces van sociale inclusie in de wijk en die zowel belemmeringen als stimulansen in dit proces laten zien. In dit laatste hoofdstuk breng ik de patronen uit de voorgaande empirische hoofdstukken met elkaar in verband, door antwoord te geven op de hoofdvraag van dit onderzoek:

Wat bepaalt de mogelijkheden voor sociale inclusie in de wijk voor mensen met een lichte verstandelijke beperking of een psychische aandoening?

Deze hoofdvraag wordt in paragraaf 7.4 beantwoord en hieraan voorafgaand worden de conclusies per deelvraag beschreven. De eerste deelvraag heeft betrekking op het toepassen van de capability benadering als theoretisch kader en is beschreven in paragraaf 7.1. In hoofdstuk 2 is dit theoretisch kader uitgewerkt. In paragraaf 7.2 staat de tweede deelvraag centraal, die gericht is op het perspectief van mensen met een beperking. In de derde deelvraag, die in paragraaf 7.3 beschreven is, staat de context van de wijk centraal. De vierde deelvraag richt zich op aanbevelingen voor sociale inclusie in de wijk. Deze vierde deelvraag

komt in het volgende en laatste hoofdstuk aan de orde. Tot slot wordt in paragraaf 7.5 een theoretische en methodologische reflectie gegeven op dit onderzoek.

7.1 Sociale inclusie vanuit capability perspectief

Hoewel de capability benadering al een lange traditie kent, ook wat toepassingen voor mensen met een beperking betreft, is de benadering voornamelijk toegepast in ontwikkelingslanden (o.a. Biggeri, Bellanca, Bonfanti, & Tranj, 2011; Mitra, 2006; Mutanga, 2015; Nussbaum, 2006; Trani, Bakshi, Bellanca, Biggeri, & Marchetta, 2011). Meerdere onderzoekers geven aan dat de benadering ook veelbelovend is voor toepassingen in Westerse landen (o. a. Pelleboer-Gunnik, Weeghel, & Embregts, 2014; White, Grazia Imperiale, & Perera, 2016; Weeghel, Pijnenborg, Kienhorst, & Veer, 2016) en er zijn ook enkele onderzoeken verschenen waarin de benadering is toegepast als kader voor mensen met een beperking (o. a. Beernink, 2015; Ootes, 2012). Bij de meeste onderzoeken naar sociale inclusie van mensen met een beperking worden echter andere theoretische kaders gebruikt, waarvan een beknopt overzicht is gegeven in hoofdstuk 2. De eerste onderzoeksvraag richt zich op het verkennen van het capability perspectief:

Hoe kan sociale inclusie vanuit capability perspectief worden begrepen?

De capability sociale banden (Nussbaum, 2011, p. 34) staat centraal in dit onderzoek. Deze capability sluit goed aan bij sociale inclusie en vormt een architectonische capability (Nussbaum, 2011, pp. 39-40). Dat houdt in dat deze capability een onderdeel is van alle andere capabilities. Wolff en De-Shalit (2007, pp. 138-142) geven aan dat deze capability bovendien een sterke fertile functioning is, oftewel een capability die een positief effect heeft op meerdere andere capabilities. Hoewel de waarde van de capability sociale banden groot is, is deze capability lastig via wetgeving of beleid af te dwingen. Hieronder ga ik nader in op de manier waarop sociale inclusie begrepen kan worden vanuit het capability perspectief.

Meervoudig perspectief op sociale inclusie

De capability benadering is pluralistisch van aard, dat wil zeggen dat de benadering ervan uitgaat, dat iedereen verschillend is en daarmee verschillende combinaties van capabilities nodig heeft om een menswaardig leven te leiden dat hij of zij met reden waardevol vindt. Het onderscheid tussen capabilities en functionings is hierop gebaseerd. Capabilities zijn daadwerkelijke keuzemogelijkheden waar een persoon uit kan kiezen als hij of zij dat zou willen. De pluralistische benadering is ook terug te vinden in het werk van Wolff en De-Shalit (2007, p. 4), die uitgaan van de meervoudige aard van achterstanden, wat inhoudt dat achterstanden altijd bestaan uit combinaties van factoren in de wisselwerking tussen het indivi-

du en de context. De meervoudigheid van waarden heeft ook betrekking op de waarde die een persoon zelf geeft aan een menswaardig leven, oftewel op keuzevrijheid. De pluralistische aard van de capability benadering creëert ruimte voor diversiteit.

De waarde van meervoudigheid voor het proces van sociale inclusie zit in de ruimte die het geeft aan diversiteit. Inclusie richt zich niet op het aanpassen *aan* de norm, maar op het aanpassen *van* de norm zodat er ruimte komt voor diversiteit en waarvan diverse onderzoekers het belang onderstrepen (Bos, 2016; Kal, 2010; Mans, 2004). Denken in meervoudigheid van waarden is steunend in het centraal zetten van de persoon en het denken vanuit de leefwereld. Het geeft ruimte aan keuzes die een persoon zelf maakt en aan wat deze persoon nodig heeft om capabilities om te zetten in functionings, of handelingen.

De capability sociale banden

De capability sociale banden heeft betrekking op sociale netwerkvorming en gemeenschapsvorming, en de definitie van deze capability bestaat uit twee delen. Het eerste deel betreft het aangaan van sociale interacties en het tweede deel gaat over de toegankelijkheid van de sociale interacties (Nussbaum, 2011, p. 34). De capability sociale banden is van waarde op zich (intrinsieke waarde), is steunend aan andere capabilities (instrumentele waarde) en vormt een pijler in alle andere capabilities (architectonische waarde). Dat laatste heeft betrekking op *human dignity*, waarbij de persoon gerespecteerd wordt als sociaal wezen (Nussbaum, 2011, pp. 39-40). Ook Sen (2000, p. 7) legt de nadruk op het relationele aspect van menselijke ontwikkeling.

Het onderscheid van de verschillende waarden van de capability sociale banden is van belang voor het proces van sociale inclusie in de wijk. In de praktijk ligt vaak de nadruk op de instrumentele waarde van sociale netwerken en ook in diverse onderzoeken wordt deze instrumentele kant belicht (Bredewold, 2014; Linders, 2009; Vreugdenhil, 2012). Maar het hebben van een sociaal netwerk op zich, is ook van waarde. De architectonische rol maakt het mogelijk om kritisch naar de sociale kant van andere capabilities te kijken. Als het gaat om daadwerkelijke mogelijkheden voor het proces van sociale inclusie in de wijk, is het van belang om niet alleen te kijken welke bewonersgroepen daarvoor openstaan, maar ook naar de mogelijkheid om daarbinnen *gelijkwaardige sociale relaties* aan te gaan.

De sociale interacties, die de kern vormen van de capability sociale banden, zijn geoperationaliseerd in verschillende sociale rollen die bijdragen aan sociale netwerkvorming en gemeenschapsvorming in de wijk. Deze differentiatie in sociale rollen laat verschillende keuzes zien die mensen in de wijk kunnen maken. Het niveau waarop sociale interacties ontstaan, oftewel *het niveau van sociale verbinding*, verschilt per wijk. In één van de wijken ontstonden bijvoorbeeld nauwelijks contacten op het niveau van buurman of buurvrouw, met als gevolg dat vooral mensen met een lichte verstandelijke beperking weinig sociale contacten hadden in deze wijk.

Beeldvorming en de cliëntrol

Beeldvorming, zoals *adaptive preferences*, kan echter ondermijnend zijn voor het vervullen van sociale rollen. Er is sprake van *adaptive preferences* als een persoon geen autonome keuzes heeft kunnen maken, omdat er een gebrek is aan waardevolle en reële alternatieve keuzes, of dat er, vanwege een gebrek aan keuzes, sprake is van gebrek aan kritische reflectie (Terlazzo, 2015). De *onbewuste* associatie van de rol 'cliënt' is een voorbeeld van een adaptive preference en komt ook voor bij de bewonersgroepen. Voorbeelden uit dit onderzoek lieten zien dat dit niet alleen leidde tot uitsluiting van deelname aan verschillende activiteiten, maar ook tot uitsluiting ten aanzien van verschillende sociale rollen die binnen de groepen vervuld werden, zoals vrijwilliger of vaste deelnemer. De *onbewuste* identificatie met de rol van cliënt reduceert mensen met een beperking tot slechts één sociale identiteit, namelijk die van 'cliënt', die andere sociale identiteiten uitsluit.

Het concept adaptive preference is van waarde om voorbij de huidige situatie te kijken en patronen van sociale ongelijkheid in een samenleving te achterhalen. Het concept van Terlazzo (2015) biedt een mogelijkheid om kritisch te kijken naar daadwerkelijke mogelijkheden voor sociale inclusie in de wijk.

Belemmeringen en stimulansen

Waar de lijst van Nussbaum inzicht geeft in de *mogelijkheden* voor sociale inclusie in de wijk, geven de concepten van Wolff en De-Shalit (2007, p. 121) inzicht in de *oorzaken* die ten grondslag liggen aan de mogelijkheden. De concepten *corrosive disadvantages* en *fertile functionings* vormen als het ware een verdieping ten opzichte van de lijst van Nussbaum. De concepten zijn van belang voor het *bepalen* van daadwerkelijke mogelijkheden van sociale inclusie in de wijk.

Structurele belemmeringen onderscheiden zich van corrosive disadvantages doordat ze capabilities rechtstreeks beïnvloeden. Het gaat bijvoorbeeld om beleidsmaatregelen of regelgeving, zoals woonbeleid of de Zorgverzekeringswet. In het empirische deel van dit onderzoek leken deze beleidsmaatregelen en wetgeving in eerste instantie minder relevant voor sociale netwerkvorming of gemeenschapsvorming, maar door de toepassing van het concept *structural constraints* (Robeyns, 2016) was het mogelijk om deze directe invloed te achterhalen. In de volgende twee paragrafen worden de resultaten van de empirie besproken, waarbij het capability perspectief richting gevend is.

7.2 Patronen van sociale inclusie

Patronen van sociale inclusie vanuit individueel perspectief zijn in hoofdstuk 5 beschreven, waarbij de tweede deelvraag centraal stond:

Welke patronen van sociale inclusie zijn te onderscheiden in de drie wijken vanuit het perspectief van mensen met een beperking?

Op basis van de individuele interviews waren verschillende vormen van sociale interacties te onderscheiden, die voortkwamen uit verschillende sociale rollen die de respondenten in de wijk vervulden, zoals buurman of buurvrouw, incidenteel bezoeker, vaste deelnemer of vrijwilliger van activiteiten of voorzieningen, mantelzorger of informeel maatje.

De verschillende sociale rollen leverden sociale contacten op, waardoor het persoonlijke sociale netwerk vergroot werd. De kenmerken van de sociale contacten zijn ook bekeken, zoals de intensiteit en de wederkerigheid van de contacten. Een aantal sociale rollen, zoals deelnemer of vrijwilliger van activiteiten, leverde ook een bijdrage aan andere capabilities, zoals de capability spel of de capability controle eigen omgeving (zie lijst van Nussbaum in hoofdstuk 2). Deze sociale rollen hadden betrekking op gemeenschapsvorming.

Er waren verschillende motivaties om al dan niet sociale rollen in een wijk te vervullen, waarin drie verschillende patronen zichtbaar waren. De verdeling van de respondenten over de drie patronen was gelijk. De drie verschillende patronen zien er als volgt uit:

- In het **eerste patroon** vervullen respondenten geen of nauwelijks sociale rollen in de wijk en hebben hier ook geen behoefte aan.
- In het **tweede patroon** vervullen mensen *bewust* diverse sociale rollen in de wijk.
- In het **derde patroon** willen mensen graag (meer) sociale rollen vervullen, maar de omstandigheden laten dit niet toe.

Hieronder worden de kenmerken van de drie verschillende patronen om sociale rollen te vervullen kort weergegeven, gevolgd door de factoren die bepalend zijn in deze patronen.

Het eerste patroon: geen behoefte aan sociale rollen

In het eerste patroon hebben respondenten geen of nauwelijks een sociale rol in de wijk en hebben hier ook geen behoefte aan. Sommige respondenten voelden weinig binding met een wijk of buurt, ze zagen de wijk meer als een functionele plek om te wonen, maar voor vrijetijdsbesteding of het aangaan of onderhouden van sociale netwerken waren ze niet aangewezen op de wijk. Dat laatste motief komt ook naar voren in het onderzoek naar gemeenschapsvorming van Völker, Flap en Lindenberg (2007). Bij andere respondenten vormde de soort beperking de hoofdreden om geen of nauwelijks sociale rollen te vervullen in de

wijk. Hiervan was bijvoorbeeld sprake bij een deel van de respondenten die een vorm van autisme had.

Het tweede patroon: bewuste keuze voor diverse sociale rollen

In het tweede patroon kiezen mensen bewust voor het vervullen van diverse sociale rollen. Verschillende factoren waren stimulerend voor het vervullen van diverse sociale rollen, zoals de diversiteit in voorzieningen en activiteiten binnen een wijk, affiniteiten met sociale omgangsnormen in een wijk, of gedeelde hobby's of interesses. De aanwezigheid van een persoonlijk sociaal netwerk in een wijk, zoals familie of vrienden was ook een stimulans in het vervullen van meerdere sociale rollen. De meeste stimulerende factoren hadden een enkelvoudig effect, dat wil zeggen dat ze stimulerend waren voor één capability.

Het derde patroon: wens voor meer sociale rollen

Bij het derde patroon is sprake van belemmeringen om sociale rollen te vervullen. Het gaat in het derde patroon niet alleen om mensen die weinig sociale rollen vervullen, maar ook om mensen die graag andere sociale rollen willen vervullen. Een belangrijk kenmerk van dit patroon vormt de *wens* van de respondenten om de situatie te wijzigen, maar omstandigheden waarin mensen zich bevinden laten dit niet toe. De belemmeringen waren verschillend van aard en soms meer gekoppeld aan de persoon zelf, zoals lichamelijke gezondheid of een beperking. Andere belemmeringen waren gekoppeld aan de context, zoals gebrek aan voorzieningen, geen affiniteit met sociale omgangsnormen of een gevoel van onveiligheid in een straat of buurt.

Beeldvorming en de cliëntrol

In het eerste en derde patroon belemmert de identificatie van respondenten met de rol van 'cliënt' het aangaan van bepaalde sociale rollen in de wijk. Mensen die zich *onbewust*¹² identificeren met de rol van cliënt zijn wantrouwend ten opzichte van publieke voorzieningen zoals het wijkcentrum, waar 'gewone' wijkbewoners komen die geen beperking hebben. Het wijkcentrum of activiteiten van informele bewonersgroepen vormen voor deze mensen geen waardevol alternatief.

Respondenten die zich onbewust identificeerden met de rol van cliënt plaatsten in verhouding vaker professionals in hun ecogram, die ze via de dagbesteding, woonvorm of gespecialiseerde vrijetijdsbesteding kenden. Ze plaatsten minder vaak deelnemers of huisgenoten in het sociale netwerk. De onbewuste identificatie met de rol van cliënt leidt tot een *dubbele*

¹² Let wel, het gaat hier niet over respondenten die zich *bewust* identificeren met de rol van 'cliënt' om bijvoorbeeld stigma te doorbreken of om hun ervaringen in te zetten om mensen met vergelijkbare beperkingen te ondersteunen.

sociale uitsluiting; enerzijds belemmert het de participatie in de wijk en anderzijds levert het geen gelijkwaardige sociale netwerken op.

‘Capability means opportunity to select’ (Nussbaum, 2011, p. 25) en bij de onbewuste identificatie met de rol van cliënt is het de vraag of er sprake is van daadwerkelijke keuzemogelijkheden. De respondenten die zich onbewust identificeerden met de rol van cliënt baseerden zich vaak op situaties zoals ze waren ontstaan, oftewel de status quo. Het onbewust identificeren met de rol van cliënt is een voorbeeld van een *adaptive preference*. *Adaptive preferences* worden gevormd door sociale situaties en sociale normen die gangbaar zijn in een samenleving (Terlazzo, 2015). Het gaat om geïnternaliseerde sociale normen waar personen zich aan hebben aangepast en die een negatieve impact hebben op kwaliteit van leven.

Oorzaken van belemmeringen: corrosive disadvantages

Een deel van de belemmeringen voor het vervullen van sociale rollen in het derde patroon is enkelvoudig van aard. De belemmering heeft alleen effect op één capability en de respondent is in staat om een passend alternatief te vinden. Een respondent met een lichte verstandelijke beperking was bijvoorbeeld onzeker om vrijwilliger te worden vanwege eerdere negatieve ervaringen. Ze was niet goed in rekenen en daarom zocht ze vrijwilligerswerk waar ze vooral haar creatieve talenten in kon zetten.

Maar bij een ander deel van de respondenten hebben de belemmeringen om sociale rollen te vervullen een negatieve impact op meerdere capabilities. Er is dan sprake van een corrosive disadvantage (Wolff & De-Shalit, 2007, p. 121). Voor een aantal respondenten vormt de *beperking zelf* een corrosive disadvantage. Zoals een respondent die regelmatig te maken had met ernstige psychische aandoeningen, waardoor hij veel aan huis gebonden was. Maar het is niet zo dat een beperking per definitie corrosief is.

Bij een aantal andere respondenten vormt de *geografische omgeving* de belangrijkste oorzaak voor de clusteringen in achterstanden, zoals bij een respondent die ruzie had in de straat en daardoor geen sociale rollen wilde vervullen. De wijk zelf kan dus ook een corrosive disadvantage zijn. Bij een aantal respondenten is sprake van een combinatie van verschillende corrosive disadvantages. In het verhaal van Rian, dat in hoofdstuk 3 is uitgewerkt, vormen zowel de beperking als de geografische context een corrosive disadvantage.

De wijk zelf als belemmering

Bij een klein deel van de respondenten vormt de context van de wijk dus een belemmering voor sociale inclusie. Deze respondenten hadden te maken met directe, persoonlijke, negatieve ervaringen in of rond de eigen woning, waarbij sprake was van vernieling aan de woning, persoonlijke bedreiging of lichamelijk geweld. Andere respondenten hadden meer passieve persoonlijke ervaringen, zoals genegeerd worden in de straat. De sociale omgangsnorm week af van de behoefte van de respondenten zelf ten aanzien van sociaal contact.

De negatieve ervaringen in de woonomgeving belemmerden de respondenten om de sociale rol van buurman of buurvrouw te vervullen. De persoonlijke, directe, negatieve ervaringen leidden tot een onveilig gevoel in en rond de eigen woning en hadden impact op de capability lichamelijke gezondheid en op de capability leven. De impact van de geografische omgeving als *corrosive disadvantage* had dus verstrekkende gevolgen voor het alledaagse leven, zoals het voorbeeld van Rian liet zien.

Een andere factor die meespeelt in de mate waarin de omgeving corrosief is, wordt gevormd door de gebondenheid aan de woning. De respondenten die een dagelijkse, vaste dagbesteding hadden, bijvoorbeeld in de vorm van werk, hadden afleiding van de thuissituatie en het vormde tevens een mogelijkheid om sociale netwerken te vormen. De respondenten die geen vaste dagbesteding hadden en door een beperking gebonden aan de woning, waren meer aangewezen op de wijk als *noodzakelijke* plek om sociale netwerken te vormen.

Verhuizen lijkt een voor de hand liggende oplossing als de omgeving een dermate *corrosive disadvantage* is voor een persoon. Voor vrijwel de meeste respondenten was verhuizen echter geen reële optie op korte termijn. Dit had te maken met het reguliere woonbeleid waar lange wachttijden gelden. Maar de financiële situatie speelde ook mee in de mogelijkheid om te verhuizen. Keuzes werden ook beperkt indien sprake was van een aangepaste woning, waar een aantal respondenten zelf of via hun partner afhankelijk van was. Daarmee vormde woonbeleid een structurele belemmering.

Doorbreken van belemmeringen: fertile functionings

Naast belemmeringen zijn er ook factoren gevonden die stimulerend zijn voor het proces van sociale inclusie, die vooral zichtbaar zijn in het tweede patroon. In dit tweede patroon kiezen mensen met een beperking bewust voor het vervullen van diverse sociale rollen in de wijk. Sommige sociale rollen hebben een positief effect op meer dan één capability, zoals de sociale rol van vrijwilliger in de wijk. In het verhaal van Rian, maar ook in de verhalen van andere respondenten, was dit zichtbaar.

Ook de sociale rol buurman of buurvrouw kan in een aantal gevallen als een fertile functioning beschouwd worden, maar dat is niet altijd het geval. De rol van buurman of buurvrouw heeft een positieve stimulans op meerdere capabilities, indien er sprake is van wederkerig en intensief contact, zoals bij elkaar op bezoek gaan. Bij andere respondenten vormde het bestaande, persoonlijke sociale netwerk in de wijk, zoals familie, vrienden, of een informeel maatje, een belangrijke stimulans voor meerdere capabilities. Zoals de respondent die nog bij zijn ouders woonde; het netwerk dat hij van jongs af aan had opgebouwd in de wijk was steunend om zelfstandig stappen te ondernemen en actief deel te nemen aan diverse activiteiten.

Naast de bovenstaande voorbeelden die als fertile functioning gekenmerkt kunnen worden, zijn ook randvoorwaarden te onderscheiden die een rol spelen bij het vervullen van sociale rollen die steunend zijn in sociale inclusie. De eerste randvoorwaarde is *thuis voelen in de wijk*. De tweede randvoorwaarde bestaat uit de *bewuste keuze* om sociale rollen te vervul-

len. Een groot deel van de respondenten kende periodes in het leven waarin ze te maken hadden met clusteringen in achterstanden en de bewuste keuze voor sociale rollen in de wijk waren steunend om deze situatie te veranderen. Sociale inclusie in de wijk vanuit het perspectief van mensen met een beperking laat de wisselwerking tussen het individu en zijn of haar context goed zien. In de volgende paragraaf worden de mogelijkheden beschreven die de context van de wijk biedt voor sociale inclusie.

7.3 Mogelijkheden vanuit de context van de wijk

Binnen de capability benadering spelen contextuele factoren een belangrijke rol. Dat komt onder andere tot uiting in de definitie die Nussbaum (2011) gebruikt voor capabilities. Zij spreekt van *gecombineerde* capabilities, dat wil zeggen dat capabilities uit interne of meer persoonlijk gerelateerde capabilities bestaan en externe omstandigheden. Deze externe omstandigheden hebben betrekking op de daadwerkelijke mogelijkheden die de context biedt (Nussbaum, 2011, p. 20). In hoofdstuk 6 stond de wijk als context centraal en de rol die informele bewonersgroepen hadden in het proces van sociale inclusie, aan de hand van de derde deelvraag:

Welke mogelijkheden biedt de context van de wijk voor sociale inclusie van mensen met een beperking?

De activiteiten die de verschillende bewonersgroepen organiseerden, hadden verschillende betekenissen. Ze droegen bij aan het vergroten van het sociale netwerk, aan thuis voelen in een wijk of het hebben van zeggenschap over de eigen omgeving. De bewonersgroepen boden mogelijkheden om mee te doen in verschillende sociale rollen, zoals bezoeker, deelnemer of vrijwilliger. Deze sociale rollen droegen bij aan gemeenschapsvorming. In de vorige paragraaf zijn ook andere sociale rollen genoemd, zoals de rol van buurman of buurvrouw en de rol van informeel maatje. Dit waren sociale rollen die buiten de bewonersgroepen om ontstonden, maar die soms wel een relatie hadden met de bewonersgroepen. Informele maatjes vervulden een brugfunctie tussen individuele wijkbewoners en activiteiten van bewonersgroepen. En een aantal bewonersgroepen organiseerde activiteiten die ontmoetingen tussen burens stimuleerden.

De diverse sociale rollen binnen de bewonersgroepen geven de verscheidenheid aan keuzemogelijkheden weer voor gemeenschapsvorming in de wijk en kunnen stimulerend zijn voor andere capabilities. Of, en in welke mate, deze sociale rollen ook daadwerkelijk vervuld kunnen worden door mensen met een beperking, hangt af van een aantal factoren, zoals de toegankelijkheid van bewonersgroepen en de sociale omgangsnormen van een wijk.

Hieronder staan de conclusies beschreven ten aanzien van de mogelijkheden die de context van de wijk biedt voor sociale inclusie. Allereerst staat de rol van bewonersgroepen in socia-

le inclusie centraal. Vervolgens wordt ingegaan op wijkspecifieke kenmerken die bepalend zijn voor de mogelijkheden voor sociale inclusie.

Toegankelijkheid van bewonersgroepen

Alle bewonersgroepen gaven in eerste instantie aan dat ze openstonden voor deelname van mensen met een beperking. Geen enkele bewonersgroep sluit mensen met een beperking dus bij voorbaat uit. Maar de daadwerkelijke toegang voor mensen met een beperking verschilde per bewonersgroep. De toegankelijkheid van de bewonersgroepen wordt mede bepaald door de *beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking*, waarbij drie verschillende patronen zijn gevonden:

- Een deel van de bewonersgroepen ziet mensen met een beperking vooral in de *rol als burger* en vindt het vanzelfsprekend om maatwerk te leveren zodat deze mensen mee kunnen doen.
- Andere bewonersgroepen hebben *geen mening* gevormd over deelname van deze groep aan de samenleving.
- Tot slot associeert een deel van de bewonersgroepen mensen met een beperking vooral met de *rol van cliënt*. Deze bewonersgroepen gaan ervan uit dat mensen met een beperking vooral meedoen aan activiteiten met lotgenoten.

Perceptie van mensen met een beperking als medeburgers

Bewonersgroepen die naar buiten gericht zijn, en openstaan voor deelname binnen de eigen bewonersgroep, zien mensen met een beperking vooral als medeburgers. Deze bewonersgroepen staan open voor deelname in verschillende sociale rollen, zoals deelnemer of vrijwilliger, en in de meeste gevallen zetten deze bewonersgroepen zich actief in om contact te leggen met mensen voor wie het niet vanzelfsprekend is om mee te doen. De bewonersgroepen stellen zich flexibel op ten aanzien van de behoefte van mensen met een beperking. Eén bewonersgroep hield bijvoorbeeld rekening met een vaste deelnemer die last had van een psychische aandoening, waardoor hij regelmatig niet deel kon nemen.

Activiteit als middel voor een groter sociaal doel

Een andere factor die meespeelt in de toegankelijkheid van bewonersgroepen voor mensen met een beperking, is de visie die de bewonersgroepen hebben op de bijdrage van hun eigen activiteiten in de samenleving. Bewonersgroepen die de activiteiten als middel zien om een ander doel te bereiken, bijvoorbeeld het versterken van de sociale cohesie of het doorbreken van sociaal isolement, staan open voor deelname van mensen met een beperking. In de werving zetten ze zich in om bewoners te bereiken voor wie het niet vanzelfsprekend is om

mee te doen. Een bewonersgroep werkte bijvoorbeeld samen met het sociale wijkteam om mensen te bereiken die in sociaal isolement leefden.

De bewonersgroepen die hun activiteiten als middel voor een ander doel zagen, hadden vaak meerdere functies en boden een mogelijkheid voor het realiseren van meerdere capabilities. Deze activiteiten droegen bijvoorbeeld bij aan ontspanning, sociale netwerkvorming en waardering voor de wijk. De bewonersgroepen waar Rian actief was als vrijwilliger (zie hoofdstuk 3), waren voorbeelden van bewonersgroepen die mogelijkheden boden voor meerdere capabilities.

Perceptie van mensen met een beperking als cliënt

Een deel van de bewonersgroepen had geen rol in het proces van sociale inclusie, of alleen een rol die naar buiten gericht was. In dat laatste geval gaven bewonersgroepen bijvoorbeeld wel informatie over activiteiten die ze organiseerden, maar was het niet vanzelfsprekend dat mensen met een beperking ook verschillende sociale rollen in de bewonersgroep zelf vervulden. De bewonersgroepen die geen of alleen een externe rol hebben in het proces van sociale inclusie (zie tabel 6.1 van hoofdstuk 6) hebben geen mening gevormd over deelname van mensen met een beperking, of zien mensen met een beperking vooral in een rol als cliënt.

Vanuit het perspectief van mensen met een beperking was deze beeldvorming van de rol van cliënt ook al benoemd. De associatie met de rol van cliënt is dus niet alleen terug te vinden vanuit individueel perspectief, maar ook in de context, namelijk in de beeldvorming van een aantal bewonersgroepen. Het beeld van de rol van 'cliënt' levert vooral belemmeringen op voor de sociale rollen van vaste deelnemer of vrijwilliger. Net als op individueel niveau is er geen sprake van een *bewuste* uitsluiting.

Activiteiten als doel op zich

Bewonersgroepen die hun activiteit als doel op zich zien, zijn minder vaak toegankelijk voor mensen met een beperking. Deze bewonersgroepen associëren mensen met een beperking vaker met de rol van 'cliënt' of hebben geen mening gevormd over deelname van mensen met een beperking. Deze bewonersgroepen hebben geen ambitie om een groter maatschappelijk doel te bereiken door middel van hun activiteiten. De activiteiten, zoals het organiseren van een straatfeest, hadden vaak enkelvoudige betekenissen en stimuleerden enkelvoudig capabilities, zoals de capability controle eigen omgeving of de capability spel.

Een groot deel van de bewonersgroepen die een rol van belangenbehartiger hadden voor de wijk, zoals een bewonerscommissie, zag de activiteit als doel op zich en mensen met een beperking werden vaker geassocieerd met de rol van cliënt. Ze ondernamen geen specifieke actie om mensen die niet vanzelfsprekend meededen te bereiken. Deze bewonersgroepen hadden vooral een rol in de capability controle eigen omgeving. Deze capability heeft be-

trekking op effectief participeren in politieke keuzes die betrekking hebben op het eigen leven (Nussbaum, 2011, p. 34).

Structurele belemmering voor inspraak

De bewonersgroepen, die de capability controle eigen omgeving stimuleren, zijn vaak de gesprekspartner voor diverse professionele organisaties en de gemeente en hebben inspraak in beleid en programma's voor de wijk of een wooncomplex. Het uitsluiten van mensen met een beperking ontnemt niet alleen de mogelijkheid om zelf invloed uit te oefenen op beleid, maar zorgt er ook voor dat het perspectief van mensen met een beperking structureel niet mee wordt genomen in beleidskeuzes die betrekking hebben op de wijk.

Bovenstaande analyse laat zien dat de onbewuste uitsluiting van mensen met een beperking op basis van het beeld van de rol cliënt een grote impact kan hebben, waardoor het een voorbeeld is van een structurele belemmering of *structural constraint* (Robeyns, 2016). In twee van de drie wijken was deze vorm van een structurele belemmering zichtbaar.

Wijkspecifieke patronen van sociale inclusie

Hierboven is ingegaan op patronen die wijkoverstijgend zichtbaar zijn. Maar er zijn ook wijkspecifieke patronen in sociale inclusie gevonden. Deze patronen worden bepaald door een mix van verschillende factoren, zoals de ontstaansgeschiedenis van een wijk, de samenstelling van de wijk, het aantal en soort voorzieningen, beeldvorming ten aanzien van de wijk en persoonlijke opvattingen van actieve wijkbewoners over sociale inclusie van mensen met een beperking. Op basis van de analyse van deze verschillende factoren tekenen zich patronen af van de drie verschillende wijken die getypeerd kunnen worden als 'niveau van sociale verbinding'. Dit 'niveau van sociale verbinding' heeft betrekking op het ontstaan van de sociale interacties en geeft inzicht in de daadwerkelijke mogelijkheden voor sociale inclusie in een wijk.

Sociale verbinding op burenniveau

In de eerste wijk vindt sociale inclusie vooral plaats op het niveau van burens. De wijk staat bekend als 'volkswijk' en sociale contacten in de wijk ontstaan vooral tussen burens. Er was op individueel niveau sprake van sociale nabijheid, en de sociale omgangsnormen van de wijk waren hier ook sterk op gericht; zichtbaar zijn op straat, contact maken en elkaar aanspreken. In deze wijk bestond een lange traditie van inzet vanuit bewonersgroepen en er waren veel publieke voorzieningen aanwezig. Bewonersgroepen hadden voornamelijk een externe rol in het proces van sociale inclusie, gericht op het uitwisselen van informatie. Er waren diverse mogelijkheden voor participatie in een sociale rol als bezoeker aan activiteiten. De mogelijkheden waren echter beperkt als het gaat om andere sociale rollen, zoals

vaste deelnemer aan reguliere activiteiten en vrijwilliger. Op het niveau van de bewonersgroepen, of gemeenschapsvorming, leek er daarom sprake te zijn van een *glazen plafond*.

Sociale verbinding via bewonersgroepen

Het proces van sociale inclusie speelt zich in de tweede wijk juist af op het niveau van bewonersgroepen. De bewonersgroepen en de activiteiten die zij organiseren, spelen een belangrijke rol bij het vormen van sociale netwerken. De wijk staat bekend als 'slaapwijk' en anoniem. In de wijk ontstonden weinig persoonlijke contacten op burenniveau. Veel wijkbewoners waren op zichzelf gericht, mede door cumulaties van individuele problemen. De meeste bewonersgroepen stonden open voor deelname in diverse sociale rollen van wijkbewoners met zeer diverse achtergronden. Daarnaast hadden informele maatjes een belangrijke rol als bruggenbouwers tussen individuele wijkbewoners en de activiteiten van bewonersgroepen. Het aantal en soort bewonersgroepen, alsmede de publieke voorzieningen waren echter beperkt. Door de ligging van de wijk hadden wijkbewoners minder snel toegang tot keuzemogelijkheden in bijvoorbeeld de stad. De beperkte mogelijkheden van sociale inclusie op het niveau van burens maakt dat mensen meer stappen moeten ondernemen om mee te kunnen doen.

Sociale verbinding binnen eigen sociale groepen

Het proces van sociale inclusie speelt zich in de derde wijk af binnen eigen 'sociale groepen'. De meeste bewonersgroepen hebben een besloten karakter. Ze deden nauwelijks aan werwing, van nieuwe deelnemers werd verwacht dat ze zelf initiatief namen en bewonersgroepen stelden zich niet altijd flexibel op. Sociale netwerkvorming tussen mensen met en zonder een beperking vond vooral plaats langs de lijnen van eigen sociale groepen, gebaseerd op gedeelde interesse, leeftijdscategorie of etniciteit. Dat veronderstelt wel dat mensen in staat moeten zijn om zich aan te sluiten bij deze groepen. Het contact buiten de eigen sociale groepen wordt gekenmerkt door sociale afstand. Dit geeft de vrijheid om te zijn wie je wil zijn, maar tegelijk blijven de sociale contacten buiten de eigen sociale groep oppervlakkig. De wijk is erg populair, mede vanwege het grote aanbod van horeca en winkels. Er zijn echter weinig publieke voorzieningen en ook het aantal informele bewonersgroepen is beperkt. Door de gunstige ligging van de wijk profiteren wijkbewoners van de nabijheid van de stad en de natuur.

Wijkbeleving

Tot slot vormt beeldvorming over wijken een contextuele factor die eveneens van invloed is op het proces van sociale inclusie. Beeldvorming over de wijken komt lang niet altijd overeen met daadwerkelijke ervaringen in die wijken. De beelden beïnvloeden echter wel de waardering van daadwerkelijke ervaringen. Positieve beeldvorming over een wijk, dekt negatieve

ervaringen in sociale contacten toe. Negatieve beeldvormingen dragen bij aan een lagere waardering van ervaringen in sociale inclusie. De mate van de impact van de beeldvorming van de wijk op sociale inclusie lijkt echter kleiner te zijn dan de impact van de persoonlijke ervaringen in de directe woonomgeving, zoals in paragraaf 7.2 is toegelicht.

In deze en de voorgaande paragrafen zijn factoren en patronen beschreven die bepalend waren voor de mogelijkheden van sociale inclusie in de wijk van mensen met een lichte verstandelijke beperking en mensen met een psychische aandoening aan de hand van de eerste drie deelvragen. De vierde deelvraag heeft betrekking op aanbevelingen en wordt behandeld in het volgende hoofdstuk. In de volgende paragraaf wordt de hoofdvraag beantwoord.

7.4 Mogelijkheden voor sociale inclusie in de wijk

Sociale inclusie wordt in dit onderzoek gezien als een proces, waarbij enerzijds uitgegaan wordt van het bevorderen van participatie van individuen en anderzijds het terugdringen van uitsluiting van mensen met een beperking (Bolsenbroek & Houten, 2010; Cobigo, Oulette-Kuntz, Lysaght, & Martin, 2012). De volgende hoofdvraag stond centraal:

Wat bepaalt de mogelijkheden voor sociale inclusie in de wijk voor mensen met een verstandelijke beperking of een psychische aandoening?

In tabel 7.1 is een overzicht gegeven van deze individuele en contextuele factoren, ingedeeld naar stimulerende en belemmerende factoren. De mate waarin deze contextuele en individuele factoren bepalend zijn voor sociale inclusie verschilt per persoon, maar ook over tijd. Een aantal omstandigheden veroorzaken deze stapelingen in achterstanden in sociale inclusie, deze zijn in rood aangegeven in tabel 7.1. Omstandigheden die deze stapelingen in achterstanden ten aanzien van sociale inclusie in de wijk doorbreken, zijn in groen aangegeven. Hieronder volgen de belangrijkste bevindingen die bepalend zijn voor de mogelijkheden van sociale inclusie in de wijk van mensen met een beperking.

	Stimulansen	Belemmeringen
Individuele factoren	- Identificatie met rol burger - Sociale rol van buurman en buurvrouw - Sociale rol vaste deelnemer aan wijkactiviteit - Sociale rol vrijwilliger - Agency	- Intensiteit van een beperking (psychisch, verstandelijk, lichamelijk) - Onbewuste identificatie met rol cliënt - Mobiliteit - Sociaal isolement - Financiële situatie - Ontbreken dagbesteding - Gebondenheid aan de woning
Contextuele factoren	- Diversiteit in activiteiten en voorzieningen - Informele maatjes - Bestaand steunend sociaal netwerk - Thuis voelen - Identificatie rol burger - Toegankelijkheid van bewonersgroepen	- Onbewuste identificatie met rol cliënt - Intensieve zorg voor naasten - Sociale omgangsnormen in de buurt - Negatieve persoonlijke ervaringen in de woonomgeving - Beeldvorming over de wijk - Woonbeleid - Ligging van de wijk

Tabel 7.1: Factoren die de mogelijkheden bepalen voor sociale inclusie in de wijk

Veel van de factoren die sociale inclusie in de wijk belemmeren, zijn contextueel van aard en vormen een corrosieve of structurele belemmering. Deze contextuele factoren belemmeren sociale netwerkvorming en gemeenschapsvorming in een wijk. Voor een deel van de mensen met een beperking vormt de wijk één van de belangrijkste plekken om sociale netwerken te vormen. Gezien de intrinsieke, instrumentele en architectonische waarde van sociale netwerken is het daarom noodzakelijk om de focus te leggen op deze belemmerende contextuele factoren, zodat alle wijkbewoners daadwerkelijke mogelijkheden hebben voor sociale inclusie in de wijk.

De patronen van sociale inclusie in een wijk, of *niveau van sociale verbinding*, geven inzicht in de mogelijkheden voor sociale netwerkvorming en gemeenschapsvorming in een wijk. Deze mogelijkheden worden mede bepaald door beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking en worden belemmerd door *adaptive preferences*. De *onbewuste* identificatie met de rol van cliënt is hier een voorbeeld van en deze beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking is aanwezig bij een deel van de individuele respondenten met een beperking en bij een deel van de bewonersgroepen.

Voor sommige respondenten vormde de wijk niet de eenheid waar ze capabilities verwezenlijkten. In een aantal gevallen was dit een daadwerkelijke keuze, sociale netwerken werden op plekken buiten de wijk gevormd. Andere respondenten waren meer aangewezen op de

wijk om sociale netwerken te vormen, maar de wijk zelf was lang niet altijd een keuze. Woonbeleid is direct van invloed op de verwezenlijking van capabilities.

Indien de wijk zelf een *corrosive disadvantage* was, had dat een negatief effect op meerdere capabilities. Dit is vooral het geval bij mensen die door omstandigheden gebonden zijn aan de woning. Vanwege hun beperking zijn ze aangewezen op de wijk als plek om hun vrijetijd door te brengen en ze hebben weinig keuze om op andere plekken sociale netwerken op te bouwen of vrijetijd door te brengen. Bij deze mensen is een *dubbele stapeling* in achterstanden zichtbaar. Er is sprake van clustering in achterstanden in de persoonlijke situatie en van een stapeling van achterstanden in de omgeving.

De wijk is een eenheid die ertoe doet als het gaat om de capability sociale banden en biedt mogelijkheden voor het vervullen van verschillende sociale rollen, zoals bezoeker, deelnemer of vrijwilliger. In veel gevallen boden bewonersgroepen in een wijk mogelijkheden om diverse capabilities van mensen te stimuleren in bijvoorbeeld een rol als vrijwilliger. Deze rol als vrijwilliger is een voorbeeld van een *fertile functioning*, die een positieve impact heeft op meerdere capabilities en die steunend is om stapelingen in achterstand te doorbreken, zoals het verhaal van Rian liet zien. Andere sociale rollen zijn ook stimulerend voor sociale inclusie in de wijk, zoals de sociale rol van buurman of buurvrouw. Via deze sociale rol van buurman of buurvrouw ontstaan verreweg de meeste sociale contacten in een wijk.

7.5 Reflectie op methodologische en theoretische keuzes

In dit onderzoek is gekozen voor een vergelijkende casestudy om de mogelijkheden te bepalen voor sociale inclusie in de wijk. Als theoretisch kader is de capability benadering gebruikt. Hieronder wordt gereflecteerd op deze methodologische en theoretische keuzes en de mogelijke grenzen die deze keuzes met zich meebrengen.

Perspectief van wijkbewoners

In dit onderzoek is uitsluitend gekeken vanuit het perspectief van wijkbewoners. Dit perspectief sluit aan bij de keuze om de leefwereld centraal te zetten. Deze keuze kan echter beperkingen met zich mee brengen. Het is mogelijk dat wijkbewoners ervaringen eenzijdig vertellen en zaken buiten beschouwing laten. Andere perspectieven, bijvoorbeeld van een persoonlijk begeleider of een welzijnswerker, zouden een controle kunnen vormen op deze ervaringen. Binnen dit onderzoek zijn verschillende maatregelen getroffen om een zo realistisch mogelijk beeld te krijgen van ervaringen van wijkbewoners, zoals in hoofdstuk 4 is toegelicht.

Een andere mogelijke beperking van dit onderzoek wordt gevormd door de keuze *binnen* de populatie wijkbewoners. In dit onderzoek is gekozen om naast wijkbewoners met een be-

perking ook actieve wijkbewoners van bewonersgroepen te interviewen. Dit vormt echter een hele kleine selectie van het totaal aan wijkbewoners. Op basis van de uitkomsten van dit onderzoek bleken diverse sociale rollen relevant in het proces van sociale inclusie, zoals vaste deelnemer, vrijwilliger of buurman en buurvrouw. Het lag echter buiten het bereik van dit onderzoek om het perspectief van burens mee te nemen. Een vervolgonderzoek, gericht op het verder verkennen van deze sociale rol van buurman en buurvrouw, zoals Overmars-Marx, Thomese, Verdonschot, & Meininger (2013) ook bepleiten, is aan te bevelen.

Reikwijdte van dit onderzoek

Bij de keuze voor de cases is gekozen voor drie verschillende wijken in de stad Nijmegen. Er is in dit onderzoek gekozen voor drie wijken in één stad om de wijkspecifieke kenmerken te achterhalen. Dit heeft bijgedragen aan inzichten in de wisselwerking tussen wijken, zoals de beeldvorming ten aanzien van wijken. De inzichten leveren dus allereerst veel kennis op over de wijken binnen één gemeente, maar kunnen een beperking vormen voor de externe geldigheid.

Het is de vraag in hoeverre de inzichten relevant zijn voor andere gemeenten, die afwijken van het profiel van een middelgrote Nederlandse stad. Sociale netwerkvorming en gemeenschapsvorming manifesteert zich verschillend binnen steden en dorpen (Berg, Houwelings, & Hart, 2011; Machielse, 2012; Völker, Flap, & Lindenberg, 2007). Het doel van dit onderzoek was echter om factoren te onderscheiden die bepalend zijn voor sociale inclusie in een wijk. Deze factoren zullen naar alle waarschijnlijkheid niet afwijken in andere steden of dorpen. De mate waarin deze factoren sociale inclusie belemmeren of stimuleren zal echter wel verschillen, net als in de drie wijken van deze casestudy is gevonden.

Capability benadering en de focus op beleidsoplossingen

In dit onderzoek is gekozen voor de capability benadering als theoretisch kader. Deze benadering wordt nog niet op grote schaal toegepast bij onderzoeken naar sociale inclusie. De uitwerkingen van Nussbaum (o.a. 2011) en Wolff en De-Shalit (2007) geven vooral inzicht in het achterhalen van *mogelijkheden* en *oorzaken* in het proces van sociale inclusie. Ze dragen als het ware bij aan een goede *diagnose* van sociale inclusie. De oplossingen die Nussbaum en Wolff en De-Shalit geven, zijn echter abstract en beleidsmatig. De beleidsoplossingen zijn gericht op de systeemwereld en bieden geen oplossing voor de korte termijn, in het dagelijkse leven van mensen, zoals Wolff en De-Shalit zelf ook aangeven (2007, pp. 178-180). Voor de toepasbaarheid van de capability benadering in het alledaagse leven van mensen zullen eerst nieuwe toepassingen ontwikkeld moeten worden. Het actieonderzoek van Beernink (2015) is een voorbeeld van hoe de capability benadering praktisch toegepast kan worden in de zorg voor mensen met ernstige meervoudige beperkingen.

De drempelwaarde

Een ander theoretisch vraagstuk hangt samen met de drempelwaarde die Nussbaum als oplossing ziet (2011, p. 40). Het faciliteren van voorzieningen om ontmoetingen te organiseren is een voorbeeld van een drempelwaarde voor sociale inclusie in de wijk en kan via beleid gestimuleerd worden, maar het gaat hierbij vooral om publieke voorzieningen. Er blijft een spanningsveld aanwezig tussen formele en informele sociale netwerken. Dit onderzoek laat zien dat een groot deel van de sociale netwerkvorming in de wijk plaatsvindt buiten het bereik van dergelijke publieke voorzieningen. Informele sociale netwerken laten zich niet sturen door directe beleidsbeïnvloedingen.

Hoewel het capability perspectief onvoldoende antwoorden biedt voor korte termijn oplossingen ten aanzien van sociale inclusie in de wijk en vooral gericht is op beïnvloeding van de systeemwereld, levert het capability perspectief een waardevolle bijdrage aan de analyse van de factoren die mogelijkheden voor sociale inclusie in de wijk bepalen. Als analytisch kader levert de capability benadering een kritisch perspectief op de daadwerkelijke mogelijkheden voor sociale inclusie.

In het volgende en laatste hoofdstuk van dit onderzoek wordt gekeken naar de consequenties van de conclusies en de reflecties die in dit hoofdstuk staan beschreven. Er worden aanbevelingen gedaan voor de praktijk, beleid en vervolgonderzoek.

Hoofdstuk 8 Aanbevelingen

Inleiding

Ik begon dit onderzoek met een fragment uit de documentaire van ‘Harry, Tiny en Sonja; na 30 jaar op eigen benen’, waarin bewoners met psychische aandoeningen niet welkom zijn bij een eetactiviteit in de buurt. Sociale inclusie van mensen met een beperking vormt een belangrijke doelstelling binnen de Wmo. Harry, Tiny en Sonja zouden dus gewoon mee moeten kunnen doen bij de eetactiviteit in de buurt. Sociale inclusie is een randvoorwaarde om sociale netwerken te vormen en onderdeel te zijn van de gemeenschap.

De Wmo is gebaseerd op hoge verwachtingen ten aanzien van sociale netwerken. Sociale netwerken zouden een activerende rol moeten hebben in de maatschappelijke ondersteuning van mensen met een ondersteuningsvraag. De wijk is de eenheid waarop maatschappelijke ondersteuning in veel gemeenten georganiseerd wordt, vanuit het idee om zo goed mogelijk aan te sluiten bij de leefwereld van mensen.

In lijn met de capability benadering, dient sociale inclusie gezien te worden vanuit menselijke ontwikkeling en niet vanuit een enkelvoudig domein. Voor het bevorderen van sociale inclusie in de wijk is het van belang om belemmerende contextuele factoren op te heffen, zodat alle wijkbewoners in staat zijn om sociale netwerken te vormen en zich onderdeel te voelen van de gemeenschap. Keuzevrijheid vormt hier een belangrijk onderdeel in. Het gaat er niet om dat iedereen sociale netwerken *moet* vormen in een wijk of onderdeel *moet* zijn van gemeenschap, maar het dient wel een keuzemogelijkheid te zijn indien mensen dat waardevol achten.

Het thema van dit onderzoek is daarmee relevant voor beleid, zoals de Wmo, maar ook voor professionals die in de uitvoering te maken hebben met de Wmo. In dit hoofdstuk worden aanbevelingen gedaan op basis van de uitkomsten van dit onderzoek, aan de hand van de laatste deelvraag:

Welke aanbevelingen levert dit onderzoek op voor het proces van sociale inclusie in de wijk?

De aanbevelingen die hieronder beschreven zijn, zijn onder te verdelen in vier verschillende categorieën. Er worden achtereenvolgend aanbevelingen gedaan over sociale inclusie van mensen met een beperking, sociale netwerkvorming, de context van de wijk en tot slot sociale inclusie en beleid. Een deel van de aanbevelingen is gebaseerd op het capability perspectief. In het slotwoord wordt een laatste aanbeveling gedaan, die voortkomt uit het verhaal van Rian dat in hoofdstuk 3 is beschreven.

8.1 Sociale inclusie van mensen met een beperking

Beschouw sociale inclusie van mensen met een beperking als integraal en doorlopend proces

Drie verschillende professionele sectoren zijn betrokken bij sociale inclusie in de wijk van mensen met een lichte verstandelijke beperking en mensen met een psychische aandoening; de gehandicaptensector, de geestelijke gezondheidssector en de welzijnssector. Hoewel er vanaf 2007 al een taak ligt vanuit de Wmo om mensen met een beperking mee te laten doen aan reguliere voorzieningen en er verschillende activiteiten op projectbasis worden ondernomen, wordt er nog weinig *structureel* samengewerkt door de verschillende sectoren.

Van Delden (2014) geeft aan dat de verschillende werkwijzen van de afzonderlijke sectoren een goede samenwerking in de weg staan, waarbij de welzijnssector vooral groepsgericht werkt en de beide zorgsectoren individugericht. Ook bij de beschrijving van de gangbare benaderingen binnen de verschillende sectoren in hoofdstuk 2 is dit verschil zichtbaar geworden. Dit onderzoek laat zien dat de verschillende invalshoeken van de professionele sectoren van belang zijn om sociale inclusie te bevorderen. De individuele aanpak is stimulerend voor sociale netwerkvorming en de groepsgerichte aanpak voor gemeenschapsvorming.

Het verdient aanbeveling dat de drie sectoren radicaal anders gaan werken als het gaat om sociale inclusie. Allereerst is het van belang om sociale inclusie niet als een project te zien, maar als een doorlopend proces en hier de werkprocessen ook op in te richten. Bijvoorbeeld door in koppels van zorg- en welzijnsprofessionals te werken. Deze koppels trekken structureel samen op en hebben een gezamenlijke opdracht om aan sociale inclusie te werken.

Doorbreek de stigmatiserende beeldvorming van de 'cliëntrol'

Het beeld dat mensen met een beperking de voorkeur hebben om alleen met lotgenoten of mensen met een gelijke beperking om te gaan is zeer gangbaar. In verschillende onderzoeken, maar ook in de beroepspraktijk, wordt aangenomen dat mensen met een beperking nou eenmaal liever met lotgenoten omgaan. En deels klopt dat ook, want mensen geven dat zelf ook aan. Nog te vaak worden deze voorkeuren van mensen met een beperking uitgelegd als autonome keuze.

In dit onderzoek is een genuanceerder beeld zichtbaar geworden, waarbij het concept *adaptive preferences* steunend is (Terlazzo, 2015). In dit concept wordt een onderscheid gemaakt tussen mensen die *bewust* of autonoom deze keuze maken en mensen die dat *onbewust* doen. Het achterhalen van *adaptive preferences* is van belang om patronen van sociale ongelijkheid te doorbreken.

De *adaptive preference*, die in dit onderzoek is gevonden, de *onbewuste* identificatie met de rol van cliënt, weerhoudt mensen ervan om naar reguliere voorzieningen te gaan en tegelijk leveren speciale voorzieningen weinig gelijkwaardige sociale netwerkcontacten op (zie

hoofdstuk 5). De *onbewuste* identificatie met de rol van cliënt veroorzaakt daarmee een dubbele uitsluiting in het vormen van sociale netwerken.

Deze beeldvorming komt niet alleen voor bij mensen met een beperking, maar is ook gevonden bij een deel van de bewonersgroepen. Dit kan er toe leiden dat het perspectief van deze wijkbewoners structureel niet meegenomen wordt in beslissingen die betrekking hebben op de wijk, of dat wijkbewoners met een beperking minder keuzes hebben in hun vrijetijdsbesteding dan wijkbewoners zonder een beperking. Het buitensluiten van mensen met een beperking gebeurt *onbewust* en berust deels op beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking.

Het is van wezenlijk belang om alert te zijn op de uitsluitende werking van de identificatie met de rol van 'cliënt'. Het doorbreken van een dergelijke *adaptive preference* is echter ingewikkeld, aangezien het gaat om voorkeuren die mensen zich eigen hebben gemaakt en die onderdeel zijn van gangbare sociale normen in de samenleving. Mensen met een beperking, bewonersgroepen, professionals die sociale inclusie bevorderen, beleidsmakers en wetenschappers maken allemaal onderdeel uit van die samenleving en houden dit mechanisme van uitsluiting mede in stand (Hoof, 2016; Weeghel, Pijnenborst, Veer, & Kienhorst, 2015).

Kritisch vermogen stimuleert het maken van autonome keuzes (Terlazzo, 2015) en is steunend om de stigmatiserende beeldvorming van de 'cliëntrol' te doorbreken. Het verdient aanbeveling om dit kritische vermogen op meerdere niveaus te versterken:

- Voor **mensen met een beperking** is het van belang om kritisch vermogen als vast onderdeel te zien van een ondersteuningsplan. Methoden als Future Planning of Person Centered Planning (Sax, 2002) en Presentie (Baart & Carbo, 2013) zijn steunend om kritisch vermogen te stimuleren en te ondersteunen.
- Bij **bewonersgroepen** is het van belang om bewustwording op gang te brengen van eigen beeldvorming en de gevolgen die dat heeft voor participatie van mensen met een beperking. Een methode zoals Kwartiermaken (Kal, Post, & Scholtens, 2012) kan door professionals worden ingezet om deze bewustwording te stimuleren.
- Voor **professionals die aan sociale inclusie werken** verdient het aanbeveling om kritische reflectie, ten aanzien van eigen beeldvorming, als vast onderdeel van professioneel handelen op te nemen. Bijvoorbeeld met behulp van ervaringskennis of ervaringsdeskundigen, die kritisch meekijken en vanuit de eigen ervaring feedback geven op de houding van professionals.
- Ook **beleidstermen** kunnen stigmatiserend werken. Mensen met een beperking worden bijvoorbeeld consequent als kwetsbaar neergezet en mensen zonder een beperking als weerbaar. Ook in beleid is het van belang om alert te zijn op stigmatiserend

taalgebruik. Ook hier zouden ervaringsdeskundigen een rol kunnen spelen, maar ook kennisinstituten, zoals Disability Studies, kunnen een adviserende rol hebben.

- Ook binnen de **wetenschap** is het van belang om bewust te zijn van het effect dat teveel wordt gebracht in de samenleving op basis van onderzoek. Onderzoekers dienen zich bewust te zijn van hun eigen bias en beeldvorming. Het verdient aanbeveling om ook hier kritische reflectie op te organiseren. Nu wordt er bij een ethische commissie voornamelijk verantwoording afgelegd over de verzameling van data, maar de rapportage van de uitkomsten van onderzoeken zouden ook voorgelegd kunnen worden aan een ethische commissie.

8.2 Sociale netwerkvorming

Stimuleer vrijwilligerswerk om sociaal isolement te doorbreken

Voor een deel van de respondenten vormt de wijk de enige plek om sociale netwerken op te bouwen. Ze zijn bijvoorbeeld gebonden aan hun woning vanwege hun beperking en hebben geen werk of dagbesteding, waardoor de wijk een noodzakelijke plek is. Het verhaal van Rian laat zien dat vrijwilligerswerk in de wijk bijdraagt aan sociale inclusie. In het vrijwilligerswerk kunnen talenten ingezet en verder ontwikkeld worden, ontvangen mensen waardering voor het werk dat ze doen en wordt het sociale netwerk vergroot. Het vormt een invulling van de week of dag en is een reden om de deur weer uit te gaan. Het vrijwilligerswerk stimuleert meerdere capabilities op een positieve wijze. Ook bij andere respondenten in dit onderzoek was dat zichtbaar. Vrijwilligerswerk als stimulering voor sociale inclusie sluit aan bij social role valorization (O'Brien, 2006; Osburn, 2006), een benadering die uitgaat van sociaal gewaardeerde rollen op reguliere plekken die positief bijdragen aan sociale inclusie.

Bij het doorbreken van sociaal isolement is het aan te bevelen dat professionals in de uitvoering mensen met een beperking toeleiden naar sociaal gewaardeerde rollen op reguliere plekken, zoals klaar-over bij een basisschool of dj in de plaatselijke kroeg. De meerwaarde van vrijwilligerswerk in de wijk geldt ook voor andere groepen die niet vanzelfsprekend meedoen in de samenleving, zoals bijvoorbeeld vluchtelingen, ex-gedetineerden of daklozen. Deze sociaal gewaardeerde rollen zijn van waarde voor mensen die geen werk of dagbesteding hebben, maar ook voor mensen die dat al wel hebben, maar een wens hebben om het sociale netwerk uit te breiden.

Aandacht voor de sociale rol van buurman en buurvrouw

Maar niet voor iedereen vormt het vrijwilligerswerk een passende oplossing om sociale inclusie te bevorderen. De meeste sociale netwerken in de wijk ontstaan op het niveau van

burencontact. Deze burencontacten hebben verschillende betekenissen. Sommige contacten dragen bij aan praktische steun, andere aan gezelligheid, vriendschappen of in een enkel geval zelfs mantelzorg. De aard van de contacten is eveneens verschillend. In sommige gevallen neemt één van beide partijen vaker het initiatief, in andere gevallen is sprake van wederkerig contact.

Hoewel deze burencontacten een belangrijke functie hebben in sociale netwerkvorming in de wijk, verschillen de mogelijkheden voor het vervullen van deze sociale rollen per wijk, zoals het *niveau van sociale verbinding* van de wijk laat zien. Voornamelijk voor mensen met een lichte verstandelijke beperking lijkt deze sociale rol van buurman en buurvrouw van belang te zijn voor sociale netwerkvorming.

Het verdient aanbeveling voor professionals in de praktijk, die aan sociale inclusie werken, om mogelijkheden voor de sociale rol van buurman of buurvrouw te stimuleren. Dit geldt zowel voor professionals die mensen met een beperking ondersteunen als welzijnsprofessionals die een rol kunnen spelen om burencontacten te stimuleren via gemeenschappelijke activiteiten.

Meervoudigheid van sociale netwerken als basis voor uitvoerende professionals

Diverse onderzoeken laten de meerwaarde van sociale netwerken en gemeenschap zien op een tal van domeinen, zoals onderwijs, gezondheid en veiligheid (Putnam, 2000; Völker, Flap, & Lindenberg 2007; Marmot, 2015; Wolff & De-Shalit, 2007). Ook in de Wmo wordt het belang van sociale netwerken erkend, als doel op zich en als informeel steunsysteem in maatschappelijke ondersteuning. In de uitvoering van de Wmo, maar ook in diverse onderzoeken, wordt echter eenzijdig de nadruk gelegd op sociale netwerken als informeel steunsysteem (Bredewold, 2014; Linders, 2009; Vreugdenhil, 2012). In dit onderzoek ligt de nadruk op sociale netwerken in het algemeen. Het gaat dan om sociale netwerken als intrinsieke waarde, oftewel als doel op zich, maar ook om sociale netwerken die een instrumentele waarde hebben en om de architectonische waarde van sociale netwerken.

Meervoudig kijken naar sociale netwerken sluit aan bij de verschillende identiteiten die ieder mens in een andere setting kan hebben. Meervoudig kijken naar sociale netwerken is niet alleen van belang bij het bevorderen van sociale inclusie, maar ook bij maatschappelijke ondersteuning in het algemeen. Enkelvoudig kijken naar sociale netwerken, zoals alleen instrumenteel, versterkt het denken in dichotomieën en houden stereotypen en stigmatiserende beelden in stand.

Het is aan te bevelen dat uitvoerende professionals, die aan sociale inclusie werken, sociale netwerken als meervoudig beschouwen en hun aanpakken hier ook op inzetten. Concreet betekent dit dat sociale netwerkvorming altijd een onderwerp is van de professionele agenda en niet alleen als er individueel een probleem of hulpvraag is. Het uitgaan van talenten,

interesses en hobby's kan hierbij steunend zijn. Daarnaast is het van belang om de sociale toegankelijkheid van activiteiten, voorzieningen en bewonersgroepen continu te stimuleren.

8.3 De context van de wijk

Gemeenschapsvorming als wezenlijk onderdeel van sociale inclusie

Gemeenschappen vormen niet alleen een mogelijkheid voor participatie, maar dragen ook bij aan thuis voelen, of *belonging*, in een wijk. Ze dragen bij aan onderdeel zijn van de samenleving. Bovendien zijn sterke gemeenschappen van belang om diverse problemen aan te pakken, zoals eenzaamheid (Marmot, 2015). Het is dus van belang om dit bovenindividuele niveau te erkennen en als wezenlijk onderdeel te zien om achterstanden te doorbreken.

Bewonersgroepen leveren een belangrijke bijdrage aan gemeenschapsvorming in een wijk. Maar niet alle bewonersgroepen zijn daadwerkelijk toegankelijk voor mensen met een beperking. De toegankelijkheid van bewonersgroepen wordt mede bepaald door de beeldvorming die de bewonersgroepen hebben ten aanzien van mensen met een beperking en de rol die de bewonersgroep voor zichzelf ziet in de wijk. Bewonersgroepen zijn dus niet per definitie een partner om achterstanden te doorbreken. Daarom is het van belang om te zorgen dat bewonersgroepen toegankelijk zijn voor alle burgers.

Het verdient aanbeveling om in de beroepspraktijk, naast sociale netwerkvorming, aandacht te hebben voor gemeenschappen en gemeenschapsvorming als onderdeel van sociale inclusie in de wijk. Gemeenschappen zijn waardevolle partners om sociale achterstanden te doorbreken, maar zijn dat niet per definitie. Het erkennen van gemeenschappen als partners in sociale inclusie heeft consequenties voor de professionele inzet. Het betekent dat beslissingen over een wijk gezamenlijk en gelijkwaardig bepaald worden door gemeenschappen en professionals. Het betekent ook dat gemeenschappen toegankelijk dienen te zijn voor alle wijkbewoners, zodat alle wijkbewoners een stem hebben in de wijk. Per wijk dienen partnerschappen opgezet te worden, met als doel kwaliteit van leven van alle wijkbewoners te verbeteren. Methoden zoals de partnerschapskaart (Jansen & Biene, 2015) kunnen steunend zijn om dergelijke partnerschappen in de wijk op te zetten. Deze partnerschappen dienen inclusief te zijn, waarbij gelijkwaardige participatie van mensen met een beperking de norm is. Methodieken zoals Bruggenbouwers van MEE kunnen hier steunend in zijn (Mee Geldersepoort, z.d.).

Vergroot de kennis over beeldvorming ten aanzien van wijken

Beelden die over de wijk bestaan komen lang niet altijd overeen met daadwerkelijke ervaringen die mensen hebben, zoals in de empirische hoofdstukken duidelijk is geworden. Linders (2009, p. 187) komt tot een vergelijkbare conclusie in haar proefschrift, waarbij ze

naar één specifieke wijk heeft gekeken. Mensen die een negatief buurtgevoel hadden en weinig vertrouwen in medebewoners uit de buurt hadden, hielpen desondanks hun buurtgenoten. Dergelijke tegenstelling tussen de beeldvorming ten aanzien van een wijk en de daadwerkelijke ervaringen is ook teruggevonden in dit onderzoek. Over de derde wijk bestaat bijvoorbeeld een positief beeld. Maar de daadwerkelijke ervaringen laten veel voorbeelden van sociale intolerantie zien.

In dit onderzoek zijn ook verschillen gevonden in beelden over de wijk tussen wijkbewoners onderling en naar buiten toe. Wijkbewoners onderling schetsen een ander en vaak realistischer beeld van de wijk dan wijkbewoners naar buitenstaanders toe schetsen, zoals naar bewoners van andere wijken of professionals. Individuele keuzes van bewoners om te verhuizen zijn mogelijk gebaseerd op incomplete beelden, zoals voorbeelden uit de interviews laten zien. Maar ook professionals kunnen mogelijk hun keuzes en handelingen baseren op de incomplete beelden. Beelden over een wijk kunnen dus grotere implicaties hebben dan tot nu verondersteld wordt in dit onderzoek.

Het is van belang om meer kennis te verzamelen over de werking van beeldvorming ten aanzien van wijken en de betekenis van deze beeldvorming voor het dagelijkse leven van mensen. Welke invloed heeft beeldvorming van een wijk op beleidskeuzes? En welke rol speelt beeldvorming van een wijk bij de keuze om te verhuizen of onderdeel te zijn van een wijk? Meer wijken en verschillende perspectieven, zoals van professionals en beleidsmakers, zouden onderzocht moeten worden om hier antwoorden op te krijgen.

8.4 Sociale inclusie en beleid

Toets beleid op impact capabilities

Een belangrijk middel om participatie in de samenleving op gelijke voet te realiseren, zijn integrale benaderingen, die onder andere zichtbaar zijn in de werkwijze van sociale wijkteams. Maar integraal werken gaat verder dan met verschillende beroepsgroepen in een sociaal (wijk)team samenwerken. En het gaat ook verder dan de wijk als organisatie-eenheid te nemen binnen de GGZ (Delespaul, Milo, Schalken, Boevink, & Os, 2016). In dit onderzoek zijn verschillende voorbeelden beschreven van beleidsmaatregelen die een negatieve impact hebben op sociale inclusie. Het woonbeleid is daar een voorbeeld van. Wijkbewoners moeten lang wachten voordat ze kunnen verhuizen en dan is het de vraag of ze in de wijk kunnen wonen waar ze graag zouden willen wonen. Maar ook andere beleidsmaatregelen hebben impact op sociale inclusie, bijvoorbeeld de veranderingen in de ziektekosten, zoals het verhaal van Rian laat zien. Hoewel een deel van het beleid nationaal wordt bepaald, is het van belang om de gevolgen lokaal, in het alledaagse leven van mensen met een beperking, te beoordelen. Sen (2009) onderschrijft dat belang ook, hij stelt dat mensen met een beperking te maken hebben met dubbele achterstanden. Om bewoners en hun leefwereld centraal te

zetten is het niet alleen van belang om naar integrale samenwerking tussen zorg en welzijn te kijken, maar ook naar consequenties van beleid in aanpalende sectoren. Dit wordt ook onderschreven door de commissie Dannenberg (Advies Commissie Toekomst beschermd wonen, 2015, p. 26).

Het verdient aanbeveling dat beleidsmakers van lokale en nationale overheden, maar ook van (semi) publieke instellingen, kritisch kijken naar de gevolgen van beleidsmaatregelen voor een menswaardig leven. Met andere woorden, welke impact hebben beleidsmaatregelen op menselijke ontwikkeling, oftewel, hoe 'capability-proof' is een beleid. Per beleidsmaatregel moet getoetst worden welke gevolgen dat heeft voor het verwezenlijken van capabilities van mensen met een beperking. Levensverhalen van mensen met een beperking zijn er een voorbeeld van hoe de leefwereld centraal te zetten en de lijst met centrale capabilities van Nussbaum (2011, pp. 33-34) zou als analysemodel gebruikt kunnen worden.

Ontwikkel instrumenten om keuzemogelijkheden te versterken

Vanuit de Wmo wordt de nadruk gelegd op de eigen regie van de burger en het vergroten van de zelfredzaamheid (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2010). De Zelf Redzaamheid-Matrix (ZRM) is een instrument dat regelmatig wordt ingezet voor deze omslag in de ondersteuning (Lauriks et al., 2013). Maar het is de vraag in hoeverre instrumenten, zoals de ZRM, een onderscheid maken tussen capabilities en functionings (Gradener & Jansen, 2016). Om eigen regie te kunnen voeren dienen keuzemogelijkheden reële opties te zijn. Patronen van sociale ongelijkheid worden in stand gehouden door het gebrek aan daadwerkelijke keuzemogelijkheden, of door een gebrek aan kritische reflectie op keuzemogelijkheden, zoals dit onderzoek heeft laten zien. De *onbewuste* identificatie met de 'cliëntrol' is daar een voorbeeld van.

Om de zelfredzaamheid en eigen regie duurzaam te vergroten, is het van belang om vanuit capabilities, oftewel daadwerkelijke keuzemogelijkheden, te kijken. Het perspectief op daadwerkelijke keuzemogelijkheden plaatst mensen in relatie tot hun context. Het steunt menselijke ontwikkeling en legt de nadruk op kritische reflectie bij het maken van keuzes. Hierdoor wordt duurzaam aan eigen regie en zelfredzaamheid gewerkt, en mogelijk paternalisme wordt ondervangen.

Het is daarom van belang om bij individuele ondersteuning de nadruk te leggen op keuzemogelijkheden. Dat betekent dat uitvoerende professionals de taak hebben om te verkenen hoe een ondersteuningsvraag of -oplossing tot stand is gekomen. Zijn bijvoorbeeld alternatieven overwogen en zijn deze alternatieven toegankelijk voor mensen. Contextuele factoren kunnen deze alternatieven belemmeren en verschillende achterstanden kunnen met elkaar samenhangen. Het verdient aanbeveling om vanuit het capability perspectief instrumenten voor individuele ondersteuningstrajecten te ontwikkelen, die keuzemogelijkheden van mensen inzichtelijk maken.

Voer een Sociale Inclusie Index op wijkniveau in

Hoewel er sinds een aantal jaren op grote schaal gewerkt wordt in sociale (wijk)teams en deze teams grotendeels wijkgericht georganiseerd zijn, is het de vraag of er structureel voldoende aandacht is voor de wijk als geheel. Veel sociale (wijk)teams leggen de focus op integrale, individuele ondersteuning. Een willekeurig rapport over sociale wijkteams (Kruk, 2016) bevestigt deze focus. Geen van de aanbevelingen voor successen van sociale wijkteams zijn gericht op de context van de wijk. Ook in voorstellen voor wijkgerichte aanpakken vanuit de GGZ wordt de wijk vooral als organisatorische eenheid gezien en niet als waardevolle context op zich (Delespaul et al., 2016).

De contexten van de wijken verschillen en dit leidt tot verschillende mogelijkheden voor sociale inclusie, zoals *het niveau van sociale verbinding* uit dit onderzoek laat zien. Het is daarom van belang om een goede analyse te maken van de wijk en de mogelijkheden die de context van de wijk biedt voor sociale inclusie. Er zijn verschillende meetinstrumenten die ingaan op de stand van zaken in wijken, zoals de wijkmonitor, de leefbaarheidsmonitor of verschillende leefstijlonderzoeken. Maar deze meetinstrumenten zeggen weinig over het niveau van sociale verbinding, zoals de mogelijkheden om sociale netwerken te vormen of onderdeel te zijn van gemeenschap.

Het is aan te bevelen om een structurele analyse te maken van het niveau van sociale verbinding per wijk, die zowel van betekenis is voor professionals die in sociale (wijk)teams werken als voor andere professionals die in de wijk werken, zoals ambulante begeleiders van zorginstellingen, wijkbeheerders van woningbouwcorporaties of huisartsen. Een index, zoals de Human Development Index, die door de World Health Organization gebruikt wordt en gebaseerd is op de capability benadering, zou ook ontwikkeld kunnen worden voor sociale inclusie op wijkniveau. Het zou een objectief instrument moeten zijn, dat gericht is op daadwerkelijke keuzemogelijkheden. Een ***Sociale Inclusie Index*** op wijkniveau is steunend om verschillen tussen en binnen gemeenten zichtbaar te maken, met als doel sociale inclusie voor alle burgers in Nederland te bevorderen.

Slotwoord: Omzien naar elkaar

Het verhaal van Rian, dat in hoofdstuk 3 is uitgewerkt, laat het belang van sociale netwerkvorming en gemeenschapsvorming zien. De ervaringen van Rian geven een inkijk in het proces van het opbouwen van sociale netwerken in de wijk. Het vrijwilligerswerk speelt een cruciale rol in dit proces voor Rian. Het is een legitieme manier om nieuwe mensen te leren kennen en Rian kan haar eigen ervaringen inzetten om andere mensen te ondersteunen die in sociaal isolement zitten.

In de periode dat Rian zelf te maken had met sociaal isolement, had ze behoefte aan burens die bij haar aanbelden. Ze weet uit eigen ervaring hoe belangrijk het is dat anderen je opmerken, dat anderen je zien, dat anderen vragen hoe het met je gaat:

‘Gevoel dat is de sleutel, en dat is ook de sleutel om mensen weer hun waardigheid terug te geven. En dat is de aller, allereerste belangrijkste stap wil jij cohesie überhaupt in de maatschappij. Kijk iemand in de ogen en laat merken: ik zie jou! Daarna: ik hoor jou. Maar dat zijn allemaal stappen. Maar het begint met: ik zie jou.’

(citaat Rian individueel interview 2013)

Maar Rian weet ook hoe moeilijk het is om zelf een eerste stap te zetten. Om gesprekken aan te gaan, terwijl je geen gedeelde gespreksonderwerpen hebt. De activiteiten van de bewonersgroepen dragen bij aan het hebben van gespreksonderwerpen. Ze creëren gedeelde ervaringen en hebben een rol in het proces van sociale inclusie.

Sociale inclusie draagt bij aan kwaliteit van leven en vormt een basis om meerdere capabilities te verwezenlijken. Sociale inclusie kan het beroep op professionele ondersteuning verminderen, niet zozeer omdat anderen informele zorg overnemen, maar omdat sociale inclusie bij kan dragen aan menselijke ontwikkeling, waardoor mensen minder zorg nodig hebben. Het verhaal van Rian is daar een voorbeeld van. Voorbeelden van gebrek aan sociale inclusie in de wijk laten zien dat dit grote gevolgen kan hebben voor kwaliteit van leven en dat de behoefte aan zorg toeneemt. Sociale inclusie in de wijk kan gezien worden als belangrijke voorwaarde voor kwaliteit van leven en zou daarom hoog op de agenda van sociale (wijk)teams, zorginstellingen en gemeentebeleid moeten staan. Ook dient het een systematische en permanente manier van werken te zijn en geen pilot of project.

De verhalen van Rian, maar ook die van Harry, Sonia en Tiny gaan over de betekenis van sociale inclusie in het alledaagse leven. Deze verhalen geven inzicht in de betekenis van sociale verbinding in de wijk. Sociale verbinding in de wijk heeft voor iedereen een andere betekenis, maar moet voor iedereen bereikbaar zijn.

Samenvatting

Wat bepaalt de mogelijkheden voor sociale inclusie in de wijk voor mensen met een lichte verstandelijke beperking of een psychische aandoening?

Deze hoofdvraag staat centraal in dit onderzoek. Sociale inclusie is een proces, waarbij participatie van individuen wordt bevorderd en uitsluiting van mensen met een beperking wordt teruggedrongen (Bolsenbroek & Houten, 2010; Cobigo et al., 2012). Sociale inclusie in de wijk heeft in dit onderzoek betrekking op sociale netwerkvorming en gemeenschapsvorming, bekeken vanuit de leefwereld van wijkbewoners. Sociale netwerken van mensen met lichte verstandelijke beperkingen of psychische aandoeningen zijn relatief klein en het bestaande sociale netwerk is vaak overbelast. In de wijk is vaak geen steunend sociaal netwerk op loopafstand, zijn er weinig sociale contacten en wordt er minder geparticipeerd in bewonersgroepen. Onbekendheid met mensen met een beperking en beeldvorming vormen een belemmering voor sociale inclusie in de wijk. Het belang van sociale inclusie wordt ook onderkend in beleid en wetgeving, zoals in de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo 2015) en het VN-verdrag voor de rechten van mensen met een beperking. Het is van belang om op zoek te gaan naar patronen die bepalend zijn voor *daadwerkelijke mogelijkheden* voor sociale inclusie.

Capability perspectief

De capability benadering (o.a. Nussbaum, 2011; Sen, 2009) biedt de mogelijkheid om zowel het individu als de samenleving te evalueren en is daarom toegepast als theoretisch kader. De capability benadering gaat uit van de feitelijke kansen die het bestaan te bieden heeft en de middelen die iemand nodig heeft om een menswaardig leven te leiden. *Capabilities* zijn de daadwerkelijke mogelijkheden voor een menswaardig leven.

In dit onderzoek is de lijst met centrale capabilities van Nussbaum (2011) gebruikt. De focus ligt op de capability *sociale banden* waarbij het gaat over in staat zijn om met en voor anderen te leven en sociale interacties aan te gaan. Maar ook over gelijkwaardigheid en geen hinder hebben van discriminatie of stigma (Nussbaum, 2011, p. 34). De capability sociale banden sluit goed aan bij de definitie van sociale inclusie.

De waarde van het capability perspectief voor het proces van sociale inclusie zit in de ruimte die het geeft aan diversiteit. Inclusie richt zich niet op het aanpassen *aan* de norm, maar op het aanpassen *van* de norm zodat er ruimte komt voor diversiteit. Denken in menselijke diversiteit biedt ruimte voor keuzes die een persoon zelf maakt en wat deze persoon nodig heeft om capabilities om te zetten in handelingen. Daarom worden mensen met lichte verstandelijke beperkingen en psychische aandoeningen gezien als wijkbewoners en worden alleen verschillen benoemd, die zichtbaar zijn.

Opzet van het onderzoek

In een casestudy zijn drie verschillende wijken in Nijmegen met elkaar vergeleken op basis van verschillende buurtkenmerken, zoals het aantal bewonersinitiatieven, de ligging van de wijk ten opzichte van het centrum en de reputatie van de wijk. De nadruk ligt op het achterhalen van wijkspecifieke kenmerken die het proces van sociale inclusie bepalen. In totaal zijn 34 individuele diepte-interviews gehouden met respondenten met een lichte verstandelijke beperking of met een psychische aandoening. Met 27 respondenten uit bewonersgroepen zijn groepsinterviews gehouden en aan de focusgroepen hebben 17 respondenten meegedaan.

Sociale rollen

Mensen met een beperking hebben verschillende sociale rollen in de wijk, zoals buurman of buurvrouw, incidenteel bezoeker, vaste deelnemer of vrijwilliger van activiteiten, mantelzorger of informeel maatje. De verschillende sociale rollen leverden sociale contacten op, waardoor het persoonlijke sociale netwerk vergroot werd. Een aantal sociale rollen, zoals deelnemer of vrijwilliger bij activiteiten, leverde ook een bijdrage aan andere capabilities, zoals de capability spel of de capability controle eigen omgeving (zie lijst van Nussbaum in hoofdstuk 2). Er zijn verschillende motivaties om al dan niet sociale rollen in de wijk te vervullen, waarin drie verschillende patronen zichtbaar zijn. De verdeling van de respondenten over de drie patronen was ongeveer gelijk.

- In het **eerste patroon** vervulden respondenten geen of nauwelijks sociale rollen in de wijk en hadden hier ook geen behoefte aan. Sommige respondenten voelden weinig binding met een wijk en voor het vormen van sociale netwerken waren ze niet aangewezen op de wijk.
- In het **tweede patroon** vervulden mensen *bewust* diverse sociale rollen in de wijk. Diverse factoren waren hierin stimulerend, zoals de diversiteit in activiteiten, affiniteiten met sociale omgangsnormen in een wijk of gedeelde hobby's.
- In het **derde patroon** wilden mensen graag (meer) sociale rollen vervullen, maar de omstandigheden lieten dit niet toe. De belemmeringen waren soms meer gekoppeld aan de persoon, zoals lichamelijke gezondheid of een beperking. Andere belemmeringen waren meer contextueel van aard, zoals gebrek aan voorzieningen of een gevoel van onveiligheid.

Rollen bewonersgroepen in sociale inclusie

Alle bewonersgroepen gaven aan open te staan voor deelname van mensen met een beperking, maar niet alle bewonersgroepen zagen een rol voor zichzelf weggelegd in het proces van sociale inclusie. Ook hierin zijn verschillende patronen zichtbaar:

- Een deel van de bewonersgroepen zag **geen** rol voor zichzelf weggelegd in het proces van sociale inclusie. Deze bewonersgroepen richtten zich grotendeels op inspraak, leefbaarheid of belangenbehartiging.
- Een ander deel van de bewonersgroepen hadden vooral een **externe** rol in sociale inclusie. Ze deelden bijvoorbeeld informatie over activiteiten met zorginstellingen. Ze stonden open voor mensen met een beperking in de sociale rol van bezoeker.
- Andere bewonersgroepen hadden een **interne** rol in sociale inclusie. Mensen met een beperking deden mee in een sociale rol van deelnemer of vrijwilliger. Daarnaast zetten deze bewonersgroepen zich actief in om deelnemers voor hun activiteiten te werven.

De toegankelijkheid van de bewonersgroepen werd mede bepaald door de beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking. De bewonersgroepen die een interne rol hadden, zagen mensen met een beperking vooral als medeburgers. De bewonersgroepen die geen of alleen een externe rol hadden, zagen mensen met een beperking vooral in de rol van cliënt. Het beeld van de rol van 'cliënt' leverde vooral belemmeringen op voor de sociale rollen van vaste deelnemer of vrijwilliger.

Cliënt-identificatie als belemmering

Deze beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking was ook zichtbaar op individueel niveau. Een groot deel van de respondenten identificeert zich met de rol van cliënt.¹³ Het onbewust identificeren met de rol van cliënt is een voorbeeld van een *adaptive preference*. *Adaptive preferences* worden gevormd door sociale normen die gangbaar zijn in een samenleving (Terlazzo, 2015). Het gaat om geïnternaliseerde sociale normen, die een negatieve impact hebben op autonome keuzes en kwaliteit van leven.

Mensen die zich *onbewust* identificeerden met de rol van cliënt waren wantrouwend ten opzichte van wijkcentra, waar 'gewone' wijkbewoners kwamen die geen beperking hadden. Deze respondenten rekenden vaker professionals tot hun sociale netwerk. De onbewuste identificatie met de rol van cliënt leidde tot een *dubbele sociale uitsluiting*; enerzijds belemmerde het participatie in de wijk en anderzijds leverde het geen gelijkwaardige sociale netwerken op.

Wijkspecifieke patronen van sociale inclusie

In de drie verschillende wijken zijn verschillende patronen in sociale inclusie gevonden, die bepaald werden door een mix van verschillende factoren, zoals de ontstaansgeschiedenis, de demografische samenstelling, het aantal en soort voorzieningen en beeldvorming ten aanzien van de wijk. Het **niveau van sociale verbinding** heeft betrekking op het ontstaan van de sociale interacties en geeft inzicht in de daadwerkelijke mogelijkheden voor sociale inclusie in een wijk.

¹³ Let wel, het gaat hier niet over respondenten die zich *bewust* identificeren met de rol van cliënt om bijvoorbeeld stigma te doorbreken of hun ervaringen inzetten in belangenbehartiging.

In één van de wijken ontstonden sociale interacties voornamelijk op het niveau van burens. Deze wijk werd beschouwd als een typische volkswijk. Er bestond een lange traditie van gemeenschapsvorming. Bewonersgroepen hadden vooral een externe rol in sociale inclusie en stonden open voor de sociale rol van bezoeker, maar nauwelijks voor de sociale rol van deelnemer of vrijwilliger. Op het niveau van gemeenschapsvorming was sprake van een *glazen plafond*.

In één van de andere wijken ontstonden nauwelijks contacten op burenniveau, maar juist via bewonersgroepen. Deze wijk werd aangeduid als anoniem. De meeste bewonersgroepen hadden een interne rol en wijkbewoners met een beperking deden mee als bezoeker, vaste deelnemer en vrijwilliger. Informele maatjes stimuleerden deelname aan activiteiten in de wijk. De beperkte mogelijkheden van sociale inclusie op het niveau van burens was vooral een belemmering voor mensen met een lichte verstandelijke beperking.

De wijk zelf als belemmeringen

In een aantal gevallen vormde wijk zelf ook een belemmering voor het verwezenlijken van meerdere capabilities. Sommige respondenten hadden directe negatieve ervaringen, zoals vernieling aan de woning of persoonlijke bedreiging. Andere respondenten hadden passieve ervaringen, zoals genegeerd worden in de straat. De negatieve ervaringen belemmerden in vrijwel alle gevallen de sociale rol van buurman of buurvrouw en deelname aan activiteiten.

Indien deze respondenten geen vaste dagbesteding hadden, vormde de wijk een *noodzakelijke plek* om netwerken te vormen. Voor deze groep had de wijk als belemmering een grote impact. Verhuizen leek een voor de hand liggende oplossing, maar door woonbeleid gold lange wachttijden. Daarmee vormde woonbeleid een structurele belemmering.

Beelden die over de wijk bestaan komen lang niet altijd overeen met de daadwerkelijke ervaringen die mensen hebben. Over één van de wijken bestond bijvoorbeeld een positief beeld, maar de daadwerkelijke ervaringen lieten veel voorbeelden van sociale intolerantie zien. Deze beelden over de wijk werden vooral naar buitenstaanders toe opgehouden, zoals naar bewoners van andere wijken of professionals. Individuele keuzes van bewoners om te verhuizen zijn bijvoorbeeld gebaseerd op deze beelden, maar ook professionals kunnen hun keuzes en handelingen hierop baseren.

De rol van buurman en vrijwilliger als stimulans

Naast belemmerende factoren, zijn er ook stimulerende factoren gevonden die bepalend zijn voor het proces van sociale inclusie. Sommige sociale rollen hebben een positief effect op meer dan één capability, zoals de sociale rol van vrijwilliger. Deze rol vergroot het sociale netwerk en stimuleert talentontwikkeling. Dat levert waardering op van anderen. Vrijwilligerswerk is een zinvolle invulling van de week, vergelijkbaar met betaalde arbeid. De meeste sociale contacten in de wijk ontstaan via sociale rol van buurman of buurvrouw. Deze sociale rol had een positieve stimulans op meerdere capabilities indien er sprake was van wederkerig en intensief contact, zoals bij elkaar op bezoek gaan.

Aanbevelingen

Het verdient aanbeveling dat de gehandicaptensector, de geestelijke gezondheidssector en de welzijnssector radicaal anders gaan werken als het gaat om sociale inclusie. Allereerst is het van belang om sociale inclusie in de wijk niet als een project te zien, maar als een doorlopend proces en hier de werkprocessen ook op in te richten. Daarnaast is het van belang dat alle professionals kritisch reflecteren op de eigen beeldvorming ten aanzien van mensen met een beperking.

Het verdient aanbeveling voor beroepsbeoefenaars in de praktijk om meer aandacht te besteden aan de sociale rol van buurman of buurvrouw. Het verdient daarnaast aanbeveling dat beleidsmakers van lokale en nationale overheden, maar ook van (semi)publieke instellingen, kritisch kijken naar de gevolgen van beleidsmaatregelen voor meerdere capabilities. Met andere woorden, hoe 'capability-proof' is een beleid.

Tot slot zou een index, zoals de Human Development Index, ook ontwikkeld moeten worden voor sociale inclusie op wijkniveau. Het zou een objectief instrument moeten zijn dat gericht is op daadwerkelijke keuzemogelijkheden. Een *Sociale Inclusie Index* op wijkniveau is steunend om verschillen tussen en binnen gemeenten zichtbaar te maken, met als doel sociale inclusie voor alle burgers in Nederland te bevorderen. Sociale verbinding in de wijk heeft voor iedereen een andere betekenis, maar moet voor iedereen bereikbaar zijn.

Summary

What determines the opportunities people with intellectual and developmental disabilities or mental health problems have for social inclusion on the neighborhood level?

This is the main question in this study. Social inclusion is a process which stimulates individual participation and reduces social exclusion of people with a disability (Bolsenbroek & Houten, 2010; Cobigo et al., 2012). This study into social inclusion on the neighborhood level focuses on social networks and communities from the perspective of the residents of the neighborhood. The social networks of people with intellectual and developmental disabilities (IDD) or mental health problems (MHP) are relatively small and these personal social networks are often overburdened. A supportive social network within walking distance is lacking; people with IDD or MHP have few social contacts in the neighborhood and participate less in community activities. Unfamiliarity with and preconceptions towards people with a disability form an impediment to social inclusion in the neighborhood. The importance of social inclusion on the community level is acknowledged in policies, such as the Social Support Act (Wmo 2015) and the UN-convention on the rights of people with a disability. More insight is needed in the patterns which determine *real opportunities* for social inclusion.

Capability perspective

The capability approach (Nussbaum, 2011; Sen, 2009) offers an appropriate framework for analysis, both on the individual and societal level, and is therefore used as a theoretical framework. The capability approach focuses on the real opportunities life has to offer, as well as on the means needed to live a human life. *Capabilities* are real opportunities to live the life one has reason to value.

In this study, Nussbaum's list (2001) is used and more specifically the *capability affiliation*, which focuses on the ability to live with and towards others and to engage in various forms of social interaction. The second part of the definition emphasizes the ability to equal treatment and not to be hindered by discrimination or stigma (Nussbaum, 2011, p. 34). The capability affiliation fits in well with the definition of social inclusion.

The value of the capability perspective for the process of social inclusion lies in the aspect of *human diversity*. Social inclusion is not about adapting to the social norm, but about adaptation of the social norm to make room for human diversity. Taking human diversity as a starting point shifts the focus to each individual's freedom of choice and the means any individual needs to convert his/her capabilities into functionings. In this perspective, people with IDD and MHP are not addressed as a group, but as ordinary residents living within the community. Only when differences in this study are significant, they are attributed to the disability.

Structure of the research

Three very different neighborhoods in the city of Nijmegen are compared in a case study, based on neighborhood characteristics, such as the number of residents' groups, the location relative to the city center, and the reputation of the neighborhood. We focused on neighborhood specific features which determine the process of social inclusion. 34 in-depth interviews were conducted with people with IDD or MHP. 27 respondents participated in group interviews as members of residents' groups, and 17 respondents joined four different focus groups.

Social roles

People with a disability play different social roles on the neighborhood level, such as neighbor, incidental visitor of activities, regular participant or volunteer of activities, caregiver or buddy. These different social roles enable social interactions and widen personal social networks. Some social roles, such as regular participant of activities or volunteer, also stimulate other capabilities, such as play, or control over one's environment (see Nussbaum's list in chapter 2). Motivations for playing different social roles in the neighborhood differ, and show three patterns. The spread of respondents in the three patterns was almost identical:

- In the **first pattern**, respondents hardly played any social role on the neighborhood level and did not feel the need to do so. Some respondents felt little attachment to the neighborhood and did not depend on the neighborhood for forming social networks.
- In the **second pattern**, respondents chose to play different social roles in the neighborhood intentionally. Various factors, such as the diversity in activities, affinity with social norms, or shared hobbies stimulated different social roles.
- In the **third pattern**, respondents would have liked to play (more) social roles, but circumstances prohibited this. Impediments were sometimes of a more personal nature, such as an impairment or health problems. In other cases, the impediments were more contextual, such as a lack of public facilities or feeling unsafe.

Residents' groups and social inclusion

All residents' groups claimed to be accessible to people with a disability, but not all these residents' groups had the intention to play a role in the process of social inclusion. Three different patterns were found:

- Some residents' groups played **no role** in the process of social inclusion. Most of these residents' groups focused on (safety and) quality of life in the neighborhood, and protecting neighborhood interests.
- Other residents' groups mostly played an **external role** in the process of social inclusion. They shared information about their activities with care organizations.

They were open to people with a disability participating in the social role of visitor of occasional activities.

- Other residents' groups had an **internal role** in social inclusion. These residents' groups actively stimulated people with a disability to join their activities. People with a disability could participate in different social roles, such as regular participant of activities or volunteer.

The accessibility of the residents' groups was determined by preconceptions towards people with a disability. The residents' groups with an internal role considered people with a disability as fellow residents. The residents' groups with no or only an external role considered people with a disability typically as clients or patients. This view of people with a disability as 'clients' inhibited the social roles of regular participant or volunteer.

Identification with the 'client' role

These preconceptions towards people with a disability were also found on the individual level. The majority of the respondents with a disability identified themselves stronger with the role of client.¹⁴ The *implicit* identification with this role of client is an example of an *adaptive preference* (Terlazzo, 2015). This concept focuses on internalized social norms, which have a negative effect on making autonomous choices and quality of life.

Respondents who identified themselves implicitly with the role of client mistrusted community centers visited by 'normal' people, who had no disability. These respondents more frequently counted professional care givers among their personal social networks. The implicit identification with the role of client resulted in a double deprivation: on the one hand, it impeded participation in the community and on the other hand it caused unequal personal social networks.

Neighborhood patterns of social inclusion

In the three neighborhoods studied, different patterns of social inclusion were found, which were determined by a mix of various neighborhood characteristics, such as its history, its demographic composition, the number and type of public facilities present and its image. The **level of social connectedness** focuses on how social interactions come about and provides insight in the real opportunities for social inclusion on the neighborhood level.

In one of the neighborhoods, for example, social interactions mostly arose on the level of neighbor contact. This neighborhood was characterized as a typical working-class neighborhood. This neighborhood had a long history of community building. Residents' groups mostly had an external role in the process of social inclusion and provided access to people with a disability in the social role of visitor, but hardly ever in the social roles of regular participant or volunteer. On the community level, there was a so-called 'glass ceiling'.

¹⁴ NB: this is not the case for respondents who identified themselves explicitly with the role of client, such as volunteers of self-advocacy groups.

In another neighborhood, hardly any social contacts arose on the level of neighbor contact, whereas residents' groups played a major role in social interactions. This neighborhood was characterized as anonymous. Most residents' groups had an internal role in social inclusion, so people with a disability could participate in different social roles; as visitor, regular participant or volunteer. Informal buddies stimulated community participation in this neighborhood. The few opportunities for neighbor contacts formed a great barrier for people with IDD. They had fewer social contacts in this particular neighborhood.

The neighborhood as barrier

In some cases, the neighborhood itself was a barrier for the conversion of various capabilities. Some respondents had concrete negative experiences, such as damage to their property or personal threats. Other respondents experienced more passive negativity, such as being ignored. These negative experiences primarily hindered neighbor contacts and community participation.

For respondents who had no regular daily routine, a job or daycare activity, the neighborhood was the only place left to them to form social networks. Especially for this group, the neighborhood as a barrier had a large impact. Moving to another neighborhood seems a reasonable option, but housing policies have caused long waiting lists. Housing policies can therefore be seen as structural constraints.

Images of neighborhoods did not always match with real-life experiences. Respondents could report for instance a very positive image of a neighborhood, whereas their real-life experience showed a large number of incidents of social intolerance. The image of the neighborhood was primarily constructed for outsiders, people who didn't live in the neighborhood, such as residents of other neighborhoods or professionals. Therefore, these images did not only inform individual choices for moving to another neighborhood but also professionals' choices.

Neighbors and volunteers as strengths

Neighborhoods not only form barriers, they also give opportunities, which stimulate the process of social inclusion. Some social roles, such as the role of volunteer, stimulate more than one capability. This social role widens the volunteer's social network and stimulates his/her capacities. It also leads to appreciation by others. Therefore, volunteering often gives meaning to a regular daily program similar to a paid job. Most social interactions in the neighborhood arise from neighbor contacts. Where these neighbor contacts were reciprocal and intensive, like visiting each other regularly, the social role of neighbor stimulated also more than one capability.

Recommendations

Care organizations of people with IDD and MHP as well as welfare organizations should radically change their work processes regarding social inclusion. First of all, it is important to consider social inclusion as a continuous process and not as a pilot or one-off project.

Secondly, critical reflection of all professionals is needed regarding preconceptions about people with a disability.

Social workers working on social inclusion should pay more attention to the social role of being a neighbor. Also, policy makers, both on the local and national level and within non-profit organizations, should reflect critically on the impact of policies on different capabilities. Or, in other words, are policies 'capability-proof'?

Finally, an index, like the Human Development Index, should also be developed for the neighborhood level. This should be an objective index, focusing on real opportunities. A Social Inclusion Index (SII) on the neighborhood level is helpful to show the differences between and within cities and villages, and could be used to advance the social inclusion of all citizens in the Netherlands. Social connection in the neighborhood has a different meaning for everyone, but should be an opportunity for all.

Samenvatting in beeld

Wat staat er in dit boek?

Dit boek gaat over meedoen en er bij horen in de wijk.

Doen mensen met een lichte verstandelijke beperking of psychische aandoening ook mee in de wijk? En horen zij er ook bij, net als andere mensen in de wijk?

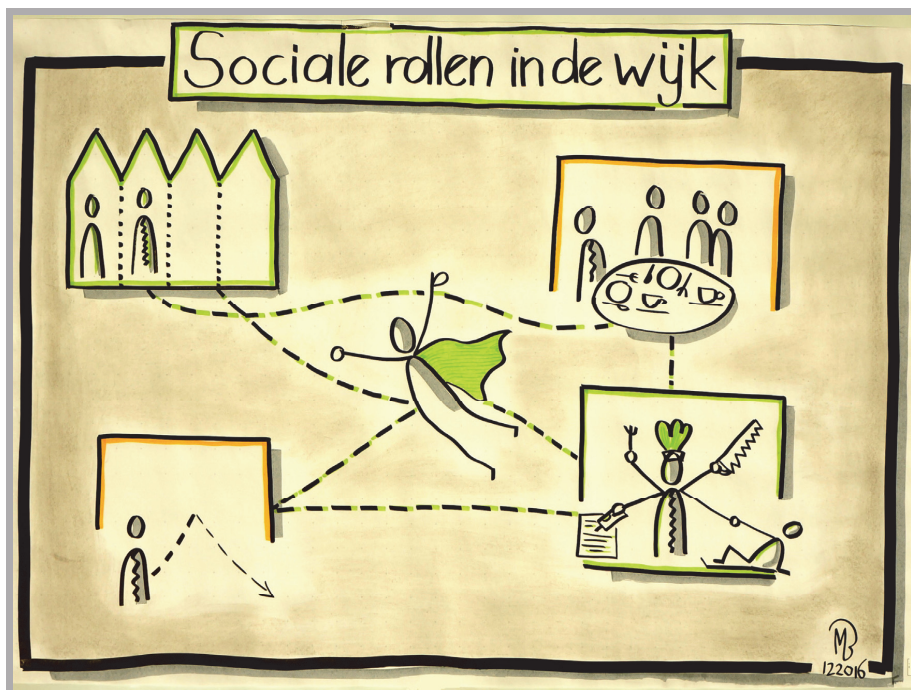
Hoe maken ze contact met andere mensen in de wijk?

En kan iedereen meedoen aan activiteiten in de wijk, zoals in het wijkcentrum?

Zijn er verschillen tussen wijken?

Er is een onderzoek gedaan in 3 wijken in Nijmegen.

De belangrijkste antwoorden uit het onderzoek staan in de volgende 5 tekeningen.

Sociale rollen in de wijk

Er zijn verschillende manieren om mee te doen in de wijk.

Bijvoorbeeld je burens helpen of bij elkaar op bezoek gaan.

Of elke week mee eten bij een eetgroep.

Of af en toe een activiteit bezoeken, zoals een rommelmarkt.

Andere mensen zijn vrijwilliger, of maatje van iemand.

Dat noemen we ook wel sociale rollen.

Via sociale rollen leer je andere mensen kennen.

Verschil tussen wijken

Contact maken met andere mensen is niet overal hetzelfde.

Er zijn verschillen tussen de 3 wijken.

In de eerste wijk ontstaan veel contacten tussen burens.

De burens kletsen samen in de tuin of gaan bij elkaar op bezoek.

In deze eerste wijk bezoeken mensen met een beperking af en toe activiteiten.

Maar ze zijn meestal geen vrijwilliger bij een activiteit.

In de tweede wijk ontstaan contacten vooral binnen groepen mensen die hetzelfde zijn.

Bijvoorbeeld omdat ze dezelfde hobby hebben.

Of omdat ze dezelfde ervaring hebben.

Er zijn weinig contacten tussen de verschillende groepen in deze wijk.

In de derde wijk ontstaan weinig contacten direct tussen burens.

Contacten ontstaan bij activiteiten in de wijk.

Via deze activiteiten ontstaan ook contacten tussen burens.

Mensen met een beperking zijn ook vrijwilliger.

Maatjes helpen anderen om mee te doen.

Clïënt of mens?

Sommige mensen met een beperking zien zichzelf vooral als mens.
Ze willen meedoen aan gewone activiteiten in de wijk.

Sommige mensen met een beperking zien zichzelf vooral als cliënt.
Ze willen meedoen aan activiteiten voor mensen met een beperking.
Ze denken dat andere mensen in de wijk hen niet begrijpen.
Deze mensen hebben minder contacten in de wijk.
En ze hebben meer contacten met begeleiders.

Vrijwilligers die activiteiten organiseren in de wijk zien mensen met een beperking soms ook als cliënt.

Mensen met een beperking kunnen dan niet meedoen als vrijwilliger of deelnemer.

Andere vrijwilligers zien mensen met een beperking vooral als mens.
Mensen met een beperking kunnen dan wel meedoen als vrijwilliger of deelnemer.
Mensen met een beperking horen erbij en kunnen meedoen.
Net als andere mensen in de wijk.

Geen aansluiting in de wijk

Soms is de wijk geen goede plek om te wonen.
Sommige mensen hebben slechte ervaringen in hun straat.
Ze hebben ruzie of niemand ziet ze.
Ze voelen zich niet prettig in de wijk.
Daarnaast zitten ze veel thuis.

Ze hebben geen werk of dagbesteding.
Ze willen graag verhuizen, maar dat lukt niet.
Bijvoorbeeld omdat er niet snel een ander huis is.
Deze mensen hebben geen aansluiting in de wijk.

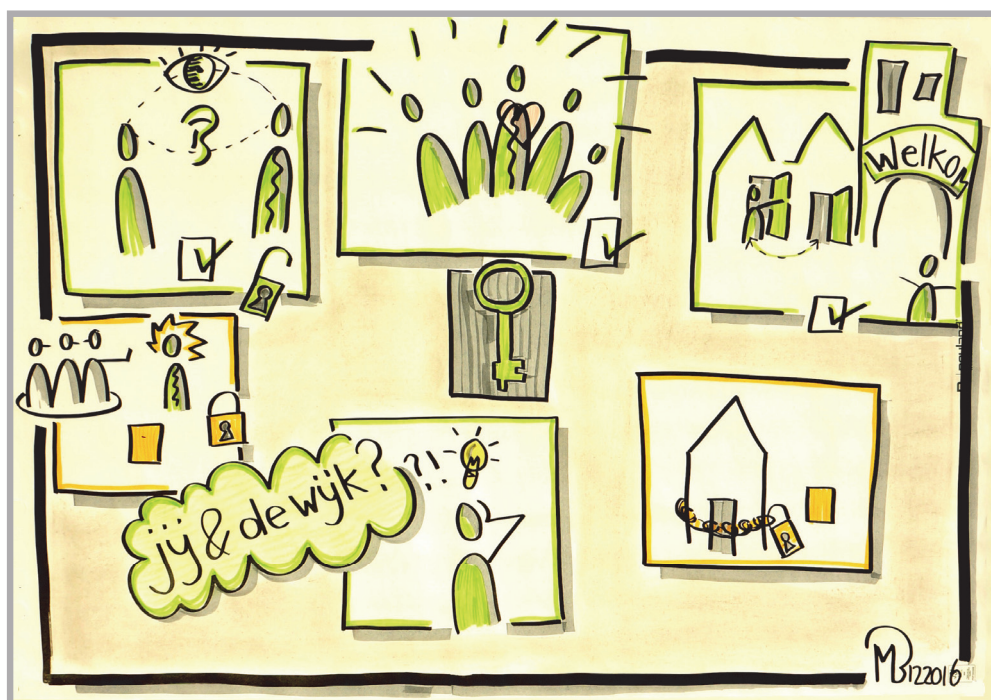
We moeten extra goed op deze mensen letten.
Ze kunnen ziek worden of eenzaam zijn.
Gelukkig komt dit niet heel vaak voor.

Jij en de wijk?

Het is belangrijk dat mensen elkaar zien.
En dat mensen naar elkaar luisteren.

Ook is het belangrijk dat iedereen mee kan doen aan activiteiten in de wijk.
Niet alleen als bezoeker aan een rommelmarkt.
Maar ook als vrijwilliger of deelnemer aan een eetactiviteit.
Als vrijwilliger leer je mensen kennen en kun je laten zien wat je goed kan.
Mensen met een beperking verdienen dezelfde kansen als andere mensen.

Veel contacten in de wijk ontstaan tussen burens.
Contacten met de burens helpen om erbij te horen in de wijk.
Begeleiders van mensen met een beperking kunnen hiermee helpen.

Mensen met een beperking zien als cliënt helpt niet in meedoen in de wijk.
Het is goed om de vraag te stellen; hoe zien we elkaar?
Als mensen zich niet prettig voelen in de wijk kunnen ze niet verhuizen.
Dit helpt niet in meedoen in de wijk.

Meedoen in de wijk is niet verplicht.
Maar meedoen in de wijk moet wel voor iedereen mogelijk zijn.

Dankwoord

Na hard werken is het eindresultaat bereikt in de vorm van dit proefschrift. Het werken aan een proefschrift is een ware beproeving voor jezelf, maar tijdens deze beproeving hebben veel verschillende mensen steun en inspiratie gegeven. Het schrijven van dit dankwoord is daarom een manier om mijn waardering voor deze steun en inspiratie te uiten.

De afgelopen vijf jaar heb ik twee dagen in de week aan mijn promotieonderzoek kunnen werken. Dit heb ik gecombineerd met mijn werk als projectleider bij Tandem Welzijnsorganisatie. Verschillende zorg- en welzijnsinstellingen hebben het mogelijk gemaakt dat ik tijd en middelen heb kunnen inzetten voor dit onderzoek. Daarom wil ik allereerst *Driestroom*, *MEE Geldersepoort*, *Pluyn*, *RIBW Nijmegen Rivierenland* en *Tandem Welzijnsorganisatie* bedanken. Zonder het vertrouwen en de ondersteuning van deze organisaties was het onmogelijk geweest om aan dit onderzoek te werken. Vanuit deze organisaties hebben verschillende medewerkers meegedacht in belangrijke stappen in dit onderzoek. Ze vormden samen de Community of Practice van mijn onderzoek. Sascha Stoffelen, Floor van Santvoort, John Oude Egbering, Sandra de Vries, Frans Brukx, Hennie Joosten, Marian van Wel, Theo van Asperen en Lucia Leijten, bedankt voor jullie steun, enthousiasme en betrokkenheid! Daarnaast wil ik mijn werkgever, Tandem Welzijnsorganisatie nog specifiek bedanken. Vanaf het eerste idee om onderzoek te gaan doen heb ik altijd steun, belangstelling, waardering en betrokkenheid ervaren. Mijn dank gaat uit naar alle collega's van Tandem en specifiek naar het Management team en team Ontwikkeling en Innovatie.

Mijn promotor Taco Brandsen en co-promotor Jan-kees Helderman wil ik graag bedanken voor hun begeleiding. Heel veel dank voor de manier waarop jullie mij in dit proces hebben begeleid. Terugkijkend op het geheel heeft jullie manier van begeleiden mij veel ruimte gegeven om mijn eigen weg te zoeken. Op momenten dat ik daar te veel van afweek, zorgden jullie ervoor dat ik weer de juiste route koos. Het heeft ons uiteindelijk waardevolle inzichten gebracht. In de laatste fase van het onderzoekstraject hebben we intensiever contact gehad. Jullie feedback op de hoofdstukken was zeer waardevol, net als de inhoudelijke gesprekken die we hadden naar aanleiding van de hoofdstukken. Het daadkrachtig optreden in de laatste voorbereidingen voor de verdediging waardeer ik in het bijzonder.

De leden van de promotiecommissie, prof. dr. René ten Bos, prof. dr. Judith Wolf, prof. dr. Geert van Hove, prof. dr. René Schalk en dr. Inge Bleijenbergh wil ik bedanken voor de tijd en aandacht die ze besteed hebben aan het beoordelen van het manuscript en de bereidheid om deel te nemen aan de oppositie.

De afgelopen jaren heb ik veel verschillende wijkbewoners geïnterviewd. Bij elk interview voelde ik me weer bevoorrecht dat de ander een verhaal met mij deelde, meestal op de

bank in de huiskamer of aan de keukentafel. Zonder deze bereidheid was het niet mogelijk om mijn onderzoek uit te voeren zoals dat nu gebeurd is. Mijn dank is daarom groot voor de deelname van alle respondenten aan dit onderzoek, zowel de individuele respondenten als de respondenten die actief zijn in de bewonersgroepen. Vanwege de privacy is het niet mogelijk om de namen afzonderlijk te noemen van al deze respondenten. Een speciale dankbetuiging ben ik verschuldigd aan Rian. Allereerst bedankt dat ik je verhaal mocht vertellen, maar vooral ook bedankt voor je reflectie en de vele lange gesprekken die we samen hebben gehad. Je bent een sterke vrouw en ik heb veel bewondering voor datgene wat je hebt bereikt. Mijn dank gaat ook uit naar alle mensen die naast de leden van de Community of Practice een actieve rol hebben gehad om wijkbewoners te vinden die bereid waren om mee te doen aan dit onderzoek. Marianne Mondria, Benno Linssen, Rob Aalders, Peer van Hoof, Sascha Stoffelen, Marion Bracke, Hermien Vrehe, het Zelf Regie Centrum en Trias, bedankt voor jullie medewerking.

In de drie verschillende wijken heb ik veel steun en medewerking ontvangen van verschillende organisaties en personen. Medewerkers van sociale wijkteams, wijkcentra, woningbouwcorporaties en gemeente Nijmegen hebben in alle drie de wijken samen met actieve wijkbewoners en vrijwilligers in kaart gebracht welke voorzieningen en bewonersgroepen aanwezig waren in deze wijken. Na afloop van elke case zijn de uitkomsten gedeeld met sociale wijkteams en andere professionals die actief waren in de wijk. Deze bijeenkomsten zijn van grote waarde geweest voor de reflectie op tussentijdse uitkomsten. Het is goed om te merken dat er grote betrokkenheid is bij het thema sociale inclusie in de wijk.

Wat meer op de achtergrond hebben ook anderen een belangrijke bijdrage geleverd aan dit proefschrift. Chamchea Amaach heeft een groot deel van de interviews getranscribeerd. Bedankt voor je geduld om de soms lange interviews letterlijk uit te typen en de gesprekken die we samen hadden naar aanleiding van de interviews. Ingrid Artz heeft eveneens een groot deel van de interviews uitgewerkt en heeft als editor het geheel kritisch meegelezen. Bedankt voor je nauwkeurigheid en je betrokkenheid; je kaartjes hangen nog steeds bij mij op de studeerkamer. De bijdragen van Marion Peters en Maaïke Borsboom zijn meer zichtbaar. Marion, bedankt voor het mooie kunstwerk dat op de voorkant staat, het symboliseert voor mij sociale netwerken. Maaïke, bedankt voor de mooie tekeningen; het was een geslaagde oefening om wetenschap zo tastbaar te maken!

Als buitenpromovenda was het zeker in de beginperiode van het onderzoekstraject een zoektocht om inhoudelijk aansluiting te vinden op het thema sociale inclusie. Bij twee netwerken heb ik de inhoudelijke aansluiting gevonden waar ik naar op zoek was. Als eerste was dat de landelijke onderzoeksgroep 'Disability studies, inclusie en belonging'. Het voelde als een warm bad om deel te mogen nemen aan deze onderzoeksgroep en de deelname is zeker in de beginperiode van grote steun geweest in mijn onderzoek. Dank aan alle leden van de onderzoeksgroep voor het delen van kennis en het geven van feedback. Doortje en

Jaqueline, jullie in het bijzonder bedankt voor jullie betrokkenheid en inzet om deze groep voort te zetten en verder door te ontwikkelen. Als tweede heb ik deelgenomen aan de intervisie groep onder begeleiding van Herman Meininger. Het was erg prettig om samen met 'lotgenoten' de perikelen van een promotietraject te delen. Gustaaf, Alma, Susanne en Tessa, bedankt dat ik deelgenoot mocht zijn van jullie ervaringen. Herman, bedankt voor je warme belangstelling en vertrouwen in mijn onderzoek. Maar ook andere mensen hebben mij geïnspireerd in de zoektocht naar het thema sociale inclusie. Sascha Stoffelen, Tamara Willemsen, Marlijn Oosterhoff, Niels Schuddeboom, Evi van der Niet, Jos Kersten, Els van der Ploeg, April Ranshuizen, Levi van Dijk en Floor Goddijn: bedankt voor alle inzichten!

In de looptijd van het onderzoek was ik zelf ook bij veel verschillende studies betrokken in een rol als praktijkbegeleider. Het was fijn om samen op te trekken in onderzoek in vergelijkbare onderwerpen, zodat we ervaringen konden delen. Ad den Dekker, dank voor je voortdurende belangstelling en betrokkenheid bij inclusie. Karin van Eerten, dank voor de vele gesprekken die we samen hebben gehad over onderzoek doen en de verbinding tussen onderzoek en praktijk. Peer, het is fijn om een medestander te hebben in het werk, samen literatuur te delen en nieuwe toepassingsrichtingen voor inclusie te verkennen.

De capability benadering heeft een grotere rol gehad in dit onderzoeksproces dan louter het gebruik als theoretisch kader. Via de capability benadering heb ik toegang gekregen tot internationale netwerken, door het bezoeken van internationale congressen in Athene, Washington en Tokyo. Een deel van de contacten die daar zijn ontstaan zijn ook na de congressen voortgezet. Anna, Cesar, Mohammed en Julie, wat fijn dat ik jullie ben tegengekomen en bedankt voor de uitwisselingen die we hebben vanuit verschillende disciplines. Maar de capability benadering vormde ook de aanleiding voor het mede oprichten van nieuwe netwerken. Na een congres in Leeuwarden is het idee ontstaan om het Nederlands - Vlaams Netwerk voor de Capability Approach in het Sociale Domein (CA-SD) op te richten. Dit netwerk biedt de mogelijkheid om de capability benadering ook in de praktijk van het sociaal werk te introduceren. De leden van dit netwerk zijn allen zeer goed ingevoerd in de capability benadering en de diepgaande gesprekken die we samen hebben over de capability benadering dragen zeker bij aan mijn eigen menselijke ontwikkeling. CA vrienden Collin, Michel, Willem, Jeroen, Janny, Erik, Sylvie, Luc en Jeanette dank voor deze inspirerende bijdragen.

Via het promotieonderzoek zijn de reeds bestaande contacten met de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen versterkt. Medewerkers van het lectoraat Lokale Dienstverlening vanuit Klantperspectief en het lectoraat Zorg voor Mensen met een Verstandelijke Beperking hebben regelmatig meegedacht en belangstelling getoond in mijn onderzoek. De uitkomsten van het onderzoek heb ik meerdere malen mogen delen in gastlessen en workshops. Martha van Biene, Ida van Asselt-Goverts, Maaïke Hermesen en sinds kort Lisbeth Verharen, dank voor jullie interesse en samenwerking. Een speciale dank gaat uit naar Lineke van Hal, die ik

aan het begin van mijn promotie een keer toevallig heb ontmoet. Jij was bereid om mee te denken in de beginfase en hebt een rol als gespreksleider gehad bij de focusgroepen. Fijn dat je vanuit een antropologische blik een bijdrage hebt geleverd aan dit onderzoek.

Vele mensen hebben op verschillende manieren een bijdrage geleverd aan dit onderzoek, maar er zijn een paar mensen die ik apart wil noemen. Ze hebben stuk voor stuk een belangrijk verschil gemaakt in het onderzoek, door gedurende het hele onderzoek te luisteren, te reflecteren en feedback te geven. Frans, vanaf de start dat ik bij Tandem werk heb je mij gestimuleerd om onderzoek te doen. Je jarenlange ervaringen in het opbouwwerk zorgden voor een historisch perspectief in het onderzoek. Maar daarnaast ben je ook altijd persoonlijk betrokken geweest. Erik, we kennen elkaar in veel verschillende sociale rollen, maar sinds jij Martha Nussbaum introduceerde bij Tandem zijn we intensiever gaan samenwerken. Je bent van onschatbare waarde geweest in het opfrissen en verder ontwikkelen van mijn theoretisch denken. De urenlange gesprekken over verschillende theorieën vervelen nooit en prikkelen altijd tot nieuwe ideeën en toepassingen. Frans en Erik, fijn dat jullie paranimf willen zijn. Tessa, ik heb je in de beginperiode van mijn onderzoek leren kennen en je hebt mij geïntroduceerd in de eerste netwerken. We hebben elkaar in verschillende fases in het onderzoek gesteund, maar er is ook altijd ruimte voor onze eigen persoonlijke ontwikkelingen. Die combinatie maakt dat ik altijd erg uitkijk naar onze afspraken. Janny, ik heb jou in het netwerk van Disability Studies ontmoet en al snel bleek dat we allebei de capability benadering gebruikten, wat al snel de bijnaam 'sisters Nussbaum' opleverde. Je bent voor mij een inspirerend voorbeeld hoe je wetenschap combineert met praktijk. Je warme belangstelling voor mij en mijn onderzoek waardeer ik enorm. Tessa en Janny, als ik meer paranimfen had mogen kiezen dan had ik jullie gevraagd.

Om te kunnen zijn wie ik ben speelt mijn persoonlijke sociale netwerk een belangrijke rol. Zij vormen een warme en vertrouwde basis waar ik altijd op terug kan vallen. Mijn vriendinnen heb ik de afgelopen vijf jaar minder kunnen zien, vanwege de vele uren die ik op avonden en in het weekend in dit promotieonderzoek heb gestopt. Maar als we elkaar zien is het goed. Dank meiden voor jullie begrip, steun en aanmoedigingen. Via mijn onderzoek ben ik mij meer bewust geworden van de waarde van contacten met burens. Ik ben erg gezegend met de fijne burens die in onze straat wonen. Dank voor jullie steun en dat jullie mijn straatgenoten zijn. Maar ook ouders op school en bij de voetbalclub en mijn zwemmaatjes hebben regelmatig belangstelling getoond in mijn onderzoek. Het is mooi om te ervaren dat ook mijn eigen sociale rollen in de wijk steunend zijn.

Tot slot gaat mijn dank uit naar de mensen die het dichtste bij me staan. Lieve Jeanine, grote zus en beste vriendin, je hebt me altijd gestimuleerd om mezelf te ontwikkelen en je bent daarin voor mij een inspirerend voorbeeld. Het is fijn om zoveel verschillende interesses met elkaar te delen, niet alleen op werkgebied, maar ook in de vrije tijd. Wat fijn dat je mijn zus bent! Mustapha, dank voor je steun en leuk dat we samen leren op een heel andere gebied

(zweminstructeur). Loua, Rayyan en Suraya, ook jullie heb ik minder gezien dan ik graag zou willen. Maar jullie vormden altijd een welkome afleiding van het harde werken. Lieve pa en ma, jullie vormen de basis voor dat wat ik nu doe en wie ik nu ben. Jullie hebben me ook altijd gesteund om mezelf te ontwikkelen en niet op te geven als het moeilijk is. Ma, het onverstoorde doorgaan tot je je doel hebt bereikt ik van jou. Pa, het opgaan in het onderwerp en daarbij alles om je heen vergeten heb ik van jou. Beiden, de diepgang en het doorzettingsvermogen waren belangrijke ingrediënten om dit promotieonderzoek te voltooien. Dank voor de waarden die jullie meegegeven hebben en die een goed kompas zijn in mijn leven. Lieve Bari, Oumar en Amadou, mijn mannen, mijn thuis. Jullie hebben heel veel opgevangen en mij de ruimte gegeven om dit boek te kunnen schrijven. Zonder deze onvoorwaardelijke steun was het niet mogelijk. Dat was niet altijd gemakkelijk, het opvoeden van twee jonge kinderen en het draaien van een huishouden gecombineerd met werk gaat niet vanzelf. Ik ben ontzettend trots op jullie en op ons samen dat we dit hebben bereikt. Het is niet mijn boek, maar ons boek. Een boek dat in verbinding tot stand is gekomen door jullie steun, geduld en liefde.

Curriculum Vitae

Annica Brummel (1977) heeft in 1995 haar VWO diploma behaald (Stedelijk Gymnasium Apeldoorn). Van 1995 tot 1997 studeerde ze geschiedenis aan de Rijks Universiteit van Groningen, waar ze haar propedeuse heeft behaald. In 1997 stapte ze over naar de Katholieke Universiteit van Nijmegen, waar ze in 2001 haar doctoraalexamen ontwikkelingsstudies behaalde. Haar specialisatie was gender en West-Afrika en haar afstudeeronderzoek richtte zich op de rol van vrouwen in het vredesproces in Mali, West Afrika. Het betrof een kwalitatieve studie. Na afloop van haar studie koos ze er bewust voor om in Nederland in de praktijk aan de slag te gaan. Ze startte als opbouwwerker bij welzijnsorganisaties in Uden (Stichting Opbouwwerk Uden, 2002-2005) en 's-Hertogenbosch (Stichting Divers, 2003-2008). Vanaf 2006 kreeg ze in deze laatste organisatie een functie als programmaleider Grote Steden Beleid en Brede School coördinator. In 2006 volgde ze de post-HBO opleiding Leefbaarheidsmanagement. Van 2008 tot heden werkt ze bij Tandem Welzijnsorganisatie in Nijmegen als projectleider innovatie en ontwikkeling. Tot 2010 specialiseerde ze zich op integratie van migrantengroepen in de samenleving. Vanaf 2010 kwam de focus te liggen op sociale inclusie in de wijk van mensen met een beperking. Ze heeft samen met partners van zorginstellingen een actieve bijdrage geleverd aan het ontwikkelen van diverse pilots en aanpakken, zoals Gewoon meedoen in je eigen wijk en WijkKringen. Vanaf 2010 verzorgt ze regelmatig gastlessen bij diverse sociale opleidingen aan de Hoge School van Arnhem en Nijmegen (HAN) en ze is daar vanaf 2014 extern toezichthouder bij de eindexamens van de opleiding Culturele en Maatschappelijke Vorming. Daarnaast is ze sinds 2014 extern beoordelaar bij de databank Sociale Interventies van Movisie.

In 2012 is ze gestart met haar promotieonderzoek, waarvan het resultaat in dit proefschrift is beschreven. Sinds de start van haar onderzoek heeft ze deelgenomen aan de onderzoeksgroep 'Disability studies, inclusie en belonging'. Ze is medeoprichtster van het Nederlands - Vlaams Netwerk voor de Capability Approach in het Sociale Domein (CA-SD) en levert binnen dat netwerk een bijdrage aan een handboek voor sociaal werkers. Internationaal heeft ze haar onderzoek tijdens diverse congressen gepresenteerd.

Literatuurlijst

- Advies Commissie Toekomst beschermd wonen. (2015). *Van beschermd wonen naar een beschermd thuis*. Adviesrapport in opdracht van de Vereniging Nederlandse Gemeenten. Den Haag: Auteur.
- Alphen, L. van. (2011). *Social integration of people with intellectual disabilities in neighbourhoods. Sitting on the fence* (Proefschrift Universiteit van Maastricht, Maastricht). Maastricht: BOXpress B.V.
- Alkire, S., & Deneulin, S. (2009). The human development and capability approach. In S. Deneulin, & L. Shahani. (Red.), *An introduction to the human development and capability approach* (pp. 22-48). London: Earthscan.
- Arum, S. van, & Schoorl, R. (2016). *Sociale (wijk)teams in beeld. Stand van zaken na de decentralisaties (najaar 2015)*. Utrecht: Movisie.
- Asselt-Goverts, I. van, Embregts, P., Hendriks, L., Verreijken, A., Frielink, N., Bogaard, K. van den, & Meer, J. van der. (2012). *Handleiding Maastrichtse Sociale Netwerk Analyse voor mensen met een verstandelijke beperking (MSNA-VB)*. Nijmegen: Drukkerij Efficient.
- Asselt-Goverts, A. E. van, Embregts, P. J. C. M., & Hendriks, A. H. C. (2015a). Social networks of people with mild intellectual disabilities: characteristics, satisfaction, wishes and quality of life. *Journal of Intellectual Disability Research*, 59, 450-461.
- Asselt-Goverts, A. E. van, Embregts, P. J. C. M., Hendriks, A. H. C., Wegman, K. M., & Teunisse, J. P. (2015b). Do social networks differ? Comparison of the social networks of people with intellectual disabilities, people with autism spectrum disorder and other people living in the community. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45, 1191-1203.
- Asselt-Goverts, A. E. van. (2016). *Social networks of people with mild intellectual disabilities: characteristics and interventions* (Proefschrift Universiteit van Tilburg, Tilburg). Ede: GVO drukkers & vormgevers.
- Baars, H. M. J. (1994). *Sociale netwerken van ambulante chronische psychiatrische patiënten*. Maastricht: Universitaire Drukkerij Uniprint.
- Baart, A., & Carbo, C. (2013). *De zorgval*. Amsterdam: Thoeoris.
- Bannink, D., Bosselaar, H., Veer, J. van der, & Trommel, W. (2014). De gedecentraliseerde integratie van het sociale domein. *Beleid en Maatschappij*, 41 (01), 65-73.
- Barter, C. & Renold, A. (2000). 'I wanna tell you a story': exploring the application of vignettes in qualitative research with children and young people. *International Journal of Social Research Methodology*, 3 (4), 307-323.
- Beernink, J. (2015). *Floreren. Zoektocht naar goed leven voor mensen met ernstige verstandelijke beperking en ernstige gedragsproblemen* (Proefschrift Vrije Universiteit, Amsterdam). Delft: Eburon.
- Berg, E. van den, Houwelingen, P. van, & Hart, J. de. (2011). *Informeel groeien. Verkenningen van eigentijdse bronnen van sociale cohesie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Bevir, M. & Kedar, A. (2008). Concept formation in political science: an anti-naturalist critique of qualitative methodology. *Perspective on Politics* (03), 503-517.
- Biggeri, M., Bellanca, N., Bonfanti, S., & Tanzi, L. (2011). Rethinking policies for persons with disabilities through the capability approach: the case of the Tuscany region. *European Journal of Disability Research*, 5 (3), 177-191.
- Blokland, T. (2003). *Urban Bonds. Social relationships in an inner city neighbourhood*. Cambridge: Policy Press.
- Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Boer, N. (2001). De opkomst van de wijkaanpak als dominante strategie in het sociaal beleid. In J. W. Duyvendak, & L. Veldboer. (Red.), *Meetingpoint Nederland. Over samenlevingsopbouw, multiculturaliteit en sociale cohesie*. Amsterdam: Boom.
- Boer, A. H. de, Broese van Groenou, M., & Timmermans, J. (2009). *Mantelzorg. Een overzicht van steun van en aan mantelzorg in 2007*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bolsenbroek, A., & Houten, D. van. (2010). *Werken aan een inclusieve samenleving. Goede praktijken*. Amsterdam: Boom Nelissen.
- Boni, A., & Walker, M. (2016). *Universities, development and social change: theoretical and empirical insights*. Londen en New York: Routledge
- Boonaerts, Y., & Pekaar, H. (2010). *Wonen in de wijk. Een onderzoek naar de ervaringen van mensen met een verstandelijke of psychische beperking in West-Noord-Brabant*. Breda: Avans Hogeschool.
- Bos, G. F. (2016). *Antwoorden op andersheid. Over ontmoetingen tussen mensen met en zonder verstandelijke beperking in omgekeerde-integratiesettingen* (Proefschrift). Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Boumans, J., & Weeghel, J. van. (2016). Destigmatisering in breder perspectief. In J. van Weeghel, M. Pijnenborg, J. van 't Veer, & G. Kienhorst. *Handboek destigmatisering bij psychische aandoeningen. Principes, perspectieven en praktijken* (pp. 75-94). Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Braber, C. den. (2013). The introduction of the capability approach in social work across a neoliberal Europe. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 22 (4), 61-77.
- Braber, C. den, & Tirions, M. (2016). De capability approach. Voeding voor het sociaal werk van morgen? *Sociaal Net*, geraadpleegd op 17 november 2016, van <http://sociaal.net/analyse-xl/capability-approach/>.
- Bredewold, F. (2014). *Lof der oppervlakkigheid. Contact tussen mensen met een verstandelijke of psychiatrische beperking en buurtbewoners* (Proefschrift Universiteit van Amsterdam, Amsterdam). Amsterdam: Van Gennep.
- Brettschneider, E., & Wilken, J. P. (2007). *Hoezo, een netwerk? Onderzoek naar de aandacht voor sociale netwerken in de verstandelijk gehandicaptenzorg*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Brown, S. R. (1986). Q-technique and method. In: W. Berry, & M. Lewis-Beck. (Red.), *New tools for social scientists*. Thousand Oaks: Sage.
- Cardol, M., Speet, M., & Rijken, M. (2007). *Anders of toch niet? Deelname aan de samenleving van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking*. Utrecht: Nivel.

- Claes, C., Hove, G. van, Loon, J. van, Vandevelde, S., & Shalock, R. L. (2010). Quality of life measurement in the field of intellectual disabilities; eight principles for assessing quality of life-related personal outcomes. *Social Indicators Research*, 98 (1), 61-72.
- Cobigo, V., Oulette-Kuntz, H., Lysaght, R., & Martin, L. (2012). Shifting our conceptualization of social inclusion. *Stigma Research and Action*, (2), 75-84.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2015). *Basics of qualitative research. Techniques and procedures for developing grounded theory (4de druk)*. Thousand Oaks: Sage.
- Delden, P. J. van. (2014). *Wicked problems: venijnige vraagstukken als vuurproef voor de publieke dienstverlening*. Essay. Utrecht: Auteur.
- Delespaul, P., Milo, M., Schalken, F., Boevink, W., & Os, J. van. (2016). *Goede GGZ! Nieuwe concepten, aangepaste taal en betere organisatie*. Leusden: Diagnosis Uitgevers.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (1994). Introduction. Entering the field of qualitative research. In N. K. Denzin, & Y. S. Lincoln. (Red.), *Handbook of qualitative research* (pp. 1-17). Thousand Oaks, Sage.
- Dijkstra, L. (1999). De q-methode in bedrijfskundig onderzoek. *Bedrijfskunde*, 71 (3), 40-49.
- Domselaar, I. van. (2015). Vrijheid als begrensde kwetsbaarheid. Nussbaums theorie van sociale rechtvaardigheid. In R. Tinnevelt, & Y. Denier. (Red.), *Martha Nussbaum* (pp. 116-133). Zoetermeer: Uitgeverij Klement.
- Durkheim, F. (1893). *The division of labour in society*. Londen: Macmillan.
- Elster, J. (1983). *Sour grapes. Studies in the subversion of rationality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ewijk, H. van. (2006). De Wmo als instrument in de transformatie van de welvaartsstaat en als impuls voor vernieuwing van het sociaal werk. *Sociale Interventie*, 3, 5-16.
- Fakhoury, W., & Priebe, S. (2007). Deinstitutionalization and reinstitutionalization: major changes in the provision of mental healthcare. *Psychiatry*, 6 (8), 313-316.
- Field, J. (2010). *Social capital* (2de druk). New York: Routledge.
- Friedman, M. (2003). *Autonomy, gender, politics. Studies in feminist philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Gardner, P. J. (2011). Natural neighborhood networks- important social networks in the lives of older adults aging in place. *Journal of Aging Studies* 25, 263-271.
- Gemeente Nijmegen Afdeling Onderzoek en Statistiek. (2012). *Stads- en Wijkmonitor 2012*. Nijmegen: Onderzoek en Statistiek.
- Gemeente Nijmegen Afdeling Onderzoek en Statistiek. (2013). *Nieuw en actueel overzicht in Nijmeegse leefstijlen. Burgerschapstijlen in Nijmegen*. Nijmegen: Onderzoek en Statistiek.
- Gemeente Nijmegen Afdeling Onderzoek en Statistiek. (2016). *Stads- en Wijkmonitor 2016*. Nijmegen: Onderzoek en Statistiek.

- Gennep, A. T. G. van. (1997). Paradigma verschuiving in de visie op zorg voor mensen met een verstandelijke handicap. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek* (36), 189-201.
- Gennep, A. T. G. van. (2009). Verstandelijke beperking als sociaal probleem. Kansen of bedreigingen van het burgerschapsparadigma. *Nederlands Tijdschrift voor de Zorg aan Mensen met Verstandelijke Beperkingen*, 35 (2), 101-124.
- George, A. L., & Bennett, A. (2005). *Case studies and theory development in the social sciences*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Gilchrist, A. (2009). *The well-connected community. A networking approach to community development*. Bristol: Policy Press.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. New York: Simon and Schuster.
- Gradener, J. (2016). *Keys to the community. A multiple case study into professional legitimation in community development practice* (Proefschrift). Utrecht: Universiteit van Utrecht.
- Gradener, J., & Jansen, E. (2016). *Studying community-based social work practices, and the deliberating social worker: Lessons for further theoretical specifications*. European Conference for Social Work Research Lisbon. Lisbon: Auteur.
- Grootegoed E., & Dijk, D. van. (2012). The return of the family? Welfare state retrenchment and client autonomy in long-term care. *Journal of Social policy*, 41, 677-694.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. In N. K. Denzin, & Y.S. Lincoln. (Red.), *Handbook of qualitative research* (pp. 105-117). Thousand Oaks: Sage.
- Habermas, J. (1987). *Lifeworld and system: a critique of functionalist reason, volume 2 of the theory of communicative action*. Boston: Beacon Press (first published in German in 1981).
- Habraken, J., Brouwers, E., & Bongers, I. (2015). Kwetsbare burgers centraal; professionals werken samen aan ontschotting. *Tijdschrift voor Gezondheidswetenschappen* 93 (3), 85-88.
- Hall, E. (2005). The entangled geographies of social exclusion/inclusion for people with learning disabilities. *Health & Place*, (11), 107-115.
- Hart, C.S. (2012). *Aspirations, education and social justice: applying Sen and Bourdieu*. Londen: Bloomsbury.
- Heemskerk, J., Petrina, R., & Vosters, N. (2013). Inclusie. In: N. Vosters, R Petrina, & J. Heemskerk. (Red.), *Inclusief. Werken aan zorg en welzijn voor iedereen* (pp. 13-18). Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Helliwell, J., & Putnam, R. (2006). The social context of well-being. In F. Huppert, N. Baylis, & B. Keverne. (Red.), *The science of well-being*. Oxford: Oxford University Press.
- Hoof, P. M. M. van. (2016). *Een goed gesprek maar geen contact!: Het belang van normatief en reflectief welzijnswerk in de communicatie met wijkbewoners met een psychiatrische beperking*. Master Social Work, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, Nijmegen.

- Hortulanus, R. (2006). Social environment and social isolation. In R. Hortulanus, A. Machiels, & L. Meeuwesen. (Red.), *Social isolation in modern society* (pp. 156-176). London en New York: Routledge.
- Hurenkamp, M., Tonkens, E., & Duyvendak J. W. (2006). *Wat burgers bezielt. Een onderzoek naar burgerinitiatieven*. Amsterdam: universiteit van Amsterdam/ NICIS Institute.
- Ibrahim, S. (2006). From individual to collective capabilities: the capability approach as a conceptual framework for self-help. *Journal of human development*, 7 (33), 397-416.
- Ibrahim, S. (2007). *The role of local councils in empowerment and poverty reduction in Egypt*. Cairo: American University in Cairo Press.
- Ibrahim, S. (2014). Introduction: the capability approach: from theory to practice-rationale, review and reflections. In S. Ibrahim, & M. Tiwari. (Red.), *The capability approach. From theory to practice* (pp. 1-28). Hampshire en New York: Palgrave Macmillan.
- Jansen, E., & Biene, M. van. (2015). Co-designing collaboration: the partnership framework as a dialogical method for service user involvement in local communities. Paper presented at the European Conference of Social Work Research 2015, 22-24. Ljubljana: Auteur.
- Kal, D. (2010). *Kwartiermaken. Werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond* (3de druk). Amsterdam: Uitgave in eigen beheer.
- Kal, D., Post, R., & Scholtens, G. (2012). *Meedoen gaat niet vanzelf. Kwartiermaken in theorie en praktijk*. Amsterdam: Uitgeverij Tobi Vroegh.
- Kamp, M. van de. (2014). *De veerkracht van wijken*. Den Haag: De Nieuwe Haagsche.
- Kampen, T., Verhoeven, I., & Verplanke, L. (2012). *De affectieve burger. Hoe de overheid verleidt en verplicht tot zorgzaamheid*. Amsterdam: Uitgeverij van Gennep.
- Kawachi, I., (1999). Social capital and community effects on population and individual health. *Annals of New York Academy of Sciences*, (896), 120-130.
- Kersten, M., Schuurman, M., & Speet, M. (2000). *Onderzoek met mensen met een verstandelijke beperking. Handreikingen voor de praktijk*. Utrecht; Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn.
- Khader, S. J. (2011). *Adaptive preferences and women's empowerment*. Oxford: University Press.
- Kitzinger, J. (1995). Introducing focus groups. *BJM*, 311, 299-302.
- Klinenberg, E. (2002). *Heatwave. A social autopsy of disaster in Chicago*. Chicago: University Press.
- Kröber, H. R. Th. (2008). *Gehandicaptenzorg, inclusie en organiseren* (Proefschrift). Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.
- Kröber, H. R. Th., & Dongen, H. J. van. (2011). *Sociale inclusie. Mensen met een verstandelijke beperking en kwaliteit van bestaan; succes en faalfactoren*. Amsterdam: Boom Nelissen.
- Kruk, P. van der. (2016). *Resultaten uit verkennend onderzoek bij sociale wijkteams. 10 gouden regels + 10 valkuilen*. Dordrecht: Stichting vraagwijzer Nederland.

- Kuklys, W. (2005). *Armatya Sen's capability approach; theoretical insights and empirical applications*. New York: Springer-Verlag.
- Kwekkeboom, M. H., & Weert, C. M. C. van. (2008). *Meedoen en gelukkig zijn. Een verkennend onderzoek naar de participatie van mensen met een verstandelijke beperking of een chronische psychiatrische problemen*. Den Haag en Breda: Sociaal en Cultureel Planbureau en Avans Hogeschool.
- Lans, J. van der. (2014). *Een wijkgerichte aanpak: het fundament*. Een beschouwing opgesteld in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Lauriks, S., Buster, M.C.A., Wit, M. A. S. de, Weerd, S. van de, Tigchelaar, G., & Fassaert, T. (2013). *Zelfredzaamheid-Matrix*. Auteur.
- Linders, L. (2009). *De betekenis van nabijheid. Een onderzoek naar informele zorg in een volksbuurt* (Proefschrift universiteit van Tilburg, Tilburg). Den Haag: Sdu uitgevers.
- Link, B. G., & Phelan, J. C. (2001). Conceptualizing stigma. *Annual Review of Sociology*, 27, 363-385.
- Loon, J. van, Knibbe, J., & Hove, G. van. (2005). From institutional to community support: consequences for medical care. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 18 (2), 175-180.
- Machielse, A. (2012). Social isolation in city and countryside. In R. Hortulanus, A. Machielse, & L. Meeuwssen. (Red.), *Social isolation in modern society* (pp.179-200). Londen en New York: Routledge.
- Mans, I. (2004). *Zin der zothed. Vijf eeuwen cultuurgeschiedenis van zotten, onnozelen en zwakzinnigen* (3de druk). Amsterdam: SWP.
- Mansell, J. (2006). Deinstitutionalization and community living: progress, problems and priorities. *Journal of Intellectual and Developmental Disabilities*, (31), 1339-1350.
- Manzo, L. C., & Perkins, D. D. (2006). Finding common ground; the importance of place attachment to community participation and planning. *Journal of Planning Literature*, 20 (4), 335-350.
- Marmot, M. (2004). *The status syndrome: how social standing affects our health and longevity*. New York: Henry Holt and company.
- Marmot, M. (2015). *The health gap. The challenge of an unequal world*. Londen en New York: Bloomsbury Publishing.
- Maso, I., & Smaling, A. (1998). *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Amsterdam: Boom.
- MEE Geldersepoort (z.d.). *Bruggenbouwers MEE*. Geraadpleegd op 14 november 2016, van <http://www.meegeldersepoort.nl/projecten/bruggenbouwen/>.
- Meininger, H. P. (2007). Verhalen verbinden. Een narratief-ethisch perspectief op sociale integratie van mensen met een verstandelijke handicap. (Oratie Vrije universiteit van Amsterdam). Amsterdam: Auteur.
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2010). *Welzijn Nieuwe Stijl*. Brochure. Den Haag: Auteur.
- Mitra, S. (2006). The capability approach and disability. *Journal of Disability Policy Studies*, 16 (4), 236-247.

- Mutanga, O. (2015). *Experiences of disabled students at two South African universities; a capabilities approach*. (Proefschrift). Bloemfontein: University of the Free State.
- Mutanga, O., & Walker M. (2015). Towards a disability-inclusive higher education policy through the capabilities approach. *Journal of Human Development and Capabilities*, 16 (4), 501-517.
- Narayan, D. (2002). Minds of their own: choices, autonomy, cultural practices, and other women. In L. M. Antony, & C. E. Witt. (Red.), *A mind of one's own* (pp. 418-432). Boulder: Co Westview Press.
- Nevejan, M. (documentaire maker). (13 april 2015). *Harry, Tiny en Sonja: na 30 jaar op eigen benen*. Hilversum: 2DOC.
- Nievaard, A. C. (1990). Validiteit en betrouwbaarheid in kwalitatief onderzoek. In I. Maso, & A. Smaling. (Red.), *Objectiviteit in kwalitatief onderzoek* (pp. 75-96). Amsterdam, Boom.
- Nussbaum, M. C. (2000). *Women and Human Development. The Capabilities Approach*. Cambridge: University Press.
- Nussbaum, M. C. (2006). *Frontiers of justice. Disability. Nationality. Species membership*. Cambridge: Belknap Press.
- Nussbaum, M. C. (2011). *Creating capabilities. The human development approach*. Cambridge: Belknap Press.
- O'Brien, J. (2006). Reflecting on social roles. Identifying opportunities to support personal freedom and social integration. New York: Responsive Systems Associates Inc.
- Ootes, S. (2012). *Being in place. Citizenship in long-term mental healthcare* (Proefschrift). Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Osburn, J. (2006). An Overview of social role valorization theory. *The SRV Journal*, 1 (1), 4-13.
- Otto, H., & Ziegler, H. (2010). *Education, welfare and the capabilities approach. A European perspective*. Opladen en Farmington Hills: Barbara Budrich Publishers.
- Overkamp, E. (2000). *Instellingen nemen de wijk. Een analyse van het beleid inzake de deconcentratie van instellingen voor mensen met een verstandelijke handicap en zijn empirische effecten*. (Proefschrift, universiteit van Enschede, Enschede). Assen: Van Gorcum.
- Overmars-Marx, T., Thomése, F., Verdonchot, M., & Meiniger, H. (2013). Advancing social inclusion in the neighbourhood for people with an intellectual disability: an exploration of the literature. *Disability and Society*, 29 (2), 255-274.
- Oude Vrielink, M., Kolk, H. van der, & Klok, P. J. (2014). *De vormgeving van sociale (wijk)teams. Inrichting, organisatie en vraagstukken*. Den Haag: Platform 31.
- Pelleboer-Gunnik, H. A., Weeghel, J. van, & Embregts. P. J. C. M. (2014). De capability benadering; reële mogelijkheden tot participatie. *NTZ*, (3), 224-238.
- Pols, J. (2013). Relationeel burgerschap voor ongelijke burgers. Een empirisch-filosofisch intermezzo. In E. Tonkens, & M. de Wilde. (Red.), *Als meedoen pijn doet. Affectief burgerschap in de wijk* (pp.68-83). Amsterdam: Van Gennep.

- Poorthuis, A. (2006). *De kracht van netwerkbenadering. Een dynamische en inspirerende kijk op de organiserende samenleving*. Assen: Van Gorcum.
- Putnam, R. (2000). *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster paperbacks.
- Putters, K. (2013). *De verzorgingsstad. Tussen verzorgingsstaat en participatiesamenleving. Vijftiende Wibautlezing*. Den Haag: Opmeer.
- Regenmortel, T. van. (2002). Empowerment en Maatzorg. Een krachtgerichte psychologische kijk op armoede. In J. Vranken, K. de Boyser, D. Geldof, & G. van Menxel. (Red.), *Armoede en Sociale Uitsluiting, Jaarboek 2002* (pp. 71–84). Leuven/Leusden: Acco.
- Regenmortel, T. van (2009). Empowerment als uitdagend kader voor sociale inclusie en moderne zorg. *Journal of Social Intervention*, 18 (4), 22-42.
- Reinders, J. S. (2000). Een goede vriend is beter dan een mooi huis. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 39 (12), 19-26.
- Reinders, J. S. (2008). *Receiving the gift of friendship. Profound disability, theological anthropology, and ethics*. Grand Rapid/Cambridge, U.K.: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Richardson, L., & Mumford, K. (2002). Community and social infrastructure. In J. Hills, J. Le Grand, & D. Piachaud. (Red.), *Understanding social exclusion* (pp. 202-226). London: Centre for Analysis of Social Exclusion.
- Rijn, M. J. van. (2014). Memorie van toelichting van Wet maatschappelijke ondersteuning 2015. (memorie van toelichting), geraadpleegd op <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2014/01/14/memorie-van-toelichting-van-wet-maatschappelijke-ondersteuning-2015>.
- Robeyns, I. (2005). The capability approach: a theoretical survey. *Journal of Human Development*, 6 (1), 93-114.
- Robeyns, I. (2016). Capabilitarism. *Journal of Human Development and Capabilities*, 17 (3), 397-414.
- Rolfe, G. (2006). Validity, trustworthiness and rigour: quality and the idea of qualitative research. *Journal of Advanced Nursing*, 53 (3), 304-310.
- Ross- van Dorp, C. I. J. M. (2005). Nieuwe regels betreffende maatschappelijke ondersteuning (Wet maatschappelijke ondersteuning). (Memorie van Toelichting), geraadpleegd van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-30131-3.html>.
- Sax, C.L. (2002). Person-Centered Planning: more than a strategy. In C.L. Sax, & C.A. Thoma. (Red.), *Transition assessment: wise practices for quality lives* (pp. 13-24). Baltimore: Brookes.
- Schalock, R. L. (2004). The concept of quality of life: what we know and what we don't know. *Journal of Intellectual Disability Research*, 48 (3), 203-216.
- Schalock, R. L., Gardner, J. F., & Bradley, V. J. (2007). *Quality of life for persons with intellectual and other developmental disabilities: Applications across individuals, organizations, communities, and systems*. Washington: American Association on Intellectual and Developmental Disabilities.
- Schippers, A. (2010). Quality of life in disability studies. *Medische Antropologie*, 22 (2), 277-288.

- Schnabel, P. (1992). *Het recht om niet gestoord te worden; naar een nieuwe sociologie van de psychiatrie*. Utrecht: Nederlands Centrum Geestelijke Volksgezondheid.
- Schuurman, M. (2015). *Het VN-Verdrag inzake de rechten van mensen met een handicap: sturend kader en inspiratiebron voor kennisontwikkeling en onderzoek*. Paper. Nieuwegein: Kaliop Consult.
- Sen, A. (1999). *Development as freedom*. New York: Knopf.
- Sen, A. (2000). *Social exclusion: concept, application, and scrutiny*. Social Development papers No. 1. Manila: Asian Development Bank.
- Sen, A. (2006). *Identity and violence; The Illusion of destiny*. London: Allen Lane.
- Sen, A. (2009). *The idea of justice*. Harvard: University Press.
- Shepherd, G., Boardman, J., & Slade, M. (2008). *Making recovery a reality*. Londen: Sainsbury Centre for Mental Health.
- Spierts, M. (2014). *De stille krachten van de verzorgingsstaat. Geschiedenis en toekomst van sociaal culturele professionals*. Amsterdam: Van Genneep.
- Stam, M., Wilken, J. P., Kooiman, A., Jansen, E., & Biene, M. van. (2015). Inleiding: Transformeren kun je leren, In A. Kooiman, J. P. Wilken, M. Stam, E. Jansen & M. van Biene. (Red.), *Leren transformeren. Hoe faciliteer je praktijkinnovatie in tijden van transitie?* (pp. 3-8). Utrecht: Libertas.
- Steyaert, J., & Kwekkeboom, R. (2010). Wmo: van schaarste naar herijking sociaal werk. In J. Steyaert, & R. Kwekkeboom. (Red.), *Op zoek naar duurzame zorg. Vitale coalities tussen formele en informele zorg* (pp. 10-21). Utrecht: Libertas.
- Steyaert, J., & Winsemius, A. (2010). De mens alszorger, over informele zorg en beleidsutopieën. In J. Steyaert, & R. Kwekkeboom. (Red.), *Op zoek naar duurzame zorg. Vitale coalities tussen formele en informele zorg* (pp. 66-75). Utrecht: Libertas.
- Szretzer, S., & Woolcock, M. (2004). Health by association? Social capital, social theory, and the potential economy of public health. *International Journal of Epidemiology*, 33, 1-18.
- Terlazzo, R. (2014). The perfectionism of Nussbaum's adaptive preferences. *Journal of Global Ethics*, 10 (2), 183-198.
- Terlazzo, R. (2015). Conceptualizing adaptive preferences respectfully: an indirectly substantive account. *The Journal of Political Philosophy*, 24 (2), 206-226.
- Terzi, L. (2005). Beyond the dilemma of difference: The Capability Approach on Disability and Special Educational Needs. *Journal of Philosophy of Education*, 39 (3), 443-459.
- Tong, A., Sainsbury, P., & Craig, J. (2007). Consolidated criteria for reporting qualitative research (COREQ): a 32-item checklist for interviews and focus groups. *International Journal for Quality in Health Care*, 19 (6), 349-357.
- Tonkens, E. (1999). *Het zelfontplooiingsregime. De actualiteit van Dennendaal en de Jaren zestig*. Amsterdam: uitgeverij Bert Bakker.
- Tönnies, T. (1887). *Community and association*. Londen: Routledge and Kegan Paul.
- Trani, J. F., Bakshi, P., Bellanca, N., Biggeri, M., & Marchetta, F. (2011). Disability through the Capability Approach Lens; Implications for Public Policies. *ALTER European Journal of Disability Research*, 5 (3), 143-157.

- Unterhalter, E. S. (2015). Global inequalities, multipolarity, and supranational organizations engagements with gender and education. *Journal of Supranational Policies of Education*, 3, 10-28.
- Veer, J. T. B. van 't, Sercu, C., & Weeghel, J. van. (2016). Stigmatisering van psychische problemen. In J. van Weeghel, M. Pijnenborg, J. van 't Veer, & G. Kienhorst. *Handboek destigmatisering bij psychische aandoeningen. Principes, perspectieven en praktijken*, pp. 43-74. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Veld, A. op het, & Wachtmeester, J. (2012). *Decentralisatie betekent transitie en transformatie. Nieuwe verantwoordelijkheden, rollen en opgaven in maatschappelijke ondersteuning*. Den Haag: TransitieBureau begeleiding in Wmo.
- Verdonschot, M. M. L., Witte, L. P. de, Reichrath, E., Buntinx, W. H., & Curfs, L. M. G. (2009). Community participation of people with an intellectual disability: a review of empirical findings. *Journal of Intellectual Disability Research*, 53 (4), 303-318.
- Verdonschot, M. & Kröber, H. (2011). *De professionele nieuwe stijl werkt aan participatie en inclusie*. Utrecht: Vilans.
- Verplanke, L., & Duyvendak J. (2010). *Onder de mensen? Over zelfstandig wonen van psychiatrische patiënten en mensen met een verstandelijke beperking*. Amsterdam: University Press.
- Verschuren, P., & Doorewaard, H. (2007). *Het ontwerpen van een onderzoek*. Amsterdam: Boom.
- Völker, B., Flap, H., & Lindenberg, S. (2007). When are neighbourhoods communities? Community in Dutch neighbourhoods. *European Sociological Review*, 23 (1), 99-114.
- Vreugdenhil, M. (2012). *Nederland participatieland? De ambitie van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) en de praktijk in buurten, mantelzorgrelaties en kerken*. (Proefschrift Universiteit van Amsterdam, Amsterdam). Amsterdam: Vossiuspers.
- Walker, M. (2014). Nussbaum's capabilities, gender justice and educational transformations. In F. Comim, & M. Nussbaum. (Red.), *Capabilities, Gender, Equality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weber, M. (1978). *Economy and society: an outline of interpretive sociology*. Berkley: University of California Press.
- Weeghel, J. van, Pijnenborg, G, Kienhorst, G., & Veer, J. van 't. (2016). Proloog: een onderschat probleem op de agenda. In J. van Weeghel, M. Pijnenborg, J. van 't Veer, & G. Kienhorst. *Handboek destigmatisering bij psychische aandoeningen. Principes, perspectieven en praktijken*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Wellman, B., & Wortley, S. (1990). Different strokes from different folks, community ties and social support. *American Journal of Sociology*, 96, 558-588.
- Wet maatschappelijke ondersteuning 2015. (2014, 18 juli). Geraadpleegd op 5 augustus 2016, van <https://www.eerstekamer.nl/9370000/1/j9vvhwtnbznbpzcc/vjld47uaize/f=y.pdf>.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. (2005). *Vertrouwen in de buurt*. Rapport. Den Haag: Auteur.
- White, R. G., Grazia Imperiale, M., & Perera, E. (2016). The capabilities approach: fostering contexts for enhancing mental health and wellbeing across the globe.

- Globalization and Health*. Gedownload op 19-06-2016 van <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4858826/>.
- Wilken, J. P. (2010). *Recovering care. A contribution to a theory and practice of good care*. Amsterdam: SWP Publishers.
 - Wilken, J. P. (2012). Maatschappelijk ondersteunen. Principes van de supportbenadering. In J. P. Wilken, & T. Dankers. (Red.), *Supportgericht werken in de Wmo*. Utrecht: Libertas.
 - Wilken, J. P., & Hollander, D. den. (2005). *Rehabilitation and Recovery. A Comprehensive Approach*. Amsterdam: SWP Publishers.
 - Wittenberg, Y., Kwekkeboom, M. H., & Boer, A. H. de. (2012). *Bijzondere mantelzorgers. Ervaringen van mantelzorgers van mensen met een verstandelijke beperking of psychiatrische problematiek*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
 - Wolfensberger, W. (2000). A brief overview of social role valorization. *Mental Retardation*, 38 (2), 105-123.
 - Wolff, J., & De-Shalit, A. (2007). *Disadvantage*. Oxford: University Press.
 - Woolcock, M. (2001). The place of social capital in understanding social and economic outcomes. *Canadian Journal of Policy Research*, 2 (1), 11-17.
 - World Health Organization. (2002). *Towards a common language for functioning, disability and health: ICF. The International Classification of Functioning, Disability and Health*. Brochure. Geneva: Auteur.
 - Yin, R. K. (1997). Case Study Evaluations; a Decade of progress? *New Directions for Evaluations*, 1997 (76), 69-78.
 - Zilfhout, P. van. (2010). Waarden onder spanning – een sociaal ethische verkenning van de Wmo. In J. Steyaert, & R. Kwekkeboom. (Red.), *Op zoek naar duurzame zorg* (pp. 52-65). Utrecht: Libertas.

Bijlage I Beschrijving van de drie wijken

Hieronder geef ik een korte beschrijving van de drie wijken die gekozen zijn voor de casestudy van dit onderzoek.

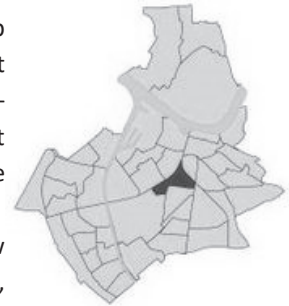
Nije Veld

De wijk Nije Veld is centraal gelegen in Nijmegen en is onderdeel van stadsdeel midden. In 2015 stond het bewonersaantal op 5.399 inwoners. In verhouding wonen er veel wijkbewoners met een niet-westerse achtergrond, 22%, ten opzichte van een stedelijk gemiddelde van 13%. De woningen in Nije Veld behoren tot het middensegment van de woningmarkt in Nijmegen (Gemeente Nijmegen, Stads- en wijkmonitor 2016).

De wijk Nije Veld is gebouwd in de jaren 30 van de vorige eeuw en bestaat uit drie verschillende buurten: Landbouwbuit, Muntenbuit en Willemskwartier. Deze laatste is de grootste en bekendste buurt en de meeste respondenten van dit onderzoek wonen in het Willemskwartier. Typerend voor deze vooroorlogse buurt zijn de kleine huurwoningen. Sinds 2005 is ingezet op gevarieerde nieuwbouw, waardoor het aantal koopwoningen is gestegen, die veelal door bewoners van buiten de wijk gekocht worden. Hoewel er veel positieve ontwikkelingen plaatsgevonden hebben in deze buurt, beschouwt de gemeente Nijmegen het Willemskwartier nog steeds als aandachtsgebied (Gemeente Nijmegen, Stads- en Wijkmonitor, 2016).

In het Willemskwartier is een voorzieningenhart dat onderdak geeft aan verschillende voorzieningen, waaronder een basisschool, sporthal, wijkcentrum, het sociale wijkteam en daaraan gekoppeld een informatiepunt. Naast dit voorzieningenhart is er nog een locatie in de wijk die de functie van wijkcentrum heeft. Er zijn diverse bewonersgroepen en bewonersinitiatieven in de wijk, die een divers aanbod aan activiteiten hebben. Een deel van dit aanbod vindt plaats in een van beide wijkvoorzieningen, maar ook op andere locaties zijn bewonersgroepen actief, zoals speeltuinen of wooncomplexen. Naast deze informele activiteiten is er een heel scala aan activiteiten die door professionele organisaties wordt aangeboden. Vanwege de status 'aandachtsgebied' zijn veel professionele organisaties al lange tijd actief in de wijk op het domein van wonen, zorg, welzijn en veiligheid.

Het woon- en leefklimaat in de wijk Nije Veld zijn gemiddeld en ten opzichte van de voorlaatste stads- en wijkmonitor (Gemeente Nijmegen, Stads- en wijkmonitor, 2012) is een positieve ontwikkeling zichtbaar. Desondanks geven professionals aan dat Nije Veld nog leefbaarheidsrisico's kent, die te maken hebben met concentraties kwetsbare groepen, straatcultuur en afwijkende (gedrags)normen (Gemeente Nijmegen, Stads- en wijkmonitor, 2016). De monitor laat een duidelijke achterstand zien ten opzichte van het stedelijke gemiddelde

op maatschappelijk meedoen en zelfredzaamheid. In 2013 heeft de gemeente een onderzoek naar burgerschapstijlen uitgevoerd in de gemeente Nijmegen. De burgerschapstijlen *pragmatici* en *buitenstaanders* komen relatief veel voor in Nije Veld. Pragmatici kunnen goed voor zichzelf opkomen en waar nodig de dialoog aangaan. Buitenstaanders zijn minder maatschappelijk betrokken en richten zich voornamelijk op hun eigen leven (Gemeente Nijmegen, Burgerschapstijlen in Nijmegen, 2013).

Wijkprofessionals hebben in een eerdere wijkmonitor aangegeven, dat er in verhouding veel mensen met een lichte verstandelijke beperking in het Willemskwartier wonen. Deze groep wordt opgenomen in de wijk en ontvangt nauwelijks professionele ondersteuning, terwijl ze dat feitelijk wel nodig zouden hebben (Gemeente Nijmegen, Stads- en wijkmonitor, 2012). Van de Kamp (2014) heeft onderzoek gedaan in het Willemskwartier en wijkbewoners geven aan dat ze voor elkaar klaar staan. Ze omschrijven de wijk als levendig en gemoedelijk met trekken van een volksbuurt. De bewoners hechten aan gesprekken en ontmoetingen met de burens, wat leidt tot informele steun aan elkaar. Ook is er sprake van sociale controle, wat niet door alle bewoners gewaardeerd wordt (Kamp, 2014, pp. 137-138).

't Acker

De tweede wijk waar dit onderzoek is gehouden, is de wijk 't Acker, dat onderdeel is van stadsdeel Lindenholt en is gebouwd in de jaren tachtig van de vorige eeuw. In 2015 woonden er 5.463 inwoners in 't Acker. De woningen in 't Acker behoren tot het middensegment van de woningmarkt in Nijmegen. De wijk bestaat uit zeven verschillende buurten en is opgebouwd volgens een zogenaamde 'bloemkolen' structuur. In twee van deze buurten, Horstacker en Zellersacker staat de leefbaarheid onder druk. In verhouding komen woningzoekenden met een urgentie eerder in deze wijken terecht en de leefstijl die ze mee brengen zorgt voor overlast (Gemeente Nijmegen, Stads- en wijkmonitor, 2016).

Het sociale klimaat en meedoen en zelfredzaamheid laten een gemiddeld beeld zien, vergelijkbaar met het Nijmeegse gemiddelde. Desondanks signaleren wijkprofessionals dat veel huishoudens relatief kwetsbaar zijn, voor wie een sociaal vangnet in de directe omgeving ontbreekt. De kwetsbaarheid heeft voornamelijk betrekking op schuldenproblematiek, stille armoede en psychosociale problemen. Tegelijkertijd geeft een groot deel van de wijkbewoners aan dat ze niet in staat is om ondersteuning te geven aan wijkgenoten waar problemen spelen (Gemeente Nijmegen, Stads- en wijkmonitor, 2016).

Dit is overeenkomstig met het beeld dat het onderzoek naar burgerschapstijlen (Gemeente Nijmegen, Burgerschapstijlen in Nijmegen, 2013) laat zien; in 't Acker is de burgerschapstijl *buitenstaander* sterk vertegenwoordigd. Deze burgerschapstijl is onder 52% van de inwoners te vinden, ten opzichte van een gemiddelde van 21% voor Nijmegen. Kenmerkend voor de burgerschapstijl van buitenstaanders is de geringe maatschappelijke betrokkenheid. De-

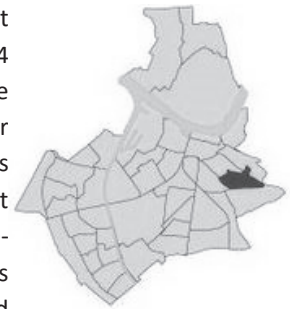
ze groep legt de focus op rechten en minder op plichten die aan het burgerschap verbonden zijn. Er is sprake van een groot wantrouwen ten opzichte van de overheid en er heerst een gevoel dat de overheid onvoldoende opkomt voor de belangen van deze groep burgers.

De wijk is aan de rand van de stad gesitueerd en ligt daarmee op relatief grote afstand van het stadscentrum. In de wijk is veel groen aanwezig. Het aantal publieke voorzieningen, dat gericht is op ontmoeting, is lager dan in de wijk Nije Veld. Dit geldt ook voor het aantal bewonersgroepen en initiatieven dat actief is in de wijk. Ook kent de wijk geen lange traditie in het organiseren van activiteiten.

Het beeld van 't Acker als wijk, waar weinig bewonersbetrokkenheid is, is in de looptijd van dit onderzoek echter wel veranderd. Bij de aanvang van het onderzoek in de wijk 't Acker, eind 2013, gaven bewoners aan dat er vrij weinig te doen was. In de periode daarna zijn er veel nieuwe initiatieven ontstaan, waarbij een nieuwe wijkvoorziening, het Wijk Atelier Lindenholt, als katalysator heeft gewerkt.

Hengstdal

De derde wijk in dit onderzoek is Hengstdal en is onderdeel van het populaire stadsdeel Nijmegen-Oost. In 2015 telde Hengstdal 7.034 inwoners (Gemeente Nijmegen, Stads- en wijkmonitor, 2016). De wijk is in de jaren 60 van de vorige eeuw planmatig bebouwd, maar een deel van de woningen is veel ouder en staat voornamelijk langs de oudere doorgaande wegen. De woningmarkt behoort tot het hogere middensegment. De wijk Hengstdal kent een aantal karakteristieke buurten, zoals de Spoorbuurt en het Rode Dorp, die als volksbuurten getypeerd worden. Daarnaast is de Limos, een oud kazerneterrein, omgevormd tot een woongebied, omgeven door een groot park. Grenzend aan de buurten de Limos en de Spoorbuurt ligt een asielzoekerscentrum.

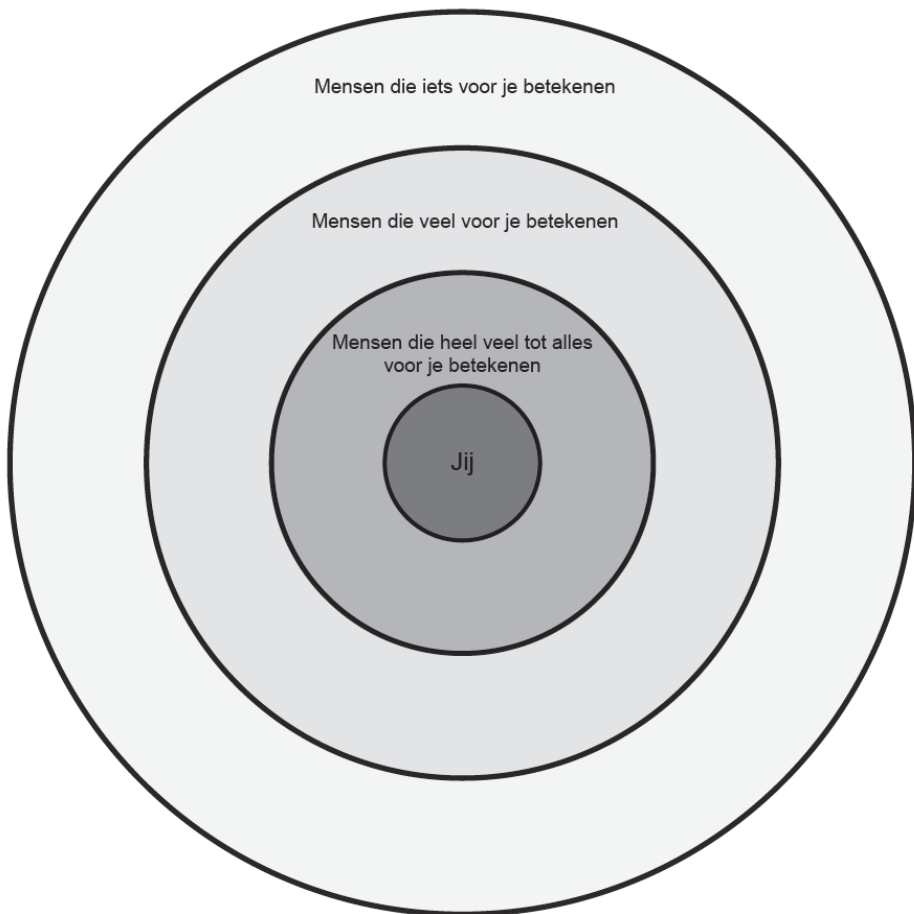
Het sociale klimaat laat een gemiddelde zien ten opzichte van Nijmegen en bewoners geven duidelijk aan dat ze gehecht zijn aan hun wijk. Bewoners waarderen de openbare ruimten, zoals het park op het voormalige kazerneterrein. Ook op meedoen en zelfredzaamheid scoort Hengstdal gemiddeld. Wijkprofessionals geven aan dat veel bewoners actief zijn in de wijk, voornamelijk in kleine informele verbanden (Gemeente Nijmegen, Stads- en wijkmonitor, 2016). Meerdere plantsoenen in de openbare ruimte worden bijvoorbeeld beheerd door groepen bewoners. De burgerschapsstijlen in Hengstdal komen overeen met het Nijmeegse gemiddelde. De burgerschapsstijl *verantwoordelijken* komt meer dan gemiddeld voor in stadsdeel Nijmegen-Oost, waar de wijk Hengstdal onderdeel van is. Verantwoordelijken zijn gedreven door maatschappelijke betrokkenheid en algemeen belang. Ze zijn kritisch, maar coöperatief richting overheid en politiek (Gemeente Nijmegen, Burgerschapsstijlen in Nijmegen, 2013).

De wijk Hengstdal ligt vlak bij het stadscentrum en vanuit de wijk zit je snel in de natuur. Deze ligging wordt erg gewaardeerd door de bewoners. In de wijk zelf bevinden zich diverse

voorzieningen, vooral van commerciële aard, zoals winkels, restaurants en cafés. In de wijk staat een groot wijkcentrum, de Ark van Oost, dat onder andere een ruime sportvoorziening heeft. In de wijk worden diverse activiteiten voor bewoners aangeboden, maar een groot deel van deze activiteiten heeft een semiprofessionele inslag. ZZP-ers bieden diverse cursussen of bijeenkomsten aan, die tegen betaling bezocht kunnen worden. Daarmee verschilt het aanbod voor wijkbewoners in de wijk Hengstdal ten opzichte van de andere twee wijken in dit onderzoek. Het aandeel bewonersgroepen dat activiteiten op vrijwillige basis organiseert is vergelijkbaar met de wijk 't Acker. In tegenstelling tot de andere twee wijken kent de wijk Hengstdal geen traditie van grootschalige professionele inzet, maar met de komst van een sociaal wijkteam is er meer professionele ondersteuning aanwezig.

Bijlage II Ecogram

Ecogram

Bijlage III Semigestructureerde vragenlijst Individueel

Topiclijst bij individueel interview

Basisgegevens:

- Naam
- Leeftijd
- Opleidingsniveau
- Woonsituatie
- Wat is uw dagbesteding (werk, opleiding, vrijwilligerswerk)?

Wonen nu:

- Hoe lang woont u in deze wijk?
- Welke contacten heeft u met mensen in de wijk? (buren, straat, rest, leeftijdsgenoten)
- Welke plekken bezoekt u in de buurt? (winkel, bus, park, wandelen, ontmoeten)
- Wat is belangrijk voor u als gaat om de buurt waar u woont? Waarom?
- Hoe ziet uw ideale buurt er uit? Welke contacten heeft u daar? Waar doet u aan mee?
- Welke betekenis heeft een buurt voor u?
- Voldoet deze wijk daar aan? Waarom wel/niet?
 - Hoe tevreden bent u met uw wijk (1-10)?
 - Welk cijfer geeft u deze wijk? Waarom?
- Hoe kijken buurtgenoten tegen u aan?
- Welke gevoel heeft u bij de buurt? (thuis voelen, meedoen, meetellen)
- Welke negatieve ervaringen heeft u in deze buurt?

Wonen verleden:

- Welke plekken heeft u hiervoor gewoond?

- Welke contacten had u daar?
- Op welke plekken kwam u daar?
- Als u het vergelijkt met nu, kunt u de verschillen benoemen?
- Wat was de beste plek waar u ooit gewoond heeft in uw leven en waarom?

Ecogram invullen

Welke mensen zitten er in uw sociale netwerk?

Doorvragen op sport, kennissen, hobby, verleden, school, muziek. En:

- Mensen uit de buurt
- Mensen zoals u
- Familie
- Professionals
- Collega's

Als u kijkt naar uw sociale netwerk:

- Welk cijfer geeft u uw sociale netwerk (1-10)? Waarom?

Meedoen:

- Hoe weet u wat er allemaal te doen is in de buurt (sport, ontmoeten, wandelen, hangen, buurtfeest, rommelmarkt, jongerencentrum etc.)?
- Op welke manier neemt u deel aan de buurt (contacten, activiteiten, voorzieningen, vrijwilliger, hobby)?
- Wat zijn uw wensen hierin?
- Wat is er voor nodig om dit te kunnen doen? Voor uzelf, omgeving, voorzieningen?
- Wat is lastig als het gaat om meedoen in de buurt? Ervaringen?
- Wie zou daar een rol kunnen spelen?

Bijlage IV Semigestructureerde vragenlijst Bewonersgroepen

Topiclijst bij groepsinterview bewonersgroepen

Basisgegevens:

Activiteit of groep:

Naam	leeftijd	opleiding	buurt

Beeld van activiteit/groep/voorziening

- Wat doen jullie?
- Hoe organiseren jullie dat?
- Wie nemen er deel aan de activiteit/groep? Bereik?
- Hoe lang bestaan jullie?
- Wat is jullie doelstelling? Waarom zijn jullie actief in de wijk?

Karakter/structuur:

- Zijn jullie een rechtspersoon?
- Hoe worden beslissingen genomen?
- Welke functies zijn er in de groep?
- Krijgen jullie ondersteuning?
- Ontvangen jullie subsidie/financiële bijdrage?
- Hebben jullie zaken op papier staan, reglement, notulen etc?

Betekenis/impact van de activiteit

- In hoeverre werken jullie wijkgericht?
- Welke bijdrage levert jullie activiteit aan de wijk?
- Wat is jullie beeld van de wijk?
- Wat is jullie eigen motivatie om mee te doen aan de activiteit?
- Wat levert het voor jullie op om mee te doen (contacten, ontspanning, kennis etc.)?

Deelname:

- Hoe kunnen mensen deelnemen?
- Welke mensen kunnen deelnemen?
- Waar moeten ze aan voldoen (criteria)?
- Kan iedereen deelnemen?

Bekendheid met de doelgroep

- Welke mensen kennen jullie met een verstandelijke beperking? (eigen sociale netwerk, buurt)
- Hoe weten jullie dat die persoon een verstandelijke beperking heeft?
- Welke ervaringen hebben jullie met deze mensen?
- Welke mensen kennen jullie met een psychische aandoening? (eigen sociale netwerk, buurt)
- Hoe weten jullie dat die persoon een psychische aandoening heeft?
- Welke ervaringen hebben jullie met deze mensen?

Meedoen in de wijk

De Wmo zegt: iedereen moet mee kunnen doen in de samenleving, ook in de buurt. Dat geldt ook voor mensen met een beperking.

- Wat is jullie gedachte hierbij?
- In hoeverre kunnen mensen met een beperking meedoen in de wijk?
Kunnen jullie voorbeelden geven?
- In hoeverre worden mensen met een beperking uitgesloten in de wijk?
Kunnen jullie voorbeelden geven?
- Welke zorgen hebben jullie als het gaat om deze doelgroep en meedoen in de wijk?
- Welke rol zou jullie activiteit/groep kunnen spelen om te zorgen dat mensen met een beperking mee kunnen doen in de wijk?
 - Deelnemer
 - Organisatie (vrijwilliger)
 - Signaleren
 - Thema agenderen
 - Samen werken
- Welke ambities hebben jullie hier in? Wat is daarvoor nodig?

Activiteit:

- In hoeverre kunnen mensen met een beperking meedoen aan jullie activiteit?
- Welke belemmeringen zijn er om deze groep mee te laten doen?
- Welke kansen biedt het om deze groep mee te laten doen?
- Wat is er nodig om deze groep mee te laten doen?

Bijlage V Community of Practice

Gedurende de looptijd van het onderzoek heeft de Community of Practice meegedacht in keuzes binnen het onderzoek en verspreiding van kennis in het werkveld. De volgende mensen hebben deelgenomen aan de Community of Practice:

Driestroom:

- John Oude Egberink
- Sandra de Vries

MEE Geldersepoort:

- Marian van Wel

Pluryn:

- Sascha Stoffelen
- Floor van Santvoort

RIBW Nijmegen Rivierenland:

- Theo van Asperen
- Lucia Leijten

Tandem Welzijnsorganisatie:

- Frans Brukx
- Hennie Joosten